

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

«Δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης στην Ελλάδα της κρίσης. Μια μελέτη στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου της Κρήτης»

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Βελονάκη Μαρία (Α.Μ. 121)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Καλογεράκη Στεφανία

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής

Κούση Μαρία

Σερντεδάκης Νικόλαος

Ρέθυμνο 2015

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

«Δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης στην Ελλάδα της κρίσης. Μια μελέτη στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου της Κρήτης»

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Βελονάκη Μαρία (Α.Μ. 121)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Καλογεράκη Στεφανία

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής

Κούση Μαρία

Σερντεδάκης Νικόλαος

Ρέθυμνο 2015

Πρόλογος – Ευχαριστίες

Για την πραγμάτωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα Στεφανία Καλογεράκη, επιβλέπουσα της μελέτης, για τη συνεργασία και την υποστήριξη κατά τη διεξαγωγή του εν λόγω εγχειρήματος. Χωρίς την πολύτιμη συμβολή, τις παρατηρήσεις και τα εποικοδομητικά σχόλιά της, δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της εργασίας που ακολουθεί.

Επιπρόσθετα, ευχαριστώ την κα Μαρία Κούση και τον κ. Νικόλαο Σερντεδάκι, μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, που δέχτηκαν με προθυμία να συμμετέχουν στο εν λόγω πόνημα, καθώς και, τον κ. Μανώλη Αλεξάκη για τις σημαντικές κατευθύνσεις στο βιβλιογραφικό μέρος της παρούσας.

Επιθυμώ ακόμη να ευχαριστήσω θερμά την κα Μαρίνα Παπαδάκη, ΕΙ.ΔΙ.Π του Τμήματος Κοινωνιολογίας, για τις συμβουλές και τη βοήθεια στη μεθοδολογική προσέγγιση της μελέτης, καθώς και για την ευγενική παραχώρηση του «Δελτίου Καταγραφής» και του άρθρου της από την μελέτη που υλοποίησε στα Χανιά της Κρήτης.

Τέλος, κρίνεται απαραίτητο να επισημανθεί, ότι οι παραλήψεις και τα λάθη που ενδεχομένως θα εντοπιστούν στην παρούσα εργασία, βαραίνουν αποκλειστικά τη γράφουσα.

Περίληψη

Με την έναρξη της δημοσιονομικής κρίσης στην Ελλάδα, μεγάλη μερίδα του πληθυσμού βίωσε, και εξακολουθεί να βιώνει, τις δυσμενείς επιπτώσεις της, με τα στοιχεία για τις συνθήκες διαβίωσης στην χώρα να καταγράφονται ιδιαίτερος ανησυχητικά. Σε περίοδο κρίσης, αυξάνονται καθημερινά οι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση και φτώχεια, οι άνεργοι πολλαπλασιάζονται, ενώ, ένας αυξανόμενος αριθμός ατόμων δεν διαθέτει ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη. Σε αυτή την ιδιαίτερα ζοφερή κατάσταση, και λόγω της ανεπάρκειας του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες των πολιτών για κοινωνική προστασία, αναφέρονται καθημερινά πρωτοβουλίες πολιτών και ποικίλων οργανώσεων, οι οποίοι, στο πλαίσιο της αλληλεγγύης, οργανώνουν ποικίλες δράσεις για τη στήριξη των ευάλωτων συμπολιτών μας. Οι εν λόγω αλληλέγγυες πρακτικές συμπεριλαμβάνουν -μεταξύ άλλων- την πραγματοποίηση συσσιτίων και την προσφορά τροφίμων, ρούχων και φαρμάκων καθώς και την υλοποίηση δωρεάν ιατρικών εξετάσεων.

Ο βασικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τις όψεις και τις εκφάνσεις της παραπάνω δραστηριότητας, έτσι όπως εκδηλώθηκε στην τοπική κοινωνία του Ηράκλειου της Κρήτης και εκφράστηκε μέσα από φορείς και οργανώσεις, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων, μπορούν να συμπεριληφθούν στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών. Επιπρόσθετα, το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας αντλήθηκε από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των εννοιών της κοινωνίας των πολιτών, του κοινωνικού κεφαλαίου και της αλληλεγγύης. Η βασική ερευνητική υπόθεση της μελέτης, είναι ότι, στον απόηχο της κρίσης, και όσο αυτή εξελίσσεται στην ελληνική κοινωνία, οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης θα ενισχυθούν και θα αυξηθούν. Συμπληρωματικά, πραγματοποιήθηκε προσπάθεια αποτύπωσης της χρονικής συμπεριφοράς του φαινομένου των αλληλέγγυων δράσεων, καταγραφή της δραστηριότητας των φορέων που κινητοποιήθηκαν στην κοινωνία του Ηρακλείου και των μεταξύ τους συνεργασιών, αποτύπωση των σκοπών της δράσης (πχ υγεία, εκπαίδευση, σίτιση κ.α.), καθώς και αποτύπωση των ομάδων των πολιτών που ωφελήθηκαν από τις εν λόγω πρακτικές. Η μέθοδος που επιλέχθηκε για τη διερεύνηση των ερευνητικών στόχων της παρούσας μελέτης βασίστηκε στην ποσοτική προσέγγιση της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας, σύμφωνα με την οποία η συλλογή των δεδομένων για κάθε γεγονός αντλείται από τις εφημερίδες. Υπό το πρίσμα της ανωτέρω

τεχνικής, η οποία και προσαρμόστηκε κατάλληλα στις ανάγκες της έρευνας, η συλλογή του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε μέσα από την εξέταση δημοσιευμένων άρθρων στην τοπική εφημερίδα «Πατρίς» του Ηρακλείου, όπου εντοπίστηκαν 842 δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης για την υπό εξέταση περίοδο (Δεκέμβριος 2009 - Ιούνιος 2013).

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της μελέτης, αποτυπώσαμε, καταρχάς, αυξητική τάση του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης κατά το υπό μελέτη διάστημα, ενώ, καταγράψαμε και σημαντικό αριθμό εμπλεκόμενων φορέων και οργανώσεων. Η αύξηση στην υλοποίηση δράσεων αλληλεγγύης, συνδυαστικά με την καταγραφή πληθώρας φορέων και συσσωματώσεων, αφήνει να διαφανεί και η τάση ενδυνάμωσης και ενίσχυσης της κοινωνίας των πολιτών και του αποθέματος του κοινωνικού κεφαλαίου στην τοπική κοινωνία, μέσα από την αυξημένη συμμετοχή σε ενώσεις και δίκτυα. Αποτυπώθηκε, ακόμη, μικρό ποσοστό δράσεων να σχετίζεται με συνεργασίες μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, ενδεικτικό της αυθόρμητης έκφρασης της κοινωνικής αλληλεγγύης. Η παρεχόμενη βοήθεια και υποστήριξη, επίσης, προσανατολίζεται, στο μεγαλύτερο ποσοστό των δράσεων, στη συλλογή και διάθεση χρημάτων, στο βασικό τομέα της σίτισης, καθώς και στη συγκέντρωση και διάθεση ειδών πρώτης ανάγκης. Τέλος, οι αλληλέγγυες πρακτικές απευθύνονται στα άτομα που ζουν σε συνθήκες ένδειας και σοβαρής υλικής στέρησης και τα παιδιά.

Στα συμπεράσματα της μελέτης υπογραμμίζεται ότι παρά τους μεθοδολογικούς περιορισμούς για την πλήρη καταγραφή των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης, τα αποτελέσματα παρέχουν κάποιες βασικές τάσεις που καταδεικνύουν ότι η κοινωνία των πολιτών στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου δραστηριοποιείται για να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες βιοτικές ανάγκες μεγάλης μερίδας συνανθρώπων μας.

Abstract

At the onset of the financial crisis in Greece, a great percentage of the population experienced and continues to experience adverse effects, while the data recorded on the living conditions in the country have been extremely worrying. During the crisis, there has been an increase in the number of people experiencing severe material deprivation and poverty, the unemployed have been multiplied, while an increasing number of people do not have medical and hospital care. During this particularly depressing situation and due to the inadequacy of the state apparatus to meet the increasing demands of citizens for social protection, initiatives organized from citizens and different agencies are reported including a variety of actions and practices that target to support vulnerable citizens. These solidarity practices include, among others, soup kitchens and distribution of free food, clothes, medicines as well as medical exams.

The main rationale of the present study is to explore the aspects and expressions of the activities previously mentioned, as captured in the local community of Heraklion, in Crete and have been expressed through agencies and organizations, most of which could be considered as part of the civil society. In addition, the theoretical background of the study derives from sociological approaches incorporating the concepts of civil society, social capital and solidarity. The main research hypothesis of the study is that, in the wake of the crisis, and as it evolves in the Greek society, social solidarity actions will be reinforced and increased. Additionally, it is mapped the time pattern of these solidarity actions and captured the recorded actions of various organizations mobilized in Heraklion, their cooperation with other agencies, the actions' main scopes (e.g. health system, education, feeding etc) as well as the beneficiaries of these actions. The method applied to explore the research questions of the present survey is based on the quantitative approach of protest event analysis, in which the data collection of each event is drawn from the newspapers. Based on the specific technique, which was adapted to the needs of the present study, the information collected was taken from articles published in a local newspaper in Heraklion called "Patris", where 842 social solidarity and support actions were reported during the period under study (December 2009- June 2013).

Summarizing the study's main findings, we detected an increasing trend of social solidarity actions and reported a large number of agencies and associations which

have been involved in these actions. The increase in solidarity actions in combination with the involvement of numerous agencies, indicate both the empowerment and reinforcement of the civil society as well as of the social capital in the local community, through an increased participation in unions and networks. Moreover, a small percentage of actions concerning the cooperation between various agencies was reported, indicating the impulsive expression of social solidarity. In addition, the assistance and support provided mainly involves the collection and distribution of money, the key sector of food and feeding, as well as the gathering and distribution of basic goods. Finally, solidarity practices are primarily addressed to people living in poverty and severe material deprivation as well as to children.

In the conclusions of the study it is underlined that despite the methodological limitations to fully capture the social solidarity and support actions, the findings provide some indicative trends showing that the civil society in the local community of Heraklion, is an active one in responding to the increasing living needs of its citizens.

Περιεχόμενα:

Πρόλογος - Ευχαριστίες

Περίληψη

Abstract

Περιεχόμενα πινάκων και διαγραμμάτων	10
1. Εισαγωγή	14
1.1. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία	15
1.2. Δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης	21
1.3. Σκοπός της μελέτης	22
1.4. Δομή της Εργασίας	27
2. Θεωρητικό υπόβαθρο	29
2.1. Όψεις και εκφάνσεις της Κοινωνίας των Πολιτών στην Ελλάδα.....	29
2.1.1. Ορισμός της έννοιας, ασάφειες και αντιφάσεις	29
2.1.2. Η κρατούσα άποψη για την κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα, ερμηνείες και αμφισβητήσεις	36
2.1.3. Κοινωνία των πολιτών και οικονομική κρίση	42
2.2. Κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνία των πολιτών και αλληλεγγύη	46
3. Μεθοδολογία	57
3.1. Η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας	57
3.2. Πηγή δεδομένων	60
3.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	62
3.3.1. Ταξινόμηση των αρχείων του τοπικού Τύπου	63
3.3.2. Εντοπισμός των άρθρων	64
3.3.3. Μεθοδολογικές επιλογές και κριτήρια	66
3.3.4. Δελτίο καταγραφής και αποδελτίωση των δεδομένων	72
3.4. Κωδικοποίηση των δεδομένων	74
3.4.1. Οι φορείς της έρευνας	74
3.4.2. Οι ωφελούμενες ομάδες	80
3.5. Μεταβλητές και στατιστική ανάλυση	81

4. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης	82
4.1. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης και επεξεργασίας των δεδομένων σε σύνολο δράσεων	84
4.1.1. Χρονική διάσταση του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης	84
4.1.2. Οι κύριοι οργανωτές των δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης	87
4.1.3. Συνεργασίες μεταξύ των φορέων σε σύνολο δράσεων	90
4.1.4. Οι σκοποί των διεξαχθέντων δράσεων	92
4.1.5. Οι επαναλαμβανόμενες δράσεις	96
4.1.6. Οι ωφελούμενοι στο σύνολο δράσεων	97
4.2. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης ανά κύριο φορέα οργάνωσης	98
4.2.1. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Συλλόγων	99
4.2.2. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης του Ιδιωτικού τομέα	103
4.2.3. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης	108
4.2.4. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Φορέων παροχής υγείας και πρόνοιας	114
4.2.5. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Δημόσιων σχολείων..	117
4.2.6. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών/εθελοντικών φορέων	122
4.2.7. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	127
4.2.8. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Εκκλησίας	132
4.2.9. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης του Δημόσιου Τομέα.....	137
4.2.10. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	141
4.2.11. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης	145
4.2.12. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.).....	150

4.2.13. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των πολιτικών παρατάξεων\κομμάτων	154
5. Συμπεράσματα	157
5.1. Η διερεύνηση των δράσεων αλληλεγγύης κατά την ελληνική οικονομική κρίση	157
5.2. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις της παρούσας μελέτης	159
5.3. Συμπεράσματα μελέτης	163
5.3.1. Το φαινόμενο των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης σε σύνολο δράσεων	164
5.3.2. Η εκδήλωση της κοινωνικής αλληλεγγύης των κύριων φορέων οργάνωσης	172
5.4. Περιορισμοί, προκλήσεις και μελλοντικές ερευνητικές προοπτικές	182
5.5. Επίλογος	185
6. Βιβλιογραφία	187
6.1. Ελληνόγλωσση	187
6.2. Ξενόγλωσση	193
7. Παραρτήματα	198

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΑ ΜΗΝΑ/ΕΤΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ	85
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΑ ΚΥΡΙΟ ΦΟΡΕΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4 ΦΟΡΕΑΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΣΕ ΔΡΑΣΕΙΣ ΑΛΛΟΥ ΦΟΡΕΑ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ	91
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5 ΦΟΡΕΑΣ ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΑΛΛΟΥ ΦΟΡΕΑ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ	91
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ ΔΡΑΣΕΩΝ	93
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ ΔΡΑΣΕΩΝ	95
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8 ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΑ ΦΟΡΕΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ ΔΡΑΣΕΩΝ	96
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ ΔΡΑΣΕΩΝ	97
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.10 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.11 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	100
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.12 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	101
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.13 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	101
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.14 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	101
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.15 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ	102
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.16 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ.....	102
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.17 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ.....	104
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.18 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ.....	105
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.19 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ.....	105
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.20 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.21 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.22 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	107
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.23 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	107
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.24 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	109
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.25 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	110
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.26 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	110
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.27 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	111
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.28 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	111
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.29 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	112
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.30 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	112
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.31 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΓΕΙΑΣ/ΠΡΟΝΟΙΑΣ	114
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.32 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΓΕΙΑΣ/ΠΡΟΝΟΙΑΣ	115
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.33 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΓΕΙΑΣ/ΠΡΟΝΟΙΑΣ	115
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.34 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΓΕΙΑΣ/ΠΡΟΝΟΙΑΣ	116

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.35 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ/ΠΡΟΝΟΙΑ	116
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.36 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ/ΠΡΟΝΟΙΑ	116
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.37 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΛΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ/ΠΡΟΝΟΙΑ	117
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.38 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	118
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.39 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	119
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.40 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	119
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.41 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	120
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.42 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	120
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.43 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	121
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.44 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΛΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	121
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.45 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	123
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.46 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	124
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.47 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	124
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.48 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	125
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.49 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	125
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.50 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	125
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.51 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΛΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ/ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	126
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.52 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	128
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.53 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	128
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.54 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	129
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.55 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	130
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.56 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	130
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.57 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	131
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.58 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΛΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	131
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.59 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	133
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.60 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	134
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.61 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	134

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.62 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	135
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.63 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	135
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.64 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	136
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.65 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	136
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.66 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	138
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.67 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	138
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.68 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	139
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.69 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	139
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.70 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	140
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.71 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ	140
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.72 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ.	141
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.73 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	142
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.74 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	143
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.75 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	143
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.76 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	143
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.77 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	144
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.78 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	144
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.79 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ	144
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.80 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	146
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.81 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	147
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.82 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	147
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.83 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	148
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.84 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	148
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.85 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	149
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.86 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ	149
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.87 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ Ε.Ε.	151
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.88 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ Ε.Ε.	152
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.89 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ Ε.Ε.....	152
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.90 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ Ε.Ε.....	152
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.91 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ Ε.Ε.	153
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.92 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ Ε.Ε.	153
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.93 ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ	154

<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.94 ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ</i>	<i>155</i>
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.95 ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ</i>	<i>155</i>
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.96 ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ</i>	<i>155</i>
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.97 ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ</i>	<i>156</i>
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.98 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ</i>	<i>156</i>
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4.99 ΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟΛΕΚΤΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ/ΚΟΜΜΑΤΩΝ ..</i>	<i>156</i>

1. Εισαγωγή

Την τρέχουσα περίοδο της οικονομικής, κοινωνικής και ανθρωπιστικής κρίσης στην Ελλάδα, ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού βιώνει έντονα τις δυσμενείς επιπτώσεις του φαινομένου της ύφεσης, ενώ, αδυνατεί να ικανοποιήσει ακόμη και βασικές για την επιβίωσή του ανάγκες. Τα μέσα που επιλέγονται για την αντιμετώπιση της κρίσης (αυστηρές πολιτικές λιτότητας, αύξηση της φορολογίας, περικοπή δημόσιων δαπανών, απολύσεις υπαλλήλων κ.λπ.) καθώς, και, η γενικότερη αποτυχία των πολιτικών και διαθρωτικών μεταρρυθμίσεων, έχουν οδηγήσει στην υποχώρηση του κράτους πρόνοιας και στη δυσκολία του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στις ανάγκες των πολιτών για κοινωνική προστασία.

Σε αυτή την δύσκολη και ζοφερή για την χώρα, κατάσταση, οι πολίτες δεν μένουν απαθείς. Εν αντιθέσει, αντιδρούν συλλογικά, προσφέροντας έμπρακτη βοήθεια και στήριξη στους πιο ευάλωτους συμπολίτες μας. Καθημερινά, λοιπόν, γίνονται αναφορές σε ηλεκτρονικά και έντυπα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για πρωτοβουλίες πολιτών, οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και ιδιωτικών επιχειρήσεων, της Εκκλησίας, φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης κ.τ.λ., οι οποίοι, κάτω από την ομπρέλα της αλληλεγγύης, οργανώνουν ποικίλες δράσεις και δημιουργούν νέες δομές, στη βάση της αλληλοϋποστήριξης και της αλληλοβοήθειας.

Οι δράσεις αυτές εκτείνονται από την διοργάνωση συσσιτίων μέχρι την προσφορά τροφίμων, ρούχων και φαρμάκων και από την πραγματοποίηση δωρεάν ιατρικών εξετάσεων και φροντιστηριακών μαθημάτων μέχρι την διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών δραστηριοτήτων, όπου, αντί για εισιτήριο, συλλέγονται τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να διερευνήσει εκφάνσεις και όψεις της παραπάνω δραστηριότητας στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου της Κρήτης, έτσι όπως εκδηλώνεται και εκφράζεται μέσα από συλλογικότητες, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων εμπεριέχεται στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών, αντανακλώντας ταυτόχρονα και την ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου στην τοπική κοινωνία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η συλλογή του ερευνητικού υλικού αφορά στην λεπτομερή καταγραφή δεδομένων, για τις πραγματοποιηθείσες δράσεις αλληλεγγύης και υποστήριξης, μέσα από δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο. Τέλος, το υπό εξέταση χρονικό διάστημα για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας αφορά την περίοδο από τον Δεκέμβριο του 2009, λίγους μήνες πριν το ξέσπασμα της κρίσης,

μέχρι και τον Ιούνιο του 2013, περίοδος όπου εντείνεται και κορυφώνεται η ύφεση στην ελληνική κοινωνία.

Στο παρόν κεφάλαιο θα σκιαγραφήσουμε τις βασικές διαστάσεις της οικονομικής κρίσης, τις δυσμενείς κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία, γενικά, αλλά και για τις πιο ευάλωτες ομάδες των συμπολιτών μας, ειδικά. Στη συνέχεια θα αναπτύξουμε την κινητοποίηση των ποικίλων φορέων που δραστηριοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια για να συνδράμουν στην αντιμετώπιση των δυσμενών επιπτώσεων του φαινομένου. Θα αναφερθούμε, ακόμη, στο σκοπό της μελέτης μας, στο βασικό ερευνητικό μας ερώτημα, στη μέθοδο διερεύνησής του, αλλά και στους βασικούς λόγους που η έρευνα εστίασε στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου της Κρήτης.

1.1. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία

Η οικονομική ύφεση που πλήττει την ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια είναι μία από τις σημαντικότερες στη νεότερη ιστορία της χώρας. Το 2009, το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας εκτινάσσεται στο 15,5% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) (OECD, 2013: 26) και το δημόσιο χρέος ανέρχεται σε ποσοστό 129,4% του ΑΕΠ (Matsaganis, 2013: 4). Έτσι, το Μάιο του 2010, και προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες δανεισμού της, υπογράφει Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών¹ με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο². Στο πλαίσιο του Πρώτου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής, η χώρα λαμβάνει οικονομικό πακέτο στήριξης ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, ενώ, υποχρεώνεται σε περικοπές δαπανών και αύξηση της φορολογίας, στοχεύοντας έτσι, στη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος σε ποσοστό κάτω από το 3% του ΑΕΠ (Matsaganis, 2013: 4).

Οι στόχοι, όμως, του προγράμματος προσαρμογής (κυρίως όσον αφορά στη μείωση του δημόσιου χρέους) δεν επιτυγχάνονται, και το Νοέμβριο του 2012

¹ Η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα της ευρωζώνης που ζητά την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακλουθούν, η Ιρλανδία, το Δεκέμβριο του 2010 και η Πορτογαλία το Μάιο του 2011, και ο δύο χώρες, ωστόσο, έχουν εξέλθει από το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής στο οποίο είχαν ενταχθεί (το Δεκέμβριο του 2013 η Ιρλανδία και τον Ιούνιο του 2014 η Πορτογαλία) (Matsaganis, 2014: 4).

² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://ec.europa.eu/greece/news/economic-news/economic2_el.htm (τελευταία πρόσβαση 13/11/2014).

εγκρίνεται από το ελληνικό κοινοβούλιο το αναθεωρημένο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής³, με το οποίο τίθενται σε εφαρμογή περαιτέρω μέτρα μείωσης των κρατικών δαπανών. Τα επιπρόσθετα μέτρα και η λιτότητα, ωστόσο, αποδυναμώνουν το απόθεμα της κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα, και οδηγούν σε συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, σε μια περίοδο μάλιστα που η κρίση πολλαπλασιάζει τις ανάγκες των πολιτών για κοινωνική προστασία.

Το 2013, και παρά τις αυστηρές πολιτικές λιτότητας, η οικονομία της χώρας επιδεινώνεται, ενώ, το ακαθάριστο δημόσιο χρέος (ως ποσοστό επί του ΑΕΠ), φτάνει στο 174,9%, από 109,3% το 2008⁴. Το ίδιο έτος, ο διεθνής οίκος Morgan Stanley Capital International (MSCI), κατά την ετήσια αναθεώρηση των παγκόσμιων δεικτών του, ανακοινώνει την υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας, από την κατηγορία της ανεπτυγμένης, σε αναπτυσσόμενη αγορά, καθώς, η οικονομία της Ελλάδας, δεν εκπλήρωνε πλέον τα κριτήρια των ανεπτυγμένων αγορών (MSCI, 2013). Η ύφεση, όμως, που πλήττει την χώρα δεν αποτυπώνεται μόνο στους οικονομικούς δείκτες, εντοπίζεται σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής των πολιτών, με έντονες κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις.

Με γοργούς ρυθμούς αυξάνεται ο αριθμός των αστέγων, φαινόμενο περιορισμένο στη χώρα μας κατά το παρελθόν. Από έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2012 στην Αθήνα⁵, το 64,8% των αστέγων δηλώνει ότι είναι άστεγο λιγότερο από δύο χρόνια, ενώ το 58,1% των ερωτηθέντων δεν είχε καμία ασφαλιστική κάλυψη. Οι μισοί από αυτούς αναφέρουν, ακόμη, ότι ζουν χωρίς χρήματα ή μέχρι είκοσι ευρώ το μήνα, ενώ, ο ένας στους πέντε νεοάστεγους⁶ είναι άτομο με ανώτερο ή ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης. Η γενιά αυτή των νέων αστέγων, σύμφωνα με τους ερευνητές, μέχρι πρόσφατα, είχε ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής, ενώ, οι περισσότεροι δεν μπορούσαν να φανταστούν ότι θα αντιμετώπιζαν ακραίες συνθήκες επιβίωσης (Theodorikakou, κ.ά., 2013: 206-207).

³ Ν.4093/2012 «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013–2016 – Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013–2016». (ΦΕΚ 222/Α’/12-11-2012).

⁴ Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=teina225> (τελευταία πρόσβαση 21/11/2014).

⁵ Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι διαθέσιμα στο δικτυακό τόπο, http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/Research%202012_Homelessness.pdf (τελευταία πρόσβαση 10/10/2014).

⁶ Ο όρος «νεοάστεγος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) «Κλίμακα». Αναφέρεται στη νέα γενιά των αστέγων που αναδύθηκε λίγο μετά την οικονομική κρίση, και περιλαμβάνει άτομα, ανώτερου εκπαιδευτικού επιπέδου, τα οποία έμειναν άστεγα, λόγω ανεργίας και οικονομικών δυσκολιών (Theodorikakou, κ.ά., 2013: 206).

Οι απώλειες εισοδημάτων, η ανεργία και η εργασιακή ανασφάλεια επιδρούν σημαντικά και στην υγεία του πληθυσμού (Κυριόπουλος & Τσιάντου, 2010: 835). Έτσι, από ευρήματα ερευνών προκύπτει σημαντική επίδραση της κρίσης στην ψυχική υγεία των Ελλήνων⁷, ενώ, έρευνες πιστοποιούν και τη σύνδεση της κρίσης με τις αυτοκτονίες, με το Υπουργείο Υγείας να αναφέρει αύξηση του ετήσιου ποσοστού αυτοκτονιών κατά 40% το έτος 2011⁸ (Simou & Koutsogeorgou, 2014: 4, Economou, κ.ά., 2011: 1459).

Ανησυχητικά είναι και τα στοιχεία για την αύξηση των επιθέσεων εναντίον μεταναστών, αύξηση που αποδίδεται, ως ένα βαθμό, και στην οικονομική και κοινωνική κρίση της χώρας (Lumina, 2013). Στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, αναφέρουν 87 καταγεγραμμένες βίαιες επιθέσεις την περίοδο Ιανουαρίου – Σεπτεμβρίου 2012 (Racist Violence Recording Network, 2012:1). Ενώ, το 2013 καταγράφονται 320 θύματα, σε 166 περιστατικά ρατσιστικής βίας, με το μεγαλύτερο μέρος των επιθέσεων να αφορά σοβαρές σωματικές βλάβες κατά αλλοδαπών (Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, 2014: 5).

Η ανεργία, μία από τις πιο σοβαρές και ορατές οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης, από 8% το τελευταίο τρίμηνο του 2008, τριπλασιάζεται το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013, φτάνοντας σε ποσοστό 27,8%, με τον αριθμό των ανέργων να πλησιάζει το 1,4 εκατομμύριο άτομα⁹. Και ενώ η ανεργία ακολουθεί πρωτοφανή άνοδο, σημαντική μείωση καταγράφεται και στις αμοιβές των εργαζομένων. Το 2013, οι μέσες πραγματικές ακαθάριστες αποδοχές των μισθωτών εμφανίζονται μειωμένες κατά 26%, σε σχέση με το 2009 (Matsaganis, 2013: 9). Στο δημόσιο τομέα, συγκεκριμένα, η μείωση των αποδοχών φτάνει το 25%, ενώ, στον ιδιωτικό, οι μέσες πραγματικές αποδοχές μειώνονται κατά 27%. Σημαντικές είναι και οι απώλειες στον κατώτατο μισθό, ο οποίος μειώνεται κατά 25% το 2013, ενώ, είναι κατά 10% χαμηλότερος σε σχέση με το 2000 (Ματσαγγάνης, 2013β: 47-48).

Το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού, επιπρόσθετα, που κινδυνεύει από φτώχεια ή/και κοινωνικό αποκλεισμό σημειώνει σημαντική αύξηση το 2013 φτάνοντας

⁷ Μελέτη που συνέκρινε τα ποσοστά της κατάθλιψης μεταξύ των ετών 2008 και 2011, κατάγραψε σημαντική επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία των Ελλήνων. Συγκεκριμένα το 8,2% των Ελλήνων βίωσε μείζων κατάθλιψη το 2011, σε σχέση με το 3,3% το έτος 2008 (Economou κ.ά., 2013: 310, 312).

⁸ Το 2009 σημειώθηκε αύξηση των αυτοκτονιών κατά 17%, σε σχέση με το 2007 (Simou & Koutsogeorgou, 2014: 4, Economou, κ.ά., 2011: 1459), ενώ, από έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2011, προέκυψε 36% άνοδο στις απόπειρες αυτοκτονίας, σε σχέση με το 2009 (Economou, κ.ά., 2011: 1459).

⁹ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-consumerworks?inputA=2> (τελευταία πρόσβαση 17/10/2014).

στο 35,7%, από 27,6% το 2009, κατατάσσοντας έτσι τη χώρα μας στις τρεις πρώτες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μαζί με την Βουλγαρία και τη Ρουμανία), με τους υψηλότερους σχετικούς δείκτες¹⁰. Ανησυχητικά είναι και τα διαθέσιμα στοιχεία αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης των ελληνικών νοικοκυριών, με το δείκτη της υλικής στέρησης¹¹ να ανέρχεται το 2013 σε ποσοστό 20,3% από 11,2% το 2008¹². Έτσι, σε απόλυτους αριθμούς, οι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση αυξάνονται σε 2.223.000 το 2013, από 1.213.000 το 2008¹³.

Επιπλέον, από έκθεση της UNICEF προκύπτει ότι την περίοδο 2011-2012, η παιδική φτώχεια αυξάνεται στην Ελλάδα κατά 3,2 ποσοστιαίες μονάδες, η μεγαλύτερη αύξηση που καταγράφεται μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωζώνης. Συγκεκριμένα, το 2012 ο αριθμός των φτωχών παιδιών, ηλικίας κάτω των 18 ετών, ξεπερνά το μισό εκατομμύριο (521.000), αντιστοιχώντας στο 26,9% του συνόλου των παιδιών στη χώρα. Οι έφηβοι, ηλικίας 12-17 ετών, και τα κορίτσια (κυρίως τα κορίτσια ηλικίας 6-11 ετών), αποτελούν τις ομάδες των παιδιών που έχουν πληγεί περισσότερο μεταξύ των ετών 2011-2012 (UNICEF, 2014: 24-28).

Από στοιχεία φορέων της εκκλησίας προκύπτει αύξηση και των συνανθρώπων μας που απευθύνεται σε ιερούς ναούς για να εξασφαλίσουν φαγητό, με τους ωφελούμενους να είναι Έλληνες σε ποσοστό 60%¹⁴. Επίσης, συχνή είναι και η αναφορά πωλητών λαϊκών αγορών για ανθρώπους που ζητάνε δωρεάν τροφή από υπολείμματα τροφίμων. Σε έρευνα, τέλος, κοινωφελούς ιδρύματος σε 152 σχολεία της Ελλάδας,

¹⁰ Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (τελευταία πρόσβαση 16/11/2014).

¹¹ Συγκεκριμένα, ο δείκτης της υλικής στέρησης αναφέρεται «στο ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσκολίες με αποτέλεσμα να στερούνται τεσσάρων τουλάχιστον βασικών αγαθών και υπηρεσιών από το σύνολο των εννέα: (1) Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών όπως ενοίκιο ή δόση δανείου, πάγιοι λογαριασμοί (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, φυσικού αερίου κλπ.), δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου για οικιακή, διακοπές κ.ά., ή αγορές με δόσεις κύριας κατοικίας, (2) Οικονομική αδυναμία για πληρωμή μιας εβδομάδας διακοπών, (3) Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας, (4) Οικονομική αδυναμία για αντιμετώπιση έκτακτων, αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας περίπου 540 ευρώ για το 2012, (5) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν τηλέφωνο (περιλαμβάνεται και το κινητό τηλέφωνο), (6) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση, (7) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν πλυντήριο ρούχων, (8) Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο και, (9) Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση», ΕΛ.ΣΤΑΤ., διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0802/PressReleases/A0802_SFA10_DT_AN_00_2012_08_F_GR.pdf (τελευταία πρόσβαση 18/11/2014).

¹² Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014).

¹³ Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;jsessionid=BMYYT78wvpD1gbJ0lR-Ai-5eu3Oe1MJF9S1zmLK6nrqTc7yau6_61X!-1241285580 (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014).

¹⁴ ΜΚΟ ΑΠΟΣΤΟΛΗ, (2011), Έκθεση διανομής συσσιτίων – Απρίλιος 2011, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.mkoapostoli.com/?page_id=2190 (τελευταία πρόσβαση 3/12/2014).

κατά το σχολικό έτος 2012-2013, το 27% των μαθητών της έρευνας, δήλωσε ότι βιώνει επισιτιστική ανασφάλεια με ύπαρξη πείνας (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 16).

Επιπρόσθετα, η ραγδαία αύξηση της ανεργίας, από το 2009 και μετά, έχει οδηγήσει σε δραματική αύξηση των ανασφάλιστων συμπολιτών μας. Από στοιχεία που δημοσιοποιήθηκαν στον Τύπο το 2013, 3.068.000 εγγεγραμμένοι στον Εθνικό Οργανισμό Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) δεν είχαν ασφαλιστική ικανότητα (Μπουλουτζά, 2013). Επιπλέον, λόγω της απώλειας της ασφαλιστικής κάλυψης, ένας στους τέσσερις κατοίκους της Ελλάδας, βάσει εκτιμήσεων, δεν έχει νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, δηλαδή περισσότεροι από 2,6 εκατομμύρια άνθρωποι (UNICEF, 2014: 61).

Το φαινόμενο αποτυπώνεται επίσης και σε στοιχεία των Γιατρών του Κόσμου, όπου καταγράφεται μεγάλη αύξηση των συνανθρώπων μας που αναζητούν δωρεάν ιατρική περίθαλψη και φροντίδα, και από ομάδες του πληθυσμού που παραδοσιακά δεν ήταν αποκλεισμένοι από το δημόσιο σύστημα υγείας. Συγκεκριμένα, αρχές του 2010 οι Έλληνες ωφελούμενοι αντιπροσώπευαν ένα ποσοστό 6-7%, ποσοστό που ανήλθε στο 30% το 2011 (Doctors of the World, 2013). Επιπρόσθετα, το 49,3% των ασθενών που έλαβαν τις ιατρικές υπηρεσίες των Γιατρών του κόσμου, το 2012, ήταν Έλληνες πολίτες (Médecins du monde, 2013: 8). Με τις υπάρχουσες συνθήκες στην Ελλάδα, μεγάλος είναι και ο αριθμός των παιδιών που παραμένει χωρίς νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική κάλυψη, γεγονός που αποτυπώνεται και στη μεγάλη ανταπόκριση σε δράσεις της UNICEF για δωρεάν εμβολιασμό ανασφάλιστων παιδιών (UNICEF, 2014: 62-63).

Το ελληνικό κράτος, ωστόσο, εμφανίζεται εντελώς απροετοίμαστο στο να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς επιπτώσεις της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που βιώνει η χώρα. Συγκεκριμένα, το ελληνικό σύστημα υγείας είχε σημαντικές ανεπάρκειες και σοβαρές ελλείψεις σε βασικό εξοπλισμό και προσωπικό και πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Τα τελευταία χρόνια, όμως, λόγω των σημαντικών περικοπών, εμφανίζεται εντελώς απροετοίμαστο να ανταποκριθεί στην αυξημένη ζήτηση για δημόσιες υπηρεσίες υγείας¹⁵. Οι νοσοκομειακές δαπάνες μειώνονται την περίοδο 2009-2011 κατά 26%, ενώ, επιτυγχάνεται και ο στόχος της κυβέρνησης για μείωση των φαρμακευτικών δαπανών σε 2,88 δις ευρώ το 2012, από 4,37 δις ευρώ το

¹⁵ Το 2010 μειώθηκαν κατά 25-30% οι εισαγωγές ασθενών σε ιδιωτικές κλινικές, ενώ, παρατηρήθηκε αύξηση των εισαγωγών στα δημόσια νοσοκομεία κατά 24%, σε σύγκριση με το 2009 (Kentikelenis κ.ά., 2011: 1457).

2010. Σοβαρή επίδραση παρατηρείται, επιπρόσθετα, και στις δαπάνες για την ψυχική υγεία, οι οποίες εμφανίζονται μειωμένες κατά 55%, μεταξύ των ετών 2011 και 2012. Η ελληνική κυβέρνηση, ωστόσο, αρνείται τις δυσμενείς επιπτώσεις των περικοπών στην υγεία, ενώ, υποστηρίζει ότι η παρούσα κρίση αποτελεί ευκαιρία για αλλαγές, τόσο στο δημόσιο σύστημα υγείας, όσο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (Kentikelenis, κ.ά., 2014: 749-752).

Ανεπαρκής θεωρείται και η εισοδηματική ενίσχυση και προστασία των φτωχών οικογενειών με παιδιά καθώς και των μονογονεϊκών οικογενειών, σε σύγκριση με το ότι ισχύει διεθνώς (OECD, 2013: 19). Το 2012 θεσμοθετείται «ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων»¹⁶, το ύψους του οποίου εξαρτάται από το εισόδημα και το μέγεθος της οικογένειας. Η συγκεκριμένη οικογενειακή παροχή, ωστόσο, κρίνεται μέτρια και τα εισοδηματικά κριτήρια χορήγησης της ιδιαίτερα αυστηρά, αποκλείοντας σε μεγάλο βαθμό τους μετανάστες (Ματσαγγάνης, 2013α: 4-5).

Επίσης, η ελληνική κυβέρνηση δεν επιτυγχάνει να εξασφαλίσει μηχανισμούς στήριξης των εισοδημάτων των ανέργων και των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού. Βάσει στοιχείων του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), από τους 859.408 εγγεγραμμένους στο μητρώο ανέργων το Δεκέμβριο του 2013¹⁷, δικαιούχοι τακτικού επιδόματος ανεργίας ήταν 113.816 άτομα, δηλαδή μόλις το 13,2%¹⁸ του συνόλου των εγγεγραμμένων στο φορέα (ΟΑΕΔ, 2013: 5). Και, ενώ, σε περιόδους ύφεσης θεωρείται απαραίτητη η αύξηση τόσο της διάρκειας όσο και της αξίας του επιδόματος ανεργίας, στην Ελλάδα, εν αντιθέσει, το ύψος του βασικού επιδόματος ανεργίας μειώνεται το 2012, σε 360 ευρώ (από 454 ευρώ), ενώ, η διάρκεια των επιδοτούμενων ημερών μειώνεται επίσης στις 400 ημέρες το 2014, από 450 το 2013 (Ματσαγγάνης, 2013α: 3). Τέλος, τα επιδόματα αναπηρίας στη χώρα μας, είναι περίπλοκα και αλληλεπικαλυπτόμενα, ενώ, ελάχιστα επιδόματα είναι διαθέσιμα για τους άστεγους (OECD, 2013: 19).

¹⁶ Με το Ν.4093/2012 (ΦΕΚ 222/Α'/12-11-2012) θεσπίστηκε το «ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων» και καταργήθηκαν όλα τα προηγούμενα οικογενειακά επιδόματα (μηνιαίο επίδομα πολυτέκνων, ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας, επίδομα απόκτησης τρίτου παιδιού, κ.α.), στη συνέχεια, ωστόσο, με το Ν.4141/2013, άρθρο 40 (ΦΕΚ 81/Α'/5-4-2013), θεσμοθετείται και το «ειδικό επίδομα τριτέκνων και πολυτέκνων» για οικογένειες που έχουν πάνω από τρία εξαρτώμενα άτομα (UNISEF, 2014: 58-59).

¹⁷ Από τα 859.408 άτομα, ποσοστό 48,9% (420.850 άτομα) είναι εγγεγραμμένο στο μητρώο ανέργων για χρονικό διάστημα ίσο ή και μεγαλύτερο των 12 μηνών, και ποσοστό 51,03% (438.558 άτομα) είναι εγγεγραμμένο στο μητρώο του ΟΑΕΔ για χρονικό διάστημα μικρότερο των 12 μηνών (ΟΑΕΔ, 2013: 5).

¹⁸ Το σύνολο των επιδοτούμενων ανέργων, εντός το Δεκεμβρίου 2013, ανήλθε σε 170.015 άτομα, από τα οποία οι 56.199 (ποσοστό 33,06%) ήταν εποχικοί τουριστικών επαγγελματιών, ενώ, οι 113.816 (ποσοστό 66,94%) ήταν κοινοί και λοιπές κατηγορίες επιδοτούμενων ανέργων (ΟΑΕΔ, 2013: 5).

1.2. Δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, και λόγω του μεγάλου ελλείμματος που αφήνει η πολιτεία σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας και προστασίας, οργανώνονται καθημερινά δράσεις και πρωτοβουλίες πολιτών με σκοπό την υποστήριξη των κοινωνικά και οικονομικά ευπαθών ομάδων. Τα τελευταία χρόνια, η εμφάνιση νέων δομών (τυπικών και άτυπων), η έντονη κινητοποίηση της Εκκλησίας και των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), ιδιωτικών φορέων, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) καθώς και ανεπίσημων δικτύων και ομάδων, αναδεικνύουν μια νέα μορφή κοινωνικής αλληλεγγύης που διαμορφώνεται στο πλαίσιο υποστήριξης των ευάλωτων ομάδων του ελληνικού πληθυσμού.

Πιο συγκεκριμένα, στη δύσκολη οικονομική και κοινωνική συγκυρία, σημαντικό είναι το έργο της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στην παροχή σίτισης και υλικής στήριξης σε ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Η εκκλησία, άμεσα ή έμμεσα (μέσω Ιερών Μητροπόλεων, ενοριακών κέντρων αγάπης και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων), πραγματοποιεί πληθώρα κοινωνικών προγραμμάτων σε όλη τη χώρα, τα οποία παρέχουν καθημερινά δωρεάν γεύματα στους συνανθρώπους μας που βιώνουν συνθήκες φτώχειας και στέρησης. Επίσης, διαχειρίζεται κινητές μονάδες διανομής φαγητού σε άστεγους καθώς και προγράμματα διανομής τροφίμων, ειδών ένδυσης, υπόδησης και ιματισμού¹⁹.

Στον τομέα της συστηματικής διανομής τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, μαζί με την ενεργή συμβολή της εκκλησίας, καθοριστικός είναι και ο ρόλος του κοινωνικού παντοπωλείου, μίας νέας δομής που γίνεται θεσμός την περίοδο της κρίσης. Το πρώτο κοινωνικό παντοπωλείο ιδρύθηκε στην Αθήνα, το Δεκέμβριο του 2007, ακολούθησαν στον Πειραιά και την Θεσσαλονίκη²⁰, ενώ, σήμερα λειτουργούν κοινωνικά παντοπωλεία σε πολλές πόλεις της Ελλάδας²¹.

Ο αποκλεισμός μεγάλου αριθμού ανασφάλιστων συμπολιτών μας από το δημόσιο σύστημα υγείας και οι μεγάλες ελλείψεις σε υγειονομική και φαρμακευτική

¹⁹ Εκκλησία της Ελλάδος, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.ecclesia.gr/greek/koinonia/koinonia.asp> (τελευταία πρόσβαση στις 18/12/2014) και Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://iaath.gr/index.php/2010-02-05-11-33-20/2010-11-03-09-16-44/2010-11-03-09-51-25> καθώς & <http://iaath.gr/index.php/2010-02-05-11-33-20/-qq> (τελευταία πρόσβαση 18/12/2014).

²⁰ Μαρινόπουλος Α.Ε.- Carrefour, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.carrefour.gr/inside.aspx?a_id=189 (τελευταία πρόσβαση 18/12/2014).

²¹ Ανταλλακτική Οικονομία, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://antallaktiki.gr/index.php/koinonika-pantopoleia.html> (τελευταία πρόσβαση 18/12/2014).

περίθαλψη, οδήγησαν στη δημιουργία νέων δομών στον τομέα της παροχής δωρεάν ιατρικής φροντίδας. Σε αρκετές πόλεις της Ελλάδας, δημιουργήθηκαν, τα τελευταία χρόνια, κοινωνικά ιατρεία και κοινωνικά φαρμακεία, με τη σύμπραξη εθελοντών (γιατρών, φαρμακοποιών, μαιών, κ.α.) και τη στήριξη ΜΚΟ και φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, τα όποια παρέχουν ιατρική περίθαλψη και δωρεάν φάρμακα σε πολίτες που είναι αποκλεισμένοι από βασικές παροχές υγείας²².

Με την σύμπραξη, ακόμη, εθελοντών εκπαιδευτικών, ΜΚΟ, τοπικών φορέων και εκκλησίας, λειτουργούν στη χώρα μας κοινωνικά φροντιστήρια και σχολεία αλληλεγγύης, τα οποία παρέχουν δωρεάν μαθήματα, δωρεάν εκμάθηση ξένων γλωσσών και κάθε είδους εκπαιδευτική βοήθεια και ενίσχυση σε μαθητές που οι οικογένειές τους αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες²³.

Από τον Έβρο μέχρι την Κρήτη, τέλος, πραγματοποιούνται καθημερινά πληθώρα εθελοντικών δράσεων, από ποικίλους συλλόγους (επαγγελματικούς, συλλόγους γυναικών, πολιτιστικούς, αθλητικούς, φιλανθρωπικούς, κ.λπ.), άτυπες ομάδες πολιτών, καθώς και, τοπικές ομάδες αλληλεγγύης. Έτσι, σε κάθε γειτονιά της Ελλάδας, δεν αυξάνονται μόνο οι ανάγκες των πολιτών για βασικά για την επιβίωση αγαθά, πολλαπλασιάζονται καθημερινά και οι δομές και οι πρωτοβουλίες αλληλεγγύης, αποτελώντας, έτσι, τα «αντισώματα της κοινωνίας» στη κρίση (Παπαντωνίου, 2014)²⁴.

1.3. Σκοπός της μελέτης

Στη διάρκεια, συνεπώς, των τελευταίων ετών, οι Έλληνες, οργανώνονται και βοηθούν ο ένας τον άλλο. Αυτού του είδους η οργανωμένη προσπάθεια παροχής βοήθειας στους συνανθρώπους που δοκιμάζονται, εκδηλώνεται μέσα από το χώρο της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και μέσα από δομές των Δήμων, της Εκκλησίας και του ιδιωτικού τομέα, ενώ, παράλληλα αποτυπώνει, σύμφωνα με την προσέγγισή μας, την ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου στη χώρα μας.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας η έννοια της κοινωνίας των πολιτών εκλαμβάνεται ως η σφαίρα της κοινωνικής ζωής που εκτείνεται στο δημόσιο χώρο

²² Ανταλλακτική Οικονομία, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.antallaktiki.gr/> (τελευταία πρόσβαση 18/12/2014).

²³ Ανταλλακτική Οικονομία, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.antallaktiki.gr/> (τελευταία πρόσβαση 18/12/2014).

²⁴ Μόνο στην Αττική, σε επίπεδο γειτονιάς, λειτουργούν αρχές του 2014, πάνω από 37 δομές οι οποίες προφέρουν περισσότερα από 5.000 «πακέτα αλληλεγγύης» το μήνα σε 13.000 συμπολίτες μας (Δασκαλοπούλου, 2014).

«ανάμεσα στο νοικοκυριό (χωρίς να το περιλαμβάνει) και το κράτος (χωρίς να το περιλαμβάνει ούτε αυτό)» (Σωτηρόπουλος, 2004α: 20-21). Στον πυρήνα τώρα της εν λόγω έννοιας εδράζεται ο όρος του κοινωνικού κεφαλαίου, έννοια που συνδυάζει την εμπιστοσύνη και την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική και κοινωνική ζωή, και έχει συνδεθεί στενά με την ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών σε έναν τόπο.

Το κοινωνικό κεφάλαιο συνιστά βασικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων, διευκολύνει τη συλλογική δράση μεταξύ των ατόμων (Παρασκευόπουλος, 2006: 96) και, σε ένα διευρυμένο και γενικό πλαίσιο, μπορεί να οριστεί ως η «ικανότητα των ανθρώπων να συνενώνουν τις δυνάμεις τους, να συνεργάζονται για κοινούς σκοπούς σε ομάδες και οργανώσεις» (Καζάκος, 2006: 109). Η συμμετοχή, βέβαια, των ατόμων σε ενώσεις, δίκτυα και οργανώσεις αλλά και η συνεργασία μεταξύ τους προϋποθέτει την εμπιστοσύνη, στη βάση της οποίας συγκροτείται η κοινωνική αλληλεγγύη και η ευημερία σε μία κοινωνία (Δεμερτζής, 2006: 39-40 & 48-51).

Επιπρόσθετα, η έλλειψη κοινωνικού κεφαλαίου σηματοδοτεί και τη συρρίκνωση της κοινωνίας των πολιτών. Αν θεωρήσουμε ως δείκτη κοινωνικού κεφαλαίου την εμπιστοσύνη (σε ανθρώπους και θεσμούς) και την συμμετοχή σε διάφορες συσσωματώσεις και οργανώσεις (Σωτηρόπουλος, 2008: 321-322), τότε, εκτιμούμε ότι, η αύξηση της συμμετοχής σε πρωτοβουλίες, αλλά και σε δίκτυα και ενώσεις της κοινωνίας των πολιτών, στη βάση της αλληλοβοήθειας και της αλληλοϋποστήριξης, συνιστά και την ενίσχυση και ενδυνάμωσή του.

Στη θεωρητική συζήτηση η κυρίαρχη προσέγγιση αντιλαμβάνεται την ελληνική κοινωνία των πολιτών ως ισχνή ή αδύναμη. Στο παρελθόν, ωστόσο, έχουν καταγραφεί αρκετές περιπτώσεις, που οι πολίτες κινητοποιούνται, κυρίως σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης (οι σεισμοί του 1999 σε Ελλάδα και Τουρκία, οι φωτιές στην Ηλεία το 2007, αλλά και, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004), προσφέροντας βοήθεια και στήριξη και προβαίνοντας σε εκδηλώσεις και ενέργειες αλληλεγγύης.

Στο κοινωνικό και οικονομικό τοπίο που έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια, ορισμένοι ερευνητές κάνουν λόγο για την αναδιαμόρφωση του χώρου της κοινωνίας των πολιτών, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014, Σημίτη, 2014α-β, Σωτηρόπουλος, 2013, Sotiropoulos, 2014). Παράλληλα, περιγράφουν την εκτενή συμμετοχή των πολιτών σε δράσεις και πρωτοβουλίες αλληλεγγύης, ως ανάδυση της κοινωνίας των πολιτών στη σύγχρονη Ελλάδα (Μπουρικός, 2013, Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014).

Μια πρώτη χαρτογράφηση, επιπλέον, των νέων πρωτοβουλιών και δομών, έχει οδηγήσει στη διαπίστωση ότι υπάρχει ένα νέο κύμα εθελοντικής κινητοποίησης που ενδυναμώνει το χώρο της και ενισχύει την κοινωνική συνοχή (Μπουρίκος, 2013:6, 31). Εκτιμάται, ακόμη, ότι μέσα από την κοινωνία των πολιτών, εκφράζεται ένα κίνημα αλληλεγγύης, στο οποίο συμμετέχει όλη η κοινωνία, από ενήλικες μέχρι μικρά παιδιά (Καντζάρα, 2014: 281, 295).

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, ο βασικός στόχος της παρούσας έρευνας είναι να σκιαγραφήσει τις όψεις και τις πτυχές των δράσεων και πρακτικών κοινωνικής υποστήριξης, ως μορφές αλληλεγγύης, έτσι όπως διαμορφώνονται εν καιρώ κρίσης.

Στην παρούσα μελέτη και σύμφωνα με τις θεωρητικές της πραγματεύσεις η αλληλεγγύη εκλαμβάνεται, πρωτίστως, ως κοινωνική πρακτική. Δεν συνιστά δηλαδή, μία γενική και αφηρημένη έννοια ή ένα εσωτερικό συναίσθημα, αλλά εκφράζεται με συγκεκριμένες δράσεις και πράξεις (Prainsack & Buyx, 2011: 46). Επιπλέον, εκλαμβάνουμε την κοινωνική υποστήριξη ως την παροχή βοήθειας και προστασίας στους άλλους. Η βοήθεια αυτή μπορεί να είναι υλική ή συναισθηματική και πραγματοποιείται στη βάση της αμοιβαιότητας (Langford, κ.ά, 1997: 95-96).

Για το σκοπό της εν λόγω έρευνας ορίζουμε και κατανοούμε, συνεπώς, τις δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, ως εκείνες τις οργανωμένες δράσεις και πρακτικές, από άτομα ή συλλογικότητες, οι οποίες έχουν ως στόχο την προσφορά έμπρακτης βοήθειας και στήριξης στο συνάνθρωπο σε βασικά θέματα υγείας και περίθαλψης, σίτισης, ένδυσης, εκπαίδευσης, καθώς και, βασικών για την επιβίωση αγαθών.

Έχει υποστηριχτεί ότι η αλληλεγγύη εκδηλώνεται σε κρίσιμες και δύσκολες καταστάσεις (Wilde, 2004: 162), σε εποχή κρίσης, λοιπόν, αναμένεται, και αύξηση των δράσεων και πρακτικών αλληλεγγύης. Στη βάση των ανωτέρω, βασική ερευνητική υπόθεση, συνεπώς, της μελέτης είναι ότι, στον απόηχο της κρίσης, και όσο αυτή προχωρά στην ελληνική κοινωνία, οι δράσεις υποστήριξης και αλληλεγγύης, προς τις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, θα ενισχυθούν και θα αυξηθούν.

Πέραν τούτου, αλλά και συμπληρωματικά με τα παραπάνω, επιμέρους ερευνητική πρόθεση, συνιστά η αποτύπωση και η παρουσίαση της χρονικής συμπεριφοράς του φαινομένου, για το υπό εξέταση διάστημα και στην εν λόγω τοπική κοινωνία. Θεωρούμε ότι, όσο η κρίση βαθαίνει, το φαινόμενο της αλληλεγγύης θα ενισχύεται και θα ισχυροποιείται, για να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες ανάγκες των συμπολιτών μας για βασικά για την επιβίωση αγαθά.

Οι δράσεις αλληλεγγύης και υποστήριξης, βέβαια, δεν συντελούνται εν κενώ, εκφράζονται μέσα από φορείς και συσσωματώσεις, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων βάσει διαφορετικών προσεγγίσεων, εντάσσεται στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών, ενώ, εκτιμάται ότι η αυξημένη συμμετοχή πολιτών σε ποικίλες ομάδες και δίκτυα και η συνεργασία μεταξύ τους για ένα κοινό σκοπό, συνεπάγεται και την ενδυνάμωση και ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου στην τοπική κοινωνία. Η αποτύπωση των φορέων και των συσσωματώσεων, κατά συνέπεια, που διοργανώνουν τις ποικίλες δράσεις αλληλεγγύης, αλλά και κάθε είδους πρωτοβουλία στην οποία συμμετέχουν εθελοντικά οι συμπολίτες μας, και μάλιστα στο πνεύμα της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας, συνιστά σημαντικό ερευνητικό μας μέλημα.

Οι αλληλέγγυες αυτές δράσεις, επιπλέον, προσανατολίζονται προς την κάλυψη βασικών αναγκών, σε συγκεκριμένους και κρίσιμους τομείς της ζωής (την υγεία, τη σίτιση, τη στέγαση, την εκπαίδευση, κ.α.), των κοινωνικά ευπαθών ομάδων των συμπολιτών που δοκιμάζονται δριμύτατα από την κρίση. Επιχειρείται, λοιπόν, αφενός, η αποτύπωση του είδους και της μορφής αυτών των δράσεων, και αφετέρου η καταγραφή και οι αποτύπωση, των ωφελούμενων ομάδων, από τις εν λόγω κοινωνικές πρακτικές.

Συμπληρωματικά με τα ανωτέρω, θα επιχειρήσουμε, επίσης, να εξερευνήσουμε αν, και σε ποιο βαθμό, οι φορείς και οι συσσωματώσεις που καταγράφονται στην έρευνα μας, συνεργάζονται μεταξύ τους για την παροχή βοήθειας και υποστήριξης στους Ηρακλειώτες που μαστίζονται από την δύσκολη οικονομική συγκυρία. Από ευρήματα ερευνών, εξάλλου, προκύπτει ότι η οικονομική ύφεση έχει οδηγήσει και σε συρρίκνωση των οικονομικών πόρων των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Το γεγονός αυτό συνοδεύεται, βέβαια, και από την τάση ανάπτυξης συνεργασιών μεταξύ των διαφόρων ομάδων και φορέων, προκειμένου να διαχειριστούν αποτελεσματικότερα τους όποιους διαθέσιμους πόρους αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό τους. Η εν λόγω τάση αποτυπώνεται, όχι μόνο για την περίπτωση των οργανώσεων στην Ελλάδα, αλλά και για άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης (Σημίτη, 2014β: 2).

Για την διερεύνηση της βασικής ερευνητικής υπόθεσης αλλά και των επιμέρους στόχων και παραμέτρων της παρούσας μελέτης ακολουθήθηκε η ποσοτική προσέγγιση της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας, σύμφωνα με την οποία, η συλλογή των δεδομένων για κάθε πραγματοποιηθέν γεγονός αντλείται από τις εφημερίδες. Υπό το πρίσμα της παραπάνω μεθοδολογικής προσέγγισης, η παρούσα εργασία όρισε ως γεγονότα τις δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης και άντλησε τα

δεδομένα της από δημοσιεύματα στην τοπική εφημερίδα «Πατρίς» του Ηρακλείου της Κρήτης. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν για τις οργανωμένες δράσεις αλληλεγγύης που πραγματοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου, αφορούσαν την χρονική περίοδο από το Δεκέμβριο του 2009 μέχρι και τον Ιούνιο του 2013. Επίσης, οι δράσεις που εντοπίστηκαν από την επισταμένη ανάγνωση της εφημερίδας, για το υπό εξέταση διάστημα, κωδικοποιήθηκαν με τη χρήση δελτίου καταγραφής, ενώ, στο τελικό στάδιο της ανάλυσης της έρευνας συμπεριλήφθηκαν 842 δράσεις.

Η ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας, σχετιζόμενη άμεσα με τις προαναφερόμενες προσεγγίσεις, επικεντρώνεται στις παρακάτω βασικές διαστάσεις: διερεύνηση της χρονικής συμπεριφοράς του φαινομένου των δράσεων αλληλεγγύης και υποστήριξης, για το υπό μελέτη χρονικό διάστημα, καταγραφή της δραστηριότητας των φορέων που συμμετέχουν, ως οργανωτές, υποστηρικτές και αποδέκτες, στις εν λόγω δράσεις, καταγραφή του είδους της δράσης (γενικός και ειδικός σκοπός), διερεύνηση των συνεργασιών μεταξύ των φορέων οργάνωσης, αποδοχής και υποστήριξης, καθώς και, αποτύπωση των ομάδων των πολιτών που ωφελήθηκαν, τόσο σε σύνολο δράσεων όσο και κατά φορέα οργάνωσης.

Θεωρείται χρήσιμο, τέλος, πριν την ολοκλήρωση του εισαγωγικού μέρους, να αναφερθούν τα κριτήρια επιλογής της τοπικής κοινωνίας του Ηρακλείου της Κρήτης για την διεξαγωγή της έρευνας για το σκοπό της παρούσας εργασίας. Καταρχάς, οι επιπτώσεις που βιώνουν και οι πολίτες του Ηρακλείου από τη ζοφερή οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, πυροδότησαν, σε σημαντικό βαθμό, το επιστημονικό και ερευνητικό μας ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση της μελέτης στη συγκεκριμένη τοπική κοινωνία.

Συγκεκριμένα, στο Ηράκλειο της Κρήτης περισσότερες από 2.500 οικογένειες απευθύνονταν το 2012 στις δομές του δήμου για φαγητό, τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης (Μυλωνά, 2012α: 9). Επίσης, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Περιφέρειας Κρήτης, ξεπερνούσαν τις 5.000 οι αιτήσεις των οικογενειών για δωρεάν τρόφιμα στην Κρήτη, ενώ, έφταναν τις 850 οι οικογένειες των Ηρακλειωτών που ζητούσαν την στήριξη του κοινωνικού παντοπωλείου της Περιφερειακής Ενότητας Ηρακλείου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Περιφέρειας, ωστόσο, ο αριθμός αυτών που αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης, αλλά δεν απευθύνονται για στήριξη στις υπηρεσίες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ήταν ακόμη μεγαλύτερος (Μπογδανίδης, 2012: 7).

Κάτω από αυτό το πρίσμα, και λόγω του αυξανόμενου αριθμού των ατόμων που βιώνουν πιο έντονα τις δυσμενείς επιπτώσεις της ύφεσης, τοπικοί φορείς της πόλης του

Ηρακλείου, η Ιερά Αρχιεπισκοπή Κρήτης, πληθώρα φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και νέων ομάδων και πρωτοβουλιών πολιτών (επιτροπές γειτονιών, γενικές συνελεύσεις κατοίκων, τοπικές ομάδες αλληλεγγύης, κ.α.), αναπτύσσουν σημαντική δράση στην παροχή κάθε είδους έμπρακτης βοήθειας και αλληλεγγύης στον συνάνθρωπο.

Σε περιόδους κρίσεων, εκτός από τις φιλανθρωπικές δράσεις της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, δραστηριοποιούνται στην τοπική κοινωνία και αρκετά φιλανθρωπικά ιδρύματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Ιδρυμάτων Α. και Μ. Καλοκαιρινού, με σημαντική δράση στην πόλη από τη δεκαετία του 1930²⁵. Επίσης, ανεξάρτητα από την οικονομική κρίση, η πόλη του Ηρακλείου αποτελεί έναν τόπο στον οποίο δραστηριοποιούνται πληθώρα ομάδων και οργανώσεων στον τομέα της εθελοντικής προσφοράς, της φιλανθρωπίας και της κοινωνικής φροντίδας²⁶, καθώς και πληθώρα δικτύων αλληλεγγύης²⁷. Για τους προαναφερόμενους λόγους εστίασαμε στη συγκεκριμένη κοινωνία, στην οποία και διερευνήσαμε το διάστημα Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013. Το εν λόγω διάστημα αφορά την περίοδο λίγο πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, καθώς και, την περίοδο ψήφισης και εφαρμογής του μνημονίου, όπου κορυφώνεται η κρίση στην ελληνική κοινωνία.

1.4. Δομή της Εργασίας

Στα κεφάλαια της εργασίας που ακολουθούν, θα αναπτύξουμε, αρχικά, το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας. Θα δούμε την έννοια της κοινωνίας των πολιτών, τους ποικίλους ορισμούς της και την ασάφεια που συνοδεύει το περιεχόμενό της. Θα προσπαθήσουμε, επιπρόσθετα, να αποτυπώσουμε την κυρίαρχη αντίληψη που επικρατεί στην βιβλιογραφία για την ελληνική κοινωνία πολιτών, τις αμφισβητήσεις του κυρίαρχου θεωρητικού παραδείγματος καθώς και τις μεταβολές που επήλθαν στο χώρο

²⁵ Το συγκεκριμένο ίδρυμα, το οποίο παρείχε συσσίτια την περίοδο της κατοχής, το 2012 και μετά από 60 περίπου χρόνια, οργάνωσε ξανά την δράση «φαγητό με την αγάπη μας» (Μυλωνά, 2012β), δράση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

²⁶ Για τους φορείς και τις οργανώσεις του Ηρακλείου δεξ σχετικά: Δήμος Ηρακλείου - Εθελοντικές Ομάδες, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.heraklion.gr/municipality/ethelontikes-omades>, (τελευταία πρόσβαση στις 30/4/2015) και Υπουργείο Υγείας «Πίνακας εγγεγραμμένων στο Εθνικό Μητρώο φορέων ιδιωτικού τομέα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα για υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.moh.gov.gr/articles/social-solidarity/domes-kai-draseis-koinwnikhs-allhleggyhs/ethelontismos/246-pinakas-eggegrammenwn-sto-ethniko-mhtrwo-forewn-idiwtikoy-tomea-mh-kerdoskopikoy-xarakthra-gia-yphresies-koinwnikhs-frontidas>, (τελευταία πρόσβαση στις 12/12/2014).

²⁷ Στο Ηράκλειο καταγράφονται 77 δίκτυα αλληλεγγύης, βλέπε χαρακτηριστικά “Δίκτυα Αλληλεγγύης – Enallaktikos.gr”, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.enallaktikos.gr/kg15el_antallaktika-diktya_k1301.html, (τελευταία πρόσβαση στις 30/4/2015).

της κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Θα επιχειρήσουμε, ακόμη, να αποσαφηνίσουμε εννοιολογικά τους όρους του κοινωνικού κεφαλαίου και της εμπιστοσύνης και να δούμε τις επικρατέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις της αλληλεγγύης. Σε μια προσπάθεια, τέλος, γεφύρωσης θεωρητικού και εμπειρικού πλαισίου, θα επιχειρήσουμε να ορίσουμε και να οριοθετήσουμε τις παραπάνω έννοιες για την πραγμάτωση του στόχου της παρούσας μελέτης.

Συνοπτικά σημειώνουμε ότι, στην εν λόγω έρευνα, η αλληλεγγύη εκλαμβάνεται ως κοινωνική πρακτική, εκδηλώνεται συνήθως σε δύσκολες και κρίσιμες καταστάσεις και εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες δράσεις και πράξεις. Τις δράσεις αυτές έχουμε ως στόχο να διερευνήσουμε, έτσι όπως εκδηλώνονται μέσα από φορείς, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων περικλείονται στους κόλπους της κοινωνίας των πολιτών, (το δημόσιο εκείνο χώρο ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος) στη βάση της εμπιστοσύνης και της αλληλοβοήθειας και αναδεικνύουν την ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου (συμμετοχή και συνεργασία σε ενώσεις και δίκτυα) στην υπό μελέτη κοινωνία και σε περίοδο κρίσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας θα περιγράψουμε αναλυτικά την μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας. Θα παρουσιαστεί, συγκεκριμένα, η μέθοδος που εφαρμόστηκε για την συλλογή, καταγραφή, ταξινόμηση και κωδικοποίηση των δεδομένων μας, τα κριτήρια επιλογής των υπό μελέτη δράσεων, αλλά και τα κριτήρια κατηγοριοποίησης των φορέων και των ωφελούμενων ομάδων που καταγράφηκαν στην υπό μελέτη τοπική κοινωνία.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εκθέσουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσης και της επεξεργασίας των δεδομένων που συλλέχθηκαν, καθώς και, τα βασικά ευρήματα της μελέτης. Προκείμενου να αποτυπωθεί το εύρος των δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης στο Ηράκλειο της Κρήτης, αλλά και να κατανοηθεί πιο εμπεριστατωμένα το εν λόγω φαινόμενο, θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε την χρονική του διάσταση όσο η ύφεση εντείνεται στην τοπική κοινωνία, να αποτυπώσουμε τους εμπλεκόμενους φορείς (ποιος οργανώνει, ποιος συμμετέχει και ποιος είναι ο αποδέκτης της αλληλεγγύης), τις συνεργασίες που ανακύπτουν μεταξύ τους, τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η παροχή βοήθειας και υποστήριξης (υγεία, σίτιση, ένδυση, εκπαίδευση, κλπ) καθώς και τις ομάδες των πολιτών προς τις οποίες απευθύνεται.

Η ανάλυση της παρούσας έρευνας, συνεπώς, θα εστιάσει στην χρονική συμπεριφορά των δράσεων, συνολικά αλλά και ανά φορέα οργάνωσης, στο είδος της δράσης (π.χ. συγκέντρωση τροφίμων, πραγματοποίηση συσσιτίου, συλλογή χρημάτων,

συγκέντρωση φαρμάκων, κ.λπ.) και στις ωφελούμενες ομάδες, σε σύνολο δράσεων και ανά κύριο φορέα οργάνωσης. Θα παρουσιάσουμε, επίσης, τα αποτελέσματα για τις συνεργασίες μεταξύ των φορέων που καταγράφηκαν, ως κύριοι διοργανωτές, ως φορείς υποστήριξης και ως φορείς αποδέκτες των πραγματοποιηθέντων δράσεων. Τέλος, στο καταληκτικό κεφάλαιο της εργασίας, θα διατυπωθούν τα βασικά συμπεράσματα της παρούσας μελέτης και θα περιγραφούν τα μεθοδολογικά ζητήματα, οι περιορισμοί και τα μειονεκτήματα που ανέκυψαν κατά την διεξαγωγή του εν λόγω εγχειρήματος.

2. Θεωρητικό υπόβαθρο

2.1. Όψεις και εκφάνσεις της Κοινωνίας των Πολιτών στην Ελλάδα

2.1.1. Ορισμός της έννοιας, ασάφειες και αντιφάσεις

Η έννοια της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, το κέντρο του προβληματισμού γύρω από τα κοινωνικά θέματα. Η κοινωνία των πολιτών, όπως όλες οι έννοιες των κοινωνικών επιστημών, χαρακτηρίζεται από πολυσημία, η σημασία της, δηλαδή, παίρνει διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται (Μουζέλης, 2003: 11, Μουζέλης, 2004: 1).

Ο Μουζέλης (2004) ορίζει την κοινωνία των πολιτών ως την «τρίτη σφαίρα», ως τον «ενδιάμεσο» τρίτο χώρο μεταξύ του κράτους και της αγοράς, χώρος ο οποίος δεν είναι οργανωμένος βάσει κερδοσκοπικής και κομματικής λογικής (Μουζέλης, 2004: 1). Ωστόσο, όπως υποστηρίζει, η πιο δημοφιλής χρήση της έννοιας είναι αυτή που την περιγράφει ως το αντίθετο του κράτους, ορισμός, όμως, που, εκτός από ασαφής, οδηγεί και σε ένα διχοτομικό μοντέλο κράτους και αγοράς, μέσα στο οποίο, κινούνται τόσο η νεοφιλελεύθερη όσο και η σοσιαλιστική ιδεολογία (Μουζέλης, 2003: 12).

Ένας λιγότερο ασαφής ορισμός της, υπογραμμίζει, είναι αυτός που την αντιμετωπίζει ως εκείνο το χώρο ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, ως τον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους. Η κοινωνία πολιτών στην ουσία είναι αυτός ο χώρος που αποτελείται από «ενδιάμεσα» στρώματα ή οργανώσεις, που, από τη μία, προστατεύουν τον πολίτη από τον αυταρχισμό της πολιτικής ηγεσίας, και, από την άλλη, προστατεύουν τους κυβερνώντες από τις λαϊκές πιέσεις. Ορισμός, ωστόσο, που, αν και χρήσιμος, παραγνωρίζει το γεγονός ότι

υπάρχουν ενδιάμεσες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών οι οποίες, αντί να προστατεύουν, υπονομεύουν και την αυτονομία του πολίτη αλλά και την ίδια την πολιτική ηγεσία (Μουζέλης, 2003: 12-13)²⁸.

Οι πιο πρόσφατες θεωρήσεις για τον ορισμό της κοινωνίας των πολιτών, αναφέρονται, όπως ειπώθηκε και ανωτέρω, στον ενδιάμεσο εκείνο χώρο ανάμεσα στο κράτος και την αγορά. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν αυτοκυβερνώμενο χώρο, αποτελούμενο από θεσμούς, ομάδες και οργανώσεις οι οποίες λειτουργούν τόσο κατά του ατομικισμού της αγοράς όσο και κατά του αυταρχισμού της πολιτικής ηγεσίας. Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, λέει ο συγγραφέας, αποτελούμενη από την οικονομική, την πολιτική, την κοινωνική και την πολιτισμική σφαίρα, η κοινωνία των πολιτών χρήζει προστασίας, όχι μόνο από τον κρατικό, αλλά και από τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό αυταρχισμό (Μουζέλης, 2003: 13-14). Η προσέγγιση της έννοιας, συνεπώς, πρέπει να είναι πολυδιάστατη, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ενίσχυση της αυτονομίας των μελών της κοινωνίας και η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να επιτευχθεί με την αντιμετώπιση του αυταρχισμού σε όλες τις βασικές θεσμικές σφαίρες της κοινωνίας (Μουζέλης, 1997).

Σύμφωνα με την οπτική του Δημητράκου (2003) η κοινωνία των πολιτών συνιστά, «ένα αντιστήριγμα στην πολιτική κοινωνία, δηλαδή το κράτος» (Δημητράκος, 2003: 19). Αντιπροσωπεύει, λέει, τον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος, ένα σύνολο σχέσεων και διαδράσεων ανάμεσα σε εθελοντικές και επαγγελματικές οργανώσεις, λέσχες και εκκλησίες. Η κοινωνία των πολιτών ανταγωνίζεται και ταυτόχρονα συμπληρώνει την πολιτική κοινωνία. Ο πολίτης, στην ουσία, στηρίζεται από την κοινωνία των πολιτών, ενώ, και η κοινωνία των πολιτών λειτουργεί επικουρικά σε σχέση με το κράτος, ένα κράτος όμως που βασίζεται στη συναίνεση που διαμορφώνεται μέσα από την κοινωνία των πολιτών. Η ανεπτυγμένη κοινωνία των πολιτών, αναφέρει, αποτελεί δείκτη ανάπτυξης της δημοκρατικής κοινωνίας (Δημητράκος, 2003: 19-20).

Το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της, υποστηρίζει ο συγγραφέας, είναι ότι συνιστά, πριν και πάνω από όλα, σφαίρα της ελευθερίας και της εμπιστοσύνης. Ο πιο

²⁸ Ως πρόσφατο τέτοιο παράδειγμα ο συγγραφέας αναφέρει τις ισχυρές μαφίες που αναπτύχθηκαν στην μετακομμουνιστική Ρωσία, ενδιάμεσα στρώματα, δηλαδή, ανάμεσα στο κράτος και τον πολίτη, οι οποίες, ούτε τους πολίτες προστάτευαν έναντι της αυθαιρεσίας του κράτους, αλλά ούτε και το κράτος απέναντι στις ισχυρές λαϊκές πιέσεις (Μουζέλης, 2003: 13). Και στη Δυτική Ευρώπη, όμως, τα ενδιάμεσα στρώματα των επιχειρηματιών, το ισχυρό κεφάλαιο αλλά και οι οργανώσεις που το αντιπροσωπεύουν, αντιστέκονται στον κρατικό έλεγχο, γεγονός που δημιουργεί μεγάλες ανισότητες και υπονομεύει την αυτονομία των πολιτών (Μουζέλης, 1997).

σημαντικός δεσμός ανάμεσα στους ανθρώπους, λέει, και όπου υπάρχει κοινωνία είναι η εμπιστοσύνη. Η κοινωνία των πολιτών προϋποθέτει την ισότητα των συμβαλλόμενων μερών, την ελευθερία και την πολλαπλότητα των επιλογών. Σε συνθήκες ελευθερίας, με βάση την εν λόγω προσέγγιση, η εμπιστοσύνη αποτελεί την καρδιά της, ενώ, μέσω της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να επιτευχθεί η «τιθάσωση της πολιτικής εξουσίας» (Δημητράκος, 2003: 26-30). Η εμπιστοσύνη, ωστόσο, συνιστά και το υπόβαθρο του κοινωνικού κεφαλαίου, αν το κοινωνικό κεφάλαιο θεωρηθεί ως η αυθόρμητη συμμετοχή σε ενώσεις και δίκτυα (συμμετοχή που βασίζεται στην εμπιστοσύνη). Η εμπιστοσύνη αποτελεί την σημαντική αυτή συνθήκη, μέσω της οποίας, συγκροτείται η συνοχή και η αλληλεγγύη στην κοινωνία (Δεμερτζής, 2006: 39-40, 51).

Και για τον Μακρυδημήτρη (2003), παρά τις ποικίλες απόπειρες προσδιορισμού του όρου, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών δεν έχει ακόμη διευκρινιστεί. Ο όρος, αναφέρει, γνώρισε σημαντική άνθιση την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα στον ευρωπαϊκό, κυρίως χώρο, η χρήση του όμως, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, χαρακτηρίζεται από ασάφεια, ως προς τη σημασία, το περιεχόμενο, τις ιστορικές του προϋποθέσεις αλλά και τις συνέπειες του κοινωνικού και πολιτικού φαινομένου στο οποίο ο όρος αναφέρεται (Μακρυδημήτρης, 2003: 47, 73).

Με βάση τον ορισμό του, ως κοινωνία των πολιτών, σε ένα γενικό επίπεδο, θα μπορούσαμε να εννοήσουμε αυτή την κοινωνία στην οποία πολιτική και οικονομία διαφοροποιούνται και διακρίνονται οργανικά και λειτουργικά. Συνέπεια μίας τέτοιας θεώρησης είναι ότι το κράτος, όχι μόνο θέτει κανόνες και περιορισμούς στα ατομικά συμφέροντα των πολιτών, αλλά επιπλέον, υπόκειται και το ίδιο σε ελέγχους από ποικίλες οργανώσεις με διακριτή οικονομική βάση. Σε μία δημοκρατική κοινωνία, υπογραμμίζει ο συγγραφέας, η κοινωνία των πολιτών αποτελεί απαραίτητο στοιχείο. Αλλά, και, για μία ισχυρή κοινωνία των πολιτών, θεμελιώδες συστατικό αποτελεί η ύπαρξη ανεξάρτητων και αυτόνομων θεσμών και οργανώσεων. Ο Μακρυδημήτρης (2003) εκτιμά ότι η κοινωνία των πολιτών μπορεί να θεωρηθεί και συνώνυμο της ίδιας της δημοκρατίας, καθώς, στον πυρήνα της έννοιας εδράζεται ο θεσμικός και ιδεολογικός πλουραλισμός (Μακρυδημήτρης, 2003: 60-62).

Σε μία δημοκρατική κοινωνία, συνεπώς, η άσκηση της εξουσίας δεν είναι απεριόριστη, καθώς, υπόκειται στη λαϊκή κυριαρχία και τη συναίνεση. Υπάρχει, δηλαδή, μια πολιτική κοινότητα, διακριτή από το κράτος, αποτελούμενη από ίσους και ελεύθερους πολίτες, στην οποία το κράτος είναι υπόλογο. Κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα, η κοινωνία των πολιτών αποτελεί το κοινωνικό και επικοινωνιακό πεδίο στο οποίο

πραγματώνεται η δημοκρατία. Η κοινωνία των πολιτών αναδεικνύεται, όταν μεταξύ του κράτους και του ατόμου αναπτύσσεται ένας πλουραλισμός αυτόνομων οργανώσεων και θεσμών. Αυτός ο ενδιάμεσος χώρος των ανεξάρτητων θεσμών και οργανώσεων αποτελεί στην ουσία ένα προστατευτικό τείχος έναντι της αυθαιρεσίας του κράτους (Μακρυδημήτρης, 2003: 62-63).

Και ο Σωτηρόπουλος (2004α) με τη σειρά του πρεσβεύει ότι, η κοινωνία των πολιτών, αποτελεί έννοια της οποίας ο ορισμός συνιστά αντικείμενο διαμάχης μέχρι και τις μέρες μας. Ωστόσο, παρά τις διαφωνίες για το περιεχόμενό της, υπάρχει, όπως λέει, ένας ορισμός ο οποίος θα μπορούσε να αποτελέσει την αφετηρία της θεωρητικής συζήτησης. Για τον συγγραφέα η κοινωνία των πολιτών, με τη μεταφορική σημασία του όρου, εκτείνεται από το «κατώφλι του σπιτιού κάθε νοικοκυριού μέχρι τα κράσπεδα της εισόδου των κυβερνητικών κτιρίων» (Σωτηρόπουλος, 2004α: 20). Αποτελεί, δηλαδή, τον δημόσιο εκείνο χώρο που εκτείνεται ανάμεσα στο νοικοκυριό και το κράτος, χωρίς, ωστόσο, να περικλείει ούτε το ένα αλλά ούτε και το άλλο (Σωτηρόπουλος, 2004α: 20-21).

Ο συγγραφέας εξετάζει τον όρο σε αντιδιαστολή με τα πολιτικά κόμματα και το κράτος. Έτσι, το κράτος, αποτελεί διακριτό σύνολο σε σχέση με την κοινωνία των πολιτών, ενώ, στην τομή των δύο αυτών διακριτών συνόλων (κράτους και κοινωνίας των πολιτών), συναντάμε τα πολιτικά κόμματα. Η κοινωνία των πολιτών αποτελεί το σύνολο των συσσωματώσεων, κοινωνικών κινημάτων, εθελοντικών ομάδων, συλλόγων και σωματείων, θεσμοθετημένων και άτυπων ομάδων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Αν και οι ποικίλες συσσωματώσεις αντιδιαστέλλονται με το κράτος, αυτό δε σημαίνει ότι βρίσκονται και σε αντιπαλότητα μαζί του, αλλά, όπως υπογραμμίζει, δεν αποκλείεται να δρουν συμπληρωματικά με αυτό (Σωτηρόπουλος, 2004β: 120-121).

Στη βάση της εν λόγω προσέγγισης, οι σχέσεις κράτους και κοινωνίας των πολιτών είναι ιστορικά διαμορφωμένες και δεν αφήνουν χώρο για την έκφραση όλων των δυνατών τρόπων κοινωνικής κινητοποίησης και δράσης. Η σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών, λέει, δεν αναπτύσσεται αυτόνομα. Προσδιορίζεται σε σχέση με το κράτος προς το οποίο και αντιδιαστέλλεται, τόσο εννοιολογικά, όσο και πραγματικά. Αν θεωρήσουμε, λέει, το κράτος ως το σύνολο των διοικητικών μηχανισμών που ασκούν εξουσία σε μία ορισμένη επικράτεια τότε η κοινωνία των πολιτών εδράζεται έξω από αυτούς τους μηχανισμούς. Η μεταξύ τους σχέση, σχέση εξουσίας, υπογραμμίζει, καθορίζει τι είδους κράτος ή τι είδους κοινωνία πολιτών θα έχουμε κάθε φορά. Έτσι, η

κοινωνία των πολιτών μπορεί να εξασθενεί ή να ενισχύεται, πάντα όμως, σε σχέση με το κράτος (Σωτηρόπουλος, 2004β: 124).

Κόμματα και κοινωνία των πολιτών αποτελούν έννοιες επίσης διακριτές. Τα κόμματα αποτελούν οργανωμένες ενώσεις, οι οποίες σε περιόδους αυταρχικών κυρίως καθεστώτων, αποτελούν τους κύριους φορείς και εκφραστές της κοινωνίας των πολιτών, ωστόσο, ενώ συγκροτούν, μαζί με το κράτος, την πολιτική κοινωνία, μετέχουν και στη κοινωνία των πολιτών. Προέρχονται, δηλαδή, από την κοινωνία των πολιτών και έχουν δεσμούς με το κράτος, ανάλογα με το αν βρίσκονται στη κυβερνητική εξουσία ή όχι. Αποτελούν θεσμούς, οι οποίοι είναι αναγνωρισμένοι από το σύνταγμα, παίζουν πρωτεύων ρόλο στη δημόσια σφαίρα και βρίσκονται σε διαρκή ώσμωση με τον κρατικό μηχανισμό. Στις σύγχρονες κοινωνίες είναι οι κύριοι φορείς μέσω των οποίων οι πολίτες μετέχουν στο πολιτικό σύστημα. Ο χώρος που αφήνουν ελεύθερο για αλληλεπίδραση συνιστά το χώρο της κοινωνίας των πολιτών (Σωτηρόπουλος, 2004β: 121-123).

Η πολυσημία του όρου (η οποία δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο), υποστηρίζει ο Βούλγαρης (2006), πηγάζει από το χαρακτήρα της ίδιας της έννοιας και ορίζεται μόνο στο πλαίσιο του θεωρητικού λόγου εντός του οποίου χρησιμοποιείται. Προκύπτει δε, από τη σχέση κράτους, κοινωνίας και οικονομίας. Χρησιμοποιώντας την γκραμισιανή προσέγγιση, πρεσβεύει ότι ο όρος είναι εγγενώς αντιφατικός και διττός. Η κοινωνία των πολιτών αποτελεί «πεδίο συναινετικής υποταγής και χειραφετικής αυτονομίας» (Βούλγαρης, 2006: 19). Η ανωτέρω προσέγγιση εξετάζει την κοινωνία των πολιτών ως ένα σύμπλεγμα θεσμών και πρακτικών, έξω από τα όρια του κράτους, διαμέσου των οποίων οι διευθυντικές τάξεις επιβάλλουν την ηγεμονία τους στους κυριαρχούμενους και εξασφαλίζουν τη συναίνεσή τους. Η κοινωνία των πολιτών είναι «ο τόπος οργάνωσης μιας εναλλακτικής ηγεμονίας, της δύναμει ηγεμονίας των κυριαρχούμενων τάξεων» (Βούλγαρης, 2006: 18-19).

Πέρα όμως από την ασάφεια που χαρακτηρίζει τον ορισμό της έννοιας και εξ αιτίας αυτής της ασάφειας, υπάρχει διάσταση στη θεωρητική συζήτηση και ως προς το περιεχόμενο της. Η τρέχουσα χρήση της έννοιας, λέει ο Σωτηρόπουλος (2004α), είναι αρκετά περιορισμένη καταλήγοντας να περιλαμβάνει μόνο κάποιες ΜΚΟ καθώς και ορισμένα κοινωνικά κινήματα (Σωτηρόπουλος, 2004α: 23).

Υιοθετώντας ο ίδιος μία πιο ευρεία έννοια του όρου υποστηρίζει ότι στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών δεν περιλαμβάνονται μόνο οι κλασικοί, θεσμικοί φορείς (εργατικά συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ, σύλλογοι, σωματεία, κ.α.), αλλά,

όπως αναφέρει, και νέες συσσωματώσεις, όπως άτυπα δίκτυα, κοινωνικές πρωτοβουλίες και ανεπίσημες αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτών, μικρές ομάδες πρωτοβουλίας, δημιουργία δικτύων, λόγω της εξάπλωσης του διαδικτύου, κτλ. Η κοινωνία των πολιτών, συνιστά, υπογραμμίζει, την αλληλεπίδραση προσώπων και ομάδων, θεσμικών ή μη, στον ευρύ δημόσιο χώρο που εκτείνεται ανάμεσα στο νοικοκυριό και το κράτος (Σωτηρόπουλος, 2004α: 23, 2004β: 122).

Με βάση την προσέγγισή του, προκειμένου μια ομάδα, ενέργεια, δράση ή πρωτοβουλία να ενταχθεί ειδικά στην κοινωνία των πολιτών είναι απαραίτητο να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις. Μία κοινωνική οργάνωση ή κοινωνική ενέργεια είναι απαραίτητο, καταρχάς, να εκδηλώνεται σε δημόσιο χώρο, να είναι συλλογική, να έχει εθελοντικό, και όχι υποχρεωτικό χαρακτήρα, να επικαλείται το δημόσιο συμφέρον και να έχει στόχο την επίτευξη δημόσιας ωφέλειας, χωρίς να επιδιώκει, τουλάχιστον άμεσα, το ιδιωτικό κέρδος (Σωτηρόπουλος, 2004α: 23).

Για τον Μπουρίκο (2013) η συζήτηση περί ένταξης ή μη μιας οργάνωσης ή ενός φορέα στην κοινωνία των πολιτών επικεντρώνεται σε θεσμικά και οικονομικά κριτήρια. Για παράδειγμα, η Εκκλησία δεν θεωρείται μέρος της κοινωνίας των πολιτών, λόγω και της θεσμικής και της οικονομικής της εξάρτησης από το κράτος. Επίσης, οι συνεταιριστικές οργανώσεις, ως επιχειρήσεις, θεωρούνται μέρος της αγοράς²⁹ και συνεπώς δεν υπάγονται στη κοινωνία των πολιτών. Σήμερα, ωστόσο, υπάρχουν φορείς της κοινωνίας των πολιτών που, λόγω της δημόσιας χρηματοδότησής τους, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον κρατικό μηχανισμό. Ακόμη, πολλές οργανώσεις υιοθετούν στρατηγικές επιβίωσης με κίνδυνο να χάσουν τον κοινωνικό τους χαρακτήρα, επιδίδονται δηλαδή σε εμπορικές δραστηριότητες προκειμένου να αυξήσουν τα έσοδά τους και να καλύψουν τα λειτουργικά τους έξοδα (Μπουρίκος, 2013: 16-18).

Για τον Μακρυδημήτρη (2003) η έννοια, συγκροτημένη, όπως ήδη αναφέρθηκε, στη βάση ενός θεσμικού και ιδεολογικού πλουραλισμού, περιλαμβάνει το σύνολο των οργανωμένων συμπεριφορών στην κοινωνική και στην οικονομική σφαίρα οι οποίες, ανεξάρτητα από το κράτος, δημιουργούν ποικιλία σχέσεων και δραστηριοτήτων. Η πιο

²⁹ Ο Δημητράκος (2003), αμφισβητεί την άποψη ότι η κοινωνία των πολιτών δεν περιέχει ή δεν πρέπει να περιέχει την αγορά, άποψη που υποστηρίζεται, όπως αναφέρει, από τον Giddens και τον Μουζέλη. Με βάση το ανωτέρω επιχείρημα η κοινωνία των πολιτών προωθεί τον πολιτισμό, κάτι το οποίο δεν ισχύει για την αγορά. Για τον συγγραφέα, ωστόσο, η κοινωνία των πολιτών, ως σφαίρα της ελευθερίας, περιλαμβάνει όλες τις ελεύθερες συναλλαγές, είτε είναι εμπορικές είτε είναι πολιτισμικές (Δημητράκος, 2003: 30-31). Από την άλλη πλευρά, για τον Μακρυδημήτρη (2003), το κρίσιμο στο ζήτημα αυτό, δεν είναι αν η αγορά διακρίνεται ή όχι από το κράτος και την κοινωνία των πολιτών αλλά, πρωταρχικά, η δημιουργία και η ανάπτυξη πνεύματος κοινωνικότητας, ελευθερίας και δικαιωμάτων σε όλες τις σφαίρες της ζωής του ανθρώπου (Μακρυδημήτρη, 2003: 70-71).

συνηθισμένη, λέει, περιγραφή της κοινωνίας των πολιτών αναφέρεται στις ΜΚΟ που αναπτύσσουν τη δράση τους μεταξύ του κράτους και της αγοράς, δημιουργώντας ένα τρίπτυχο αυτόνομων αλλά και αλληλένδετων πεδίων. Με βάση την κατηγοριοποίηση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2001), σημειώνει, η κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνει συνδικαλιστικές οργανώσεις και οργανώσεις εργοδοτών, μη κυβερνητικές οργανώσεις, οργανώσεις λαϊκής βάσης, οργανώσεις στις οποίες συμμετέχουν πολίτες στο πεδίο της τοπικής κοινωνίας καθώς και εκκλησιαστικές και θρησκευτικές οργανώσεις (Μακρυδημήτρης, 2003: 61, 63-64).

Η πολυσημία του όρου κοινωνία των πολιτών, καθώς, και τα διαφορετικά περιεχόμενα που της έχουν αποδοθεί, δυσχεραίνουν την θεωρητική χρήση της. Οι διάφοροι ορισμοί της, αναφέρει η Ροζάκου (2008), την προσδιορίζουν ως έναν ιδεατό τύπο από θεσμούς, μη βίαιους, αυτο-οργανωμένους και σε ένταση, τόσο μεταξύ τους, όσο και με το κράτος. Για την συγγραφέα, ωστόσο, δεν υπάρχει, μία, αλλά πολλές «κοινωνίες πολιτών, με διαφορετικό περιεχόμενο πρακτικές και σχέσεις με το κράτος» (Ροζάκου, 2008: 100-104).

Η κοινωνία των πολιτών συμπεριλαμβάνει κάθε φορά αυτό που εμείς θα αποφασίσουμε να συμπεριλάβουμε. Μπορούμε, έτσι, να αποβάλουμε από το χώρο της ό,τι δεν εγκρίνουμε³⁰ και να εστιάσουμε μόνο στις θετικές της όψεις. Αν η κοινωνία των πολιτών ειδωθεί ως ένα από τα πιο θετικά στοιχεία της κοινωνίας μας, ως το απαραίτητο εκείνο στοιχείο της ανοιχτής κοινωνίας, τότε, υποστηρίζει ο Δημητράκος (2003), όσο πιο επιτυχημένη και ανεπτυγμένη είναι μία κοινωνία των πολιτών τόσο πιο επιτυχημένη και ανεπτυγμένη είναι και η κοινωνία στην οποία αναφέρεται. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι ο χώρος της περικλείει το δημόσιο αγαθό της ελευθερίας και συνδέεται με την εμπιστοσύνη και την ευημερία. Έτσι, ορθός ορισμός της δεν υπάρχει. Η προσέγγισή της εξαρτάται κάθε φορά από το τι θέλει να κάνει κάποιος με την κοινωνία των πολιτών, καθώς και, από το ποιες αξίες θεωρεί σημαντικές σε μια κοινωνία (Δημητράκος, 2003: 30-31).

Από τα μέχρι τώρα λεχθέντα συνάγεται ότι η έννοια της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και οι φορείς και οργανώσεις που εμπερικλείονται στους κόλπους της, δεν έχουν

³⁰ Σύμφωνα με τον Μουζέλη (2004) η έννοια της κοινωνίας των πολιτών δεν έχει μόνο θετικές πλευρές. Στο χώρο της υπάρχουν οργανώσεις και κινήσεις πολιτών με καθαρά εγωιστικούς προσανατολισμούς και στόχους. Από ρατσιστικές οργανώσεις μέχρι «αντιδραστικές συσπειρώσεις». Ο χώρος της, δηλαδή, κυριαρχείται από «σκοτεινές» και «φωτεινές» ομάδες, από την «οργάνωση» της «Χρυσής Αυγής» (πριν γίνει κόμμα) μέχρι την οργάνωση των «Γιατρών Χωρίς Σύνορα» (Μουζέλης, 2004: 1).

ακόμη οριοθετηθεί με ακρίβεια. Η κοινωνία των πολιτών στην παρούσα εργασία εκλαμβάνεται, ως αυτός ο δημόσιος χώρος ανάμεσα στο νοικοκυριό και το κράτος, χωρίς να περικλείει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ο συγκεκριμένος ορισμός θεωρήθηκε αρκετά ευρύς, ενώ, αποτέλεσε αφετηρία στην εν λόγω μελέτη για την θεωρητική προσέγγιση και τον προσδιορισμό του περιεχομένου της.

Για την πραγμάτωση των ερευνητικών μας στόχων, κρίνεται σημαντικό και λειτουργικό, η υιοθέτηση ευέλικτων κριτηρίων για τον ορισμό του περιεχομένου της. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Στυλιανίδης (2004), η κοινωνία των πολιτών χαρακτηρίζεται από πλούσιες και αυθόρμητες πρακτικές. Οι αρχές, συνεπώς, που την διαπνέουν, πρέπει να σταθμίζονται ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση και πάντα σε διαρκή διάλογο των ιδεατών τύπων με την εμπειρική πραγματικότητα (Στυλιανίδης, 2004: 180).

Με βάση την οπτική μας, στους κόλπους της μπορούν να ενταχθούν φορείς και οργανώσεις, που τυπικά εμπεριέχονται στο κράτος και τον ιδιωτικό τομέα, στο βαθμό που υιοθετούν και εφαρμόζουν κοινωνικές πρακτικές που αποτελούν μορφές της κοινωνίας των πολιτών, είναι δημόσιες, υιοθετούν πρωτοβουλίες παροχής βοήθειας, υποστήριξης και προσφοράς, στη βάση της ανιδιοτέλειας και για την επίτευξη δημόσιας ωφέλειας (Σωτηρόπουλος, 2004α: 30, 23).

Στη σφαίρα, συνεπώς, της κοινωνίας των πολιτών συμπεριλαμβάνουμε, πέρα από τους κλασικούς θεσμικούς φορείς (ΜΚΟ, συλλόγους, σωματεία, επαγγελματικές, φιλανθρωπικές και θρησκευτικές/εκκλησιαστικές οργανώσεις, κτλ), άτυπα δίκτυα, ανεπίσημες δράσεις και ομάδες πολιτών, δράσεις και πρωτοβουλίες ιδιωτών, τον ιδιωτικό τομέα, τους φορείς του στενού και ευρύτερου δημοσίου τομέα, κόμματα και πολιτικές παρατάξεις, καθώς και την επίσημη εκκλησία.

Κρίνεται απαραίτητο στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι δεν θεωρούμε όλες τις πρακτικές που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία, γενικά, και πρακτικές της κοινωνίας των πολιτών, ειδικά. Απλώς, κατά την άποψή μας, η κοινωνία των πολιτών, δεν συνιστά έναν αμετάβλητο ιδεατό τύπο. Στην κοινωνική πραγματικότητα το περιεχόμενό της μπορεί να διευρύνεται και να εμπλουτίζεται από φορείς, ομάδες, ενώσεις και δίκτυα που, αν και τυπικά δεν συναποτελούν κομμάτι της, στην πράξη, ωστόσο, λειτουργούν ως εκφραστές της (Σωτηρόπουλος, 2004α: 22-23, 29).

2.1.2. Η κρατούσα άποψη για την κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα, ερμηνείες και αμφισβητήσεις

Στην βιβλιογραφία η ελληνική κοινωνία των πολιτών, από τη μεταπολίτευση και έπειτα, εκλαμβάνεται ως ασθενής και ατροφική (Μουζέλης και Παγουλάτος, 2003, Μακρυδημήτρης 2003, Σωτηρόπουλος, 2004, 2007 & 2008, Μουζέλης, 2012) λόγω του διογκωμένου κράτους, των πελατειακών σχέσεων, και της εξάρτησης από κόμματα, συνδικάτα και κράτος (Σωτηρόπουλος, 2007: 2). Στη σύγχρονη Ελλάδα, υπογραμμίζει ο Σωτηρόπουλος (2004β) το γενικό σχήμα που επικρατεί είναι αυτό του υπερτροφικού κράτους και των λίγων, αλλά ισχυρών πολιτικών κομμάτων, που στην ουσία ενσωματώνουν τους πολίτες στην πολιτική ζωή (Σωτηρόπουλος, 2004β: 124- 125).

Μετά την μεταπολίτευση η πολιτική δράση των πολιτών εκφραζόταν κατεξοχήν μέσω των κομμάτων, ενώ, από τα μέσα του 1980, περίοδος πολιτικής απάθειας, τα κόμματα εξουσίας διατήρησαν την ισχύ τους, κυρίως μέσω της σύνδεσής τους με τον κρατικό μηχανισμό και τα ΜΜΕ. Το εν λόγω σχήμα, λέει ο συγγραφέας, βάσιμο ως ένα βαθμό, αγνοεί, τόσο τις άτυπες μορφές συμμετοχής που εντοπίζονται σε μικρο-επίπεδο, όσο και την περιοδική άνοδο κοινωνικών κινημάτων αλλά και την άτυπη συμμετοχή πολιτών σε ανεπίσημες συλλογικές δράσεις (Σωτηρόπουλος, 2004β: 125-126).

Η προσέγγισή του δεν απορρίπτει τη θεωρία περί ατροφίας της κοινωνίας των πολιτών στη σύγχρονη Ελλάδα, υποστηρίζει, ωστόσο, ότι η παραπάνω θέση πρέπει να επανεξεταστεί, κυρίως για τα τελευταία δεκαπέντε έτη του 20^{ου} αιώνα. Η έννοια, λέει, χαρακτηρίζεται από ιστορικότητα. Έτσι, εσωτερικά διαφοροποιημένη και μεταβαλλόμενη, καταγράφεται με αρκετά ατροφικά άλλα και με ορισμένα ισχυρά στοιχεία (Σωτηρόπουλος, 2004β: 125-126, 119-120).

Για τον συγγραφέα η έννοια της κοινωνίας των πολιτών δεν είναι στατική. Έτσι, αποτελούμενη από κοινωνικές πρακτικές, τυπικές αλλά και άτυπες συσσωματώσεις, δημιουργείται, μεταβάλλεται και διασπάται για να συσταθεί ξανά εκεί όπου οι πολίτες συναντιούνται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους για να διαμορφώσουν αυτό που ονομάζουμε κοινή γνώμη (Σωτηρόπουλος, 2004β: 121-122, 147-148).

Η κοινωνία των πολιτών εκλαμβάνεται ως ατροφική, όχι επειδή έχει μετρηθεί ποσοτικά η ισχύς της, συγκριτικά με το κράτος, αλλά, κυρίως, επειδή το κράτος και τα κόμματα είναι ισχυρά και δεν της «επιτρέπουν» να αναπτυχθεί αυτόνομα. Με βάση τη συγκεκριμένη θεώρηση, αρκετά απλουστευτική, λέει ο Σωτηρόπουλος, όσο ενισχύονται κόμματα και κράτος τόσο εξασθενεί η κοινωνία των πολιτών. Οι διάφορες θεωρήσεις, όμως, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, παρουσιάζουν την ιστορική

αδυναμία της κοινωνίας των πολιτών σε σχέση με το κράτος (Σωτηρόπουλος, 2004β: 126).

Στην Ελλάδα η συμμετοχή των πολιτών στο πολιτικό σύστημα πραγματοποιείται μέσω πελατειακών σχέσεων, οι οποίες, αν και μεταβάλλονται ως προς τη μορφή, δεν αλλάζει, ωστόσο, η λειτουργία τους. Οι πολίτες, συνδεδεμένοι παραδοσιακά με πελατειακούς δεσμούς, δεν αντιπαρά τίθενται στο κράτος, αλλά κινητοποιούνται κυρίως μέσα από κομματικά ελεγχόμενες οργανώσεις. Το μοντέλο αυτό, μοντέλο του «κάθετου» και εξαρτημένου τρόπου ένταξης στη πολιτική ζωή, διαφέρει από το μοντέλο της «οριζόντιας» ένταξης των δυτικών ευρωπαϊκών χωρών και οδηγεί στην αναπαραγωγή της ατροφικής κοινωνίας πολιτών (Σωτηρόπουλος, 2004β: 126-128).

Μία δεύτερη ερμηνεία της ατροφίας της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών έγκειται στη γενικότερη μείωση του ενδιαφέροντος για την πολιτική, κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, όπου εντοπίζεται αποστασιοποίηση τόσο από τα κόμματα όσο και από τα συνδικάτα. Πέρα από τη μεγάλη συμμετοχή εθελοντών στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, τα τελευταία χρόνια μειώνονται οι αριθμοί των εθελοντών που συμμετέχουν σε προεκλογικές εκστρατείες κομμάτων αλλά και η συμμετοχή σε προεκλογικές συγκεντρώσεις. Επίσης, στις έρευνες καταγράφεται μείωση και των μελών των συνδικάτων τα τελευταία χρόνια (από 41% το 1992 σε 27% το 2004) (Σωτηρόπουλος, 2008: 319).

Μια τρίτη ερμηνεία για την ατροφία της κοινωνίας των πολιτών σχετίζεται, υποστηρίζει, με την έλλειψη του κοινωνικού κεφαλαίου³¹ στη χώρα μας. Σε πρακτικό επίπεδο το κοινωνικό κεφάλαιο αποτιμάται, αναφέρει, σύμφωνα με το βαθμό εμπιστοσύνης που δείχνουν τα άτομα προς τα άλλα άτομα αλλά και προς τους θεσμούς. Η ατροφική κοινωνία πολιτών σχετίζεται με το χαμηλό επίπεδο του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς, αν δεν υπάρχει εμπιστοσύνη, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι μικρό και η κοινωνία των πολιτών είναι επίσης συρρικνωμένη (Σωτηρόπουλος, 2008: 321).

Από στοιχεία ερευνών προκύπτει ότι οι Έλληνες, σε γενικές γραμμές, δεν είναι θετικά διακείμενοι απέναντι σε συλλογικές προσπάθειες, δείχνουν μεγαλύτερη δυσπιστία στους συμπατριώτες τους και αναπόφευκτα δεν αφιερώνουν χρόνο και πόρους σε εθελοντικές οργανώσεις και σωματεία. Πέρα όμως από το βαθμό εμπιστοσύνης, και ο βαθμός συμμετοχής σε οργανώσεις, κατά τον Σωτηρόπουλο, είναι δείκτης κοινωνικού κεφαλαίου. Και παρόλο που η συμμετοχή των Ελλήνων σε

³¹ Για την θεωρητική συζήτηση περί κοινωνικού κεφαλαίου, βλέπε ενότητα 2.2.

οργανώσεις (καταναλωτικές, ανθρωπιστικές, περιβαλλοντικές, θρησκευτικές κ.α.) είναι σχετικά μικρή, η συμμετοχή τους, ωστόσο, σε εργατικά συνδικάτα, δεν υπολείπεται των άλλων ευρωπαϊκών χωρών (Σωτηρόπουλος, 2008: 321 -322).

Για την ελληνική κοινωνία των πολιτών παρατηρούνται, ανά ιστορική περίοδο, ορισμένες διαφοροποιήσεις. Έτσι, αναφέρει ο συγγραφέας, η άποψη περί μίας παραδοσιακά συρρικνωμένης κοινωνίας πολιτών, δεν ισχύει εντελώς ή δεν ισχύει πλέον. Υπάρχουν ισχυρά τμήματά της καθώς και νέες τάσεις και σημαντικές ενδείξεις ανάπτυξης της (Σωτηρόπουλος, 2004α: 27, 2008: 323).

Συγκεκριμένα, την περίοδο μετά την μεταπολίτευση, τα συνδικάτα του δημόσιου τομέα, οργανώσεις με μεγάλη συνδικαλιστική πυκνότητα και ισχυρή οικονομική εξάρτηση από το κράτος, αποτελούν τα πιο ισχυρά τμήματα της κοινωνίας των πολιτών. Κάτι που δεν ισχύει, ωστόσο, για τα συνδικάτα του ιδιωτικού τομέα. Ισχυροί θύλακες επίσης της κοινωνίας των πολιτών αποτελούν και οι επαγγελματικές οργανώσεις των ελευθέρων επαγγελματιών (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί), επαγγέλματα που, παραδοσιακά, διαθέτουν μεγάλη πολιτική δύναμη στη χώρα μας (Σωτηρόπουλος, 2004β: 129-130).

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια, αναπτύσσονται ορισμένες κατηγορίες εθελοντικών οργανώσεων, όπως αθλητικά σωματεία, θρησκευτικές και εκκλησιαστικές ενώσεις καθώς και πολιτιστικές και εκπαιδευτικές οργανώσεις. Επίσης, σημαντική ανάπτυξη εντοπίζεται στον τομέα των περιβαλλοντικών οργανώσεων, οι οποίες αριθμούν μεγάλο αριθμό μελών και υποστηρικτών και συμμετέχουν ενεργά στο διάλογο για ζητήματα περιβαλλοντικής πολιτικής. Αξιοσημείωτη είναι και η ανάπτυξη οργανώσεων που δραστηριοποιούνται υπέρ των μεταναστών. Άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο πολιτικοποιημένες, δραστηριοποιούνται σε θέματα δικαιωμάτων, εκπαίδευσης, αλληλοβοήθειας, κ.α., χωρίς, όμως, να έχουν ιδιαίτερη επιρροή στη διαμόρφωση μεταναστευτικής πολιτικής (Σωτηρόπουλος, 2008: 323-324).

Στην Ελλάδα υπάρχουν επίσης πολλές οργανώσεις κοινωνικής φροντίδας και πρόνοιας με μεγάλη παράδοση στη φιλανθρωπία. Οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη φροντίδα ηλικιωμένων, ατόμων με ειδικές ανάγκες και απόρων και ορισμένες με ισχυρή παρουσία στη δημόσια πολιτική. Τέλος, στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, πληθώρα οργανώσεων, προσφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια και έργα υποδομής στο εξωτερικό και, ως ένα βαθμό, έχουν συχνά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση εξωτερικής πολιτικής και στις διεθνείς σχέσεις (Σωτηρόπουλος, 2008: 324-325).

Σύμφωνα με την θεωρητική προσέγγιση και του Βούλγαρη (2006) το «στερεότυπο» που κυριαρχεί στη θεωρητική συζήτηση, περί ισχυρού κράτους και αδύναμης κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα, χρήζει αναθεώρησης. Το «μεταπολιτευτικό κοινωνιολογικό παράδειγμα», όπως αναφέρει, καθιέρωσε σταδιακά μία μονοσήμαντη και αρνητική εικόνα για το κράτος (υπερτροφικό, αναποτελεσματικό, κ.α.). Η ανωτέρω προσέγγιση, συγκρίνοντας το ελληνικό πολιτικό σύστημα με εκείνο των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, παρουσίασε το ελληνικό κράτος ως παραγωγό πελατειακών σχέσεων το οποίο περιόριζε τη δράση της κοινωνίας των πολιτών (Βούλγαρης, 2006: 6-9).

Σε όλη την επιστημονική συζήτηση για το ελληνικό παράδειγμα, και παρά τις διαφορές που παρατηρούνται (στον πρώτο κύκλο συζητήσεων το κέντρο βάρους πέφτει στο κράτος και στον αρνητικό του ρόλο ενώ, στο δεύτερο, επίκεντρο αποτελεί η κοινωνία των πολιτών, η οποία αξιολογείται θετικά), η επιμονή στο «στερεότυπο» παραμένει. Ωστόσο, το κράτος, ταυτισμένο εσφαλμένα, κατά τον συγγραφέα, με τη δημόσια διοίκηση και την αναποτελεσματικότητά της, αποτελεί ευρύτερη έννοια και οι αρνητικές αξιολογήσεις που το ακολουθούν έχουν επισκιάσει τις όποιες θετικές δράσεις του (Βούλγαρης, 2006: 16-17, 28-29).

Επιχειρώντας να αναθεωρήσει το «στερεότυπο» από την πλευρά του κράτους, διακρίνει δύο όψεις της κρατικής ικανότητας (state capacity), τη δεσποτική και τη συντονιστική. Η δεσποτική όψη του κράτους αφορά στην ικανότητά του να επιβάλλεται στη κοινωνία των πολιτών, ενώ η συντονιστική έχει να κάνει με την ικανότητά του να ρυθμίζει την κοινωνική ζωή, μέσω των θεσμών και των υποδομών του. Αν και, όπως λέει, είναι περιορισμένη η συντονιστική του ικανότητα, η δεσποτική, εν αντιθέσει, είναι αρκετά ισχυρή. Το ελληνικό κράτος ήταν και είναι αποτελεσματικό σε κρίσιμες πολιτικές καταστάσεις και συγκυρίες και, ιστορικά, έχει αποτελέσει το βασικό εισαγωγέα εκσυγχρονισμού (Βούλγαρης, 2006: 21, 29-30).

Το «στερεότυπο» είναι χρήσιμο να ειπωθεί και από τη σκοπιά της κοινωνίας των πολιτών. Για τον συγγραφέα και η κοινωνία των πολιτών έχει δύο διαφορετικές όψεις: αυξημένης ιδιοποιητικής ισχύος και μειωμένης δημοκρατικής γενίκευσης. Προσπαθώντας να περιγράψει την ισχύ της στην ελληνική πραγματικότητα διερωτάται για το πόσο ατροφική μπορεί να είναι μία κοινωνία πολιτών που είναι σε θέση να υποτάσσει το κράτος στα δικά της ιδιωτικά συμφέροντα και στρατηγικές. Η ελληνική περίπτωση βρίθκει τέτοιων παραδειγμάτων. Κατά την άποψή του, η σχέση κράτους, κοινωνίας πολιτών και οικονομίας χαρακτηρίζεται από ασάφεια των ορίων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Όπως λέει, η ανάλυση που θέλει ένα ισχυρό ανεξάρτητο

κράτος και μία αδύναμη και εξαρτημένη κοινωνία πολιτών δεν ανταποκρίνεται στη σύγχρονη πραγματικότητα (Βούλγαρης, 2006: 22-23).

Η έννοια, λοιπόν, χαρακτηρίζεται από αντιφατικές λογικές οι οποίες εξαρτώνται και από την αλληλεπίδρασή της με το κράτος και την οικονομία. Κριτήριο για να εννοιοποιηθούν οι λογικές αυτές είναι η «δυνατότητα ή μη δημοκρατικής γενίκευσης» (Βούλγαρης, 2006: 26), κριτήριο ιστορικά και πολιτικά καθορισμένο. Η κοινωνία των πολιτών, λέει, κινείται από δύο κίνητρα, από δύο μορφές οργάνωσης. Από τη μία, οι στόχοι των συσσωματώσεών της μπορούν να υποστηριχθούν στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού λόγου και από την άλλη, να συγκρουστούν μαζί του (Βούλγαρης, 2006: 25-26).

Ο Βούλγαρης (2006) τονίζει ότι «η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από σημαντική ικανότητα ιδιοποιητικής και αποκλείουσας μερικότητας» (Βούλγαρης, 2006: 27), που δεν επιβεβαιώνει την άποψη περί αδυναμίας και ατροφίας. Είναι αδύναμη μόνο ως προς τη δυνατότητα δημοκρατικής γενίκευσης, δυνατότητα που ερμηνεύεται συνήθως ως ατροφία (Βούλγαρης, 2006: 27).

Στην Ελλάδα, λέει, η κοινωνία των πολιτών έχει αποκτήσει μια εξιδανικευτική εικόνα, στην «υπαρκτή» κοινωνία των πολιτών, ωστόσο, οι ομάδες που κυριαρχούν καθόρισαν και καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την κρατική πολιτική και έχουν συχνά το «πάνω χέρι» στη συνάντησή τους με τους κρατικούς θεσμούς, έτσι, η θέση περί ατροφίας τίθεται τουλάχιστον υπό αμφισβήτηση (Βούλγαρης, 2006: 22, 25).

Η προσέγγιση του Βούλγαρη, υποστηρίζει ο Σωτηρόπουλος (2008), δεν αναιρεί πλήρως την κρατούσα γνώμη για το κράτος και την κοινωνία των πολιτών στη σημερινή Ελλάδα. Ανοίγει όμως το δρόμο, τόσο στη θεωρητική συζήτηση, όσο και στην εμπειρική έρευνα για την ανάδειξη μίας πιο σφαιρικής εικόνας των σχέσεων κράτους και κοινωνίας των πολιτών. Σύμφωνα με τον Σωτηρόπουλο (2008), η κοινωνία των πολιτών δεν αποτελεί ενιαίο και αδιαφοροποίητο σύνολο, αλλά, ένα πεδίο σύγκρουσης αντιτιθέμενων συμφερόντων. Ένα πεδίο διαμόρφωσης και αναδιαμόρφωσης συλλογικών ταυτοτήτων (Σωτηρόπουλος, 2008: 327).

Και ενώ η επίσημη θεώρηση περιγράφει την ελληνική κοινωνία των πολιτών, κυρίως την επίσημα καταγεγραμμένη κοινωνία των πολιτών ως ισχνή και αδύναμη, είναι κρίσιμο να προσθέσουμε ότι η δυναμική της δεν περιορίζεται ούτε εξαντλείται μόνο μέσα σε θεσμικά κανάλια. Δίπλα στις τυπικές και εμφανείς όψεις της μπορεί να υπάρχει και μία αφανής και ανεπίσημη πλευρά της. Έτσι, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, όπου, μαζί με τις επίσημες εκφράσεις της κοινωνίας των πολιτών,

εκδηλώνονται και άτυπες πρωτοβουλίες και δράσεις, κυρίως σε καθημερινό και τοπικό επίπεδο (Σωτηρόπουλος, 2004β: 145-146, 2007: 17, 2008: 320).

Δραστηριότητες, λιγότερο εμφανείς, σε θέματα προστασίας συμφερόντων μίας περιοχής, θέματα αλληλοβοήθειας και εκπαίδευσης, δημιουργία ομάδων για την προστασία του περιβάλλοντος, παροχή βοήθειας και φροντίδας σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, κ.α.. Αυτές οι ποικίλες μορφές συλλογικής δράσης, συνιστούν μορφές της κοινωνίας των πολιτών, άτυπες άλλα εξίσου σημαντικές μορφές, στο βαθμό που είναι δημόσιες και προσανατολισμένες προς την κρατική εξουσία (Σωτηρόπουλος, 2004α: 28, 2004β: 145-147, 2007: 17-18, 2008: 320).

Η άτυπη κοινωνία των πολιτών³², σύμφωνα με τον Σωτηρόπουλο (2004β), εντοπίζεται όπου συναντώνται οι πολίτες και συμμετέχουν στη δημόσια σφαίρα. Σε περιπτώσεις όπου οι επίσημοι και θεσμικοί εκπρόσωποι της κοινωνίας, αναφέρει, δεν αντιπροσωπεύουν επαρκώς τα συμφέροντα των πολιτών έναντι του κρατικού μηχανισμού τότε εκδηλώνονται άτυπες δράσεις της κοινωνίας των πολιτών (Σωτηρόπουλος, 2004β: 147, 2007: 17)³³.

2.1.3. Κοινωνία των πολιτών και οικονομική κρίση

Στην Ελλάδα, λόγω των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, φαίνεται να μεταβάλλεται και να αλλάζει το μοτίβο της κοινωνίας των πολιτών, τόσο για τους τυπικούς όσο και για τους άτυπους φορείς³⁴ (Loukidou, 2013,

³² Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (2006), η υπόθεση περί της δυναμικής της άτυπης κοινωνίας των πολιτών, η οποία εκδηλώνεται π.χ. σε περιπτώσεις σειμών ή καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, δε φαίνεται να επιβεβαιώνεται από την εμπειρική έρευνα. Οι μαζικές έρευνες, λέει, έχουν τη δυνατότητα να συμπεριλάβουν και τις άτυπες μορφές συμμετοχής. Η δυναμική της άτυπης όψης της κοινωνίας των πολιτών που ορθά επισημαίνει ο Σωτηρόπουλος, αποτελεί μάλλον περιστασιακές και αυθόρμητες αντιδράσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κρίσεων, οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται από συνέχεια στο μέλλον. Εκτιμά, ωστόσο, ότι εξαίρεση αποτελούν περιφερειακές και τοπικές περιπτώσεις, οι οποίες έχουν επιβεβαιωθεί και από σχετικές έρευνες (Παρασκευόπουλος, 2006: 85).

³³ Ως παραδείγματα των αφανών όψεων της κοινωνίας των πολιτών τα τελευταία χρόνια ο Σωτηρόπουλος αναφέρει το κίνημα εναντίον της παγκοσμιοποίησης στη Θεσσαλονίκη το 2003 και την Αθήνα το 2006, τις κινητοποιήσεις αγροτών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, τις κινητοποιήσεις πανεπιστημιακών το 2007 για τις μεταρρυθμίσεις στα δημόσια πανεπιστήμια, κ.α. (Σωτηρόπουλος, 2007: 18).

³⁴ Οι άτυποι φορείς της κοινωνίας των πολιτών είναι εκείνοι οι φορείς και οι συσσωματώσεις που, εν αντιθέσει με τους τυπικούς φορείς, δεν έχουν θεσμοθετημένο και επίσημο χαρακτήρα. Αφορούν, δηλαδή, τις συσσωματώσεις εκείνες που δεν περνούν μέσα από θεσμικά κανάλια αλλά εμφανίζονται με την μορφή ανεπίσημων αλληλοεπιδράσεων μεταξύ μικρών ομάδων, μεμονωμένων πολιτών, περιοδικών συναντήσεων, δημιουργία δικτύων μέσω διαδικτύου, κλπ. Αυτές οι ανεπίσημες πρωτοβουλίες και δραστηριότητες των μη τυπικών φορέων εμφανίζονται περισσότερο σε καθημερινό και τοπικό επίπεδο (Σωτηρόπουλος, 2004β: 145-146).

Μπουρίκος, 2013, Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014, Σημίτη, 2014α-β, Sotiropoulos, 2014).

Στην βιβλιογραφία εντοπίζεται έντονη επίδραση της τρέχουσας δύσκολης οικονομικής συγκυρίας στις συσσωματώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Σημίτη (2014β), η κρίση έχει επηρεάσει τους φορείς της ως προς τη βιωσιμότητα αλλά και ως προς τη μορφή τους. Έτσι, σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιταλία παρατηρείται μείωση των εσόδων των οργανώσεων, κυρίως, διότι στις συγκεκριμένες χώρες, οι οργανώσεις εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από την κρατική χρηματοδότηση, ενώ, οι περισσότερες στρέφονται προς ευρωπαϊκά προγράμματα προκειμένου να εξασφαλίσουν πόρους (Σημίτη, 2014β: 1-2).

Επιπλέον, ενώ, εντείνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφόρων φορέων για την εξασφάλιση χρηματοδότησης, παρατηρείται παράλληλα και ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ τους, κυρίως σε τοπικό επίπεδο, προκειμένου να επιτύχουν πιο αποτελεσματική διαχείριση των πόρων και του ανθρώπινου δυναμικού τους. Και στη διεθνή βιβλιογραφία, όμως, καταγράφεται αύξηση της συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις, λόγω και της ενδυνάμωσης της κοινωνικής αλληλεγγύης αλλά και της ανόδου της ανεργίας και της αναζήτησης εναλλακτικών μορφών απασχόλησης (Σημίτη, 2014β: 2).

Ακόμη, από έρευνα της Λουκίδου (2013) σε τριάντα δύο (32) οργανώσεις στη Θεσσαλονίκη, για την περίοδο 2009-2013, το 62,5% του δείγματος δήλωσε ότι έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση. Συνάμα, 11 από τις οργανώσεις της έρευνας διεύρυναν ή μετέβαλλαν το πεδίο της δράσης τους, προσανατολισμένες στη παροχή κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών, 4 δημιουργήθηκαν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και 4 ανέφεραν περιορισμό των δράσεών τους λόγω της κρίσης (Loukidou, 2013: 4-5).

Επιπρόσθετα, από πολυετή έρευνα των Αφουξενίδη και Γαρδίκη (2015) σε 201 ενεργές ΜΚΟ προέκυψε ότι το 22% εξ αυτών, υπάγονται στην γενική κατηγορία «ομάδες- σύλλογοι- κοινότητες- γειτονιές», κατηγορία που καταγράφει και το μεγαλύτερο ποσοστό στην έρευνα³⁵. Οι φορείς αυτής της κατηγορίας, σύμφωνα με τους ερευνητές, εμφανίστηκαν κατά την διάρκεια της κρίσης. Επιπλέον, ύστερα από ομαδοποίηση των φορέων της ευρύτερης κοινωνίας των πολιτών, σε πέντε βασικούς χώρους δραστηριότητας (ανθρωπιστικός, πολιτισμικός, περιβαλλοντικός, φιλανθρωπικός), συμπεραίνουν ότι η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα συγκροτείται

³⁵ Βλέπε Αφουξενίδη & Γαρδίκη, 2015 για λεπτομέρειες σχετικά με τα ευρήματα της έρευνας.

γύρω από δύο βασικούς τομείς, τους ανθρωπιστικούς και τους πολιτισμικούς, με ποσοστό 47% και 39% αντίστοιχα (Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2015).

Οι Μπουρίκος και Σωτηρόπουλος (2014), ακόμη, πραγματοποίησαν πιλοτική έρευνα την περίοδο Μαΐου – Δεκεμβρίου 2013 σε τριάντα πέντε (35) τυπικούς και άτυπους φορείς, προκειμένου να ανιχνεύσουν το νέο ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στο τομέα της κοινωνικής φροντίδας και αλληλεγγύης αλλά και να διερευνήσουν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στους φορείς. Όπως τονίζουν, και παρόλο που τα αποτελέσματα της έρευνας δεν είναι στατιστικά γενικεύσιμα, τα ευρήματά τους παρέχουν κάποιες ενδεικτικές τάσεις που εντοπίζονται στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 6-7, 11).

Χαρτογραφώντας την επίδραση της κρίσης στις διάφορες οργανώσεις, σημειώνουν ότι οι περισσότερες έχουν επηρεαστεί από την οικονομική κρίση όσον αφορά στη συρρίκνωση των πόρων τους, ενώ, παράλληλα αναφέρουν αύξηση του αριθμού των εθελοντών και της παροχής εθελοντικής εργασίας από νέους, άνεργους και πολίτες που έχουν ανάγκη (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 68-69).

Λόγω της κρίσης, επιπλέον, αλλάζουν, υποστηρίζουν, και οι προτεραιότητες των φορέων και οι ομάδες του πληθυσμού που κατευθύνουν τη βοήθειά τους. Συγκεκριμένα, από τα ευρήματα της έρευνας προέκυψε ότι, από τη μία πλευρά οι τυπικές οργανώσεις στρέφονται στην προσφορά υγειονομικής περίθαλψης και την κάλυψη βασικών αναγκών του πληθυσμού, ενώ παρατείνουν την περίοδο παροχής βοήθειας στις ευάλωτες ομάδες. Από την άλλη, διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος των άτυπων οργανώσεων δημιουργήθηκε λόγω της κρίσης. Οι οργανώσεις της έρευνας δηλώνουν ακόμη σημαντική αύξηση των Ελλήνων που ζητούν βοήθεια, κυρίως για ιατρικές εξετάσεις και ιατρικούς ελέγχους. Επίσης, προκύπτει και σημαντική αύξηση των ατόμων από τη μεσαία κοινωνικο-οικονομική τάξη που ζητάνε τη στήριξη των διαφόρων φορέων καθώς και διεύρυνση της πληθυσμιακής ομάδας των φτωχών στη χώρα μας (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 70-72, 83-84).

Εμφανίζεται, λένε οι ερευνητές, «ένα νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας πολιτών λόγω της κρίσης» (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 6) ενώ, αναδεικνύεται και ένας νέος ρόλος στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης με σκοπό την παροχή άμεσης κοινωνικής και υλικής βοήθειας και στήριξης στους πολίτες που βιώνουν εντονότερα τις δυσμενείς επιπτώσεις της οικονομικής συγκυρίας (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 6).

Συγκεκριμένα, την περίοδο της οικονομικής κρίσης, παρατηρείται στην Ελλάδα κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών, η οποία από το Μάιο του 2010 και μετά, «απαντά» στο ξέσπασμα της κρίσης³⁶. Έτσι, την περίοδο 2010 – 2013 καταγράφονται στη χώρα μας πληθώρα μαζικών κινητοποιήσεων κατά των μέτρων λιτότητας και των μνημονίων που υποδηλώνουν και τη μεταστροφή των πολιτών από την πολιτική απραξία της δεκαετίας του 1980. Πέρα όμως από τις διαδηλώσεις και τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, η ελληνική κοινωνία των πολιτών στρέφεται και σε ποικίλες δράσεις παροχής βοήθειας στα θύματα της κρίσης (Sotiropoulos, 2014: 14-15, 21-22, 31)³⁷.

Η Σημίτη (2014α) υπογραμμίζει ότι οι συλλογικές δράσεις της κοινωνίας των πολιτών πολλαπλασιάστηκαν λόγω της οικονομικής δυσπραγίας. Στην πραγματικότητα, λέει, οι δράσεις αυτές αναπτύχθηκαν, κυρίως, στο πνεύμα της στοχευόμενης υποστήριξης στις πιο αδύναμες κοινωνικές ομάδες. Οι ανάγκες, δηλαδή, ορισμένων στρωμάτων του πληθυσμού πολλαπλασίασαν τυπικές και άτυπες πρωτοβουλίες και δημιούργησαν νέες δομές για την αντιμετώπιση της φτώχειας (Σημίτη, 2014α: 36-37, 46-52).

Έτσι, την περίοδο της ύφεσης η εκκλησία διευρύνει τις προνοιακές της δομές, οι δήμοι συνεργάζονται με εθελοντές, ΜΚΟ, συλλόγους και συγκροτούν νέες δομές (κοινωνικά παντοπωλεία), οι επαγγελματικοί σύλλογοι γιατρών, εκπαιδευτικών, κ.α., δραστηριοποιούνται επίσης (κοινωνικά φροντιστήρια, κοινωνικά φαρμακεία και ιατρεία), ενώ, αναδύονται νέα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης (εναλλακτικά δίκτυα ανταλλακτικής οικονομίας, διακίνηση προϊόντων χωρίς μεσάζοντες, τράπεζες χρόνου, κ.α.) (Σημίτη, 2014α: 46-52, Μπουρίκος, 2013: 20-25, Sotiropoulos & Bourikos, 2014: 11-15, Sotiropoulos, 2014: 16-18). Παρατηρείται, επίσης, μία τάση των πολιτών να συμμετέχουν σε άτυπες δράσεις σε επίπεδο κοινότητας ή γειτονιάς, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από έρευνα που διεξήχθη το 2011, σύμφωνα με την οποία, το 46,8% των συμμετεχόντων δήλωνε συμμετοχή σε άτυπες μορφές εθελοντισμού (Μπουρίκος, 2013: 12-13).

Η έρευνα της Παπαδάκη (2015), τέλος, για τις δράσεις αλληλεγγύης στην τοπική κοινωνία των Χανίων της Κρήτης, για το διάστημα Μαΐου 2010 – Απριλίου 2012, αποτυπώνει μια γενικότερη αυξητική τάση στη διοργάνωση δράσεων κοινωνικής

³⁶Βλέπε, Sotiropoulos, 2014: 12-15, για τις τέσσερις μεταμορφώσεις της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών τη δεκαετία του 2000.

³⁷Για την «ποικιλία και τα όρια της κοινωνικής διαμαρτυρίας» βλέπε Sotiropoulos, 2014: 19-26. Επίσης για τα γεγονότα διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 2010-2012 βλέπε Κούση, 2013: 33-41.

στήριξης και αλληλεγγύης την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Συγκεκριμένα, το Δεκέμβριο του 2010 καταγράφει 22 δράσεις (σε σύνολο 229), ενώ, τον ίδιο μήνα του έτους 2011, καταγράφει 57 πραγματοποιηθείσες δράσεις (Παπαδάκη, 2015).

2.2. Κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνία των πολιτών και αλληλεγγύη

Αν η κοινωνία των πολιτών ειδωθεί ως σφαίρα εμπιστοσύνης και ελευθερίας, τότε εκφράζει και την εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται μεταξύ των ατόμων όταν συνάπτουν σχέσεις. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, είναι συναφής με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου και της εμπιστοσύνης (Δημητράκος, 2003: 31). Το κοινωνικό κεφάλαιο, αποτελούμενο από κανόνες και δίκτυα, επιτρέπει την ανάδυση μηχανισμών για την αντιμετώπιση των ζητημάτων της συλλογικής δράσης. Αποτιμάται από την πυκνότητα των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και διευκολύνει, πέρα από την συλλογική δράση, και την οικονομική ανάπτυξη (Woolcock, 2011: 197, 200-201).

Ο όρος του κοινωνικού κεφαλαίου³⁸, σχετικά νέος όρος στις κοινωνικές επιστήμες, χαρακτηρίζεται επίσης από ποικιλία προσεγγίσεων. Έτσι, στην βιβλιογραφία δεν υπάρχει μία κοινά αποδεκτή αντίληψη για το τι είναι το κοινωνικό κεφάλαιο (Κονιόρδος, 2006: 3), ενώ η έννοια, επειδή σχετίζεται με ποικίλες περιπτώσεις της κοινωνικής ζωής και συμπεριφοράς, όπως την εμπιστοσύνη (διαπροσωπική και θεσμική), καθώς και με τυπικά και άτυπα δίκτυα και συσσωματώσεις της κοινωνίας των πολιτών, «διατρέχει τον κίνδυνο να σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους» (Σωτηρόπουλος, 2006: 140).

Το κοινωνικό κεφάλαιο, βασικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων (Παρασκευόπουλος, 2006: 96), συνιστά την ικανότητα των ατόμων να συνεργάζονται, εντός κοινωνικών ομάδων και οργανώσεων, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου (Καζάκος, 2006: 109). Ο Κονιόρδος (2006) υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο, σε ένα διευρυμένο πλαίσιο, θα μπορούσε να ειδωθεί ως η ωφέλεια που αποκομίζει κάποιος από τη συμμετοχή του σε κοινωνικά δίκτυα (Κονιόρδος, 2006: 15). Κατά έναν γενικό τρόπο, λέει, οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων έχουν χρηστική αξία, καθώς, μπορούν, εν δυνάμει, να γίνουν πηγή ωφέλειας (Κονιόρδος, 2006: 3).

³⁸ Η πρώτη χρήση του όρου «κοινωνικό κεφάλαιο» πραγματοποιήθηκε το 1977, από τον οικονομολόγο Greg Lougy, στο βιβλίο «Μία δυναμική θεωρία των φυλετικών εισοδηματικών διαφορών». Ο συγγραφέας υποστήριξε ότι τα άτομα έχουν διαφορετικά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου, ενώ, ο τρόπος που το χρησιμοποιούν οδηγεί κάθε φορά και σε διαφορετική έκβαση. Η έννοια, ωστόσο, απέκτησε μια πιο ευρεία χρήση μέσα από τις εργασίες των Bourdieu, Coleman, Putnam και Fukuyama (Καραμέτου & Αποστολόπουλος, 2011: 6, Κονιόρδος, 2006: 7-8).

Ανατρέχοντας στους κλασικούς κοινωνιολόγους, ο Κονιόρδος (2006) αναφέρει, ότι η προσέγγιση του Marx δε σχετίζεται με τη σημερινή χρήση του όρου, καθώς, προσδιορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως το συνολικό κεφάλαιο που υπάρχει σε μία κοινωνία, το οποίο, στην πραγματικότητα, αποτελείται από το άθροισμα των ατομικών κεφαλαίων. Ο Durkheim, από την άλλη, δεν ασχολείται ρητά με την έννοια, παρόλα που, σε ορισμένα έργα του, διατυπώνει έντονο ενδιαφέρον για τη σημασία της κοινωνικότητας καθώς και για τα αποτελέσματά της σε μία κοινωνία. Ο Weber προσεγγίζει την έννοια σε άμεση σχέση με την εμπιστοσύνη, τονίζοντας, ωστόσο, πως η εμπιστοσύνη δεν είναι πάντα εκούσια, αλλά, μπορεί να επιβληθεί από τις οργανώσεις στα μέλη τους (Κονιόρδος, 2006: 4-8).

Ο Bourdieu, με τη σειρά του, υποστηρίζει ο Κονιόρδος (2006), συσχετίζει το κοινωνικό κεφάλαιο³⁹ με την έννοια της δύναμης και των πόρων (Κονιόρδος, 2006: 8), ενώ, διακρίνει τρεις μορφές του κεφαλαίου, το οικονομικό, το πολιτισμικό (και το συμβολικό) και το κοινωνικό. Η βασική πηγή του κοινωνικού κεφαλαίου είναι οικογένεια, με το κοινωνικό κεφάλαιο να βρίσκεται στην κατοχή των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων. Για τον Bourdieu, αναφέρουν οι Κονιόρδος (2006 & 2010) και Σωτηρόπουλος (2006), το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι ίσα κατανομημένο στον κοινωνικό ιστό, αλλά, ως ταξικό περιουσιακό στοιχείο, αναπαράγει τις ανισότητες μεταξύ των τάξεων. Η κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει το άτομο προσδιορίζεται από την κατοχή ή μη οικονομικού κεφαλαίου και, κατ' επέκταση, προσδιορίζει και τις άλλες μορφές κεφαλαίου (Κονιόρδος, 2006: 8-9, 2010: 100-101, Σωτηρόπουλος, 2006: 140).

Επιπρόσθετα, ο Κονιόρδος (2006 & 2010) μας λέει ότι, για τον Bourdieu το οικονομικό κεφάλαιο μετατρέπεται άμεσα σε χρήμα, το πολιτισμικό/συμβολικό μπορεί, κάτω από ορισμένες συνθήκες, να μετατραπεί σε οικονομικό (μορφές του αποτελούν τα διάφορα τεκμήρια σπουδών). Το κοινωνικό, δε, αποτελείται από κοινωνικές διασυνδέσεις και δεσμούς και μπορεί και αυτό να μετατραπεί σε οικονομικό. Το κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργείται από τη συμμετοχή και την ένταξη των ατόμων σε δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και δεν έχει απτή, υλική μορφή. Χαρακτηρίζεται από απροσδιοριστία, άρα, χρειάζεται συχνές και συνεχείς κοινωνικές επαφές, μέσω των

³⁹ Σύμφωνα με τον Κονιόρδο (2006) το κοινωνικό κεφάλαιο κατά τον Bourdieu, ορίζεται ως «το σύνολο των εν ενεργεία ή των εν δυνάμει πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός δικτύου μόνιμων σχέσεων αμοιβαίας γνωριμίας και αμοιβαίας αναγνώρισης (...), ή, με άλλα λόγια, με την ένταξη σε μία ομάδα, ως σύνολο [ατόμων] φορέων [δράσης] που δεν είναι μόνο προικισμένοι με κοινές ιδιότητες (...) αλλά είναι επίσης ενωμένοι με δεσμούς μόνιμους και χρήσιμους» (Κονιόρδος, 2006: 9-10).

οποίων, επιβεβαιώνεται η αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ των μελών μίας ομάδας και διατηρείται η συνοχή της (Κονιόρδος, 2006: 9, 2010: 101).

Για τον Bourdieu, σύμφωνα με τον Κονιόρδο (2006), το μέγεθος του κοινωνικού κεφαλαίου που κατέχει το άτομο εξαρτάται από το μέγεθος των δεσμών τους οποίους μπορεί να κινητοποιήσει αποτελεσματικά, αλλά και, από τον όγκο του οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου που έχει στη διάθεσή του. Έτσι, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι εντελώς ανεξάρτητο από το οικονομικό και το πολιτισμικό. Τα οφέλη που αποφέρει η ένταξη σε μία ομάδα συνιστούν και τη βάση της αλληλεγγύης η οποία και τα καθιστά δυνατά, χωρίς, ωστόσο, αυτά τα οφέλη να επιδιώκονται πάντα συνειδητά. Οι επιλογές όμως ενός ατόμου ή μιας ομάδας αποβλέπουν στην καθιέρωση αλλά και την αναπαραγωγή κοινωνικών δεσμών και σχέσεων που είναι χρήσιμες και ωφέλιμες για τους συμμετέχοντες. Ο Bourdieu, λέει ο συγγραφέας, αναγνωρίζει ότι η αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου προϋποθέτει μια συνεχόμενη προσπάθεια κοινωνικότητας και επαναλαμβανόμενων επαφών διαμέσου των οποίων διατηρείται η συνοχή σε μία ομάδα (Κονιόρδος: 2006: 10-11).

Ο Coleman, κατά τον Κονιόρδο (2006), εξετάζοντας την έννοια (όπως άλλωστε και ο Bourdieu) σε σύνδεση με την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, υποστηρίζει ότι, το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί μέσο ενίσχυσης και υποστήριξης, καθώς, ενθαρρύνει την επίδοση των μαθητών/φοιτητών ενδυναμώνοντας έτσι, το ανθρώπινο (ή μορφωτικό) κεφάλαιο, δηλαδή τις γνώσεις και τις δεξιότητες που κατέχει ένα άτομο (Κονιόρδος, 2006: 11-12).

Και η προσέγγιση του Coleman, αναφέρει, χρησιμοποιεί το κοινωνικό κεφάλαιο σε σύγκριση με άλλες μορφές κεφαλαίου, το οικονομικό/χρηματιστικό, το φυσικό και το ανθρώπινο κεφάλαιο, ενώ εκτιμά πως το κοινωνικό κεφάλαιο είναι παραγωγικό, σε συνεργασία βέβαια με τις άλλες μορφές κεφαλαίου, καθώς, πραγματοποιεί επιδιώξεις οι οποίες δεν θα είχαν συμβεί χωρίς την παρουσία του. Το κοινωνικό κεφάλαιο για τον Coleman προκύπτει από τις διάφορες μεταβολές στις σχέσεις των ατόμων, μεταβολές που διευκολύνουν την κοινωνική δράση (Κονιόρδος, 2006: 12).

Ο συγγραφέας, κάνει λόγο ο Κονιόρδος (2006 & 2010), ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο με βάση τη λειτουργία και τα αποτελέσματά του. Το κοινωνικό κεφάλαιο, λέει, συνιστά μία ποικιλία οντοτήτων οι οποίες αποτελούνται από κοινωνικές δομές και διευκολύνουν τις ενέργειες των δρώντων (ατομικών ή συλλογικών δρώντων) μέσα στη δομή. Με βάση τώρα τα αποτελέσματά του, το κοινωνικό κεφάλαιο καθιστά δυνατή την

επίτευξη στόχων και επιδιώξεων, χωρίς αυτούς τους στόχους, όμως, τα αποτελέσματα αυτά δεν θα είχαν επιτευχθεί (Κονιόρδος, 2006: 12, 2010: 102).

Επιπρόσθετα, και ο Coleman με τη σειρά του, σημειώνει τον μη συγκεκριμένο και απροσδιόριστο χαρακτήρα του κοινωνικού κεφαλαίου (συγκριτικά με τις άλλες μορφές κεφαλαίου), ενώ, τονίζει τη διάστασή του ως δημόσιο αγαθό. Το άτομο που δημιουργεί το κοινωνικό κεφάλαιο, απολαμβάνει μόνο ένα περιορισμένο μέρος της ωφέλειάς του. Σύμφωνα δηλαδή με τη θεώρησή του ο ατομικός δρώντας και δημιουργός του κοινωνικού κεφαλαίου, δεν είναι ο μοναδικός που ωφελείται από το κοινωνικό κεφάλαιο. Ωφελούνται παράλληλα και τα άλλα άτομα και η κοινότητα με την οποία το δρών υποκείμενο αλληλοεπιδρά (Κονιόρδος, 2010: 102-103).

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Portes, περιγράφει ο Κονιόρδος (2006 & 2010), εκδηλώνεται συχνά σύγχυση ανάμεσα στις πηγές προέλευσης του κοινωνικού κεφαλαίου και στα αποτελέσματά του. Για να έχει ένα άτομο κοινωνικό κεφάλαιο θα πρέπει να συνδέεται με άλλα άτομα, έτσι, είναι αυτοί οι άλλοι η πηγή του κοινωνικού κεφαλαίου και όχι το ίδιο το άτομο. Οι Portes και Sensenbrenner συνεπώς προτείνουν διάκριση ανάμεσα στις πηγές και τα αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου (Κονιόρδος, 2006: 14-15, 2010: 103-104).

Αναγνωρίζουν, έτσι, τέσσερις πηγές κοινωνικού κεφαλαίου, οι οποίες, λένε, εδράζονται στα κίνητρα των μελών μίας ομάδας για να παραχωρήσουν πόρους. Οι πηγές αυτές είναι η εσωτερίκευση αξιών, η αμοιβαίου χαρακτήρα δοσοληψίες, οι μορφές συλλογικής αλληλεγγύης και η εμπιστοσύνη που επιβάλλεται μέσω θετικών και αρνητικών κυρώσεων. Η πολλαπλότητα των πηγών προέλευσης οδηγεί στη συνθετική διαμόρφωσή του, έτσι, κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται η ικανότητα κάποιου να ωφελείται μέσα από τη συμμετοχή σε δίκτυα και κοινωνικές δομές, δηλαδή τους χώρους δραστηριοποίησης της κοινωνίας των πολιτών (Κονιόρδος, 2006: 14-15, 2010: 104).

Ο Portes και οι συνεργάτες του τονίζουν επίσης, κατά τον Κονιόρδο, και το ζήτημα της αρνητικής διάστασης του κοινωνικού κεφαλαίου, ζήτημα που δεν έχει επισημανθεί στη βιβλιογραφία. Έτσι, η αρνητική του πλευρά διακρίνεται από τον αποκλεισμό των μελών της εξω-ομάδας, τις απαιτήσεις για πειθαρχία και αποδοχή αλλά και των περιορισμό ελευθεριών των μελών της εσω-ομάδας, την ύπαρξη κανόνων που εξισώνουν όλα τα μέλη και δεν επιτρέπουν τη διάκριση και τέλος από την εμφάνιση, κυρίως σε μεγάλες ομάδες, των «λαθρεπιβατών» (free-riders), αυτών δηλαδή που

ωφελούνται από τη συμμετοχή σε μια ομάδα ή δίκτυο χωρίς να συνεισφέρουν οι ίδιοι σε αυτό (Κονιόρδος, 2006: 16).

Σύμφωνα με τη συλλογιστική που αναπτύσσει ο Tocqueville, λέει ο Κωνσταντακόπουλος (2010), οι άνθρωποι συμμετέχουν σε εθελοντικές οργανώσεις, σε τοπικούς συλλόγους και ενώσεις και υπερασπίζονται, με αυτό τον τρόπο, την καλή λειτουργία της δημοκρατίας. Στις σύγχρονες δημοκρατίες οι άνθρωποι δεν είναι αυτόνομοι και ουσιαστικά ελεύθεροι, καθώς, οι απεριόριστες ελευθερίες οδηγούν στην υποδούλωσή τους στην κρατική εξουσία. Αν και τυπικά ελεύθεροι, λοιπόν, στην πραγματικότητα είναι αδύναμοι. Για να ανασυσταθεί, συνεπώς, ο κοινωνικός δεσμός οι πολίτες πρέπει να έρθουν σε επαφή με τους ομοίους τους για τα ζητήματα που τους αφορούν και να σταματήσουν να ασχολούνται μόνο με το ατομικό τους συμφέρον. Να θητεύσουν δηλαδή στην «τέχνη του συνεταιρίζεσθαι» για να αποτραπεί η γιγάντωση της αυταρχικής εξουσίας (Κωνσταντακόπουλος, 2010: 30-31).

Ο Tocqueville, αναφέρει, θεωρεί ότι η δημιουργία ενώσεων, συλλόγων, συνεταιρισμών και κάθε λογής εθελοντικών οργανώσεων και η συνύπαρξη σε αυτές ατόμων από όλες τις κοινωνικές τάξεις θα αμβλύνει τους ταξικούς ανταγωνισμούς και θα συμβάλλει στη σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των πολιτών. Ο ατομικισμός που επικρατεί στις σύγχρονες δημοκρατίες, οδηγεί στην εγκατάλειψη του δημόσιου χώρου. Προκειμένου, κατά συνέπεια, να αντιμετωπιστεί αυτός ο ατομικισμός, ο Tocqueville προτείνει την συγκρότηση ποικίλων συλλογικοτήτων, ή, κατά τον Κωνσταντακόπουλο, την παραγωγή κοινωνικού κεφαλαίου, ως τον τρόπο για να διαφυλαχθεί η ελευθερία (Κωνσταντακόπουλος, 2010: 33-34).

Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου κατέχει σημαντική θέση και στο έργο του Putnam, και, παρόλο που δεν το δηλώνει ρητά, ισχυρίζεται ο Κωνσταντακόπουλος, προσπαθεί να τροποποιήσει και να επαληθεύσει τις θεωρήσεις του Tocqueville (Κωνσταντακόπουλος, 2010: 34). Για τον Putnam, κατά τον Κονιόρδο (2010), το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών οργανισμών, ή, όπως θα διατυπώσει αργότερα διευρύνοντας την έννοια, από τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής, όπως εμπιστοσύνη, νόρμες και δίκτυα, τα οποία, διαμέσου συντονισμένων δράσεων, βελτιώνουν την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας (Κονιόρδος, 2010: 112-113).

Ο Putnam, κατά τον συγγραφέα, στην πραγματικότητα, επεκτείνει την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου από το επίπεδο του ατομικού δρώντα στο επίπεδο των οργανώσεων και κοινοτήτων. Η συμμετοχικότητα που εμφανίζεται στο πλαίσιο των

κοινωνικών δικτύων και οργανώσεων δημιουργεί επιπλέον μορφές κοινωνικού κεφαλαίου. Ο Putnam, σύμφωνα με τον Κονιόρδο (2006), διαφοροποιεί το κοινωνικό κεφάλαιο και διακρίνει τρεις μορφές του. Η πρώτη μορφή κοινωνικού κεφαλαίου (bonding) αναφέρεται στους δεσμούς και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων μέσα σε μία συγκεκριμένη ομάδα, η δεύτερη (bridging) συσχετίζει ανθρώπους από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και η τρίτη μορφή κοινωνικού κεφαλαίου (linking) συνδέει ετερογενείς ομάδες, ανομοιογενείς και διαφορετικές και επιτρέπει την εμφάνιση συνεργασιών μεταξύ τους, σε επίπεδο της ευρύτερης κοινότητας ή χώρας (Κονιόρδος, 2006: 20).

Ο Κονιόρδος (2006) θεωρεί ότι, με βάση την προσέγγιση του Putnam, τα δίκτυα αποτελούν τα οχήματα του κοινωνικού κεφαλαίου, ενώ, το απόθεμά του ταυτίζεται με τη συμμετοχή σε ενώσεις, σωματεία, εθελοντικές οργανώσεις, κ.λπ., με την ευρύτερη συμμετοχή του ατόμου δηλαδή σε μία κοινότητα. Έτσι, στην εν λόγω θεώρηση, σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελεί η συμμετοχικότητα σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, ή ευρύτερα, η «πολιτειακότητα» (civicness), συνέπεια της οποίας αποτελεί η συμμετοχικότητα. Όσο περισσότερη είναι η συμμετοχικότητα σε μία κοινωνία τόσο μεγαλύτερο είναι και το κοινωνικό κεφάλαιο και τελικά τόσο περισσότερο αναπτύσσεται και ευημερεί μία περιοχή (Κονιόρδος, 2006: 20-22)⁴⁰.

Ο Fukuyama (1999) ισχυρίζεται ότι οι περισσότεροι ορισμοί που έχουν προταθεί για το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρονται σε εκδηλώσεις και εκφάνσεις του και όχι στον όρο αυτό καθαυτό. Ο ίδιος ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως «έναν υποστασιοποιημένο ανεπίσημο κανόνα ο οποίος προωθεί την συνεργασία μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων» (Fukuyama, 1999: 1). Οι νόρμες, όμως, και οι κανόνες σε μία κοινωνία, ποικίλουν. Μπορεί να αφορούν κανόνες αμοιβαιότητας μεταξύ φίλων μέχρι δόγματα θρησκειών. Σε κάθε περίπτωση, οι διάφοροι κανόνες πρέπει να λάβουν υπόσταση στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Για παράδειγμα, λέει ο συγγραφέας, ο κανόνας της αμοιβαιότητας υπάρχει ως δυνατότητα στις σχέσεις μας με όλους τους ανθρώπους, μόνο όμως στις φιλικές σχέσεις παίρνει υπόσταση και μορφή. Με αυτή την έννοια, η εμπιστοσύνη, τα δίκτυα, η κοινωνία των πολιτών, δεν αποτελούν συστατικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου, αλλά συνιστούν, στην πράξη, αποτελέσματά του (Fukuyama, 1999: 1).

⁴⁰ Για κριτική στις απόψεις του Putnam, βλέπε Κονιόρδος, 2006: 22-27 & Κονιόρδος, 2010: 113-116.

Στην βιβλιογραφία περί κοινωνικού κεφαλαίου αποτυπώνεται η σύνδεσή του με την έννοια της εμπιστοσύνης (Δεμερτζής, 2006, Καζάκος, 2006, Παρασκευόπουλος, 2006). Η εμπιστοσύνη προωθεί την συνεργασία μεταξύ των μελών μίας ομάδας και διευκολύνει την ύπαρξη ωφελημάτων (των αποτελεσμάτων δηλαδή του κοινωνικού κεφαλαίου) για τα μέλη της (Κονιόρδος, 2010: 106). Η έννοια της εμπιστοσύνης ορίζεται ως η πεποίθηση του ατόμου ότι οι άλλοι θα συμπεριφερθούν σύμφωνα με το δικό του συμφέρον ή τουλάχιστον ότι ηθελήμενα ή αθέλητα δεν θα το βλάψουν (Καζάκος, 2006: 109).

Η εμπιστοσύνη, όμως, έχει νόημα αν ειδωθεί ως κοινωνικό συναίσθημα. Πιο συγκεκριμένα, η εμπιστοσύνη συνιστά ένα κοινωνικό συναίσθημα το οποίο επιτρέπει την συνεργασία και την ύπαρξη κοινωνικών δεσμών, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι δεν υπόκειται και σε γνωστική και λογική επεξεργασία. Αποτελεί την σημαντική αυτή συνθήκη μέσω της οποίας συγκροτείται η κοινωνική αλληλεγγύη, η ευημερία και η συνοχή σε μία κοινωνία (Δεμερτζής, 2006: 39 & 48-51).

Για τον Κονιόρδο (2010), ωστόσο, οι έννοιες του κοινωνικού κεφαλαίου και της εμπιστοσύνης δεν είναι ταυτόσημες⁴¹, ούτε μπορεί να υποκαταστήσει η μία την άλλη (Κονιόρδος, 2010: 110-111). Η εμπιστοσύνη κατά την άποψή του, προαπαιτούμενο για την εύρυθμη λειτουργία και την εξέλιξη της κοινωνικής ζωής, αποτελεί χαρακτηριστικό των συλλογικοτήτων, συνιστά κοινωνική συνθήκη, ενώ καθιστά δυνατή την κοινωνική ζωή όπως τη βιώνουμε σήμερα. Η εμπιστοσύνη δηλώνει στήριξη, μειώνει την αβεβαιότητα και υποκαθιστά αυτό που δεν μπορεί να υπολογιστεί τόσο σε μικρο, όσο και σε μέσο αλλά και σε μακρο, κοινωνικό επίπεδο (Κονιόρδος, 2010:14, 106 & 109).

Η εμπιστοσύνη αποτελεί υπόβαθρο του κοινωνικού κεφαλαίου. Ο ρόλος της να περιορίζει την αβεβαιότητα και να μειώνει την συνθετότητα, συντελεί στην εμφάνιση και την λειτουργία του. Στην σημερινή οικονομική κρίση, η εμπιστοσύνη δεν φαίνεται να χάνει την μικρο-κοινωνική της διάσταση. Μπορεί για παράδειγμα στην Ελλάδα να χάνεται η εμπιστοσύνη σε μέσο και μακρο επίπεδο, αλλά, όταν η κατάσταση κηδεμονίας που διάγει η χώρα βιώνεται ως έξωθεν απειλή, η εμπιστοσύνη ενισχύει την συνοχή σε μικρο κοινωνικό επίπεδο (Κονιόρδος, 2010: 121-123).

Σε συνέχεια των ανωτέρω, και για τον σκοπό της εμπειρικής μας έρευνας, θεωρούμε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο (στη βάση της συλλογικής του διάσταση),

⁴¹Με βάση τον Αλεξανδρόπουλο (2010), το γεγονός ότι η εμπιστοσύνη αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα της θεωρίας του κοινωνικού κεφαλαίου, οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στο έργο του Putnam "Making Democracy work" (1993) (Αλεξανδρόπουλος, 2010: 46).

συνιστά την ικανότητα των ανθρώπων να ενώνουν τις δυνάμεις τους και να συνεργάζονται, για την πραγμάτωση κοινών στόχων, στη βάση της εμπιστοσύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Σύμφωνα με την οπτική μας, το κοινωνικό κεφάλαιο συνιστά δείκτη ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών σε ένα τόπο, καθώς, αυξημένο κοινωνικό κεφάλαιο σημαίνει και αυξημένη συμμετοχή στις ποικίλες συσσωματώσεις και οργανώσεις της.

Το κοινωνικό κεφάλαιο, λοιπόν, συνιστά πυλώνα της κοινωνίας των πολιτών και δεν θα ήταν σφάλμα να αναφέρουμε ότι, στην ουσία, κοινωνία των πολιτών και κοινωνικό κεφάλαιο είναι έννοιες αλληλένδετες. Σύμφωνα με τον Woolcock (2011), μπορεί η έννοια της κοινωνίας των πολιτών (αποτελούμενη από συσσωματώσεις που συμπληρώνουν το κράτος και την αγορά) να αποτελεί πιο ευρύ όρο, η λειτουργικότητά της, όμως, εκδηλώνεται μέσω του κοινωνικού κεφαλαίου (κανόνες και δίκτυα που διευκολύνουν την συλλογική δράση). Η επιρροή και η χρησιμότητα των δύο όρων έγκειται στο ότι παρέχουν ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς, διευκολύνοντας έτσι τον διάλογο σχετικά με σημαντικά και ζωτικά ζητήματα της κοινωνικής ζωής (Woolcock, 2011: 197-198).

Ορισμένα χαρακτηριστικά, λοιπόν, της κοινωνικής ζωής, όπως η αμοιβαιότητα, η εμπιστοσύνη και η ύπαρξη κοινωνικών κανόνων, όταν βρίσκονται σε επάρκεια, διευκολύνουν την εμφάνιση και την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (Κονιόρδος, 2006: 13). Στην Ελλάδα, ωστόσο, η ασθενής κοινωνία των πολιτών, η δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς, η καχυποψία και ο ατομικισμός των πολιτών, έχουν οδηγήσει σε χαμηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου. Αν αποτιμηθεί με βάση τα επίπεδα διαπροσωπικής και θεσμικής εμπιστοσύνης σε μια κοινωνία, τότε, υψηλό απόθεμα κοινωνικού κεφαλαίου απαντάμε κυρίως σε κοινωνίες όπου η κοινωνία των πολιτών είναι ανεπτυγμένη, καθώς, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ευδοκιμεί η εμπιστοσύνη, τόσο μεταξύ των πολιτών, όσο και απέναντι στο κράτος και τους θεσμούς του (Σωτηρόπουλος, 2008: 321-322).

Η εμπειρική έρευνα στη χώρα μας έχει δείξει χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης στην δημόσια διοίκηση, αρκετά πιο κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, και χαμηλή εμπιστοσύνη σε κοινοβούλιο, συνδικάτα και κόμματα (Καζάκος, 2006: 121). Οι έρευνες καταγράφουν, ακόμη, χαμηλά επίπεδα διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, μικρό

ποσοστό συμμετοχής σε εθελοντικά σωματεία και χαμηλή συμμετοχή σε φιλανθρωπικές και εθελοντικές δράσεις⁴² (Σωτηρόπουλος, 2013: 27).

Και την περίοδο της οικονομικής κρίσης, επιπρόσθετα, οι Έλληνες πολίτες, συγκριτικά με τους ευρωπαίους, δεν έχουν απαλλαγεί από τον ατομικισμό και τον εγωισμό τους (Σωτηρόπουλος, 2013: 27). Στην πράξη, όμως, την εν λόγω περίοδο, η ελληνική κοινωνία δεν μένει απαθής. Κινητοποιείται, όπως αναφέρθηκε και στο εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας, μέσα σε ένα πλαίσιο αλληλεγγύης, οργανώνοντας ποικίλες δράσεις στη βάση της αλληλοϋποστήριξης και της αλληλοβοήθειας, και μάλιστα με ανιδιοτέλεια, και, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Καντζάρα (2014), μπορούμε να μιλάμε για ένα φαινόμενο αλληλεγγύης που εκφράζεται και εκδηλώνεται μέσα από την κοινωνία των πολιτών (Καντζάρα, 2014:279 - 281).

Η έννοια της αλληλεγγύης, σύμφωνα με κάποιους μελετητές, πρωτοεμφανίστηκε, ως νομικός όρος, στο Ρωμαϊκό Δίκαιο. Ο αντίστοιχος αγγλικός όρος *solidarity*, προέρχεται ετυμολογικά από την έννοια *in solidum*, που σημαίνει την σύναψη σύμβασης ή συμφωνίας μεταξύ δύο ή περισσότερων πιστωτών ή οφειλετών. Άλλοι πάλι τονίζουν ότι η έννοια επεκτάθηκε στο πολιτικό πεδίο, μέσω της ευρείας χρήσης, κατά την Γαλλική Επανάσταση. Στην κοινωνιολογία, ο όρος χρησιμοποιείται από τον Comte σε ένα πλαίσιο το οποίο για πρώτη φορά δεν είναι θρησκευτικό ή πολιτικό. Ο Comte υποστηρίζει ότι η αλληλεγγύη θα μπορούσε να αποτελέσει τη λύση στο πρόβλημα του έντονου ατομικισμού των σύγχρονων κοινωνιών, ο οποίος και απειλεί την ευημερία τους (Prainsack & Buyx, 2011: 6-7).

Σημαντική θεωρείται και η συνεισφορά του Durkheim, στην εννοιολόγηση της έννοιας, με όρους κοινωνιολογικούς, καθώς, η γνωστή διάκρισή του σε «οργανική» και «μηχανική» αλληλεγγύη αποτελεί σημείο αναφοράς. Οι άνθρωποι, πριν την ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας, ενώνονται μεταξύ τους από το αίσθημα της ομοιότητας, κατάσταση που ονομάζεται μηχανική αλληλεγγύη. Στη σύγχρονη κοινωνία, όμως, τα άτομα συνδέονται μεταξύ τους λόγω της αλληλεξάρτησής τους, η οποία προκύπτει από τον καταμερισμό της εργασίας, κατάσταση την οποία ονομάζει οργανική αλληλεγγύη (Prainsack & Buyx, 2011: 7-8).

Ο Weber, λέει η Καντζάρα (2014), χρησιμοποιεί τον όρο αλληλέγγυος και διακρίνει δύο είδη αλληλεγγύης: την αλληλεγγύη που αφορά τις κοινωνικές σχέσεις

⁴² Το 2011, το 5% των Ελλήνων διέθεσε χρήματα για φιλανθρωπίες και ένα μικρό ποσοστό, μόλις 3%, συμμετείχε σε φιλανθρωπικές δράσεις. Όσον αφορά ακόμη στον εθελοντισμό, το ίδιο έτος, μόνο το 14% των συμπολιτών μας συμμετείχε σε εθελοντικές δραστηριότητες (Σωτηρόπουλος, 2013: 27).

στην κοινότητα και την αλληλεγγύη στις κοινωνικές σχέσεις στις ενώσεις, θέλοντας να δηλώσει ότι οι κοινωνικές σχέσεις στην κοινότητα είναι πιο άμεσες από τις σχέσεις που αναπτύσσονται στις διάφορες οργανώσεις και ενώσεις (Καντζάρα, 2014: 282-283). Ο Marx, με τη σειρά του, υποστηρίζουν οι Prainsack και Buyx (2011), μιλά για κοινά συμφέροντα και συμμαχία για τα άτομα που ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη, ενώ, βλέπει την αλληλεγγύη ως στοιχείο της εργατικής τάξης (Prainsack & Buyx, 2011: 9-10).

Ο Stjernø (2004) στο έργο του για την ιστορία της έννοιας, υποστηρίζει ότι η αλληλεγγύη συνιστά την βάση της κοινωνικής συνοχής. Στη σύγχρονη, ωστόσο, εποχή, που ο ατομικισμός είναι εξαιρετικά αυξημένος, η παραδοσιακή της αξία απειλείται. Σύμφωνα με την οπτική του, η αλληλεγγύη ορίζεται ως η ετοιμότητα κάποιου να μοιραστεί πόρους με τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη, μέσω προσωπικής συμβολής, αλλά και μέσω της φορολογίας και της αναδιανομής που οργανώνει το κράτος. Για τον συγγραφέα, το σύγχρονο κράτος πρόνοιας θεμελιώνεται στην έννοια της αλληλεγγύης, το οποίο και αποτελεί τη θεσμοποιημένη έκφρασή της (Stjernø, 2004: 1-2).

Στις μέρες μας, η αλληλεγγύη γίνεται αντιληπτή ως συμμαχία μεταξύ ομάδων ή ατόμων για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, υποδηλώνει την εσωτερική τάση της ανθρώπινης ύπαρξης για βοήθεια σε αυτόν που έχει ανάγκη και, παρά τις διάφορες προσεγγίσεις, μπορεί να εκληφθεί και ως αλληλοβοήθεια και αλληλοϋποστήριξη, σε δύσκολες και κρίσιμες καταστάσεις, μεταξύ ατόμων και ομάδων (Kantzara, 2014: 263). Η έννοια συνδέεται με την αξία της συντροφικότητας και της ομαδικότητας, την ενσυναίσθηση και τον αλτρουισμό, στην πράξη, όμως, βιώνεται όταν μία ομάδα αντιμετωπίζει απειλή (πραγματική ή θεωρούμενη) από μία άλλη κοινωνική ομάδα (Wilde, 2004: 162).

Σήμερα χρησιμοποιείται κυρίως με την πολιτική της διάσταση εκφράζοντας την ανάληψη δράσης για την αλλαγή της κοινωνίας και τη μεταβολή των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας. Όσον αφορά τώρα στην κοινωνική της διάσταση, η αλληλεγγύη αποτελεί «δομικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών δεσμών και των κοινωνικών σχέσεων» (Καντζάρα, 2014: 281).

Η αλληλεγγύη, όμως, δεν έχει μόνο θετικές πλευρές. Μπορεί να αναπτυχθεί στο πλαίσιο μίας φασιστικής, τρομοκρατικής ή και εγκληματικής οργάνωσης. Είναι «καλή» μόνο στο βαθμό που γίνονται ηθικά αποδεκτοί τόσο οι στόχοι όσο και τα αποτελέσματά της (Stjernø, 2004: 1-3). Απαιτείται, δηλαδή, και μια ηθική διάσταση της έννοιας, έτσι ώστε να πραγματώσει το ρόλο της, δηλαδή την αλληλοβοήθεια για το καλό του

κοινωνικού συνόλου, χωρίς αποκλεισμούς ατόμων ή ομάδων από τα οφέλη της (Καντζάρα, 2014: 283-284).

Στην έννοιά της εντοπίζονται, επίσης, τρία αλληλένδετα χαρακτηριστικά: η δομική αλληλεξάρτηση, η συμμαχία για επιδίωξη κοινού συμφέροντος και η εθελοντική, ανιδιοτελής συμπεριφορά, για το κοινό καλό. Η έννοια της αλληλεγγύης δηλώνει, ακόμη, προσφορά βοήθειας και στήριξης στη βάση της ανιδιοτέλειας, αμοιβαιότητα, συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στα οφέλη της, χωρίς αποκλεισμούς και τέλος, επιδίωξη της κοινωνικής μεταβολής, γεγονός που την διαφοροποιεί από την έννοια της φιλανθρωπίας (Καντζάρα, 2014: 284). Στη βιβλιογραφία, οι όροι της αλληλεγγύης και της φιλανθρωπίας, χρησιμοποιούνται, συχνά, με τον ίδιο τρόπο. Η φιλανθρωπία συνδέεται με την εθελοντική προσφορά των πιο προνομιούχων στους λιγότερο προνομιούχους, η αλληλεγγύη, εν αντιθέσει, προϋποθέτει συμμετρία, σημαίνει δηλαδή την αλληλεγγύη μεταξύ ίσων (Prainsack & Buyx, 2011: 8, 41).

Οι Prainsack και Buyx (2011) υποστηρίζουν ότι η αλληλεγγύη, στην πιο ουσιαστική της μορφή, σημαίνει κοινές πρακτικές και αντικατοπτρίζει την συλλογική δέσμευση να αναλάβει κάποιος το οικονομικό, κοινωνικό, συναισθηματικό ή οποιοδήποτε άλλο «κόστος», προκειμένου να βοηθήσει τους άλλους. Η χρήση του όρου κόστος δηλώνει κάθε είδους συνεισφορές που πραγματοποιούν άτομα ή ομάδες για την παροχή βοήθειας στο συνάνθρωπο. Το κρίσιμο είναι, τονίζουν, να εκλάβουμε την αλληλεγγύη, όχι ως αφηρημένη έννοια, αλλά ως πρακτική. Συναισθήματα και κίνητρα δεν επαρκούν για να την κατανοήσουμε, εκτός αν εκφράζονται με συγκεκριμένες δράσεις. Η αλληλεγγύη, συνεπώς, με βάση την ανωτέρω οπτική, προϋποθέτει πράξεις και δράσεις (Prainsack & Buyx, 2011: 46).

Για την διεξαγωγή της μελέτης μας, όπως έχει ήδη επισημανθεί στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας, και στη βάση της παραπάνω τοποθέτησης, ένας χρήσιμος ορισμός της έννοιας, είναι ο ορισμός αυτός ο οποίος εκλαμβάνει την αλληλεγγύη ως πρακτική, η οποία εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες δράσεις και σηματοδοτεί την ανάληψη συλλογικής δέσμευσης για την παροχή βοήθειας σε εκείνους που έχουν ανάγκη.

Έχει λεχθεί ότι την περίοδο που διανύουμε, χωρίς την κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και όλης της κοινωνίας, δεν θα ήταν δυνατή η επιβίωση σημαντικής μερίδας συμπολιτών μας. Επίσης, χωρίς την αλληλεγγύη η κοινωνική συνοχή στην κοινωνία μας θα είχε διαρρηχθεί, καθώς, η έκφρασή της ενεργοποιεί την κοινωνική μεταβολή και την αλλαγή από τη βάση της κοινωνίας (Καντζάρα, 2014:296). Η κρίση στην Ελλάδα, εκτός από τις καταστροφικές της επιπτώσεις, οδηγεί στην

ανάπτυξη νέων δημιουργικών μορφών αλληλεγγύης, άλλα, και νέων μορφών κοινωνικής δράσης (Zambeta & Kolofousi, 2014: 70, 83). Η έκφραση της αλληλεγγύης στην ελληνική κοινωνία, εκτός από την ανεκτίμητη υλική της διάσταση, εμπεριέχει και μία συμβολική διάσταση. Προσφέρει ένα σημαντικό μήνυμα ελπίδας, προσφέρει, προοπτική και όραμα για το μέλλον μας (Καντζάρα, 2014: 297).

Καταληκτικά, στην παρούσα εργασία θεωρούμε ότι η αλληλεγγύη προωθεί την αλληλοβοήθεια μεταξύ ομάδων και ατόμων, κυρίως όταν ένα κοινωνικό σύνολο βιώνει απειλή, και σηματοδοτεί αυτές τις δράσεις και κοινωνικές πρακτικές παροχής στήριξης, εκπεφρασμένες μέσα από την κινητοποίηση της κοινωνία των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών συνδέεται άρρηκτα με την δημιουργία του κοινωνικού κεφαλαίου σε μια κοινωνία, αν το κοινωνικό κεφάλαιο γίνει αντιληπτό ως η από κοινού συμμετοχή σε συλλογικότητες και στη βάση της εμπιστοσύνης, χωρίς την οποία, ενδεχομένως, να μην δύναται να υπάρξει αλληλέγγυα πράξη.

Τις εν λόγω αλληλέγγυες δράσεις προς τους ευπαθείς συμπολίτες μας, έχουμε ως στόχο να εξερευνήσουμε, έτσι όπως αποτυπώθηκαν στον τοπικό Τύπο (εφημερίδα «Πατρίς») για μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο (Δεκέμβριος 2009 – Ιούνιος 2013), σε μία συγκεκριμένη κοινωνία (Ηράκλειο της Κρήτης) και μάλιστα σε μία κρίσιμη για την χώρα οικονομική και κοινωνική συγκυρία. Για να κατανοηθεί το εύρος και οι διαστάσεις του φαινομένου θα επιχειρήσουμε να αποτυπώσουμε την χρονική του συμπεριφορά, για την υπό εξέταση χρονική περίοδο, τους τομείς της κοινωνικής πραγματικότητας που απευθύνεται, γενικά (υγεία και περίθαλψη, σίτιση, ένδυση, εκπαίδευση, κ.α.) αλλά και ειδικά (οργάνωση συσσιτίων, συγκέντρωση τροφίμων και χρημάτων, συγκέντρωση φαρμάκων και ειδών πρώτης ανάγκης, κ.τ.λ.), τις ομάδες στις οποίες προσανατολίζεται (ωφελούμενες ομάδες), τους φορείς που συμμετέχουν (ως οργανωτές και αποδέκτες των δράσεων), καθώς και τις μεταξύ τους συνεργασίες.

3. Μεθοδολογία

3.1. Η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας

Για την πραγμάτευση των στόχων και των ερευνητικών παραμέτρων της παρούσας μελέτης ακολουθήθηκε η ποσοτική προσέγγιση της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας, στη βάση της οποίας, η συλλογή των δεδομένων για κάθε πραγματοποιηθέν γεγονός διαμαρτυρίας αντλείται από τις εφημερίδες.

Η μεθοδολογία της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας⁴³ χρησιμοποιήθηκε αρχικά τη δεκαετία του 1960 για την συγκριτική μελέτη της βίας και των φυλετικών διαταραχών σε διάφορες χώρες. Οι διεξαχθείσες έρευνες βασίστηκαν σε αναφορές αρχείων, εφημερίδων, ιστορικών γεγονότων και αρχείων της αστυνομίας, προκειμένου να διερευνηθούν αν οι περίοδοι έντασης των οικονομικών δυσκολιών συνιστούσαν και περιόδους αιχμής της διαμαρτυρίας (Olzak, 1989: 120). Η μέθοδος, ωστόσο, έγινε δημοφιλής τη δεκαετία του 1980 στον τομέα της κοινωνιολογίας των κοινωνικών κινημάτων. Η μελέτη για τα κοινωνικά κινήματα⁴⁴ που βασίστηκε στην ανάλυση γεγονότων διαμαρτυρίας, χρησιμοποίησε μαζικά, ως αποκλειστική πηγή δεδομένων, τις εφημερίδες (Fillieule & Jiménez, 2003: 258-259).

Αν και οι εφημερίδες αντανακλούν ένα επιλεκτικό μέρος της πραγματικότητας, κατευθυνόμενο συχνά από υποκειμενικές ερμηνείες, η προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε ευρέως για τη μελέτη των γεγονότων διαμαρτυρίας και της συλλογικής δράσης, κυρίως λόγω της ανεπάρκειας των άλλων εναλλακτικών πηγών, όπως αρχεία της αστυνομίας, αρχεία των κοινωνικών κινημάτων, συνεντεύξεις με συμμετέχοντες, κ.α. (Koopmans, 1999: 91-92). Στη βιβλιογραφία υποστηρίζεται, επίσης, ότι καμία άλλη εναλλακτική πηγή δεν παρέχει πιο ολοκληρωμένη καταγραφή των γεγονότων διαμαρτυρίας, όπως οι εφημερίδες (Barranco & Wisler, 1999: 301).

Η μεθοδολογία της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας βασίζεται στη συστηματική αποδελτίωση δημοσιευμάτων εφημερίδων ή/και δελτίων ειδήσεων τηλεοπτικών σταθμών. Στο πλαίσιο της ανωτέρω μεθοδολογικής τεχνικής, γεγονότα διαμαρτυρίας θεωρούνται όλες αυτές οι μορφές συλλογικής δράσης που αναλαμβάνονται από συλλογικότητες και οι οποίες ζητούν την ανακατανομή των κοινωνικών πόρων αλλά και τον εκ νέου ορισμό των κοινωνικών σημασιών της κοινωνικής πραγματικότητας (Σερντεδάκις, 2011: 351, 370).

Μέσω της χρήσης στατιστικών τεχνικών, η μέθοδος αποδεικνύεται χρήσιμη για τον έλεγχο θεωρητικών υποθέσεων αλλά και για την παροχή πληροφοριών για την χρονική και χωρική συμπεριφορά των γεγονότων συλλογικής δράσης (Olzak, 1989: 121-123). Η

⁴³ Η ανάλυση γεγονότων διαμαρτυρίας (protest event analysis) εστιάζει σε μεμονωμένα γεγονότα και διακρίνεται από την ανάλυση περιπτώσεων διαμαρτυρίας (protest case analysis), η οποία εστιάζει σε ολόκληρες υποθέσεις και αποτελεί ευρύτερη προσέγγιση. Κατά την ανάλυση περιπτώσεων διαμαρτυρίας συγκεντρώνονται στοιχεία για κάθε περίπτωση/υπόθεση διαμαρτυρίας στη βάση πέντε στοιχείων, τον τόπο, τα γεγονότα, τις ομάδες, το χρόνο και τα ζητήματα της διαμαρτυρίας (Κούση, 1998: 193).

⁴⁴ Σύμφωνα με τον Σερντεδάκι, κρίνεται απαραίτητη η εννοιολογική και μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα στη συλλογική διαμαρτυρία και τα κοινωνικά κινήματα. Η μελέτη της διαμαρτυρίας υπερβαίνει τη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων, ενώ, η ταύτιση των δύο όρων έχει οδηγήσει σε άσκοπη θεωρητική αντιπαράθεση (Σερντεδάκις, 2011: 350).

εν λόγω ερευνητική προσέγγιση επιτρέπει, ακόμη, τη μελέτη της διακύμανσης της διαμαρτυρίας σε μεγάλες χρονικές περιόδους και καθιστά εφικτή τη σύγκριση δεδομένων ανάμεσα σε διαφορετικές περιόδους και σε διαφορετικές κοινωνίες (Σερντεδάκις, 2011: 351, 369).

Η προαναφερόμενη ποσοτική προσέγγιση έχει εφαρμοστεί από την Παπαδάκη (2015) για παρεμφερείς ερευνητικούς σκοπούς σε μελέτη που διεξήγαγε στα Χανιά της Κρήτης σχετικά με τις διεξαχθείσες δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης στην εν λόγω τοπική κοινωνία. Η συγκεκριμένη τεχνική, υπογραμμίζει η ερευνήτρια, έχει εφαρμοστεί ευρέως για την μελέτη της συλλογικής δράσης και ειδικά για τις περιπτώσεις διαμαρτυρίας, αλλά, όχι, για δράσεις υποστήριξης και αλληλεγγύης (Παπαδάκη, 2015).

Η τεχνική της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας προσαρμόστηκε για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Θεωρήσαμε, έτσι, ως «γεγονός» τη δράση κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης και αντλήσαμε τα δεδομένα μας από την τοπική εφημερίδα «Πατρίς» του Ηρακλείου της Κρήτης. Τα άρθρα που εντοπίστηκαν τα δεδομένα, αφορούσαν, κυρίως, σε ανακοινώσεις ή/και προσκλήσεις των φορέων οργάνωσης, αλλά και, σε συνεντεύξεις με οργανωτές και αποδέκτες, αναφορές της εφημερίδας στο γεγονός, ευχαριστήρια φορέων, κλπ⁴⁵.

Στο πλαίσιο της παρούσας ερευνητικής τεχνικής συλλέχτηκαν δεδομένα, για κάθε πραγματοποιηθείσα δράση, για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε μία συγκεκριμένη κοινωνία. Η έρευνα, όπως αναφέρθηκε στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας, διεξήχθη στο Ηράκλειο της Κρήτης, αφενός, λόγω της απρόβλεπτης αύξησης των κοινωνικών αναγκών, και στην εν λόγω τοπική κοινωνία, η οποία οδήγησε μεγάλο αριθμό Ηρακλειωτών σε αναζήτηση βασικών για την διαβίωση αναγκών, και αφετέρου, λόγω της μεγάλης κινητοποίησης φορέων και οργανώσεων της τοπικής κοινωνίας των πολιτών στον τομέα της παροχής κοινωνικής φροντίδας, και μάλιστα όχι μόνο την περίοδο της κρίσης. Το χρονικό διάστημα της μελέτης (Δεκέμβριος 2009 – Ιούνιος 2013) αφορά την περίοδο λίγους μήνες πριν την υπογραφή του πρώτου μνημονίου (Μάιος του 2010) και το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, καθώς και την περίοδο εφαρμογής του, όπου εξελίσσεται, επεκτείνεται και δυναμώνει το δυσμενές οικονομικό φαινόμενο.

⁴⁵ Βλέπε και υποενότητα 3.3.2.

Όπως αναφέρθηκε ήδη στα προηγούμενα κεφάλαια, στην παρούσα μελέτη η αλληλεγγύη εκφράζεται με συγκεκριμένες δράσεις, ενώ, η κοινωνική υποστήριξη ορίζεται ως η παροχή βοήθειας και προστασίας στους άλλους, υλικής ή συναισθηματικής. Ο λειτουργικός ορισμός των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, συνεπώς, περιλαμβάνει και αφορά τις οργανωμένες δράσεις και πρακτικές, από άτομα ή συλλογικότητες, οι οποίες έχουν ως στόχο την προσφορά έμπρακτης βοήθειας και στήριξης στο συνάνθρωπο σε θέματα υγείας και περίθαλψης, σίτισης, ένδυσης, εκπαίδευσης καθώς και παροχής βασικών για την επιβίωση αγαθών. Έτσι, η μονάδα καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι η δράση κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης έτσι όπως αποτυπώνεται στον τοπικό τύπο.

3.2. Πηγή δεδομένων

Η πλειονότητα των μελετών για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, έχει χρησιμοποιήσει τις εφημερίδες, ως βασική πηγή δεδομένων. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι στην έρευνα για τη συλλογική δράση οι εφημερίδες είναι επαρκείς και πιο εμπειριστατωμένες πηγές πληροφόρησης, συγκριτικά, για παράδειγμα, με τα δελτία ειδήσεων, ή τα αστυνομικά αρχεία, τα οποία δεν είναι εύκολα προσβάσιμα, ή τα αρχεία διαφόρων κινημάτων, τα οποία και θεωρούνται ελλιπή (Swank, 2000: 29).

Παρά την ευρεία χρήση του έντυπου Τύπου στην έρευνα της συλλογικής δράσης, ορισμένοι μελετητές έχουν ασκήσει κριτική ως προς την ποιότητα των δεδομένων που συλλέγονται. Η κριτική αφορά και στις πρακτικές συλλογής αλλά και στα μειονεκτήματα των ίδιων των δεδομένων, ανεξάρτητα από την τεχνική της συλλογής τους. Οι εφημερίδες γενικά, είτε δεν αναφέρουν όλα τα γεγονότα που συμβαίνουν, είτε η αναφορά είναι επιλεκτική ή δίνουν λανθασμένες πληροφορίες για τα γεγονότα που καλύπτουν. Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν, επίσης, ότι η αναφορά σε γεγονότα και συμβάντα στις εφημερίδες, όχι μόνο δεν είναι αντιπροσωπευτική της πραγματικότητας, αλλά κατευθύνεται και από συμφέροντα και εκδοτικές επιλογές (Earl κ.ά., 2004: 67-69).

Παρά, ωστόσο, τα μειονεκτήματα της τεχνικής, ερευνητές από διάφορα επιστημονικά πεδία, και πέρα από την μελέτη της συλλογικής δράσης και των κινημάτων, βασίζονται στον Τύπο για την συλλογή των δεδομένων τους. Οι

εφημερίδες, ανεξάρτητα με τις όποιες ατέλειες και τις παραλήψεις που εμπεριέχουν, θεωρούνται συχνά η καλύτερη διαθέσιμη πηγή δεδομένων για την έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Εκτιμάται ότι τα δεδομένα που αντλούνται από τον έντυπο Τύπο μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά από τους κοινωνικούς επιστήμονες, ενώ, δεν αποκλίνουν σημαντικά από τα αποδεκτά πρότυπα αξιοπιστίας και εγκυρότητας (Earl κ.ά., 2004: 73, 76-77).

Θα πρέπει να επισημανθεί, στο σημείο αυτό, ότι το βασικό μειονέκτημα της συγκεκριμένης τεχνικής, το οποίο αφορά στην αποτύπωση μόνο των γεγονότων που δημοσιεύονται στις εφημερίδες, συνιστά σημαντικό μειονέκτημα και περιορισμό και της παρούσας έρευνας. Στη μελέτη μας αποτυπώθηκαν όλες οι δράσεις που βρέθηκαν δημοσιευμένες στον τοπικό τύπο και ταυτόχρονα αποκλείστηκαν όλες εκείνες που η δημοσιοποίησή τους πραγματοποιήθηκε με άλλο τρόπο ή μέσο, όπως π.χ. αφίσες, ενημερωτικά φυλλάδια, αναρτήσεις σε ιστοσελίδες, ανακοινώσεις σε ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, κλπ. Θεωρούμε ότι σε μια εποχή που προτιμάται η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, καθώς, διευκολύνει τη διαδικασία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών, ένας αριθμός δράσεων, ενδεχομένως, να μην δημοσιεύεται στον έντυπο Τύπο.

Το σημαντικό πλεονέκτημά, ωστόσο, του τοπικού Τύπου, ως πηγή πληροφορίας, έγκειται στο ότι συνιστά αντιπροσωπευτικότερη πηγή, για τα τοπικά γεγονότα και συμβάντα, συγκριτικά με τον εθνικό Τύπο (Barranco & Wisler, 1999: 307-308). Επιπλέον, από ευρήματα έρευνας για την οικονομική κρίση στον ελληνικό Τύπο, προκύπτει ότι ο περιφερειακός τύπος έχει ως βασικό ρόλο την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της τοπικής κοινωνίας. Προσπαθεί να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των πολιτών της, ενώ το ενδιαφέρον του για την κεντρική πολιτική σκηνή προσανατολίζεται κυρίως στις συνέπειες που έχουν οι πολιτικές αποφάσεις στην τοπική κοινωνία. Ο βασικός του ρόλος, δηλαδή, αφορά στην πληροφόρηση των πολιτών, κυρίως για τα τοπικά ζητήματα, ενώ, όσον αφορά στην κρίση, αναδεικνύει τις επιπτώσεις και τις συνέπειές της στην τοπική κοινωνία (Λέανδρος, κ.ά., 2011: 253).

Στην παρούσα έρευνα, αποκλειστική πηγή άντλησης των δεδομένων αποτέλεσε η έντυπη έκδοση της πρωινής εφημερίδας «Πατρίς», η οποία κυκλοφορεί καθημερινά στο Ηράκλειο (εκτός από Κυριακές και αργίες), από το έτος 1946 (Σάββας, 2008). Εκτός από το γεγονός ότι η εφημερίδα αποτελεί μία από τις παλαιότερες εφημερίδες του Ηρακλείου (Σάββας, 2008), δύο ήταν τα επιπλέον κριτήρια για την επιλογή του συγκεκριμένου εντύπου. Το πρώτο έγκειται στο γεγονός ότι η «Πατρίς», είναι πρώτη σε

αναγνωσιμότητα⁴⁶ εφημερίδα στο νομό Ηρακλείου (Focus Bari, 2012) και το δεύτερο, αφορά στην προσβασιμότητα στο αρχείο της εν λόγω εφημερίδας.

Πιο συγκεκριμένα, η έντυπη έκδοση της «Πατρίς» είναι διαθέσιμη, σε μορφή Adobe Acrobat (pdf), στον ιστότοπο της εφημερίδας, ενώ, επιτρέπεται η πρόσβαση στο συγκεκριμένο αρχείο ύστερα από δωρεάν ηλεκτρονική συνδρομή⁴⁷. Τα τεύχη της εφημερίδας είναι ταξινομημένα, ανά μήνα κυκλοφορίας και αναρτημένα στην ιστοσελίδα της από το μήνα Σεπτέμβριο του έτους 2004.

3.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Στην παρούσα ενότητα θα σκιαγραφηθούν τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων της έρευνας. Το πρώτο στάδιο, έτσι, αφορά στην ταξινόμηση των αρχείων του τοπικού Τύπου. Το δεύτερο στάδιο της διαδικασίας περιλαμβάνει την ενδελεχή ανάγνωση των φύλλων της εφημερίδας για το υπό εξέταση χρονικό διάστημα (Δεκέμβριος 2009 – Ιούνιος 2013) και τον εντοπισμό όλων εκείνων των άρθρων που αφορούν σε δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης. Στο εν λόγω στάδιο πραγματοποιήθηκε η χρονολογική ταξινόμηση των άρθρων (ανά μήνα δημοσίευσης στην εφημερίδα) και η ηλεκτρονική καταχώρηση διαφόρων στοιχείων και πληροφοριών (ημερομηνία, στοιχεία για το άρθρο, στοιχεία για τη δράση, κ.λπ.). Στη συνέχεια της διαδικασίας, ορίστηκαν τα κριτήρια επιλογής των υπό έρευνα δράσεων, δημιουργήθηκε το δελτίο καταγραφής της δράσης και πραγματοποιήθηκε η αποδελτίωση των δημοσιευμάτων που συλλέχτηκαν.

Μετά το στάδιο της συλλογής και της αποδελτίωσης των άρθρων του Τύπου, δημιουργήθηκαν προ-κωδικοποιημένες κατηγορίες, τόσο για τους φορείς όσο και για τις ωφελούμενες ομάδες που αποτυπώθηκαν στην παρούσα έρευνα (βλ., ενότητα 3.4.) και δημιουργήθηκε η βάση δεδομένων του στατιστικού προγράμματος ανάλυσης (19^η έκδοση SPSS), με τις μεταβλητές του δελτίου καταγραφής της δράσης (βλ., ενότητα 3.5.).

⁴⁶ Ο δείκτης της αναγνωσιμότητας παρέχει πληροφορίες για το πόσοι και ποιοι (το προφίλ του αναγνώστη) διαβάζουν ή ξεφυλλίζουν ένα έντυπο, ενώ, διαφέρει από το δείκτη κυκλοφορίας ο οποίος αντιπροσωπεύει τον αριθμό των πωληθέντων τευχών. Τα στοιχεία αναγνωσιμότητας ενός τεύχους εκφράζονται σε χιλιάδες αναγνωστών και είναι συνήθως μεγαλύτερα από αυτά της κυκλοφορίας, καθώς, ένα πωληθέν έντυπο μπορεί να διαβαστεί από περισσότερους του ενός αναγνώστες (Focus Bari, 2012).

⁴⁷ Patris on paper – έντυπη έκδοση, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://onpaper.patris.gr> (τελευταία πρόσβαση στις 24/6/2015).

3.3.1. Ταξινόμηση των αρχείων του τοπικού Τύπου

Στο στάδιο της συλλογής του υλικού πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονική «λήψη» όλων των αρχείων, σε μορφή Adobe Acrobat (pdf), για το υπό εξέταση χρονικό διάστημα, τα οποία ταξινομηθήκαν και αποθηκεύτηκαν ανά μήνα έκδοσης της εφημερίδας. Η αναρτημένη στο διαδίκτυο έντυπη έκδοση της «Πατρίς» περιλαμβάνει, εκτός από την κύρια εφημερίδα (στην ιστοσελίδα το συγκεκριμένο αρχείο σε μορφή Adobe Acrobat (pdf) ονομάζεται «Πολιτικά»), και τα ένθετα «Αθλητικά», «Οικονομία», «Μικρές Αγγελίες», «Auto Moto», ενώ, κάθε Σάββατο κυκλοφορεί και το ένθετο «Πολιτισμός». Η έρευνα συμπεριέλαβε την ανάγνωση όλων των φύλλων της εφημερίδας, καθώς και των ένθετων «Αθλητικά» και «Πολιτισμός», από το μήνα Νοέμβριο του 2009 μέχρι και τον μήνα Ιούνιο του 2013.

Τα φύλλα του Νοέμβριου του έτους 2009 (ο Νοέμβριος του 2009 δεν συμπεριλαμβάνεται στο υπό μελέτη χρονικό διάστημα) συμπεριλήφθηκαν στην ανάγνωση, καθώς, κατά την διαδικασία της συλλογής του υλικού, παρατηρήθηκε ότι δράσεις που πραγματοποιούνται στις αρχές ενός μήνα ανακοινώνονταν σε φύλλα των τελευταίων εβδομάδων του προηγούμενου μήνα. Για τα έτη 2010 και 2011 πραγματοποιήθηκε, επίσης, ανάγνωση και του ένθετου «Οικονομία», δεδομένου όμως ότι στα συγκεκριμένα φύλλα δεν βρέθηκε καμία δημοσιευμένη δράση, το συγκεκριμένο ένθετο δεν εξετάστηκε για τα επόμενα έτη της έρευνας.

Κατά τη συλλογή του υλικού, ωστόσο, δεν βρέθηκαν αναρτημένα στον ιστότοπο της εφημερίδας αρχεία σε μορφή Adobe Acrobat (pdf) για ορισμένα από τα φύλλα του Μάρτιου του 2013. Συγκεκριμένα δεν ήταν διαθέσιμο κανένα αρχείο για όλες τις Δευτέρες του μήνα Μάρτη καθώς και για το διάστημα από 01/03/2013 έως και 11/03/2013. Η συλλογή του υλικού για το προαναφερόμενο διάστημα πραγματοποιήθηκε στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, στην οποία τηρείται και διατίθεται στο αναγνωστικό κοινό, το αρχείο της εφημερίδας σε έντυπη μορφή. Τα άρθρα που βρέθηκαν φωτογραφήθηκαν (ολόκληρο το άρθρο και η ημερομηνία δημοσίευσης του στην εφημερίδα), εκτυπώθηκαν και στη συνέχεια αποδελτιώθηκαν⁴⁸.

⁴⁸ Για τους 43 μήνες που εξετάστηκαν, δεν βρέθηκαν αναρτημένα στην ηλεκτρονική σελίδα της εφημερίδας αρχεία, σε μορφή Adobe Acrobat (pdf), για ορισμένες ημερομηνίες (οι οποίες δεν ήταν Κυριακές ή αργίες κατά τις οποίες δεν εκδίδεται η εφημερίδα). Συγκεκριμένα, δεν υπήρχε αναρτημένο αρχείο για δύο μέρες του έτους 2010 (01/06/2010 και 8/11/2010), 4 τεύχη για το έτος 2012 (21/05/2012, 28/05/2012, 16/07/2012 και 15/12/2012) και 2 τεύχη για το έτος 2013 (4/01/2013 και 26/04/2013). Δεν

3.3.2. Εντοπισμός των άρθρων

Στο δεύτερο στάδιο της διαδικασίας, και μετά από ενδελεχή ανάγνωση κάθε φύλλου, τα άρθρα που εντοπίστηκαν, καταχωρήθηκαν σε ηλεκτρονικό αρχείο (φύλλο εργασίας του Excel) και ταξινομήθηκαν χρονολογικά και ανά μήνα δημοσίευσης στην εφημερίδα. Για τον εντοπισμό των άρθρων η ανάγνωση δεν περιορίστηκε μόνο στους τίτλους τους, αλλά εστίασε στο συνολικό περιεχόμενό τους. Οι πληροφορίες που καταγράφηκαν στο ηλεκτρονικό αρχείο, αφορούσαν στοιχεία για το άρθρο και στοιχεία για την αναφερόμενη σε αυτό δράση ή δράσεις.

Αναφορικά με το άρθρο τηρήθηκαν πληροφορίες για την ημερομηνία της πρώτης δημοσίευσής του, ολόκληρο το άρθρο κατά την πρώτη καταχώρηση στην εφημερίδα, καθώς, και οι ημερομηνίες δημοσιεύσεων σε επόμενα φύλλα, για τις περιπτώσεις που το άρθρο δημοσιευόταν περισσότερες από μία φορές. Ο στόχος της παραπάνω διαδικασίας, εκτός από την αρχειοθέτηση των δεδομένων που συλλέχτηκαν, ήταν να διευκολυνθεί και η ανεύρεση του άρθρου ή των άρθρων, κυρίως για τις περιπτώσεις αμφιβολίας κατά την διαδικασία της αποδελτίωσης.

Επίσης, καταχωρήθηκαν στο ηλεκτρονικό αρχείο τα βασικά χαρακτηριστικά της δράσης που εντοπιζόνταν στο άρθρο. Συγκεκριμένα, συγκεντρώθηκαν και καταγράφηκαν στοιχεία για την ημερομηνία διεξαγωγής της, σύντομη περιγραφή του είδους της (αν αφορούσε, δηλαδή, συσσίτιο, διανομή τροφίμων, συγκέντρωση ρούχων, συγκέντρωση χρημάτων, κ.λπ.), ο φορέας που την οργάνωσε, ο φορέας που υποστήριξε ή συμμετείχε στη δράση, όπου υπήρχε σχετική αναφορά, και ο φορέας αποδέκτης αυτής, στην περίπτωση που ήταν διαφορετικός από τον φορέα οργανωτή. Τέλος, καταγράφηκαν στοιχεία για την ωφελούμενη από τη δράση ομάδα ή ομάδες.

Στο εν λόγω στάδιο, συνεπώς, πραγματοποιήθηκε εκτός από την αρχική καταγραφή πληροφοριών και στοιχείων για το είδος της δράσης, και η καταγραφή των φορέων και των ομάδων που αποτυπώθηκαν. Όσον αφορά στο φορέα που εντοπιζόταν στο άρθρο (ως οργανωτής, υποστηρικτής ή αποδέκτης της δράσης) τόσο στο αρχείο του Excel, όσο και στο δελτίο καταγραφής της δράσης, αναφέρθηκε αναλυτικά. Αναλυτική αναφορά/καταγραφή σημαίνει ότι ο φορέας ή οι φορείς που εντοπίστηκαν δεν

θεωρήθηκε, ωστόσο, ότι η μη ανεύρεση των εν λόγω φύλλων επηρεάζει την διαδικασία της συλλογής αλλά και τα αποτελέσματα της έρευνας.

εντάχθηκαν σε προ-κωδικοποιημένες κατηγορίες⁴⁹. Αν, παραδείγματος χάριν, τη δράση υλοποιούσε το Χαμόγελο του Παιδιού, τότε και στο ηλεκτρονικό αρχείο και στο δελτίο καταγραφής αναγραφόταν «Φορέας οργάνωσης: Χαμόγελο του Παιδιού», αν τη δράση πραγματοποιούσε ο Δήμος Ηρακλείου, τότε αναγράφαμε «Φορέας Οργάνωσης: Δήμος Ηρακλείου», και ούτω καθεξής.

Και στην περίπτωση των ωφελούμενων κοινωνικών ομάδων, καταγράφηκε, τόσο στο ηλεκτρονικό αρχείο, όσο και στο δελτίο, ότι η ωφελούμενη ομάδα είναι, για παράδειγμα, παιδιά, μαθητές, άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνοι, κλπ. Οι ομάδες των ωφελουμένων αναγράφηκαν αναλυτικά και στο στάδιο της εισαγωγής των δεδομένων στο στατιστικό πρόγραμμα ανάλυσης. Μετά την εισαγωγή των δεδομένων και την αρχική επεξεργασία τους, οι ομάδες που κατέδειξε η αρχική περιγραφική ανάλυση (π.χ. το 20% των δράσεων να απευθύνεται σε παιδιά, το 10% σε ΑΜΕΑ, το 5% σε άτομα τρίτης ηλικίας, κλπ) εντάχθηκαν, τελικά, σε έξι κατηγορίες⁵⁰.

Μία χρήσιμη διευκρίνιση, στο σημείο αυτό, αφορά τις ονομασίες που υιοθετήθηκαν για την διευκόλυνση της καταγραφής και της επεξεργασίας των φορέων και των κοινωνικών ομάδων που εντοπίσαμε στην παρούσα μελέτη. Έτσι, ο όρος «φορέας οργάνωσης» αφορά τον φορέα που οργάνωσε τη δράση, ο όρος «φορέας υποστήριξης» υιοθετείται για τις περιπτώσεις φορέων που συμμετείχαν ή υποστήριζαν μία δράση και ο όρος «φορέας αποδέκτης» σχετίζεται με τις περιπτώσεις δράσεων προς κάποιον άλλο φορέα, διαφορετικό από τον φορέα που διοργάνωσε και υλοποίησε τη δράση. Τέλος, για την κοινωνική ομάδα του πληθυσμού που ωφελείται επιλέχθηκε η ονομασία «ωφελούμενη ομάδα» (Παπαδάκη, 2015).

Κατά τη διαδικασία συλλογής παρατηρήθηκε ότι η πλειονότητα των δράσεων δημοσιοποιούνται ως δελτίου τύπου του φορέα οργάνωσης, συνήθως για περισσότερες από μία φορές, λίγες μέρες πριν και μέχρι την ημέρα πραγματοποίησης της δράσης. Επίσης, καταγράφηκαν περιπτώσεις όπου η εφημερίδα κάλυπτε δημοσιογραφικά το γεγονός και πραγματοποιούσε συνεντεύξεις με εκπροσώπους των φορέων που οργάνωσαν ή/και των φορέων που ήταν οι αποδέκτες της δράσης. Οι συνεντεύξεις με οργανωτές και αποδέκτες αλλά και τα διάφορα αφιερώματα της εφημερίδας που εντοπίστηκαν, αποθηκεύτηκαν σε ξεχωριστό ηλεκτρονικό αρχείο.

Εντοπίστηκαν, ωστόσο, και δράσεις (κυρίως πολιτιστικές ή αθλητικές εκδηλώσεις) για τις οποίες δεν βρέθηκε ανακοίνωση ή πρόσκληση του φορέα

⁴⁹ Για την ένταξη των φορέων σε προ-διαμορφωμένες κατηγορίες, βλέπε υποενότητα 3.4.1.

⁵⁰ Βλέπε υποενότητα 3.4.2. για τις κατηγορίες των ωφελούμενων.

οργάνωσης. Οι εν λόγω δράσεις βρέθηκαν, κυρίως, στο ένθετο «Πολιτισμός» της εφημερίδας, στη στήλη με τις εκδηλώσεις της πόλης, καθώς και, στο ένθετο με τις αθλητικές ειδήσεις. Καταγράφηκαν, ακόμη, δράσεις για τις οποίες δεν βρέθηκε ούτε δελτίο τύπου του οργανωτή τους, ούτε αναφορά της εφημερίδας στο γεγονός, αλλά προέκυψαν από ευχαριστήριο του αποδέκτη της δράσης, το οποίο, στις περισσότερες περιπτώσεις, δημοσιοποιούνταν σε διάστημα αρκετά μεταγενέστερο της δράσης (π.χ. ευχαριστήριο ιδρύματος για την παροχή τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης κατά την περίοδο των γιορτών των Χριστουγέννων)⁵¹.

Τελικά, καταχωρήθηκαν σε ηλεκτρονικό αρχείο στοιχεία και πληροφορίες για 1408 άρθρα. Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να επισημανθεί ότι μονάδα ανάλυσης και καταγραφής της παρούσας μελέτης, συναφής με την ερευνητική μέθοδο που ακολουθήθηκε, συνιστά η δράση και όχι το άρθρο. Ο αριθμός των άρθρων που συγκεντρώθηκαν, συνεπώς, δεν πρέπει να συγχέεται με τον αριθμό των δράσεων που εντοπίστηκαν αλλά και συμπεριλήφθηκαν στην τελική ανάλυση. Συγκεκριμένα, υπήρχαν δράσεις που ανακοινώθηκαν σε ένα μόνο άρθρο, δράσεις που ανακοινώθηκαν σε περισσότερα από ένα άρθρα, καθώς και, περιπτώσεις πολλαπλών δράσεων (όπως π.χ. πολιτιστικές εκδηλώσεις Δήμων κατά τη διάρκεια των εορτών) οι οποίες δημοσιεύτηκαν σε ένα ενιαίο άρθρο.

3.3.3. Μεθοδολογικές επιλογές και κριτήρια

Κατά τη διαδικασία διεξαγωγής της παρούσας μελέτης, αναδείχθηκαν ζητήματα αναφορικά με την επιλογή των υπό μελέτη δράσεων και την εφαρμογή και υιοθέτηση συγκεκριμένων κριτηρίων. Επιπρόσθετα, κρίθηκε απαραίτητο να τεθούν και συγκεκριμένα κριτήρια σχετικά με το χωρικό και χρονικό προσδιορισμό των δράσεων, αλλά και σχετικά με τους φορείς που συμμετείχαν, ως οργανωτές, υποστηρικτές ή αποδέκτες και τις ομάδες του πληθυσμού που επωφελήθηκαν από τις διεξαχθείσες δράσεις.

Το βασικό κριτήριο επιλογής των δράσεων, άμεσα σχετιζόμενο με το λειτουργικό ορισμό της δράσης αλληλεγγύης και κοινωνικής υποστήριξης που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, αφορούσε τον εντοπισμό όλων

⁵¹ Το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκε ανακοίνωση/πρόσκληση για μία πραγματοποιηθείσα δράση, μπορεί να οφείλετε αφενός, σε παράλειψη της ερευνήτριας και αφετέρου, στο ότι ορισμένοι φορείς δεν επιλέγουν την δημοσιοποίηση των δράσεών τους.

εκείνων των δράσεων που είχαν ως στόχο την παροχή έμπρακτης βοήθειας και στήριξης σε κοινωνικές ομάδες για θέματα υγείας, σίτισης, ένδυσης/υπόδησης, εκπαίδευσης και στέγασης. Οι ερευνητικές επιλογές, ωστόσο, και τα επιμέρους συμπληρωματικά κριτήρια που υιοθετήθηκαν, προσαρμόστηκαν και διαμορφώθηκαν, και στη βάση των δεδομένων που συλλέχθηκαν στη μελέτη μας.

Εν πρώτοις, η μεθοδολογική επιλογή που υιοθετήθηκε και εφαρμόστηκε όσον αφορά στον τόπο διεξαγωγής της δράσης ήταν να συμπεριληφθούν στην έρευνα όλες οι δράσεις αλληλεγγύης που πραγματοποιήθηκαν μία ορισμένη χρονική περίοδο (Δεκεμβρίου 2009 - Ιουνίου 2013), όχι μόνο στην πόλη του Ηρακλείου, αλλά σε ολόκληρο το Νομό. Από τη διαδικασία της συλλογής, εξάλλου, παρατηρήθηκε έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ Δήμων, Δημοτικών Διαμερισμάτων και Κοινοτήτων του Ηρακλείου. Δεν ήταν λίγες, δηλαδή, οι περιπτώσεις δράσεων που αφορούσαν σε παροχή στήριξης σε περισσότερους από ένα Δήμους, αλλά και σε ολόκληρο το Νομό, όπως π.χ. διανομές τροφίμων από την Περιφέρεια Κρήτης. Επιπλέον, καταγράφηκαν δράσεις πραγματοποίησης δωρεάν εξετάσεων στην επαρχία ή συλλογής τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης σε διάφορες Κοινότητες του Ηρακλείου.

Κατά την υλοποίηση του ερευνητικού εγχειρήματος, το βασικό κριτήριο, συνεπώς, ήταν η δράση να έχει πραγματοποιηθεί στο νομό Ηρακλείου. Επιπρόσθετα, η αρχική ερευνητική πρόθεση ήταν η δράση να απευθύνεται στους Ηρακλειώτες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Η καταγραφή, όμως, ανέδειξε ενέργειες που, να μεν πραγματοποιήθηκαν στο Ηράκλειο, ο φορέας αποδέκτης όμως ήταν εκτός τοπικής κοινωνίας, όπως παραδείγματος χάριν, δράσεις για το «Χαμόγελο του Παιδιού», τους «Γιατρούς του Κόσμου», ή τους «Γιατρούς χωρίς Σύνορα», και οι οποίες δεν αφορούσαν μεμονωμένα περιστατικά.

Επίσης, εντοπίστηκε ένας πολύ μικρός αριθμός δράσεων (τρεις δράσεις συγκεκριμένα) που πραγματοποιήθηκαν εκτός τοπικής κοινωνίας⁵², αλλά για τους ντόπιους που πλήττονται από την κρίση. Η «Φοιτητική Ένωση Κρητών Αττικής», για παράδειγμα, συγκέντρωσε σχολικά είδη για μαθητές σχολείων του Ηρακλείου ή καθηγητές επαγγελματικής εκπαίδευσης της Κύπρου ενισχύουν μαθητές επαγγελματικής εκπαίδευσης του Ηρακλείου. Έτσι, το βασικό κριτήριο επιλογής που τελικά υιοθετήθηκε και εφαρμόστηκε, ήταν η δράση να πραγματοποιείται εντός των

⁵² Οι εν λόγω δράσεις δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας.

ορίων του Νομού Ηρακλείου, ανεξάρτητα με τον αν ο φορέας που την οργανώνει ή ομάδα που επωφελείται από τη δράση, εντάσσονται ή όχι στην τοπική κοινωνία.

Το ανωτέρω κριτήριο συνδέεται με την προσέγγιση κατά την οποία η δημιουργία και η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου εντάσσεται εντός της τοπικής κοινωνίας. Έχει υποστηριχθεί, άλλωστε, ότι η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου, σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, συμβάλει στην αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης και οδηγεί σε επίτευξη υψηλότερων επιπέδων αλληλεγγύης αλλά και σε ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών της τοπικής κοινωνίας (Καραμέτου & Αποστολόπουλος, 2011: 1).

Στη βάση του ανωτέρω κριτηρίου, συμπεριλήφθηκαν όλες οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Νομό Ηρακλείου, ακόμη και αν ο φορέας αποδέκτης ήταν εκτός τοπικής κοινωνίας, όπως π.χ. δράσεις για την ενίσχυση του «Χαμόγελου του Παιδιού» ή των «Γιατρών Χωρίς Σύνορα». Επίσης, συμπεριλήφθηκαν όλες εκείνες οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Ηράκλειο, αλλά ο φορέας που διοργάνωσε την δράση, δεν εντάσσεται στην τοπική κοινωνία, π.χ. δωρεάν ιατρικές εξετάσεις για τα ανασφάλιστα παιδιά του Ηρακλείου οι οποίες διοργανώθηκαν από το «Χαμόγελο του Παιδιού», με τη συμμετοχή βέβαια και τοπικών φορέων. Εξαιρέθηκαν, τέλος, όλες οι δράσεις που διεξήχθησαν εκτός των ορίων του Νομού Ηρακλείου.

Όσον αφορά στον χρόνο πραγματοποίησης της δράσης εφαρμόστηκε η μηνιαία καταγραφή των δράσεων, με βάση τον χρόνο έναρξης της δράσης, προκειμένου να διερευνηθεί η χρονική συμπεριφορά του φαινομένου των δράσεων αλληλεγγύης και υποστήριξης. Κατά την καταγραφή, εξάλλου, του υλικού, διαπιστώθηκε ότι η χρονική διάρκεια των δράσεων ποικίλλει. Για παράδειγμα, εντοπίστηκαν δράσεις που διαρκούσαν όλη την περίοδο των εορτών των Χριστουγέννων ή του Πάσχα (Χριστουγεννιάτικα και φιλανθρωπικά παζάρια), δράσεις δωρεάν κινηματογραφικών προβολών με κοινωνικό εισιτήριο (συλλογή τροφίμων αντί εισιτηρίου) για όλη την χειμερινή περίοδο, δωρεάν μαθήματα από το «Σχολείο Αλληλεγγύης» της Ένωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ε.Λ.Μ.Ε.) για ένα ολόκληρο σχολικό έτος, κλπ. Σε όλες τις παραπάνω, αλλά και σε αντίστοιχες περιπτώσεις, η δράση αποδελτιώθηκε μία φορά, και με βάση το μήνα έναρξής της, ενώ καταγράφηκε συμπληρωματικά και η διάρκειά της.

Περαιτέρω, κατά τη συλλογή του υλικού, για το υπό εξέταση διάστημα, ανέκυψαν ορισμένα ζητήματα, θεωρητικά και μεθοδολογικά, αναφορικά και με τους εμπλεκόμενους, στις δράσεις, φορείς. Η κοινωνία των πολιτών, χώρος ανάμεσα στο

δημόσιο και το ιδιωτικό, αναφέρεται σε δράσεις (τυπικές ή άτυπες) ή κοινωνικές πρακτικές φυσικών ή νομικών προσώπων που επικαλούνται το δημόσιο συμφέρον, δεν έχουν ως σκοπό το κέρδος και δεν συνδέονται με φορείς της κρατικής εξουσίας (Στυλιανίδης, 2004: 169-170). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όμως, μία δράση που πραγματοποιείται, π.χ. από έναν φορέα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, από ένα Κέντρο Υγείας ή την Εκκλησία, τυπικά, δεν περιλαμβάνεται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών, καθώς, συνδέεται με τους κρατικούς μηχανισμούς.

Όπως έχει λεχθεί στο θεωρητικό μέρος της παρούσας, τόσο η έννοια της κοινωνίας των πολιτών όσο και το περιεχόμενό της, χαρακτηρίζονται από ασάφεια και αντιφάσεις⁵³. Ο ορισμός που υιοθετήθηκε για την πραγμάτευση των στόχων της εργασίας⁵⁴ συμπεριλαμβάνει, όπως αναφέρθηκε ήδη, πέρα από τους κλασικούς φορείς που την συναποτελούν (πχ ΜΚΟ, Συλλόγους, σωματεία, επαγγελματικές οργανώσεις, κλπ), και συσσωματώσεις και φορείς όπως άτυπα δίκτυα και ομάδες, δράσεις και πρωτοβουλίες πολιτών, ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς, την εκκλησία, και τα κόμματα.

Βάσει του ανωτέρω ορισμού, συνεπώς, καταγράψαμε και συμπεριλάβαμε στην ανάλυση, δράσεις, τόσο από φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης⁵⁵ όσο και από φορείς του ευρύτερου δημοσίου τομέα (όπως τα ΕΛΤΑ, το Βενιζέλειο Νοσοκομείο Ηρακλείου, τον Οργανισμό Λιμένος Ηρακλείου, κλπ). Αποτυπώσαμε, ακόμη, τις δράσεις της Εκκλησίας⁵⁶ και των διαφόρων οργανώσεων και σωματείων θρησκευτικής πίστης, καθώς, κατά την άποψή μας θα ήταν σφάλμα να αγνοηθεί η σημαντική συνεισφορά τους και στο νομό Ηρακλείου για την υπό μελέτη περίοδο, μέσα από τη

⁵³ Για την ασάφεια που χαρακτηρίζει την έννοια της κοινωνίας των πολιτών αλλά και τον ορισμό που υιοθετήθηκε για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, βλέπε υποενότητα 2.1.1.

⁵⁴ Σύμφωνα, εξάλλου, με την οπτική του Στυλιανίδη (2004), οι ορισμοί που υιοθετούνται κατά τη διαδικασία διεξαγωγής μίας έρευνας είναι ανοικτοί ορισμοί, οι οποίοι, σε διαρκή συνδιαλλαγή με τα εμπειρικά δεδομένα, υπόκεινται σε αλλαγές και διαφοροποιήσεις. Μέσα από τον συνεχή διάλογο της εμπειρικής πραγματικότητας και των ιδεατών τύπων, υποστηρίζει ο συγγραφέας, ο ορισμός «χρήσης» μιας έννοιας πρέπει να είναι λειτουργικός και ευέλικτος (Στυλιανίδης, 2004: 173, 180).

⁵⁵ Στην περίπτωση των σεισμών της Αθήνας το 1999, π.χ., η διεξαχθείσα έρευνα έδειξε ότι οι Ο.Τ.Α., κατεξοχήν φορείς του δημοσίου, ανταποκρίθηκαν ικανοποιητικά στην κατάσταση έκτακτης ανάγκης και αναδείχθηκαν σημαντικοί εκφραστές της κοινωνίας των πολιτών. Δήμοι των σεισμόπληκτων περιοχών αλλά και Δήμοι από όλη τη χώρα ανέλαβαν πρωτοβουλίες με χαρακτηριστικά της κοινωνίας των πολιτών, συντόνισαν δράσεις μεταξύ των ποικίλων φορέων και οργάνωσαν συνεργασίες ανάμεσα στους κρατικούς φορείς και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών (Στυλιανίδης, 2004: 181-182). Για τις σχετικές λεπτομέρειες, βλέπε Στυλιανίδης, 2004 και Κάλλας, 2004.

⁵⁶ Ο ορισμός που δίνει ο Δημητράκος (2003), εξάλλου, συμπεριλαμβάνει την εκκλησία στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών (Δημητράκος, 2003: 19-20). Λόγω της θεσμικής και της οικονομικής της εξάρτησης από το κράτος, όμως, τυπικά δεν θεωρείται μέρος της κοινωνίας των πολιτών. Πέρα, βέβαια, από την επίσημη Εκκλησία, υπάρχουν σύλλογοι, σωματεία και οργανώσεις θρησκευτικής πίστης που είναι ανεξάρτητες και αυτόνομες, σε σχέση με την επίσημη εκκλησία, και οι οποίες δεν μπορούν να αποκλειστούν από την σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 29-30).

συγκέντρωση και την προσφορά τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, τη συλλογή και προσφορά χρημάτων, την πραγματοποίηση συσσιτίων, την υλοποίηση, μαζί με άλλους φορείς, δωρεάν μαθημάτων για άπορους μαθητές, κλπ.

Επιπρόσθετα, συμπεριλήφθηκαν στη συλλογή και την ανάλυση και οι δράσεις διαφόρων πολιτικών κομμάτων και παρατάξεων, καθώς, όπως έχει ήδη λεχθεί, στη βάση της οπτικής μας, τα κόμματα, αν και συγκροτούν μαζί με το κράτος την πολιτική κοινωνία, μετέχουν, και στην κοινωνία των πολιτών (Σωτηρόπουλος, 2004β: 122). Καταγράφηκε, ακόμη, πληθώρα δράσεων από φορείς του ιδιωτικού τομέα⁵⁷, όπως ιδιωτικές επιχειρήσεις, φροντιστήρια ξένων γλωσσών, ιδιωτικά σχολεία, τράπεζες, μέσα μαζικής ενημέρωσης, κτλ. Αποτυπώθηκαν, τέλος, και οι αλληλέγγυες πρακτικές που πραγματοποιήθηκαν από μεμονωμένους ιδιώτες.

Στην παρούσα έρευνα συμπεριλάβαμε και τις δράσεις προγραμμάτων της Ε.Ε., φορέας που δεν περικλείεται στον ορισμό μας για την κοινωνία των πολιτών. Οι δράσεις ευρωπαϊκών προγραμμάτων εντάχθηκαν στην ανάλυση, αφενός, διότι, υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με κάποιο σύλλογο, ΜΚΟ, δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα, την εκκλησία, κτλ, και αφετέρου, διότι κατά την περίοδο της έρευνας τα εν λόγω προγράμματα απευθύνονταν, πρωταρχικά, σε άπορα άτομα και οικογένειες, σε ανέργους, φτωχές πολυμελείς οικογένειες, κ.α., σε ομάδες που αντιμετωπίζουν, δηλαδή, φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, εξ αιτίας της κρίσης.

Χρήζει επισήμανσης το γεγονός ότι στο πλαίσιο της έρευνάς μας αποκλείστηκαν από την αρχική συλλογή όλες οι επώνυμες χορηγίες επιχειρήσεων ή ιδιωτών σε ιδρύματα, Κέντρα Υγείας, δημόσια νοσοκομεία, κλπ. Δεν εξαιρέθηκαν, ωστόσο, δράσεις και πρωτοβουλίες διαφορετικής μορφής από τις χορηγίες, όπως για παράδειγμα, η πραγματοποίηση έκθεσης φωτογραφίας ή έκθεσης βιβλίου που ο δημιουργός διαθέτει τα έσοδα της εκδήλωσης σε ίδρυμα για παιδιά ή για τη στήριξη του κοινωνικού παντοπωλείου. Επίσης, αποκλείστηκαν από τη συλλογή του υλικού δράσεις για τη στήριξη μεμονωμένων ατόμων (πχ. διενέργεια εκδήλωσης για την οικονομική ενίσχυση παιδιού που αντιμετωπίζει σοβαρό ζήτημα υγείας). Από την έρευνα δεν εξαιρέθηκαν, τέλος, οι δράσεις από και προς ιδρύματα και οργανώσεις που στηρίζουν άτομα με αναπηρία ή άτομα με προβλήματα υγείας.

⁵⁷ Οι φορείς του ιδιωτικού τομέα, ως εξ ορισμού κερδοσκοπικοί, τυπικά αποκλείονται από το πεδίο της κοινωνίας των πολιτών. Οι ενέργειες ενός ιδιωτικού φορέα, ακόμη και αν παράγουν δημόσια ωφέλεια, εκτιμάται ότι ενέχουν άμεσα ή έμμεσα και το στοιχείο της ιδιοτέλειας και του ατομικού συμφέροντος. Ιδιοτέλεια όμως μπορεί να υφίσταται και στην περίπτωση εθελοντικής ή αλτρουιστικής πράξης, γεγονός που αφενός δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί και αφετέρου δεν θα έπρεπε να αποτελεί προαπαιτούμενο για την ένταξη μίας δράσης στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών (Στυλιανίδης, 2004: 182-183).

Όπως είδαμε στην υποενότητα 3.3.1. αναφορικά με τις ωφελούμενες κοινωνικές ομάδες από τις δράσεις αλληλεγγύης και υποστήριξης, κατά τη συλλογή και την αποδελτίωση του υλικού, και όπου υπήρχε σχετική αναφορά, αποτυπώθηκαν αναλυτικά. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, όμως, παρατηρήθηκε ότι σε ένα σημαντικό αριθμό δράσεων (σε 170 από τις 842 δράσεις) δεν υπήρχε σχετική μνεία στην ομάδα ή την κατηγορία του πληθυσμού που ωφελείται. Συγκεκριμένα, καταγράψαμε δράσεις στις οποίες, είτε δεν διευκρινιζόταν ο ωφελούμενος, είτε, περιείχαν τη γενική και αόριστη αναφορά «για τις «ευπαθείς ή ευάλωτες ομάδες», «για οικονομικά ευπαθείς συμπολίτες», «για τους συμπολίτες μας που πλήττονται από την ένδεια», «για τους συμπολίτες που μαστίζονται από την κρίση», κλπ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δράσεων στα δελτία καταγραφής εφαρμόστηκε η αναγραφή του όρου: «Ωφελούμενη ομάδα από τη δράση: δε διευκρινίζεται».

Καταγράφηκε, ωστόσο, η ωφελούμενη ομάδα σε όλες τις δράσεις και πρακτικές, που, αν και δεν οριζόταν ρητά στην ανακοίνωση, προέκυπτε έμμεσα από τον φορέα διοργανωτή ή τον φορέα αποδέκτη. Για παράδειγμα, μία δράση από και προς το σύλλογο «Ευ Ζω με τον Καρκίνο», απευθύνεται σε ενήλικες με νεοπλασία, ενώ, μία δράση του «Συλλόγου Ηλιαχτίδα», στηρίζει τα παιδιά με νεοπλασματικές ασθένειες. Ένα παζάρι για τη στήριξη των στόχων του ιδρύματος «Δικαίωμα στη Ζωή», ακόμη, απευθύνεται σε άτομα με αναπηρία, κλπ⁵⁸. Ένα μεγάλο μέρος δράσεων, τέλος, στις οποίες ήταν ξεκάθαρη η αναφορά στον ωφελούμενο, αφορούσαν κυρίως δράσεις που απευθύνονταν σε ειδικές ομάδες του πληθυσμού, όπως για παράδειγμα άτομα με ειδικές ανάγκες, ανέργους, άπορους, πολύτεκνους, μαθητές, κ.α.

Στη βάση των παραπάνω κριτηρίων και επιλογών αλλά και μετά από συστηματική επανεξέταση του υλικού για τυχόν λάθη και παραλήψεις, από το σύνολο των δράσεων που αποτυπώθηκαν για την υπό μελέτη περίοδο (από το στάδιο της αποδελτίωσης των άρθρων προέκυψαν αρχικά 873 δράσεις), αποκλείστηκαν από την τελική ανάλυση τριάντα ένα (31) δράσεις.

Πιο συγκεκριμένα, πέντε (5) από τις τριάντα ένα (31) δράσεις που εξαιρέθηκαν πραγματοποιήθηκαν εκτός της τοπικής κοινωνίας του Ηρακλείου (μία στην Αθήνα, μία στη Σαντορίνη, μία στην Κύπρο, μία στο Ρέθυμνο και μία στον Άγιο Νικόλαο Κρήτης). Οι τρεις (3) εξ αυτών εξαιρέθηκαν διότι, αν και αφορούσαν παροχή στήριξης σε Ηρακλειώτες, υλοποιήθηκαν εκτός του Νομού Ηρακλείου, ενώ, οι άλλες δύο (2), διότι

⁵⁸ Πληροφορίες σχετικά με τις δράσεις, τους στόχους και τα άτομα που στηρίζουν τα διάφορα ιδρύματα του Ηρακλείου, αντλήθηκαν, κυρίως, από το διαδίκτυο.

αφορούσαν αλληλέγγυα δράση σε άλλη τοπική κοινωνία της Κρήτης (Ρέθυμνο και Αγ. Νικόλαο) και αποδελτιώθηκαν εκ παραδρομής.

Επιπρόσθετα, και πέρα από τον αποκλεισμό των δράσεων που διεξήχθησαν εκτός του Νομού Ηρακλείου, μία (1) δράση εξαιρέθηκε διότι δεν αφορούσε σε πρακτική αλληλεγγύης αλλά σε συλλογή χρημάτων για τη δημιουργία χώρου εκδηλώσεων πολιτιστικού συλλόγου του Ηράκλειου. Σε μία (1) δράση, ακόμη, δεν διευκρινιζόταν ο φορέας που την οργανώνει και σε μία (1) δράση δεν αναφερόταν ο τόπος διεξαγωγής της. Επιπλέον, πέντε (5) δράσεις αφορούσαν σε συμβολικές κινήσεις αλληλεγγύης και έξι (6) δράσεις σε σεμινάρια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης νέων, ασθενών με καρκίνο, νέων μητέρων και ψυχικά ασθενών και των συγγενών τους.

Πέντε (5) δράσεις, επίσης, δεν είχαν ως στόχο την έμπρακτη βοήθεια, αλλά αφορούσαν ψυχαγωγικές εκδηλώσεις την περίοδο των γιορτών για μαθητές και παιδιά που φιλοξενούνταν σε ιδρύματα και νοσοκομεία του Ηρακλείου. Δύο (2) δράσεις αφορούσαν σε διοργάνωση παζαριών με κερδοσκοπικό (και όχι φιλανθρωπικό) χαρακτήρα και μία (1) δράση αφορούσε σε πραγματοποίηση αθλητικού αγώνα για την οικονομική ενίσχυση ενός μεμονωμένου ατόμου. Τέσσερις (4) δράσεις τέλος, αποδελτιώθηκαν, από παραδρομή, δύο φορές. Στο στάδιο της ανάλυσης, συνεπώς, χρησιμοποιήθηκαν τελικά 842 δράσεις.

3.3.4. Δελτίο καταγραφής και αποδελτίωση των δεδομένων

Στο επόμενο στάδιο της έρευνας, και ύστερα από τη συστηματική καταγραφή και συγκέντρωση των άρθρων, πραγματοποιήθηκε η διαδικασία της αποδελτίωσης τους, μέσω ειδικά διαμορφωμένου δελτίου κωδικοποίησης. Από την αποδελτίωση των ανωτέρω άρθρων προέκυψαν 873 δράσεις για το υπό εξέταση διάστημα (Δεκέμβριος 2009 – Ιούνιος 2013). Στο στάδιο της ανάλυσης, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκαν 842 δράσεις, ύστερα και από την υιοθέτηση και εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων (βλέπε υποενότητα 3.3.3.).

Όπως προαναφέρθηκε ανωτέρω, από την ανάγνωση των εφημερίδων προέκυψαν 1408 άρθρα, οι πληροφορίες των οποίων κωδικοποιήθηκαν σε ειδικό δελτίο καταγραφής της δράσης. Ο βασικός κορμός του δελτίου καταγραφής δράσης (βλ., Παράρτημα 1) που χρησιμοποιήθηκε στην μελέτη μας βασίζεται στο δελτίο καταγραφής της Παπαδάκη (2015) από συναφή έρευνα που διεξήγαγε στα Χανιά της Κρήτης. Το εν λόγω δελτίο καταγραφής δράσης τροποποιήθηκε για τις ανάγκες της

παρούσας μελέτης. Οι ενότητες και οι κατηγορίες που τελικά χρησιμοποιήθηκαν, έτσι, διαμορφώθηκαν και προσαρμόστηκαν, στη βάση των θεωρητικών προσεγγίσεων αλλά και των ευρημάτων της μελέτης μας.

Στόχος της παρούσας έρευνας όπως έχει αναφερθεί σε αρκετά σημεία της εργασίας, συνιστά η καταγραφή του συνόλου των πραγματοποιηθέντων δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης για το διάστημα Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013 στην τοπική κοινωνία, η αποτύπωση της χρονικής συμπεριφοράς του εν λόγω φαινομένου, οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η παρεχόμενη βοήθεια, οι εμπλεκόμενοι φορείς και οι τυχόν συνεργασίες μεταξύ τους, αλλά και οι ομάδες πολιτών προς τις οποίες απευθύνονται.

Στο πλαίσιο αυτής της οπτικής, στο δελτίο καταγραφής δράσης συμπεριλάβαμε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα κωδικοποιούνται πληροφορίες για το άρθρο, στην δεύτερη καταγράφονται πληροφορίες για την μορφή και το χρόνο της δράσης, στην τρίτη ενότητα τηρούνται πληροφορίες για την οργάνωσή της και στην τελευταία ενότητα παρέχονται στοιχεία για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δράσεων⁵⁹.

Οι πληροφορίες που κωδικοποιούνται για το άρθρο, είναι ο τίτλος του και η ημερομηνία της πρώτης καταχώρησης στην εφημερίδα. Η δεύτερη ενότητα παρέχει στοιχεία για την δράση και χωρίζεται σε τρία μέρη: «Σκοπός της δράσης – ειδική κατηγορία», «Σκοπός της δράσης – γενική κατηγορία» και «Χρόνος της δράσης». Το πρώτο μέρος αποτελείται από είκοσι τέσσερα (24) στοιχεία τα οποία αφορούν βασικές πληροφορίες για τον ειδικό σκοπό της δράσης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα στοιχεία αυτά παρέχουν πληροφορίες για το αν η δράση αναφέρεται σε δωρεάν ιατρικές εξετάσεις, προσφορά ή συγκέντρωση τροφίμων, συγκέντρωση φαρμάκων, διοργάνωση δωρεάν μαθημάτων, κλπ.

Το δεύτερο μέρος αποτυπώνει τον γενικό σκοπό της δράσης και αποτελείται από τις κάτωθι γενικές κατηγορίες: «υγεία», «εκπαίδευση», «τροφή», «στέγαση», «ένδυση/υπόδηση», «χρηματικό ποσό», «διάφορα αγαθά» και την κατηγορία «σκοπός/άλλο», για τις περιπτώσεις εκείνες που στο άρθρο δεν διευκρινιζόταν ο σκοπός της δράσης.

Στο τρίτο μέρος της δεύτερης ενότητας παρέχονται πληροφορίες για τον χρόνο της δράσης. Συγκεκριμένα, καταγράφεται ο κυριότερος μήνας και το έτος πραγματοποίησης, καθώς και ο «μήνας έναρξης/δημοσίευσης» αυτής, για τις δράσεις

⁵⁹ Τα στοιχεία για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δράσεων δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση

με μακρά διάρκεια (πχ. δράσεις που διαρκούν ένα σχολικό έτος ή την περίοδο του καλοκαιριού, κ.α.). Επιπρόσθετα, καταγράφεται αν η δράση είναι επαναλαμβανόμενη ή όχι, και αν ναι, κάθε πότε πραγματοποιείται. Το στοιχείο αυτό αποτυπώνει τις δράσεις που πραγματοποιούνται, είτε καθημερινά, όπως πχ. συσσίτια ενοριών, είτε δύο με τρεις φορές την εβδομάδα, όπως για παράδειγμα διανομή φαγητού σε πολυμελείς άπορες οικογένειες κάθε Τρίτη και Πέμπτη, ή δράσεις που γίνονται περισσότερες από δύο/τρεις φορές την εβδομάδα (αλλά όχι καθημερινά), όπως για παράδειγμα συγκέντρωση τροφίμων από το Εργατικό Κέντρο Ηρακλείου κάθε απόγευμα, από Δευτέρα έως Παρασκευή, κλπ.

Στην τρίτη ενότητα του δελτίου καταγράφεται ο φορέας που οργάνωσε τη δράση, ο φορέας που συμμετείχε ή/και την υποστήριξε, καθώς και ο φορέας αποδέκτης ή οι αποδέκτες της δράσης. Επίσης, καταγράφεται η ωφελούμενη, από τη δράση, ομάδα. Στην τέταρτη και τελευταία ενότητα του δελτίου αποτυπώνονται, στην περίπτωση που προκύπτουν από την ανακοίνωση/πρόσκληση του φορέα πού διοργανώνει, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της δράσης. Επιχειρείται, δηλαδή, μία προσπάθεια να διερευνηθεί αν οι ανακοινώσεις των οργανωτών πλαισιώνονται με αναφορές σε ζητήματα σχετικά με την αλληλεγγύη, την προσφορά βοήθειας και στήριξης, την φιλανθρωπία, την αγάπη κλπ⁶⁰.

3.4. Κωδικοποίηση των δεδομένων

3.4.1. Οι φορείς της έρευνας

Όπως ειπώθηκε ήδη, στο στάδιο του εντοπισμού των άρθρων και κατά τη διαδικασία της αποδελτίωσης, οι φορείς της έρευνας δεν εντάχθηκαν σε προ-διαμορφωμένες κατηγορίες⁶¹. Για τη διευκόλυνση της επεξεργασίας και της ανάλυσης τους, ωστόσο, και δεδομένου του μεγάλου αριθμού φορέων που δραστηριοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία, κατά το υπό εξέταση διάστημα, πραγματοποιήθηκαν δύο κατηγοριοποιήσεις των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

Η πρώτη κατηγοριοποίηση των φορέων πραγματοποιήθηκε πριν το στάδιο της εισαγωγής των δελτίων στο πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης (SPSS), κατά την οποία δημιουργήθηκαν 23 διακριτές κατηγορίες φορέων (βλ., Παράρτημα 2). Ενώ, για το

⁶⁰ Τα συγκεκριμένα δεδομένα δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση.

⁶¹ Βλέπε υποενότητα 3.3.2.

στάδιο της ανάλυσης των δεδομένων, πραγματοποιήθηκε ομαδοποίηση των 23 αυτών αρχικών κατηγοριών σε 13 πιο γενικές ομάδες/κατηγορίες (βλ., Παράρτημα 3). Οι 13 κατηγορίες που ανέκυψαν, μετά την ομαδοποίηση των φορέων, αποτελούν και τις τελικές κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν στο στάδιο της ανάλυσης.

Πριν την πραγματοποίηση της αρχικής κωδικοποίησης, και προκειμένου να σχηματίσουμε μια ενδεικτική εικόνα για τους φορείς που δραστηριοποιήθηκαν στο Ηράκλειο την περίοδο της έρευνας, καταγράψαμε εκ νέου, σε ένα επιμέρους ηλεκτρονικό αρχείο (φύλλο εργασίας Excel), τους φορείς που εντοπίσαμε και αναγράψαμε στα δελτία, για το μήνα Δεκέμβριο όλων των ετών που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα (δηλαδή για τα έτη 2009, 2010, 2011 και 2012)⁶².

Κατά τη συλλογή του υλικού, εξάλλου, παρατηρήσαμε ότι η περίοδος των εορτών των Χριστουγέννων αποτέλεσε περίοδο με υψηλή διοργάνωση δράσεων. Επιλέχθηκε, έτσι, ο συγκεκριμένος μήνας ως πιο αντιπροσωπευτικός, συγκριτικά με τους υπόλοιπους μήνες της μελέτης, καθώς, περιλάμβανε τις περισσότερες δράσεις σε όλα τα έτη της υπό εξέταση περιόδου και κατ' επέκταση την μεγαλύτερη δραστηριοποίηση και κινητοποίηση όλων των φορέων της τοπικής κοινωνίας.

Για τη δημιουργία των κατηγοριών, βασιστήκαμε, πέρα από τα δεδομένα της μελέτης, και στην βιβλιογραφική επισκόπηση ερευνών σχετικά με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, οι Αφουξενίδης και Γαρδίκη (2015) στην έρευνά τους για τους φορείς και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα, χωρίζουν τις οργανώσεις σε κατηγορίες, ανάλογα με την θεματολογία των δράσεών τους⁶³ (Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2015).

Σε παρόμοιο μοτίβο και οι Μπουρίκος και Σωτηρόπουλος (2014), χαρτογραφώντας το προφίλ των οργανώσεων κοινωνικής αλληλεγγύης (τυπικών και άτυπων) στο πλαίσιο της υπάρχουσας κρίσης, διακρίνουν τις τυπικές οργανώσεις στη βάση του θεματικού πεδίου που δραστηριοποιούνται (αναπηρία, παιδική προστασία, ψυχική υγεία, τρίτη ηλικία, φιλανθρωπία, πολύτεκνοι, κ.λπ.) αλλά και με βάση τη θεσμική τους μορφή (π.χ. σωματείο, Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία, Νομικό

⁶² Ο ορθότερος τρόπος, προτού ενταχτούν οι φορείς της έρευνας σε κατηγορίες, θα ήταν, να εξεταστούν ενδελεχώς όλοι οι φορείς που καταγράφηκαν και αποδελτιώθηκαν και για τους 43 μήνες της έρευνας και όχι μόνο για το μήνα Δεκέμβριο. Διαδικασία, ωστόσο, ιδιαίτερα χρονοβόρα, λόγω του σχετικά μεγάλου όγκου των δεδομένων μας.

⁶³ Οι ερευνητές διακρίνουν 12 κατηγορίες οι οποίες αφορούν στο περιβάλλον-αειφορία, υγεία-πρόνοια, νεολαία-παιδική προστασία, ανθρώπινα δικαιώματα, κοινωνική αλληλεγγύη, ανθρωπιστική βοήθεια, άτομα με αναπηρία, έρευνα-εκπαίδευση, μειονότητες-μετανάστες-πρόσφυγες, πολιτισμός-τέχνες, αναπτυξιακή δράση και προστασία καταναλωτή (Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2015).

Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, κ.α.). Επιπλέον, κατηγοριοποιούν τις άτυπες συσσωματώσεις, επίσης ανάλογα με το θεματικό τους πεδίο, σε πέντε (5) κατηγορίες (ανταλλακτικά δίκτυα, κοινωνικά ιατρεία, κοινωνικά φαρμακεία, κοινωνικά παντοπωλεία, τράπεζες χρόνου, κοινωνικές παρεμβάσεις) (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 45-49).

Η Παπαδάκη (2015) στην έρευνά της, ως κριτήρια για την κατηγοριοποίηση των φορέων, χρησιμοποιεί την ανθρωπιστική, εθελοντική και αλληλέγγυα δράση τους (εθελοντικές και ανθρωπιστικές ΜΚΟ και τοπικά μη θεσμικά δίκτυα αλληλεγγύης), την ύπαρξη των δομών τους και πριν την κρίση (δομές της Εκκλησίας και των Δήμων), ενώ, δημιουργεί και κατηγορίες με βάση τους φορείς που κατέγραψε στην μελέτη της (π.χ. δημόσια σχολεία, σύλλογοι, συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις, κ.λπ.) (Παπαδάκη, 2015).

Στο πλαίσιο των ανωτέρω προσεγγίσεων, και σε συνδυασμό με τα εμπειρικά δεδομένα μας, οι φορείς κατηγοριοποιήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν στη βάση, ενός ή/και περισσοτέρων από τα κάτωθι κριτήρια: το κύριο πεδίο δραστηριότητας των φορέων (π.χ. προστασία γυναίκας και παιδιού, εθελοντισμός, φιλανθρωπία, ανθρωπιστική δράση, προστασία ατόμων με αναπηρία, ατόμων τρίτης ηλικίας, κτλ), το είδος του φορέα (δημόσιος, ιδιωτικός, ίδρυμα, σύλλογος, κ.α.) τη συχνότητα της δράσης τους κατά το υπό εξέταση χρονικό διάστημα, την τοπικότητα αλλά και την τυπική ή άτυπη μορφή τους (τοπικές πολιτιστικές ομάδες, τοπικά δίκτυα αλληλεγγύης, άτυπα δίκτυα γειτονιάς)⁶⁴.

Στη βάση των παραπάνω κριτηρίων, συνεπώς, δημιουργήθηκαν 23 κατηγορίες των φορέων που δραστηριοποιήθηκαν το υπό εξέταση διάστημα⁶⁵. Δημιουργήθηκε, έτσι, η κατηγορία της «Εκκλησίας» η οποία περιλαμβάνει τις δράσεις της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, καθώς και των κέντρων αγάπης ενοριών και των φιλόπτωχων ταμείων της. Η εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνει, ακόμη, και τη δραστηριοποίηση των θρησκευτικών οργανώσεων που σχετίζονται έμμεσα με την επίσημη Εκκλησία, όπως φιλανθρωπικούς συλλόγους και εκκλησιαστικά σωματεία.

Οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμοι, Νομαρχία Ηρακλείου, Περιφέρεια Κρήτης, δημοτικές επιχειρήσεις) θεωρήθηκε σκόπιμο να διατηρηθούν ως

⁶⁴ Στοιχεία και πληροφορίες για τους φορείς, για την δράση και τους τομείς που δραστηριοποιούνται αντλήθηκαν, κυρίως, από το διαδίκτυο αλλά και από αναφορές και ρεπορτάζ που εντοπίστηκαν στην εφημερίδα «Πατρίς».

⁶⁵ Οι 23 αυτές κατηγορίες που παρουσιάζονται αρχικά δεν αποτελούν τις τελικές κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση των δεδομένων. Οι κατηγορίες της ανάλυσης συνιστούν συγχώνευση των 23 αρχικών κατηγοριών σε 13 ομάδες φορέων.

κατηγορία (με τη γενική ονομασία «Τοπική Αυτοδιοίκηση»), αφενός, λόγω της σημαντικής δράσης που ανέπτυξαν το υπό έρευνα διάστημα και, αφετέρου, διότι στη συγκεκριμένη κατηγορία περιλαμβάνεται και η δομή του κοινωνικό παντοπωλείου (των διαφόρων Δήμων του Νομού αλλά και το κοινωνικό παντοπωλείο της Περιφέρειας Κρήτης), μία από τις πιο σημαντικές νέες δομές παροχής βοήθειας και στήριξης, η οποία αναπτύχθηκε και έγινε θεσμός την περίοδο της οικονομικής κρίσης και εξαιτίας αυτής⁶⁶.

Η τρίτη κατηγορία αφορά όλους τους συλλόγους που αποτυπώθηκαν και εντοπίστηκαν το διάστημα εξέτασης της έρευνας. Η συγκεκριμένη κατηγορία, στην ουσία, συνιστά την κατηγορία με τους περισσότερους επιμέρους φορείς. Στην συγκεκριμένη κατηγορία εντάχθηκαν όλοι οι σύλλογοι που καταγράφηκαν, όπως σύλλογοι γυναικών, πολιτιστικοί και πολιτισμικοί σύλλογοι, αθλητικοί και περιβαλλοντικοί σύλλογοι, σύλλογοι προστασίας ζώων κλπ. Διατηρήθηκαν, ωστόσο, ως ξεχωριστή κατηγορία οι σύλλογοι των πολυτέκνων και των τριτέκνων οικογενειών («Σύλλογος πολυτέκνων/τριτέκνων»), λόγω της σταθερής τους παρουσίας στην οργάνωση δράσεων όλη την υπό εξέταση περίοδο.

Η πέμπτη κατηγορία συνιστά τις πολιτισμικές και πολιτιστικές ομάδες, όπως θεατρικές και κινηματογραφικές ομάδες, θεατρικές σκηνές και καλλιτεχνικές ομάδες του Νομού Ηρακλείου, κατηγορία η οποία κρίθηκε χρήσιμο να διατηρηθεί αυτόνομη κατά το αρχικό στάδιο. Η επόμενη κατηγορία περιλαμβάνει τις εθελοντικές ανθρωπιστικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις με δράση πέρα από το τοπικό επίπεδο, όπως τον Ερυθρό Σταυρό, τους Γιατρούς του κόσμου, τους Γιατρούς χωρίς σύνορα, και διάφορες ΜΚΟ με δράση τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς.

Ως διακριτές κατηγορίες διατηρήθηκαν, ακόμη, τα «Φιλανθρωπικά ιδρύματα» που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο (πχ. το Ίδρυμα Καλοκαιρινού) αλλά και οι «τοπικές εθελοντικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης», οι οποίες αφορούν τα τοπικά δίκτυα εθελοντικού χαρακτήρα, δημιουργήματα και αποτέλεσμα της κρίσης στην τοπική κοινωνία (εθελοντική ομάδα Give, οι minoistas, εθελοντική ομάδα αλληλεγγύης

⁶⁶ Βάσει του άρθρου 2 του Ν.4071/2012 [«Ρυθμίσεις για την τοπική ανάπτυξη, την αυτοδιοίκηση και την αποκεντρωμένη διοίκηση Ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/50/ΕΚ» (ΦΕΚ85/Α'/11-4-2012)], τα κοινωνικά παντοπωλεία αποτελούν « (...) υπηρεσία παροχής ειδών πρώτης ανάγκης για τη σίτιση και την ένδυση απόρων κατοίκων (...) στο πλαίσιο των παντοπωλείων οι Ο.Τ.Α. πρώτου και δευτέρου βαθμού μπορούν να διοργανώνουν και συσσίτια για τη διανομή φαγητού σε άπορους και άστεγους. Μπορούν επίσης να λαμβάνουν κάθε άλλο μέτρο υποστήριξης αστέγων και απόρων». Τα κοινωνικά παντοπωλεία ιδρύονται με απόφαση δημοτικού ή περιφερειακού συμβουλίου, ενώ, τα παρεχόμενα είδη προέρχονται από δωρεές και χορηγίες ή από προμήθεια των Ο.Τ.Α.

«Σκουτελικό», Εθελοντική Ομάδα Μαλεβιζίου, κ.α.). Δημιουργήθηκαν επίσης πέντε ξεχωριστές κατηγορίες για ιδρύματα, φορείς και οργανώσεις κοινωνικής φροντίδας και πρόνοιας, όπως ιδρύματα φροντίδας παιδιών ΑΜΕΑ, παιδιών με νεοπλασία, ιδρύματα για τη γυναίκα, το παιδί και την οικογένεια, για την υγεία/πρόνοια και ψυχική υγεία και τέλος, ιδρύματα για τα άτομα τρίτης ηλικίας.

Οι «Συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις», επίσης, αποτέλεσαν ξεχωριστή κατηγορία, αποτελούμενη από συσσωματώσεις όπως, σύλλογοι εργαζομένων διαφόρων φορέων, το Εργατικό Κέντρο, την ΕΛΜΕ Ηρακλείου, το Πολιτιστικό Κέντρο Εργαζομένων ΟΤΕ, το σύλλογο ιδιοκτητών Palso, το Σύνδεσμο Φαρμακοποιών Κρήτης, τον Οδοντιατρικό και Ιατρικό Σύλλογο, τον Εμπορικό Σύλλογο Ηρακλείου κλπ.

Αναφορικά με το δημόσιο ή μη χαρακτήρα των φορέων δημιουργήθηκε μία κατηγορία με την ονομασία «Δημόσιος τομέας – λοιποί φορείς» στην οποία συμπεριλήφθηκαν όλοι οι φορείς του δημοσίου (κέντρα υγείας, νοσοκομεία, ΕΚΑΒ Κρήτης, ΕΛΤΑ, αστυνομία, λιμενικό σώμα, κλπ). Στην εν λόγω κατηγορία δεν συμπεριλήφθηκαν τα «Δημόσια σχολεία» (και οι Ο.Τ.Α). Κρίθηκε απαραίτητο, ακόμη, να διατηρηθεί αυτόνομη η κατηγορία με τις δράσεις των σχολείων⁶⁷, καθώς, κατά την χρονική περίοδο της έρευνας, καταγράφηκε σταθερή παρουσία στην διοργάνωση εορταστικών παζαριών (τα έσοδα των οποίων παρέχονταν σε μαθητές του σχολείου που αντιμετώπιζαν ζητήματα επιβίωσης ή σε διάφορα ιδρύματα του Νομού) ή σε πραγματοποίηση δράσεων για την συλλογή τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης για άπορους μαθητές.

Από την κατηγορία των σχολείων, ωστόσο, εξαιρέθηκαν τα ιδιωτικά σχολεία και τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, τα οποία εντάχθηκαν στον ιδιωτικό τομέα. Στην κατηγορία «ιδιωτικός τομέας» συμπεριλήφθηκαν, ακόμη, όλες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, σουπερ μάρκετ, φροντιστήρια ξένων γλωσσών, εμπορικά καταστήματα, τράπεζες, μέσα μαζικής επικοινωνίας, κλπ. Δημιουργήθηκε επίσης μία κατηγορία η οποία ονομάστηκε «Πρωτοβουλίες ιδιωτών» για όλες εκείνες τις δράσεις μεμονωμένων πολιτών, οι οποίες κρίθηκε σκόπιμο, κατά το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, να μην συγχωνευθούν με κάποια άλλη κατηγορία.

⁶⁷ Στη συγκεκριμένη κατηγορία συμπεριλήφθηκαν όλες οι καταγεγραμμένες δράσεις που πραγματοποιήθηκαν από σχολεία (νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια) χωρίς να γίνει διάκριση αν η δράση οργανώθηκε από τους μαθητές, το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων ή το σύλλογο εκπαιδευτικών και καθηγητών.

Δημιουργήθηκε ακόμη μία ξεχωριστή κατηγορία για τα κοινωνικά ιατρεία και τα κοινωνικά φαρμακεία, παρόλο που οι συγκεκριμένες δομές έχουν ενταχθεί πλέον στη δράση για το εθνικό δίκτυο άμεσης κοινωνικής παρέμβασης που χρηματοδοτείται από το ΕΣΠΑ και πραγματοποιείται με τη σύμπραξη ΜΚΟ, Δήμων και νομικών προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου⁶⁸.

Η επόμενη κατηγορία («Ε.Ε.») αφορά, κυρίως, το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶⁹ για δωρεάν διανομή τροφίμων σε άπορους συμπολίτες μας, πρόγραμμα το οποίο λειτουργεί στην Ελλάδα από την δεκαετία του 1990 και αφορά στην δωρεάν παροχή βασικών ειδών διατροφής (ζυμαρικά, ρύζι, τυρί, ελαιόλαδο)⁷⁰. Μία επόμενη κατηγορία αφορά τις δράσεις από κόμματα αλλά και τις πολιτικές παρατάξεις πανεπιστημιακών σχολών και τεχνολογικών ιδρυμάτων.

Δημιουργήθηκε επίσης μία κατηγορία με τίτλο «Άτυπες ομάδες πολιτών» για τις ομάδες εκείνες, μη θεσμικού χαρακτήρα, οι οποίες δρουν σε επίπεδο γειτονιάς (πχ. οι κάτοικοι των γειτονιών του Ατσαλένιου και του Μασταμπά, επιτροπή αλληλεγγύης Δειλινών, Ομάδα Αλληλεγγύης της Αγίας Αικατερίνης, Ομάδα Αγάπης Αγ. Ιωάννη Κνωσού, Λαϊκή Επιτροπή Κατσαμπά, κ.α.). Κατασκευάστηκε, τέλος, μία κατηγορία με την ονομασία «Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες» με στόχο να συμπεριλάβει εκείνους τους φορείς ή τις ομάδες πολιτών που δεν εντάσσονται σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες, όπως π.χ. το Πανεπιστήμιο των Ορέων, τις δράσεις των κρατούμενων σε φυλακές, κλπ.

Στο στάδιο της ανάλυσης, ωστόσο, πραγματοποιήθηκε συγχώνευση και ομαδοποίηση των ανωτέρω κατηγοριών, λόγω κυρίως του πολύ μικρού αριθμού δράσεων που υλοποίησαν στο υπό έρευνα χρονικό διάστημα, ορισμένοι από τους παραπάνω φορείς. Οι κατηγορίες που διατηρήθηκαν ως είχαν ήταν της Εκκλησίας, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων, των δημόσιων σχολειών, ο δημόσιος και ιδιωτικός τομέας, οι πολιτικές οργανώσεις και η Ε.Ε.. Οι εν λόγω κατηγορίες δεν συγχωνεύτηκαν με άλλες, διότι, αφενός, κάποιες από αυτές, πραγματοποίησαν μεγάλο αριθμό δράσεων την περίοδο εξέτασης της παρούσας έρευνας (πχ. Τοπική Αυτοδιοίκηση, ιδιωτικός τομέας, σχολεία, κ.α.), στοιχείο το οποίο

⁶⁸ Επιχειρησιακό πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.epanad.gov.gr/default.asp?pid=18&la=1>, (τελευταία πρόσβαση στις 20/6/2015).

⁶⁹ Πέρα από τη δωρεάν διανομή τροφίμων, μία δράση της εν λόγω κατηγορίας αφορά τη συμμετοχή σε ευρωπαϊκό πρόγραμμα κατάρτισης ανέργων (δωρεάν μαθήματα γερμανικών σε ανέργους).

⁷⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το εν λόγω πρόγραμμα βλέπε Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε.), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.opekepe.gr/episitistikh.asp>, (τελευταία πρόσβαση στις 21/11/2013).

και επιθυμούσαμε να αποτυπώσουμε, και αφετέρου, διότι για κάποιες οργανώσεις δεν ήταν εφικτή η ομαδοποίηση στη βάση κοινών χαρακτηριστικών με κάποιες άλλες ομάδες ή φορείς (πχ. Εκκλησία, Ε.Ε., Κόμματα, κ.α.).

Στην κατηγορία με τους συλλόγους ενσωματώθηκε και ο σύλλογος των πολυτέκνων/τριτέκνων, καθώς και, η κατηγορία με τις πολιτισμικές ομάδες, ενώ, στους ανθρωπιστικούς/εθελοντικούς φορείς συγχωνεύτηκαν και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα που δρουν σε τοπικό επίπεδο. Στις τοπικές ομάδες αλληλεγγύης, επιπρόσθετα, συμπεριλήφθηκαν και οι άτυπες ομάδες πολιτών, ενώ, στις ειδικές πληθυσμιακές ομάδες εντάχθηκαν και οι πρωτοβουλίες ιδιωτών. Τέλος, δημιουργήθηκε μία κατηγορία με ονομασία «Φορείς για την Υγεία/πρόνοια» στην οποία συμπεριλήφθηκαν όλα τα ιδρύματα για παιδιά/οικογένεια/γυναίκα, ασθενείς με νεοπλασία, ιδρύματα για υγεία/πρόνοια/ψυχική υγεία, άτομα με ειδικές ανάγκες, άτομα τρίτης ηλικίας καθώς και τα κοινωνικά ιατρεία/φαρμακεία. Κριτήριο ένταξης στην εν λόγω κατηγορία αποτέλεσε η παροχή υπηρεσιών υγείας και υγειονομικής φροντίδας.

3.4.2. Οι ωφελούμενες ομάδες

Όσον αφορά, τώρα, στους ωφελούμενους από τις δράσεις, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, κατά τη συλλογή, την αποδελτίωση και την εισαγωγή των δεδομένων στο στατιστικό πρόγραμμα ανάλυσης πραγματοποιήθηκε η πλήρης αποτύπωσή τους (βλέπε υποενότητα 3.3.2.). Και οι ωφελούμενες ομάδες, δηλαδή, δεν εντάχθηκαν κατά την έναρξη του ερευνητικού εγχειρήματος, σε προ-κωδικοποιημένες κατηγορίες. Μετά βέβαια από την εισαγωγή των δεδομένων στο στατιστικό πρόγραμμα, πραγματοποιήθηκε περιγραφική ανάλυση των ωφελούμενων από τις δράσεις και οι ομάδες που κατέδειξαν τα αρχικά αποτελέσματα, κατηγοριοποιήθηκαν σε έξι (6) γενικές κατηγορίες (βλ., Παράρτημα 4). Τα κριτήρια της ομαδοποίησης των ωφελούμενων κοινωνικών ομάδων προέκυψαν συνδυαστικά, τόσο από την βιβλιογραφική επισκόπηση⁷¹, όσο και από τα αποτελέσματα της ανάλυσης των αρχικών ευρημάτων.

Η πρώτη κατηγορία, λοιπόν, αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες (ΑΜΕΑ), ενήλικες και παιδιά. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, η αναπηρία συνιστά βασικό άξονα

⁷¹ Για τις ομάδες του πληθυσμού που απευθύνονται οι οργανώσεις («ομάδες - στόχοι») βλέπε Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014: 54-57. Επίσης, βλέπε την κατηγοριοποίηση που προτείνει η Παπαδάκη (2015) για τους ωφελούμενους των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης της έρευνάς της (Παπαδάκη, 2015).

δραστηριοποίησης ποικίλων οργανώσεων, ιδρυμάτων και σωματείων τα οποία κινητοποιούνται υπέρ των ΑΜΕΑ, μέσω της παροχής υγειονομικής, ψυχολογικής και κοινωνικής φροντίδας (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 54-55). Η εν λόγω κατηγορία αφορά, έτσι, μια ειδική ομάδα του πληθυσμού και κρίθηκε σκόπιμο, κατά την οπτική μας, να διατηρηθεί αυτόνομη.

Από την αρχική ανάλυση των δεδομένων προέκυψε, ακόμη, ένας μεγάλος αριθμός δράσεων για παιδιά, νέους και μαθητές. Η ομάδα του πληθυσμού με παιδιά και νέους («Παιδιά/νέοι»), συνεπώς, δεν συγχωνεύτηκε με κάποια άλλη κοινωνική ομάδα. Ένας επιπρόσθετος λόγος έγκειται και στο γεγονός ότι η ομάδα των παιδιών αποτελεί μια ομάδα του πληθυσμού που έχει πληγεί σημαντικά από τις δυσμενείς επιπτώσεις της κρίσης τα τελευταία χρόνια.

Από την ανάλυση ανέκυψαν, επιπλέον, δράσεις κατά τις οποίες οι ωφελούμενοι ήταν άτομα που αντιμετώπιζαν ζητήματα υγείας, όπως ασθενείς με νεοπλασία, ψυχικά ασθενείς, ουσιοεξαρτώμενοι, κλπ, έτσι, στη βάση των παραπάνω, δημιουργήθηκε η κατηγορία «Ασθενείς», οι οποίοι αποτελούν «ομάδα-στόχο» ποικίλων, κυρίως τυπικών, οργανώσεων (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 56-57).

Δημιουργήθηκε, ακόμη, μία κατηγορία με την ονομασία «Ειδικές ευπαθείς ομάδες» για τις δράσεις που είχαν ως ωφελούμενους τις παραδοσιακά ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, ανεξάρτητα από την οικονομική κρίση, όπως μετανάστες και κρατούμενους στις φυλακές. Επίσης κατασκευάστηκε μία κατηγορία με τίτλο «Άτομα σε ένδεια» στην οποία εντάχθηκαν οι άνθρωποι που πλήττονται άμεσα από την φτώχεια/ένδεια, όπως άποροι, άστεγοι, φτωχοί, νεόπτωχοι, γυναίκες, άνεργοι και επισφαλώς εργαζόμενοι, κλπ. Τέλος, δημιουργήθηκε μία ομάδα για τους ωφελούμενους με ειδικά και κοινά χαρακτηριστικά της ομάδας που εντάσσονται, παραδείγματος χάριν, άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνοι, τρίτεκνοι κ.α., η οποία ονομάστηκε «Ειδική ομάδα πολιτών».

3.5. Μεταβλητές και στατιστική ανάλυση

Για την πραγματοποίηση της στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων που καταγράφηκαν, κωδικοποιήθηκαν οι ενότητες και οι κατηγορίες του δελτίου καταγραφής δράσης σε 61 μεταβλητές ονομαστικής κλίμακας μέτρησης (nominal). Η πλειονότητα των μεταβλητών που δημιουργήθηκαν ήταν αριθμητικές (numeric), εκτός από 3 μεταβλητές (αλφαριθμητικές - string), για τις οποίες, λόγω της μορφής τους, δεν

ήταν δυνατόν τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν να ενταχτούν σε προ-κωδικοποιημένες κατηγορίες, όπως παραδείγματος χάριν η μεταβλητή για «τις λέξεις κλειδιά» της δράσης⁷².

Η τεχνική ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας και την κατανόηση και διερεύνηση των πληροφοριών και των ευρημάτων της, είναι η στατιστική διαδικασία της Περιγραφικής Στατιστικής Ανάλυσης. Συγκεντρώσαμε και παρουσιάσαμε, έτσι, τα δεδομένα, μέσω πινάκων συχνοτήτων/ποσοστών αλλά και γραφικών παρουσιάσεων και κατάλληλων διαγραμμάτων. Η επεξεργασία και η ανάλυση των δεδομένων, τέλος, πραγματοποιήθηκε μέσω της 19^{ης} έκδοσης του στατιστικού προγράμματος SPSS (Statistical Package for Social Sciences).

4. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα παρουσιαστούν αναλυτικά τα αποτελέσματα και οι βασικές διαστάσεις της ανάλυσης και επεξεργασίας των δεδομένων και τα βασικά ευρήματα της εν λόγω μελέτης. Στο στάδιο της ανάλυσης, όπως έχει λεχθεί ανωτέρω, συμμετείχαν 842 δράσεις υποστήριξης και αλληλεγγύης που διεξήχθησαν στο Ηράκλειο της Κρήτης για την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 - Ιουνίου 2013, περίοδος που η τοπική κοινωνία πλήττεται έντονα από τις δυσμενείς επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης.

Η ανάλυση της παρούσας έρευνας θα εστιάσει σε δύο βασικές διαστάσεις. Η πρώτη προσεγγίζει το φαινόμενο της κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης σε σύνολο δράσεων (βλ., ενότητα 4.1.) και η δεύτερη αφορά την αποτύπωση του, ανά κύριο φορέα οργάνωσης (βλ., ενότητα 4.2.). Στόχος μας είναι να διερευνήσουμε το εύρος των δράσεων αλληλεγγύης στην τοπική κοινωνία, συνολικά, και να δούμε αν, και σε ποιο βαθμό, το εν λόγω φαινόμενο θα ενισχυθεί για να ανταποκριθεί στο πλήθος των κοινωνικών αναγκών που δημιούργησε η οικονομική κρίση.

Επιπλέον, η ανάλυση ανά κύριο φορέα οργάνωσης εκτιμούμε ότι θα μας δώσει μια πιο λεπτομερέστερη αποτύπωση των πρακτικών υποστήριξης και αλληλεγγύης που έλαβαν χώρα στην τοπική κοινωνία, καθώς και μια πιο εμπειριστατωμένη εικόνα για τους εμπλεκόμενους στις δράσεις φορείς, τους τομείς που δραστηριοποιούνται, τις

⁷² Η μεταβλητή σχετικά με τις λέξεις κλειδιά της δράσης δεν χρησιμοποιήθηκε στην ανάλυση των δεδομένων.

κοινωνικές ομάδες που απευθύνουν τη βοήθεια και τη στήριξή τους και τις συνεργασίες που συνάπτουν μεταξύ τους.

Πιο συγκεκριμένα, στην ενότητα 4.1. η ανάλυση, σύμφωνα με τις θεωρητικές πραγματεύσεις της μελέτης, εστιάζει καταρχάς στην εξερεύνηση της χρονικής συμπεριφοράς του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης (στον απόηχο της κρίσης εκτιμούμε ότι θα ενισχυθεί για να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες του πληθυσμού). Αποτυπώνει ακόμη, τους φορείς, οι οποίοι στο μεγαλύτερο μέρος τους περιλαμβάνονται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών, και που, ως κύριοι οργανωτές, συμμετέχουν στις εν λόγω πρακτικές και σκιαγραφεί την αλληλεγγύη που αναπτύσσεται μεταξύ τους (ποιος οργανώνει μία δράση και με ποιον, ποιος την υποστηρίζει και ποιος είναι ο αποδέκτης της) προκειμένου να διαχειριστούν τους περιορισμένους, εξαιτίας της κρίσης, πόρους και να συνδράμουν τους πιο ευάλωτους από τους συμπολίτες μας.

Θα περιγραφούν, ακόμη, οι βασικές μορφές που εκλαμβάνει η παρεχόμενη βοήθεια και υποστήριξη σε σημαντικούς τομείς της κοινωνικής ζωής (υγεία, εκπαίδευση, σίτιση, κλπ), αλλά και, το ποσοστό των δράσεων που επαναλαμβάνονται και οι φορείς που τις πραγματοποιούν. Θα δούμε, τέλος, τις ομάδες του πληθυσμού των Ηρακλειωτών που ωφελούνται από τις εν λόγω αλληλέγγυες πρακτικές.

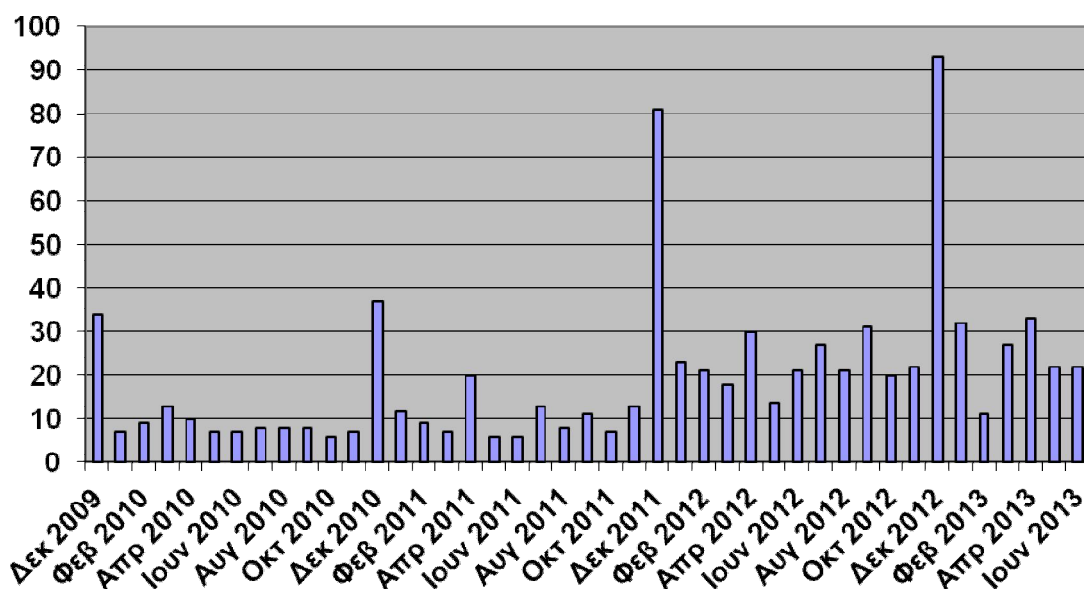
Στην ενότητα 4.2. που θα ακολουθήσει θα παρουσιάσουμε τα βασικά ευρήματα της ανάλυσης των αλληλέγγυων και υποστηρικτικών πρακτικών, κατά κύριο φορέα οργάνωσης, ξεκινώντας από τον πιο δραστήριο, με βάση τον αριθμό των δράσεων που υλοποίησε το υπό εξέταση διάστημα. Θα αποτυπώσουμε, έτσι, την χρονική διάσταση του φαινομένου των δράσεων, τον ειδικό και γενικό σκοπό τους και τις ομάδες που ωφελήθηκαν από αυτές. Τέλος, θα παρουσιάσουμε, για κάθε κύριο φορέα οργάνωσης, τις συνεργασίες που πραγματοποιεί, ως οργανωτής της αλληλεγγύης. Τις δράσεις που συνδιοργανώνει και τους φορείς που συνεργάζεται, τους φορείς που τον υποστηρίζουν, κατά τη διεξαγωγή μίας δράσης, αλλά και το φορέα ή τους φορείς που αποδέχονται τη βοήθεια για να την προωθήσουν, με τη σειρά τους, στις ευπαθείς ομάδες του ντόπιου πληθυσμού.

4.1. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης και επεξεργασίας των δεδομένων σε σύνολο δράσεων

4.1.1. Χρονική διάσταση του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης

Η χρονική συμπεριφορά του φαινομένου των δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης και η κατανομή των δράσεων, ανά μήνα πραγματοποίησης, για την εν λόγω περίοδο, παρουσιάζονται στο διάγραμμα 4.1 και στον πίνακα 4.2 που ακολουθούν.

Διάγραμμα 4.1 Χρονική συμπεριφορά δράσεων στο σύνολο

Στο παραπάνω διάγραμμα (αλλά και στον πίνακα που ακολουθεί) παρατηρούμε, καταρχάς, μία αυξητική τάση του φαινομένου των δράσεων υποστήριξης και κοινωνικής αλληλεγγύης, κατά το υπό μελέτη διάστημα. Από την σύγκριση των διεξαχθέντων δράσεων για τον ίδιο μήνα σε κάθε έτος της έρευνας, αλλά και του συνόλου των δράσεων, επίσης για κάθε έτος της έρευνας, γίνεται αντιληπτό ότι, όσο εντείνεται η κρίση στην ελληνική κοινωνία, αυξάνεται και η πραγματοποίηση δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης. Βλέπουμε, δηλαδή, από τα στοιχεία του πίνακα 4.2 ότι το έτος 2010 πραγματοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία 127 αλληλέγγυες δράσεις, οι δράσεις αυτές αυξήθηκαν σε 199 το 2011, σχεδόν

τριπλασιάστηκαν το 2012, φτάνοντας τις 341, ενώ, μόνο για το πρώτο εξάμηνο του 2013 εντοπίστηκαν 147 δράσεις.

Επιπρόσθετα διακρίνουμε και έντονη περιοδικότητα του φαινομένου των εν λόγω δράσεων τις περιόδους κοντά στις γιορτές. Από την σύγκριση των καταγεγραμμένων δράσεων για τον μήνα Δεκέμβριο, περίοδος των εορτών των Χριστουγέννων, όλων των ετών της έρευνας, μπορούμε να διακρίνουμε απότομη κλιμάκωση του φαινομένου από το ένα έτος στο επόμενο.

Έτσι, ενώ ανάμεσα στο Δεκέμβριο του 2009 και το Δεκέμβριο του 2010 δεν αποτυπώνεται σημαντική διαφορά στις δράσεις που υλοποιήθηκαν (από 34 αυξάνονται σε 37), οι δράσεις το Δεκέμβριο του 2011 αυξάνονται σε 81, ενώ, τριπλασιάζονται το Δεκέμβριο του 2012 (φτάνοντας τις 93), συγκριτικά με τον αντίστοιχο μήνα του 2009, λίγο πριν δηλαδή την εκδήλωση της οικονομικής ύφεσης. Επιπλέον, εντοπίζεται διοργάνωση σημαντικού αριθμού δράσεων και τον μήνα Απρίλιο, όλων των υπό εξέταση ετών, περίοδο δηλαδή κοντά στις γιορτές του Πάσχα. Από τον πίνακα 4.2 βλέπουμε, έτσι, ότι τον Απρίλιο του 2010 διεξάγονται 10 δράσεις, οι οποίες διπλασιάζονται τον Απρίλιο του 2011 (20 δράσεις) και τριπλασιάζονται τον ίδιο μήνα του 2012 (30) και του 2013 (33).

Πίνακας 4.2 Κατανομή των δράσεων ανά μήνα/έτος πραγματοποίησης

Μήνας/Έτος δράσης	Αριθμός Δράσεων	Ποσοστό (%)
Δεκέμβριος 2009	34	4,0%
Ιανουάριος 2010	7	0,8%
Φεβρουάριος 2010	9	1,1%
Μάρτιος 2010	13	1,5%
Απρίλιος 2010	10	1,2%
Μάιος 2010	7	0,8%
Ιούνιος 2010	7	0,8%
Ιούλιος 2010	8	1,0%
Αύγουστος 2010	8	1,0%
Σεπτέμβριος 2010	8	1,0%
Οκτώβριος 2010	6	0,7%
Νοέμβριος 2010	7	0,8%
Δεκέμβριος 2010	37	4,4%
Ιανουάριος 2011	12	1,4%
Φεβρουάριος 2011	9	1,1%
Μάρτιος 2011	7	0,8%
Απρίλιος 2011	20	2,4%
Μάιος 2011	6	0,7%
Ιούνιος 2011	6	0,7%
Ιούλιος 2011	13	1,5%
Αύγουστος 2011	8	1,0%
Σεπτέμβριος 2011	11	1,3%
Οκτώβριος 2011	7	0,8%
Νοέμβριος 2011	13	1,5%
Δεκέμβριος 2011	81	9,6%
Ιανουάριος 2012	23	2,7%

Φεβρουάριος 2012	21	2,5%
Μάρτιος 2012	18	2,1%
Απρίλιος 2012	30	3,6%
Μάιος 2012	14	1,7%
Ιούνιος 2012	21	2,5%
Ιούλιος 2012	27	3,2%
Αύγουστος 2012	21	2,5%
Σεπτέμβριος 2012	31	3,7%
Οκτώβριος 2012	20	2,4%
Νοέμβριος 2012	22	2,6%
Δεκέμβριος 2012	93	11,0%
Ιανουάριος 2013	32	3,8%
Φεβρουάριος 2013	11	1,3%
Μάρτιος 2013	27	3,2%
Απρίλιος 2013	33	3,9%
Μάιος 2013	22	2,6%
Ιούνιος 2013	22	2,6%
Σύνολο	842	100,0%

Εν ολίγοις, στον παραπάνω πίνακα και το διάγραμμα 4.1, αποτυπώνεται αυξητική τάση των δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 - Ιουνίου 2013 στην κοινωνία του Ηρακλείου, με έντονη περιοδικότητα του φαινομένου, κυρίως την περίοδο των εορτών. Η πραγματοποίηση μεγαλύτερου αριθμού δράσεων τις περιόδους κοντά στις θρησκευτικές γιορτές σχετίζεται, σε ένα σημαντικό βαθμό, με την έννοια της φιλανθρωπίας και τη χριστιανική παράδοση. Η φιλανθρωπία και η φιλανθρωπική δωρεά, άλλωστε, εκφράζει την ηθική υποχρέωση των πιο προνομιούχων να βοηθήσουν τους λιγότερο προνομιούχους (Prainsack & Buyx, 2011: 8, 41).

Ωστόσο, η απότομη αύξηση και η κλιμάκωση της έντασης του φαινομένου που διαπιστώνουμε από τη σύγκριση του συνολικού αριθμού δράσεων για κάθε έτος χωριστά, αλλά και του ίδιου μήνα σε διαφορετικά έτη, δεν ερμηνεύεται μόνο στη βάση της φιλανθρωπικής δράσης που συνδέεται με την Ορθοδοξία. Οι πραγματοποιηθείσες δράσεις, για παράδειγμα, ανέρχονται σε 37 το Δεκέμβριο του 2010 και διπλασιάζονται σε 81 τον ίδιο μήνα του έτους 2011. Η αύξηση στη διενέργεια δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, όσο η κρίση εξελίσσεται, αποδίδεται στην δραματική αύξηση των αναγκών των συμπολιτών μας, λόγω των στερητικών επιπτώσεων του φαινομένου στην τοπική κοινωνία, ανάγκες που πολλαπλασίασαν και τις εκδηλώσεις αλληλεγγύης των φορέων και συσσωματώσεων της κοινωνίας των πολιτών.

Από την αποτύπωση της χρονικής συμπεριφοράς των διεξαχθέντων δράσεων στο Ηράκλειο της Κρήτης παρατηρούμε μία σχετική σταθερότητα στην πραγματοποίηση δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, λίγο πριν, αλλά και στην αρχή της εκδήλωσης της οικονομικής ύφεσης. Η ανάλυσή μας, ωστόσο,

υποδηλώνει την αύξηση των εν λόγω πρακτικών όσο η κρίση προχωρά και εξελίσσεται. Το συγκεκριμένο εύρημα συνδέεται με την βασική ερευνητική υπόθεση της παρούσας μελέτης, στη βάση της οποίας, όσο πιο έντονη γίνεται η κρίση στην ελληνική κοινωνία, τόσο πιο αυξημένες είναι και οι αλληλέγγυες πρακτικές για την υποστήριξη των ευάλωτων συμπολιτών μας.

Από στοιχεία έρευνας προκύπτει ότι στη σύγχρονη Ελλάδα εν καιρώ κρίσης, καταγράφεται και αποτυπώνεται μια σαφής ποσοτική αύξηση των αλληλέγγυων πρωτοβουλιών (Μπουρίκος, 2013: 24-25). Στην ελληνική κοινωνία, εξάλλου, δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι η έκφραση της αλληλεγγύης αγγίζει ένα εκτεταμένο δίκτυο το οποίο συνεχώς διευρύνεται, ενισχύεται και εξαπλώνεται, για να αντιμετωπίσει τις δύσκολες και δυσάρεστες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί (Καντζάρα, 2014: 294-295).

4.1.2. Οι κύριοι οργανωτές των δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης

Στον πίνακα 4.3 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι βασικοί φορείς που κινητοποιήθηκαν στη διοργάνωση δράσεων στο Ηράκλειο για την υπό εξέταση περίοδο. Από τα στοιχεία του παρατηρούμε ότι το 19,53% των δράσεων διοργανώθηκαν από την κατηγορία «Σύλλογοι». Η κατηγορία αυτή, όπως αναφέρθηκε, περιλαμβάνει και τον μεγαλύτερο αριθμό επιμέρους φορέων (πολιτιστικοί, αθλητικοί σύλλογοι, σύλλογοι γυναικών, το σύλλογο πολυτέκνων και τριτέκνων, πολιτιστικές/πολιτισμικές ομάδες, περιβαλλοντικούς συλλόγους, κλπ).

Επιπρόσθετα, αναδεικνύονται σε σημαντικούς εκφραστές της κοινωνίας των πολιτών ο Ιδιωτικός τομέας και οι δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμοι και δημοτικές επιχειρήσεις, Νομαρχία, Περιφέρεια Κρήτης, κλπ.). Από τα στοιχεία του πίνακα διαπιστώνουμε, έτσι, ότι το 15,08% (149) των δράσεων διοργανώνονται από τον Ιδιωτικό τομέα, ενώ το 13,56% (134) από φορείς και οργανώσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Παρατηρούμε, ακόμη, σημαντική κινητοποίηση από τους φορείς που σχετίζονται με την Υγεία/πρόνοια⁷³, σε ποσοστό 10,73% και την υλοποίηση 106 δράσεων. Εξαιρετικά σημαντική εμφανίζεται και η δραστηριοποίηση των δημόσιων

⁷³ Η κατηγορία με τους φορείς υγείας/πρόνοιας περιλαμβάνει, επίσης, πληθώρα οργανώσεων, σωματείων και ιδρυμάτων για την προστασία ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΑΜΕΑ, ατόμων με νεοπλασία και προβλήματα υγείας), ιδρύματα για την υγεία και την ψυχική υγεία, δομές για την φροντίδα των ατόμων τρίτης ηλικίας, καθώς επίσης, και τις δράσεις από τα κοινωνικά ιατρεία και τα κοινωνικά φαρμακεία.

σχολείων στην κοινωνία του Ηρακλείου, με 83 δράσεις (8,40%) για την υπό έρευνα περίοδο, όπως και οι δράσεις από ανθρωπιστικές και εθελοντικές οργανώσεις (81 δράσεις και ποσοστό 8,20% επί του συνόλου των δράσεων), καθώς και οι αλληλέγγυες πρακτικές των Συνδικαλιστικών και επαγγελματικών οργανώσεων (7,09%). Σημαντική θεωρείται και η προσφορά της Εκκλησίας, με την πραγματοποίηση 58 δράσεων (5,87%) την εν λόγω περίοδο, αλλά και η δράση, των φορέων του Δημοσίου τομέα (3,54%). Λιγότερες σε αριθμό, αλλά εξίσου σημαντικές, είναι και οι αλληλέγγυες δράσεις των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων (2,94%), των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης (2,63%), της Ε.Ε. (1,42%) και των πολιτικών κομμάτων (1,01%).

Πίνακας 4.3 Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης

Κύριος Φορέας Οργάνωσης της δράσης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	58	5,87%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	134	13,56%
Σύλλογοι	193	19,53%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	81	8,20%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	26	2,63%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	70	7,09%
Δημόσια Σχολεία	83	8,40%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	35	3,54%
Ιδιωτικός τομέας	149	15,08%
Ε.Ε.	14	1,42%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	10	1,01%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	29	2,94%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	106	10,73%
Σύνολο	988	100,00%

Σημείωση: Το σύνολο (988) που προκύπτει υπερβαίνει τον πραγματικό αριθμό (842) των πραγματοποιηθέντων δράσεων, καθώς η ίδια δράση μπορεί να έχει ως κύριους διοργανωτές, περισσότερους από έναν φορείς (να διοργανώνεται π.χ. από την Εκκλησία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση).

Στην κοινωνία του Ηρακλείου, λοιπόν, αναδεικνύονται, την περίοδο της μελέτης, ως κύριοι εκφραστές της κοινωνίας των πολιτών, οι Σύλλογοι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ο Ιδιωτικός τομέας, οι φορείς υγείας/πρόνοιας, οι ανθρωπιστικές οργανώσεις, τα δημόσια σχολεία και οι επαγγελματικές οργανώσεις. Για την στήριξη των συμπολιτών μας αναλαμβάνει δράση και η Εκκλησία, οι λοιποί φορείς του Δημοσίου, οι Ειδικές ομάδες πολιτών, οι Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, η Ε.Ε. και τα πολιτικά κόμματα.

Να υπενθυμίσουμε ότι στην παρούσα εργασία ορίσαμε την κοινωνία των πολιτών ως έναν αρκετά ευρύ χώρο⁷⁴, ο οποίος περιλαμβάνει τυπικούς φορείς όπως, ΜΚΟ, σωματεία, ποικίλους συλλόγους (επαγγελματικούς, πολιτιστικούς,

⁷⁴ Σχετικά με τον ορισμό της κοινωνίας των πολιτών βλέπε υποενότητα 2.1.1.

θησκευτικούς, αθλητικούς, κλπ), φιλανθρωπικές, εθελοντικές και θρησκευτικές οργανώσεις, αλλά και, ανεπίσημες δράσεις και ομάδες πολιτών, άτυπα δίκτυα που δρουν σε επίπεδο γειτονιάς, πρωτοβουλίες μεμονωμένων ατόμων, τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, τα κόμματα και την επίσημη εκκλησία.

Επιπρόσθετα, στη συλλογή του υλικού συμπεριλάβαμε και τις δράσεις που εντάχθηκαν σε προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρόλο που η Ε.Ε. δεν εμπεριέχεται στον ορισμό που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Η συμπερίληψη των δράσεων της Ε.Ε. πραγματοποιήθηκε στη λογική του επιχειρήματος ότι οι δράσεις αυτές υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με φορέα ή φορείς της κοινωνίας των πολιτών και απευθύνονταν στους πολίτες που δοκιμάζονται πιο έντονα από το δυσμενές υφεσιακό φαινόμενο.

Από τα ευρήματα της προηγούμενης ενότητας (4.1.1.) αλλά και τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα παρατηρούμε ότι στη κοινωνία του Ηρακλείου και όσο εντείνεται η ύφεση, κινητοποιείται έντονα η κοινωνία των πολιτών, στοιχείο που συνιστά και την ενδυνάμωσή της, και ενισχύεται το απόθεμα του κοινωνικού κεφαλαίου, μέσω της αυξημένης συμμετοχής των πολιτών σε πληθώρα ενώσεων, οργανώσεων, συλλόγων και φορέων προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ευπαθών ομάδων της τοπικής κοινωνίας.

Έρευνα για την αρχική χαρτογράφηση των πρωτοβουλιών και των δομών κοινωνικής αλληλεγγύης, διαπιστώνει ότι, στις συνθήκες οικονομικής ύφεσης δραστηριοποιούνται, κυρίως ως μηχανισμοί διάσωσης λόγω της ανυπαρξίας του κράτους, ποικίλες εθελοντικές οργανώσεις, η Εκκλησία, επαγγελματικοί σύλλογοι, και Δήμοι για την υπεράσπιση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Η κινητοποίηση αυτή αφορά την κατά περίπτωση και τη συστηματική διανομή τροφίμων, την παροχή δωρεάν γευμάτων και συσσιτίων, την κάλυψη υγειονομικών και φαρμακευτικών αναγκών, την διοργάνωση δωρεάν μαθημάτων, κλπ (Μπουρίκος, 2013: 20-24, 31).

Στην έρευνα της Παπαδάκη (2015) στα Χανιά της Κρήτης οι πιο δραστήριες κατηγορίες φορέων που εντοπίστηκαν ήταν τα Τοπικά Δίκτυα Αλληλεγγύης (14%), οι Σύλλογοι (13%), η Τοπική Αυτοδιοίκηση (13%) και τα Δημόσια σχολεία (10%), κατηγορία που, στο πλαίσιο της εν λόγω έρευνας, περιλαμβάνει τις δράσεις εκείνες που υλοποιήθηκαν με τη συμμετοχή μαθητών.

Από έρευνα, τέλος, σχετικά με του φορείς που δραστηριοποιήθηκαν για την συνδρομή των σεισμοπαθών το 1999, η πλειοψηφία των φορέων, σε ποσοστό 35% του συνόλου, ήταν ιδιωτικές επιχειρήσεις, Επιπλέον, σημαντικό ρόλο ανέλαβαν και οι

δομές της Τοπικής αυτοδιοίκησης (14%), οι κοινωνικές οργανώσεις (13%) καθώς και οι Συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις (9%). Οι ερευνητές συμπερασματικά υποστηρίζουν ότι πάνω από τους μισούς φορείς που κινητοποιήθηκαν την περίοδο του σεισμού δεν ήταν οι τυπικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αλλά συσσωματώσεις που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές πρακτικές (Κάλλας, 2004: 215-216).

4.1.3. Συνεργασίες μεταξύ των φορέων σε σύνολο δράσεων

Στην ενότητα που ακολουθεί θα αποτυπώσουμε την συνεργασία μεταξύ των φορέων, στο σύνολο των πραγματοποιηθέντων δράσεων. Θα εξερευνήσουμε, δηλαδή, ποιος φορέας συνδιοργανώνει δράσεις και με ποιον τις υλοποιεί (π.χ. μία δράση διανομής τροφίμων συνδιοργανώνεται από το Δήμο Ηρακλείου και την Εκκλησία), επίσης θα δούμε τους φορείς που λειτουργούν υποστηρικτικά κατά τη διεξαγωγή μίας δράσης (π.χ. συλλογή τροφίμων από το Εργατικό Κέντρο Ηρακλείου με την υποστήριξη της Περιφέρειας Κρήτης), καθώς και τους φορείς που γίνονται αποδέκτες δράσεων οι οποίες υλοποιήθηκαν από άλλο φορέα ή φορείς (π.χ. ένα σχολείο συγκεντρώνει τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης για την ενίσχυση του κοινωνικού παντοπωλείου του Δήμου Ηρακλείου).

Η ανάλυση έδειξε ότι στο σύνολο των 842 δράσεων, το 13,9% εξ αυτών την υπό μελέτη περίοδο, 117 δράσεις δηλαδή, ήταν αποτέλεσμα συνδιοργάνωσης μεταξύ δύο φορέων οργάνωσης. Οι εν λόγω συνδιοργανώσεις περιγράφονται λεπτομερώς στην ανάλυση ανά κύριο φορέα οργάνωσης. Επιπρόσθετα, 20 δράσεις (2,4%) σε σύνολο 842 ήταν αποτέλεσμα συνδιοργάνωσης μεταξύ τριών φορέων.

Από τον πίνακα 4.4 παρατηρούμε ότι οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κυρίως, υποστηρίζουν τη δράση άλλου φορέα ή άλλων φορέων, σε ποσοστό 25,64%. Και οι φορείς του ιδιωτικού τομέα, όμως, συμμετέχουν και στηρίζουν δράσεις άλλων φορέων, σε ποσοστό 21,37%, ακολουθεί η κατηγορία των συλλόγων (11,11%), οι συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις (9,40%), η Εκκλησία (8,55%), τα δημόσια σχολεία (8,55%) και οι λοιποί φορείς του δημοσίου (6,84%). Οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (3,42%), οι ανθρωπιστικοί/εθελοντικοί φορείς (2,56%) και οι φορείς για την υγεία/πρόνοια (2,56%), στηρίζουν δράσεις άλλων φορέων σε αρκετά μικρότερο βαθμό. Οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, τα κόμματα και η κατηγορία της Ε.Ε., τέλος, δεν λειτουργούν υποστηρικτικά σε δράσεις άλλων φορέων. Οι προαναφερόμενες

υποστηρικτικές δράσεις αποτυπώνονται αναλυτικά στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης κατά φορέα οργάνωσης.

Πίνακας 4.4 Φορέας υποστήριξης σε δράσεις άλλου φορέα στο σύνολο των δράσεων

Φορέας υποστήριξης της δράσης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	10	8,55%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	30	25,64%
Σύλλογοι	13	11,11%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	3	2,56%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	0	0,00%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	11	9,40%
Δημόσια Σχολεία	10	8,55%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	8	6,84%
Ιδιωτικός τομέας	25	21,37%
Ε.Ε.	0	0,00%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	0	0,00%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	4	3,42%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	3	2,56%
Σύνολο	117	100,00%

Από τον πίνακα 4.5 διακρίνουμε ότι οι φορείς παροχής υγείας/πρόνοιας αποτελούν τους φορείς, οι οποίοι, σε ποσοστό 55,00%, γίνονται αποδέκτες των δράσεων και πρακτικών που διεξάγονται από άλλους φορείς, ενώ, ακολουθούν η Εκκλησία (13,75%) και η Τοπική Αυτοδιοίκηση (10,25%). Σε αρκετά μικρότερο βαθμό αποδέκτες δράσεων άλλων φορέων αποτελούν τα δημόσια σχολεία (4,75%), οι σύλλογοι (4%), οι τοπικές ομάδες αλληλεγγύης (3,50%) και οι φορείς του δημοσίου τομέα (3,50%), οι ανθρωπιστικές οργανώσεις (2,75%) και οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (0,50%). Οι φορείς αποδέκτες δράσεων άλλων φορέων που κατέδειξε η επεξεργασία των δεδομένων αποτυπώνονται στην ανάλυση κατά φορέα.

Πίνακας 4.5 Φορέας αποδέκτης της δράσης άλλου φορέα στο σύνολο των δράσεων

Φορέας αποδέκτης της δράσης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	55	13,75%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	41	10,25%
Σύλλογοι	16	4,00%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	11	2,75%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	14	3,50%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	8	2,00%
Δημόσια Σχολεία	19	4,75%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	14	3,50%
Ιδιωτικός τομέας	0	0,00%
Ε.Ε.	0	0,00%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	0	0,00%

Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	2	0,50%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	220	55,00%
Σύνολο	400	100,00%

Συνοψίζοντας, 117 (13,9%) από τις 842 δράσεις αποτελούν συνδιοργάνωση μεταξύ δύο φορέων και 20 δράσεις (2,4%) αποτελούν συνδιοργάνωση μεταξύ τριών φορέων. Οι φορείς της Τοπικής αυτοδιοίκησης, ο ιδιωτικός τομέας και οι σύλλογοι υποστηρίζουν, κατεξοχήν, τις δράσεις άλλου φορέα ή φορέων, ενώ, οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, τα κόμματα και η Ε.Ε. δεν υποστηρίζουν και δεν συμμετέχουν σε δράσεις άλλων φορέων. Αναφορικά, τέλος, με τους φορείς που γίνονται οι αποδέκτες των δράσεων άλλων φορέων, διαπιστώσαμε ότι, ως επί το πλείστον, οι φορείς παροχής υγείας/πρόνοιας και, σε σημαντικό μικρότερο βαθμό, η Εκκλησία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, γίνονται αποδέκτες των αλληλέγγυων πρακτικών άλλου φορέα ή φορέων.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων αλληλεγγύης και υποστήριξης που αποτυπώθηκαν στην παρούσα έρευνα και μάλιστα σε ποσοστό 86,1% του συνόλου, δεν αφορά σε συνεργασίες μεταξύ των φορέων ή σε δράσεις ενός φορέα για την υποστήριξη δομής άλλου φορέα. Η πλειονότητα των δράσεων, επίσης, σχετίζεται με δράσεις στις οποίες οι φορείς που τις διεξάγουν παρέχουν την βοήθεια και την υποστήριξη τους απευθείας στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, χωρίς την μεσολάβηση ή στήριξη άλλου φορέα ή φορέων.

Έρευνα σχετικά με την έκφραση αλληλεγγύης σε περίπτωση έκτακτου φαινομένου κατέδειξε ότι η πλειοψηφία των φορέων που κινητοποιήθηκαν έδρασαν ανεξάρτητα και όχι σε συνεργασία με άλλους φορείς. Η συγκεκριμένη έρευνα συμπεραίνει, επιπρόσθετα, ότι η αντίδραση των φορέων και το δυναμικό αλληλεγγύης που εκφράστηκε ήταν αυθόρμητο και ανοργάνωτο (Κάλλας, 2004: 218).

4.1.4. Οι σκοποί των διεξαχθέντων δράσεων

Στους πίνακες 4.6 και 4.7 που ακολουθούν αποτυπώνουμε και παρουσιάζουμε τον σκοπό, ειδικό και γενικό, των δράσεων που διεξήχθησαν στην τοπική κοινωνία για την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013. Ο ειδικός σκοπός της δράσης αφορά τις ειδικές μορφές που εκδηλώνεται η παρεχόμενη βοήθεια, όπως για παράδειγμα διανομή τροφίμων, συλλογή ρούχων και ειδών πρώτης ανάγκης, συγκέντρωση χρημάτων, κτλ

και ο γενικός σκοπός της αφορά στο γενικό τομέα που απευθύνεται η υποστήριξη, πχ. υγεία, σίτιση, εκπαίδευση, ένδυση/υπόδηση, κλπ.

Πίνακας 4.6 Ειδικός σκοπός δράσης σε σύνολο δράσεων

Ειδικός σκοπός σε σύνολο δράσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	60	3,89%
Δωρεάν ψυχολογική υποστήριξη	18	1,17%
Προσφορά τροφίμων	162	10,50%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	33	2,14%
Προσφορά φαρμάκων	2	0,13%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	62	4,02%
Συγκέντρωση τροφίμων	139	9,01%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	42	2,72%
Συγκέντρωση φαρμάκων	19	1,23%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	64	4,15%
Συσσίτιο	22	1,43%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	376	24,37%
Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο	6	0,39%
Μειώσεις τιμών/εκπτώσεις	11	0,71%
Δωρεάν μαθήματα	17	1,10%
Πολιτιστική δράση	223	14,45%
Αθλητική δράση	46	2,98%
Παζάρι	160	10,37%
Χαριστικό παζάρι	3	0,19%
Ανταλλακτικό παζάρι	3	0,19%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	20	1,30%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	29	1,88%
Άλλο	26	1,69%
Σύνολο	1543	100,00%

Σημείωση: Το σύνολο των 1543 δράσεων υπερβαίνει τον πραγματικό αριθμό δράσεων (842), καθώς, μια δράση είχε περισσότερους από έναν ειδικούς σκοπούς όπως πχ. πολιτιστική δράση κατά την οποία συγκεντρώνονται τρόφιμα μακράς διάρκειας και είδη πρώτης ανάγκης («Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών») για τους ευπαθείς συμπολίτες.

Όσον αφορά στον ειδικό σκοπό δράσης (πίνακας 4.6) διαπιστώνουμε ότι μεγάλος αριθμός δράσεων (376 δράσεις) είχαν ως στόχο τη συλλογή και προσφορά χρημάτων, σε ποσοστό 24,37%. Σημαντική, επίσης, είναι και η πραγματοποίηση δράσεων στον τομέα της σίτισης, καθώς το 19,51% εξ αυτών αφορά στη συγκέντρωση και προσφορά τροφίμων. Επιπλέον ένας αριθμός δράσεων (75 δράσεις αθροιστικά), σε ποσοστό 4,86% αντιπροσωπεύει τη συγκέντρωση και προσφορά ρουχισμού και παπουτσιών. Ένα ποσοστό 3,89%, επιπρόσθετα, αφορά στη διενέργεια δωρεάν εξετάσεων για ανασφάλιστους συμπολίτες, ενώ 18 δράσεις (1,17%) υλοποιήθηκαν στο πεδίο της παροχής ψυχολογικής υποστήριξης. Οι δράσεις ψυχολογικής υποστήριξης που αποτυπώθηκαν αφορούσαν την στήριξη ατόμων με ιδιαίτερα νοσήματα (νεοπλασία, αυτισμό, κ.α.) και των οικογενειών τους, τα άτομα τρίτης ηλικίας, καθώς και τους ψυχικά ασθενείς και τους ουσιοεξαρτώμενους.

Η κατηγορία, ακόμη, με την προσφορά και συγκέντρωση διαφόρων αγαθών, σε ποσοστό 8,17%, αθροιστικά, αφορά σε προσφορά ειδών πρώτης ανάγκης, είδη προσωπικής υγιεινής και καθαριστικά, καθώς και, σχολικά είδη για άπορους μαθητές, βιβλία και παιχνίδια (για παιδιά που νοσηλεύονται σε νοσοκομεία και ιδρύματα).

Παρατηρούμε, επίσης, ένα σημαντικό αριθμό δράσεων να αφορά σε διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων (14,45%). Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλων των ειδών τις ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, συναυλίες, θεατρικές και κινηματογραφικές παραστάσεις, εκθέσεις βιβλίων και φωτογραφίας, εκδηλώσεις σε περιόδους εορτών, κλπ. Ο σχετικά σημαντικός αριθμός πραγματοποιηθέντων δράσεων (223) μπορεί να εξηγηθεί και από το γεγονός ότι την υπό εξέταση περίοδο εμφανίζεται, και σταδιακά υιοθετείται, η μορφή του «κοινωνικού εισιτηρίου». Έτσι, στις διάφορες παραστάσεις, συναυλίες και εκδηλώσεις, αντί για εισιτήριο, συγκεντρώνονται, κυρίως, τρόφιμα μακράς διάρκειας, αλλά και διάφορα είδη πρώτης ανάγκης και προσωπικής υγιεινής. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις αναδεικνύονται, συνεπώς, σε έναν αρκετά δημοφιλή τρόπο συλλογής βασικών για τη διαβίωση αγαθών, πέρα από την συλλογή χρημάτων.

Σημαντική εκτιμάται ακόμη και η διοργάνωση ποικίλων παζαριών, σε ποσοστό 10,75% και 166 δράσεις, στην υπό μελέτη περίοδο (160 παζάρια, 3 χαριστικά και 3 ανταλλακτικά παζάρια). Παζάρια πραγματοποιούνται συνήθως τις περιόδους των εορτών από σχολεία, συλλόγους, τον ιδιωτικό τομέα και ανθρωπιστικές/φιλανθρωπικές/εθελοντικές οργανώσεις.

Στον πίνακα 4.7 που ακολουθεί, διαπιστώνουμε, επίσης, ότι το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν αφορούσε στην συλλογή χρημάτων, σε ποσοστό 35,73% και 378 δράσεις. Αξιοσημείωτο, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι το 31% των δράσεων που υλοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία αφορά στην κάλυψη αναγκών των συμπολιτών μας στον καίριο τομέα της σίτισης, με 327 δράσεις την υπό μελέτη περίοδο. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλες τις δράσεις συγκέντρωσης και προσφοράς τροφίμων, αλλά και την πραγματοποίηση συσσιτίων.

Κατά την υπό μελέτη περίοδο καταγράφηκαν, ακόμη, 85 δράσεις (8,03%) για την αντιμετώπιση αναγκών που σχετίζονται με την υγεία του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, καταγράψαμε δράσεις που οργανώθηκαν στον τομέα της εκπαίδευσης, σε ποσοστό 3,59%, αλλά και 130 δράσεις (12,29%) για την συγκέντρωση διαφόρων υλικών αγαθών και ειδών πρώτης ανάγκης.

Πίνακας 4.7 Γενικός σκοπός δράσης σε σύνολο δράσεων

Γενικός σκοπός δράσης σε σύνολο δράσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	85	8,03%
Εκπαίδευση	38	3,59%
Σίτιση	327	30,91%
Στέγαση	27	2,55%
Ένδυση/ Υπόδηση	73	6,90%
Χρηματικό πόσο	378	35,73%
Διάφορα υλικά αγαθά	130	12,29%
Σύνολο	1058	100,00%

Σημείωση: Το σύνολο των 1058 δράσεων ξεπερνά και για το γενικό σκοπό δράσης τις 842 πραγματοποιηθείσες δράσεις. Το γεγονός, και στο σημείο αυτό, έγκειται στο ότι η ίδια δράση μπορεί να αφορά περισσότερους από έναν σκοπούς (πχ. να αφορά συλλογή χρημάτων, τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης).

Από τα ανωτέρω προκύπτει, συνεπώς, ότι η παρεχόμενη βοήθεια και στήριξη προσανατολίζεται, πέρα από την συγκέντρωση χρημάτων⁷⁵ που αφορά και το μεγαλύτερο ποσοστό δράσεων, στην κάλυψη των αναγκών σίτισης των συμπολιτών μας αλλά και στη συγκέντρωση βασικών υλικών αγαθών. Επιπλέον καταγράφηκαν δράσεις που αφορούν την παροχή δωρεάν υπηρεσιών υγείας, την ένδυση/υπόδηση, αλλά και τον τομέα της εκπαίδευσης και της στέγασης. Η κοινωνία των πολιτών, συνεπώς, κινητοποιείται για να ανταποκριθεί στις δυσμενέστερες επιπτώσεις του φαινομένου της ύφεσης και την κάλυψη της ταχείας αύξησης στη ζήτηση τροφίμων⁷⁶ και βασικών αγαθών, υπηρεσιών υγείας, περίθαλψης και εκπαίδευσης.

Όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω μία από τις βασικές προτεραιότητες των συσσωματώσεων της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί η συλλογή και προσφορά τροφίμων και δωρεάν γευμάτων. Γεγονός που μαρτυρεί την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των Ηρακλειωτών κατά την περίοδο της μελέτης. Από ευρήματα έρευνας, εξάλλου, επισημαίνεται η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις προτεραιότητες των οργανώσεων, οι οποίες, εκτός από το ότι παρατείνουν την περίοδο παρεχόμενης βοήθειας και στήριξης, δίνουν και μεγαλύτερη έμφαση στην κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών των ευπαθών συμπολιτών μας σε συνδυασμό με την κάλυψη των αναγκών για ζητήματα υγείας και περίθαλψης (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 70).

⁷⁵ Η συγκέντρωση χρημάτων περιλαμβάνει οικονομική ενίσχυση ιδρυμάτων και οργανώσεων, συγκέντρωση χρημάτων για αγορά τροφίμων και πραγματοποίηση συσσιτίων, συλλογή χρημάτων για αγορά ειδών πρώτης ανάγκης, υγειονομικού υλικού και φαρμάκων, ρουχισμού και υποδημάτων, βιβλίων, παιχνιδιών και κάθε είδους υλικών αγαθών.

⁷⁶ Από αναφορές δικτύων και δομών αλληλεγγύης προκύπτει ολόένα και μεγαλύτερος αριθμός συμπολιτών μας που απευθύνονται στις εν λόγω δομές, για να μην κοιμηθούν νηστικοί το βράδυ. Επίσης, στην περιοχή της Αττικής καταγράφεται αύξηση των δομών που παρέχουν τρόφιμα, κατά 42%, από τον Ιούλιο του 2013 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2014, ενώ, εμφανίζονται κατά 28% αυξημένες οι ανάγκες σε τρόφιμα από τον Ιούλιο του 2013 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2014 (Δασκαλοπούλου, 2014).

Από την ίδια έρευνα προκύπτει, επιπρόσθετα, ποικιλία δράσεων και πρωτοβουλιών των διαφόρων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών οι οποίες προσανατολίζονται στην παροχή βοήθειας σε χρήμα αλλά και σε είδος (κυρίως υπέρ πολύτεκνων και φτωχών οικογενειών), στην παροχή τροφίμων και ρούχων, την ιατρική και υγειονομική βοήθεια, την δημιουργία δομών φιλοξενίας, την ψυχολογική και νομική υποστήριξη, την υλική βοήθεια σε μετανάστες και πρόσφυγες κλπ (Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014: 56 - 57).

Και από τα στοιχεία της έρευνας για την έκφραση της αλληλεγγύης την περίοδο των σεισμών της Αττικής διαπιστώθηκε, ότι το μεγαλύτερο μέρος της βοήθειας αφορούσε παροχή χρημάτων (22,8%), διαφόρων ειδών (19,29%) και τροφίμων (14,9%), διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, σε ποσοστό 13,4% και τέλος σε παροχή περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής στήριξης (7,31%) (Κάλλας, 2004: 222).

4.1.5. Οι επαναλαμβανόμενες δράσεις

Από τον πίνακα 4.8 παρατηρούμε ότι 36 δράσεις (4,2%) στο σύνολο των 842 είναι επαναλαμβανόμενες. Επαναλαμβανόμενες δράσεις, φαίνεται να διοργανώνουν, κυρίως, οι φορείς υγείας/πρόνοιας (50%), η εκκλησία (13,89%) και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις (11,11%). Η κατηγορία αυτή, όπως έχει ήδη αναφερθεί στο μεθοδολογικό μέρος της παρούσας, αποτυπώνει τις δράσεις που δεν συμβαίνουν άπαξ, αλλά επαναλαμβάνονται κατά την διάρκεια της εβδομάδας, όπως, για παράδειγμα, η καθημερινή διοργάνωση συσσιτίων από ενορίες και φιλόπτωχα ταμεία εκκλησιών, η παροχή ψυχολογικής υποστήριξης αλλά και δωρεάν εξετάσεων από φορέα παροχής φροντίδας σε ηλικιωμένους, τρεις φορές την εβδομάδα, η καθημερινή συλλογή τροφίμων από το Εργατικό Κέντρο Ηρακλείου, κλπ.

Πίνακας 4.8 Αριθμός επαναλαμβανόμενων δράσεων ανά φορέα οργάνωσης σε σύνολο δράσεων

Κύριος Φορέας Οργάνωσης της δράσης	Αριθμός επαναλαμβανόμενων δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	5	13,89%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	3	8,33%
Σύλλογοι	2	5,56%
Ανθρωπιστικού/φιλανθρωπικού/εθελοντικοί φορείς	1	2,78%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	2,78%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	4	11,11%

Δημόσια Σχολεία	1	2,78%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	0	0,00%
Ιδιωτικός τομέας	1	2,78%
Ε.Ε.	0	0,00%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	0	0,00%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	0	0,00%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	18	50,00%
Σύνολο	36	100,00%

Καταληκτικά, από την ανάλυση αναδεικνύεται ένας αριθμός δράσεων, σε ποσοστό περίπου 4%, οι οποίες είναι επαναλαμβανόμενες και πραγματοποιούνται από φορείς παροχής υγείας/πρόνοιας, την εκκλησία και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις.

4.1.6. Οι ωφελούμενοι στο σύνολο των δράσεων

Η ανάλυση κατέδειξε ότι σε 672 από τις 842 δράσεις συνολικά, αποτυπώνεται η ομάδα που ωφελείται. Το 37% εξ αυτών των δράσεων, δε, αφορά άτομα που πλήττονται άμεσα από την ένδεια, όπως άποροι, άνεργοι, άστεγοι, ανασφάλιστοι, κλπ. Επιπλέον, το 26,34% των δράσεων απευθύνεται σε παιδιά και νέους. Επιπρόσθετα, σημαντικός αριθμός δράσεων αφορά και την στήριξη ατόμων με ειδικές ανάγκες, σε ποσοστό 16,67%. Ένα ποσοστό δράσεων, ακόμη, απευθύνθηκε σε ασθενείς (13,39%) και την ειδική ομάδα πολιτών (5,65%), ενώ, μόλις το 1% των δράσεων για την υπό μελέτη περίοδο, είχε ως στόχο την παροχή βοήθειας αποκλειστικά σε μετανάστες και κρατούμενους φυλακών.

Πίνακας 4.9 Ωφελούμενες ομάδες σε σύνολο δράσεων

Ωφελούμενες ομάδες	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	112	16,67%
Παιδιά/νέοι	177	26,34%
Ασθενείς	90	13,39%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	6	0,89%
Άτομα σε ένδεια	249	37,05%
Ειδική ομάδα πολιτών	38	5,65%
Σύνολο	672	100,00%

Σημείωση: Η κατηγορία με τις «Ειδικές ευπαθείς ομάδες» περιλαμβάνει μετανάστες και κρατούμενους στις φυλακές. Η κατηγορία «Ειδική ομάδα πολιτών» περιλαμβάνει άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνους και τρίτεκνους.

Οι ομάδες που απευθύνεται η κοινωνική αλληλεγγύη, συνεπώς, αφορά, κυρίως, τα άτομα που πλήττονται άμεσα από την ένδεια, τα παιδιά και τους νέους, και, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και προβλήματα υγείας. Ένας αριθμός δράσεων, επιπρόσθετα, απευθύνεται, σε ειδικές ομάδες πολιτών, όπως άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνους και

τρίτεκνους, ενώ, ένας πολύ μικρός αριθμός δράσεων απευθύνεται σε μετανάστες και κρατούμενους στις φυλακές.

Αν και από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δεν μπορεί να συναχθεί αν η παροχή βοήθειας είναι καθολική (χωρίς ανισότητες και αποκλεισμούς λόγω φύλου, γλώσσας, καταγωγής, θρησκείας, κλπ.), ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι μικρότερο είναι το ποσοστό των δράσεων που απευθύνεται αποκλειστικά σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες, (μετανάστες, ασθενείς, ΑΜΕΑ), ενώ, μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των καταγεγραμμένων δράσεων που απευθύνονται σε άτομα που εντάσσονται σε αυτή την μερίδα του πληθυσμού που βρίσκεται σε οικονομική αδυναμία και πλήττεται άμεσα από την ένδεια και τη φτώχεια, εξαιτίας της κρίσης. Εξάλλου, μία από τις πιο άμεσες συνέπειές της είναι ένας ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων που δοκιμάζονται από την φτώχεια, με σημαντικά ποσοστά για τους ανέργους, τα παιδιά και τους νέους (Μπαλούρδος, 2011: 186-187). Επισημαίνεται ότι η Παπαδάκη (2015) στην έρευνά της διαπιστώνει ότι το 53,7% των δράσεων που καταγράφηκαν την περίοδο Μαΐου 2010 – Απριλίου 2012 είχαν ως στόχο την ενίσχυση των φτωχότερων ομάδων του πληθυσμού.

Έρευνα για την αλληλεγγύη στην εκπαίδευση σε περίοδο κρίσης, ανέδειξε ότι, εκτός από τις δράσεις στον τομέα της εκπαίδευσης που απευθύνονται σε μαθητές, οι δράσεις αλληλεγγύης έχουν ως στόχο, κυρίως, τις άπορες, φτωχές και πολυμελείς οικογένειες. Οι φορείς της συγκεκριμένης έρευνας διατείνονται ότι αν στηριχτεί η οικογένεια θα στηριχθούν στη συνέχεια και τα παιδιά, η πλέον ευάλωτη ομάδα του πληθυσμού. Επιπλέον ένα αριθμός δράσεων απευθύνθηκε σε ασθενείς, σε άστεγους, νέους που είναι άνεργοι και σε ηλικιωμένους και συνταξιούχους. Ορισμένες δράσεις, τέλος, συμπεριέλαβαν μόνο Έλληνες, ενώ κάποιες άλλες, μόνο αλλοδαπούς (Καντζάρα, 2014: 292).

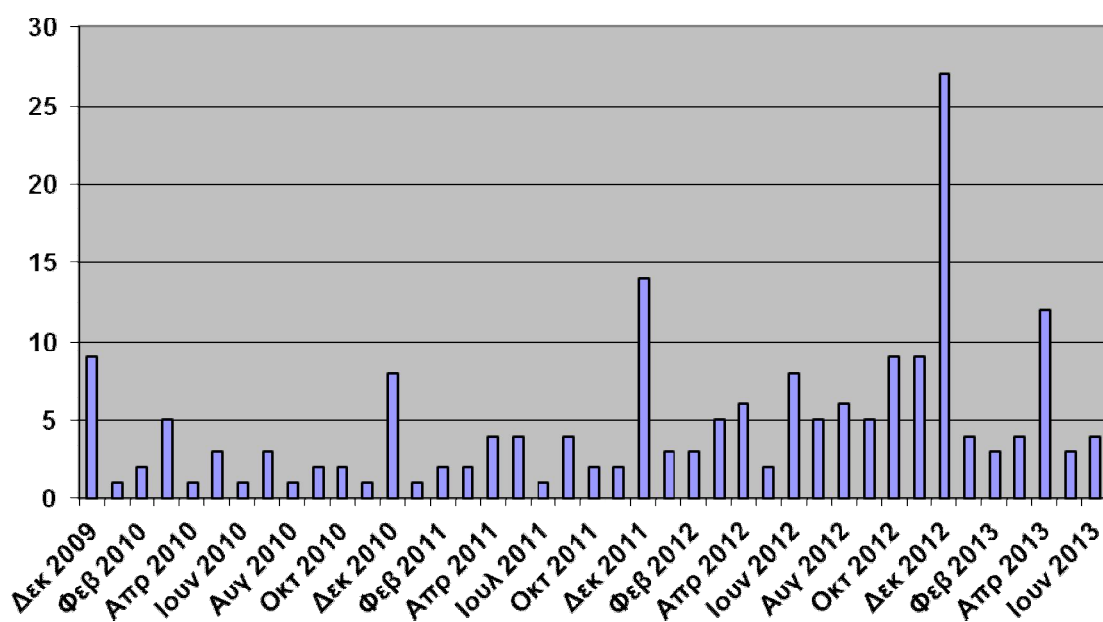
4.2. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης ανά κύριο φορέα οργάνωσης

Στην ενότητα που ακολουθεί θα παρουσιάσουμε τα βασικά ευρήματα της επεξεργασίας των δεδομένων μας αναφορικά με τους κύριους φορείς που δραστηριοποιήθηκαν στην κοινωνία του Ηρακλείου την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013. Η παρουσίασή μας θα γίνει με βάση την ένταση της δραστηριότητας κάθε φορέα, έτσι όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 4.3. (βλ., υποενότητα 4.1.2.) Θα δούμε, δηλαδή, τους φορείς από τον πιο δραστήριο στο λιγότερο δραστήριο, σύμφωνα με τον αριθμό των δράσεων που διοργάνωσαν το υπό εξέταση χρονικό διάστημα.

4.2.1. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Συλλόγων

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε την χρονική συμπεριφορά του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013 για την κατηγορία των Συλλόγων. Όπως είδαμε στην ενότητα 4.1.2. οι σύλλογοι αποτελούν την κατηγορία με τις περισσότερες πραγματοποιηθείσες δράσεις, καθώς, την περίοδο της έρευνας διοργάνωσαν στην τοπική κοινωνία, 193 από τις 842 συνολικά δράσεις, σε ποσοστό 19,53% επί του συνόλου των δράσεων.

Διάγραμμα 4.10 Χρονική συμπεριφορά δράσεων αλληλεγγύης Συλλόγων

Από το παραπάνω διάγραμμα παρατηρούμε αύξηση και των δράσεων των Συλλόγων όσο η κρίση προχωρά στην ελληνική κοινωνία. Αν συγκρίνουμε, για παράδειγμα, τις πραγματοποιηθείσες δράσεις του Δεκεμβρίου του 2009, λίγο πριν την έναρξη της ύφεσης και του Δεκεμβρίου του 2012, περιόδος κατά την οποία εξελίσσεται και επιδεινώνεται η κρίση, παρατηρούμε ότι οι δράσεις των Συλλόγων έχουν τριπλασιαστεί (από 9 σε 27 αντίστοιχα). Επίσης, και στην εν λόγω κατηγορία φορέων διαπιστώνουμε περιοδικότητα στο φαινόμενο της αλληλεγγύης τα Χριστούγεννα και το Πάσχα.

Στον πίνακα 4.11 που ακολουθεί διακρίνουμε μια έντονη δραστηριοποίηση των Συλλόγων στη συγκέντρωση χρημάτων (27,18%), στη διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων (17,21% και 8,48% αντίστοιχα), στη διοργάνωση παζαριών (9,73%) αλλά και στη συμμετοχή σε 12 δράσεις για τη δημιουργία δομής φιλοξενίας.

Πίνακας 4.11 Ειδικός σκοπός δράσεων Συλλόγων

Ειδικός σκοπός δράσεων Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	2	0,50%
Προσφορά τροφίμων	17	4,24%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	10	2,49%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	6	1,50%
Συγκέντρωση τροφίμων	47	11,72%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	12	2,99%
Συγκέντρωση φαρμάκων	4	1,00%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	20	4,99%
Συσσίτιο	2	0,50%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	109	27,18%
Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο	1	0,25%
Μειώσεις τιμών/εκπτώσεις	6	1,50%
Δωρεάν μαθήματα	1	0,25%
Πολιτιστική δράση	69	17,21%
Αθλητική δράση	34	8,48%
Παζάρι	37	9,23%
Χαριστικό παζάρι	1	0,25%
Ανταλλακτικό παζάρι	1	0,25%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	2	0,50%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	12	2,99%
Άλλο	8	2,00%
Σύνολο	401	100,00%

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 4.11 και οι Σύλλογοι την υπό εξέταση περίοδο δραστηριοποιούνται στην συγκέντρωση και προσφορά τροφίμων, με 64 δράσεις (15,96%), στη συλλογή και παροχή βασικών υλικών ειδών (26 δράσεις) και στην προσφορά παπουτσιών και ρούχων (5,48%). Μικρή δράση αναπτύσσουν επίσης στη συγκέντρωση φαρμάκων (4 δράσεις), στη διοργάνωση συσσιτίων (2) και σε δράσεις που αφορούν σε μειώσεις τιμών ή/και εκπτώσεις, με 6 δράσεις (οι εν λόγω δράσεις αφορούν τις μειώσεις τιμών σε πολύτεχνες και τρίτεχνες οικογένειες).

Στον πίνακα 4.12 που έπεται παρατηρούμε ότι το 44,35% δράσεων αφορά τη συγκέντρωση χρημάτων για ποικίλους σκοπούς. Το 27% των δράσεων απευθύνεται, και από τους Συλλόγους, στον τομέα της σίτισης, ενώ, δραστηριοποιούνται και στην συγκέντρωση ειδών πρώτης ανάγκης (11,69%) και ρουχισμού/υποδημάτων (8,47%).

Πίνακας 4.12 Γενικός σκοπός δράσεων Συλλόγων

Γενικός σκοπός δράσεων Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	6	2,42%
Εκπαίδευση	3	1,21%
Σίτιση	69	27,82%
Στέγαση	10	4,03%
Ένδυση/υπόδηση	21	8,47%
Χρηματικό ποσό	110	44,35%
Διάφορα αγαθά	29	11,69%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	248	100,00%

Όσον αφορά στις ωφελούμενες από τις δράσεις, κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού, παρατηρούμε ότι οι σύλλογοι παρέχουν βοήθεια και υποστήριξη, κατεξοχήν, στα άτομα που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες και στα παιδιά και τους νέους, σε ποσοστό 33,33% και 29,25% αντίστοιχα. Αποδέκτες, ακόμη, της βοήθειας αποτελούν οι Ειδικές ομάδες πολιτών σε ποσοστό 13,61% (πολύτεκνοι, τρίτεκνοι, ηλικιωμένοι), τα ΑΜΕΑ (12,93%) και οι «Ασθενείς» (10,88%).

Πίνακας 4.13 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Συλλόγων

Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	19	12,93%
Παιδιά/νέοι	43	29,25%
Ασθενείς	16	10,88%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	49	33,33%
Ειδική ομάδα πολιτών	20	13,61%
Σύνολο	147	100,00%

Από τα στοιχεία του πίνακα 4.14 διακρίνουμε ότι οι σύλλογοι συνδιοργανώνουν δράσεις, ως επί το πλείστον, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (32,69%), αλλά και, με τους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια (13,46%), τα σχολεία (9,62%) και τον ιδιωτικό τομέα (9,62%). Πραγματοποιούν, ακόμη, συνεργασίες, με την εκκλησία (7,69%) και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα (7,69%), τις επαγγελματικές οργανώσεις (5,77%), το δημόσιο τομέα (5,77%) και τις τοπικές ομάδες αλληλεγγύης (5,77%). Δεν πραγματοποιούν, τέλος καμία συνεργασία την περίοδο της έρευνας με κόμματα και τις ειδικές ομάδες του πληθυσμού.

Πίνακας 4.14 Συνδιοργανώσεις Συλλόγων

Συνδιοργανώσεις Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	4	7,69%

Τοπική Αυτοδιοίκηση	17	32,69%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	4	7,69%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	3	5,77%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	3	5,77%
Δημόσια Σχολεία	5	9,62%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	3	5,77%
Ιδιωτικός τομέας	5	9,62%
Ε.Ε.	1	1,92%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	7	13,46%
Σύνολο	52	100,00%

Στον πίνακα 4.15 παρατηρούμε ότι οι Σύλλογοι, σε ποσοστό 34,62% αλληλοϋποστηρίζονται, κατά την διοργάνωση δράσεων. Την δράση τους υποστηρίζει, επίσης, η Τοπική Αυτοδιοίκηση και οι δομές της (30,77%), ο δημόσιος τομέας(7,69%), οι συνδικαλιστικές οργανώσεις (7,69%) και ο ιδιωτικός τομέας (7,69%).

Πίνακας 4.15 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Συλλόγων

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία	1	3,85%
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	8	30,77%
Φορέας Υποστήριξης Σύλλογοι	9	34,62%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	2	7,69%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	1	3,85%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος Τομέας	2	7,69%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός Τομέας	2	7,69%
Φορέας Υποστήριξης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	3,85%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	26	100,00%

Σημείωση: «Φορέας υποστήριξης Σύλλογοι» σημαίνει ότι ένας σύλλογος υποστηρίζει τη δράση που πραγματοποιεί άλλος σύλλογος.

Από τον κάτωθι πίνακα αντιλαμβανόμαστε, τέλος ότι η πλειοψηφία των δράσεων των συλλόγων έχει ως αποδέκτη τους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια σε ποσοστό 59,81%, ενώ, μικρότερος αριθμός δράσεων έχουν ως αποδέκτες την Εκκλησία (10,28%), την Τοπική Αυτοδιοίκηση (9,35%), αλλά και τους ίδιους τους συλλόγους (6,54%).

Πίνακας 4.16 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Συλλόγων

Φορείς αποδέκτες δράσεων Συλλόγων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	11	10,28%
Φορέας Αποδέκτης τοπική Αυτοδιοίκηση	10	9,35%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	7	6,54%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	3	2,80%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	5	4,67%

Φορέας Αποδέκτης Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	0,93%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	0,93%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	4	3,74%
Φορέας Αποδέκτης Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	1	0,93%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	64	59,81%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	107	100,00%

Σημείωση: «Φορέας αποδέκτης Σύλλογοι» σημαίνει ότι ένας σύλλογος υλοποιεί μία δράση για τη στήριξη δομών άλλου συλλόγου

Καταληκτικά επισημαίνουμε ότι οι Σύλλογοι κινητοποιούνται έντονα την υπό μελέτη περίοδο στην τοπική κοινωνία, με ποικιλία δραστηριοτήτων, πολιτιστικών και αθλητικών δράσεων και διαφόρων παζαριών. Το πρωταρχικό μέλημά τους συνιστά η συγκέντρωση χρημάτων, ωστόσο, σημαντική βοήθεια προσφέρουν και στην παροχή τροφίμων, αλλά και, στη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών, ρούχων και υποδημάτων. Οι Σύλλογοι, τέλος, απευθύνουν την δράση του, κυρίως, στις ευάλωτες οικονομικά ομάδες του πληθυσμού και τα παιδιά.

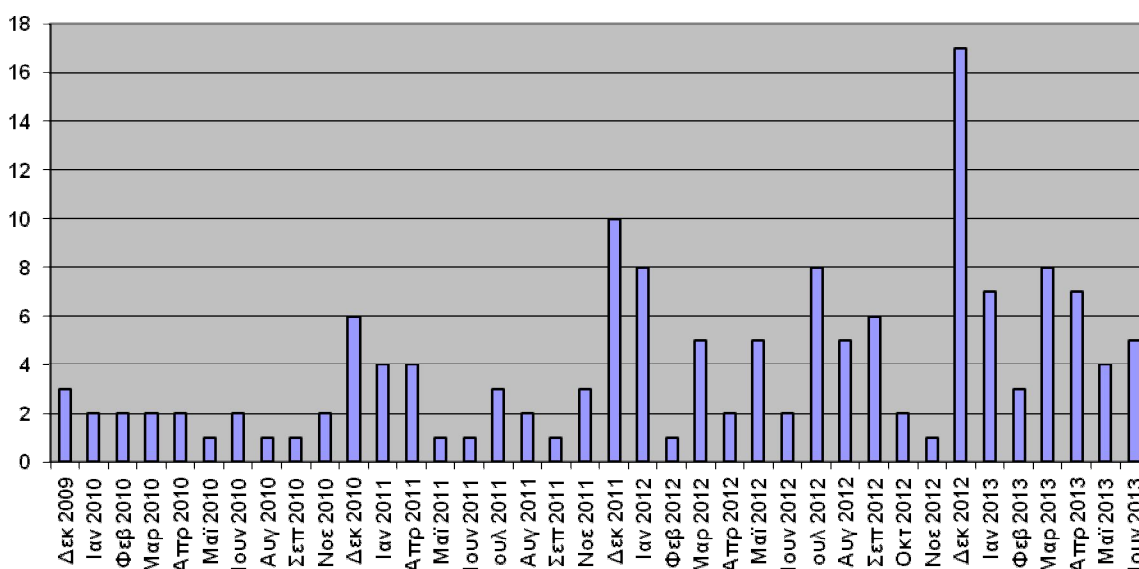
Αναφορικά με τις συνεργασίες που πραγματοποιούν, από τα ανωτέρω συνάγεται, ότι συνεργάζονται περισσότερο με τους οργανισμούς της Τοπικής αυτοδιοίκησης και σε μικρότερο βαθμό με του Φορείς παροχής υγείας, τα δημόσια σχολεία και τον ιδιωτικό τομέα. Σε ποσοστό 34,62% προκύπτει επίσης ότι οι σύλλογοι υποστηρίζονται μεταξύ τους στις διάφορες δράσεις, ενώ, σημαντική είναι και η υποστήριξη που δέχονται από τις δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Τέλος, οι αλληλέγγυες πρακτικές των συλλόγων απευθύνονται, στην πλειοψηφία των δράσεων, στους φορείς και τα ιδρύματα για την υγεία και την πρόνοια.

Σε περίοδο κρίσης οι σύλλογοι, μαζί με τους Δήμους, την Εκκλησία, εθελοντές και συνδικάτα, δραστηριοποιούνται, κυρίως, στον τομέα της σίτισης, στηρίζοντας, τη δομή του κοινωνικού παντοπωλείου (Μπουρίκος, 2013: 22). Φοιτητικοί σύλλογοι, ακόμη, αναλαμβάνουν τη διενέργεια δωρεάν μαθημάτων ή τη διάθεση τροφίμων και φαρμάκων (Καντζάρα, 2014: 291). Σε τοπικό επίπεδο, τέλος, η συνεισφορά των ποικίλων συλλόγων, μέσω της διοργάνωσης μεγάλου αριθμού δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης, εκτιμάται ως εξαιρετικά κρίσιμη και σημαντική (Παπαδάκη, 2015).

4.2.2. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης του Ιδιωτικού τομέα

Οι φορείς και οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα⁷⁷ την περίοδο που συμπεριλήφθηκε στην εν λόγω έρευνα πραγματοποίησαν 149 δράσεις στο σύνολο 842 δράσεων (15,08%). Από το διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι οι ιδιωτικοί φορείς πραγματοποιούν δράσεις και πριν την εκδήλωση της κρίσης. Οι εν λόγω δράσεις καταγράφουν οριακή αύξηση το 2010, ενώ, εμφανίζονται διπλασιασμένες από τον Δεκέμβριο του 2010 και για τα έτη 2011, 2012 και 2013, συγκριτικά με το έτος 2010.

Διάγραμμα 4.17 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ιδιωτικού τομέα

Και στην περίπτωση των ιδιωτικών φορέων παρατηρείται έντονη κινητοποίηση την περίοδο λίγο πριν τις γιορτές των Χριστουγέννων αλλά και την περίοδο των Αποκριών των ετών 2012 και 2013. Η αύξηση των δράσεων, για παράδειγμα, από το Δεκέμβριο του 2010 στο Δεκέμβριο του 2011 και του 2012 (6, 10 και 17 αντίστοιχα) δεν ερμηνεύεται μόνο στη βάση του φιλανθρωπικού πνεύματος, λόγω εορτών, αλλά αποδίδεται, κυρίως, στην ένταση του φαινομένου της ύφεσης στη τοπική κοινωνία.

Από τα στοιχεία του πίνακα 4.18 που ακολουθεί παρατηρούμε ότι η πλειονότητα της δράσης των ιδιωτικών φορέων πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της συγκέντρωσης και παροχής τροφίμων (25,89%), στη συγκέντρωση χρημάτων (19,61%) και στη συλλογή και διανομή διαφόρων αγαθών (10,2%). Οι ιδιωτικοί φορείς

⁷⁷ Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλες τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπως σούπερ μάρκετ, εμπορικά καταστήματα, ιδιωτικά σχολεία και φροντιστήρια, τράπεζες, κλπ. Στην εν λόγω κατηγορία συμπεριλήφθηκαν επίσης και οι δράσεις Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης όπως της εφημερίδας «Πατρίς», καθώς και τοπικών τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών σταθμών.

πραγματοποιούν ακόμη πολιτιστικές και αθλητικές εκδηλώσεις (16,80%) και ποικιλία παζαριών (9,8%).

Πίνακας 4.18 Ειδικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα

Ειδικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	2	0,78%
Προσφορά τροφίμων	40	15,69%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	5	1,96%
Προσφορά φαρμάκων	1	0,39%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	14	5,49%
Συγκέντρωση τροφίμων	26	10,20%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	5	1,96%
Συγκέντρωση φαρμάκων	5	1,96%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	12	4,71%
Συσσίτιο	7	2,75%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	50	19,61%
Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο	2	0,78%
Μειώσεις τιμών/εκπτώσεις	3	1,18%
Δωρεάν μαθήματα	2	0,78%
Πολιτιστική δράση	41	16,08%
Αθλητική δράση	2	0,78%
Παζάρι	23	9,02%
Χαριστικό παζάρι	1	0,39%
Ανταλλακτικό παζάρι	1	0,39%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	1	0,39%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	8	3,14%
Άλλο	4	1,57%
Σύνολο	255	100,00%

Και οι επιχειρήσεις και οι δομές του ιδιωτικού τομέα δραστηριοποιούνται, στο βασικό τομέα που αφορά τις ανάγκες για σίτιση (40%), παράλληλα πραγματοποιούν εκδηλώσεις για τη συλλογή χρημάτων (27,57%) και τη συγκέντρωση ειδών πρώτης ανάγκης (14,59%). Μικρότερη, αλλά εξίσου σημαντική, θεωρείται η συνεισφορά τους στον τομέα της υγείας (4,32%), της εκπαίδευσης (4,32%) και της στέγασης (3,78%) των ευάλωτων συμπολιτών μας.

Πίνακας 4.19 Γενικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα

Γενικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	8	4,32%
Εκπαίδευση	8	4,32%
Σίτιση	74	40,00%
Στέγαση	7	3,78%
Ένδυση/υπόδηση	10	5,41%
Χρηματικό ποσό	51	27,57%
Διάφορα αγαθά	27	14,59%

Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	185	100,00%

Οι κοινωνικές ομάδες που ωφελούνται, τέλος, από την διεξαγωγή των δράσεων των ιδιωτικών φορέων (πίνακας 4.20) είναι τα παιδιά και οι νέοι (35,16%), οι φτωχοί συμπολίτες μας (32,81%) καθώς και τα άτομα με ειδικές ανάγκες (22,66%).

Πίνακας 4.20 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ιδιωτικού τομέα

Ωφελούμενες Ομάδες Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	29	22,66%
Παιδιά/νέοι	45	35,16%
Ασθενείς	9	7,03%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	42	32,81%
Ειδική ομάδα πολιτών	3	2,34%
Σύνολο	128	100,00%

Οι φορείς του ιδιωτικού τομέα πραγματοποίησαν την υπό μελέτη περίοδο 37 συνεργασίες, το 37,84% εξ αυτών με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, το 13,51% με τους συλλόγους και ένα ποσοστό 8,11% με την Εκκλησία, τους Ανθρωπιστικούς φορείς και τους Φορείς για την υγεία και την πρόνοια.

Πίνακας 4.21 Συνδιοργανώσεις Ιδιωτικού τομέα

Συνδιοργανώσεις Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	3	8,11%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	14	37,84%
Σύλλογοι	5	13,51%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	3	8,11%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	2	5,41%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	2,70%
Δημόσια Σχολεία	2	5,41%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	2	5,41%
Ε.Ε.	1	2,70%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	1	2,70%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	3	8,11%
Σύνολο	37	100,00%

Επτά (7) από τις δράσεις του ιδιωτικού τομέα είχαν την υποστήριξη άλλων φορέων, όπως της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (42,86%), των συνδικαλιστικών οργανώσεων, των σχολείων, του δημοσίου αλλά και φορέων του ιδιωτικού τομέα (14,29%).

Πίνακας 4.22 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Ιδιωτικού τομέα

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	3	42,86%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις	1	14,29%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	1	14,29%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας	1	14,29%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	1	14,29%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	7	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας» σημαίνει ότι η διεξαχθείσα δράση υποστηρίζεται επίσης από δομή του ιδιωτικού τομέα.

Ο πίνακας 4.23 δηλώνει ότι από τις 149 δράσεις που πραγματοποίησε ο ιδιωτικός τομέας στην τοπική κοινωνία την περίοδο της έρευνας, οι 119 είχαν ως αποδέκτες άλλους φορείς. Έτσι, το 53,78% εξ αυτών απευθύνθηκαν στους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια, το 21% είχε ως φορέα αποδέκτη την Εκκλησία, το 7,56% δημόσια σχολεία και το 5,88% τις τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης.

Πίνακας 4.23 Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Ιδιωτικού τομέα

Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Ιδιωτικού τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	25	21,01%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	5	4,20%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	6	5,04%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	0,84%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	7	5,88%
Φορέας Αποδέκτης Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις	1	0,84%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	9	7,56%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	1	0,84%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	64	53,78%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	119	100,00%

Από την ανάλυση συνάγεται ότι την υπό μελέτη περίοδο, ο ιδιωτικός τομέας, διοργανώνει μεγάλο αριθμό δράσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης (18% του συνόλου) και συνεισφέρει τα μέγιστα στην τοπική κοινωνία. Οι φορείς του ιδιωτικού τομέα παρουσιάζουν αυξημένη κινητοποίηση τα έτη 2011, 2012 και 2013, περίοδος κατά την οποία αυξάνονται, εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας, οι ανάγκες των Ηρακλειωτών για οικονομική ενίσχυση και στήριξη. Και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, σε

παρόμοιο μοτίβο με τους άλλους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, προσπαθούν να καλύψουν καίρια ζητήματα σίτισης, των παιδιών, των οικονομικά αδύναμων και των ΑΜΕΑ, ενώ συμμετέχουν ενεργά στη συλλογή χρημάτων και την κάλυψη των συνεχώς αυξανόμενων αναγκών για βασικά για την επιβίωση αγαθά.

Ο ιδιωτικός τομέας, επιπρόσθετα, συνδιοργάνωσε την περίοδο της έρευνας 37 δράσεις με άλλους φορείς, το μεγαλύτερο μέρος από αυτές, δε, με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (14 δράσεις), η οποία λειτούργησε και υποστηρικτικά σε 3 από τις 7 αλληλέγγυες δράσεις του. Τέλος 64 από τις 119 δράσεις του ιδιωτικού τομέα απευθύνθηκαν στις διάφορες δομές για την Υγεία και την Πρόνοια, σε ένα ποσοστό δηλαδή 53,78%. Παρατηρούμε ότι και οι δράσεις του ιδιωτικού τομέα, σε ένα μεγάλο ποσοστό, είχαν ως στόχο τη στήριξη άλλων φορέων. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, εξάλλου, δεν έχουν μόνιμες δομές για την άμεση στήριξη και βοήθεια των κοινωνικών ομάδων που αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

Σε περιπτώσεις ανάγκης και σε έκτακτα φαινόμενα οι ενέργειες αλληλεγγύης των επιχειρήσεων και των ιδιωτικών φορέων είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Στην περίπτωση των σεισμών του 1999 στην Αθήνα, δε, ο μεγαλύτερο όγκος ενεργειών για την βοήθεια των σεισμοπαθών προήλθε από τις επιχειρήσεις, καταδεικνύοντας, έτσι, το σημαντικό ρόλο και του ιδιωτικού τομέα σε μία ενεργή κοινωνία των πολιτών (Στυλιανίδης, 2004: 183, Κάλλας, 2004: 210, 216).

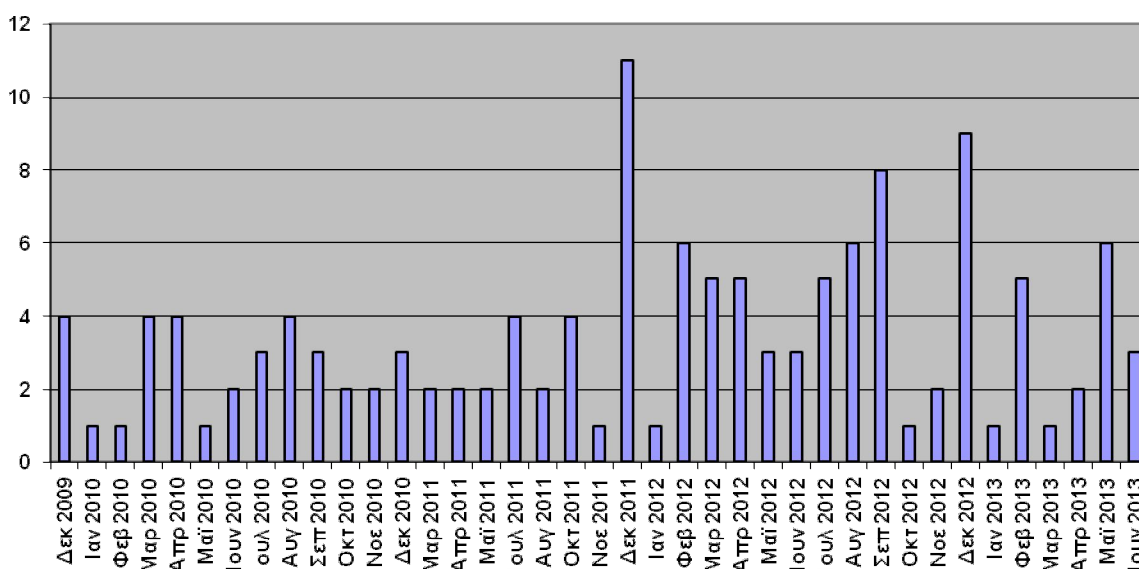
Και την τρέχουσα περίοδο, στην κατάσταση ανάγκης που έχει δημιουργηθεί (Καντζάρα, 2014: 279) ο ιδιωτικός τομέας αναπτύσσει έντονη δράση, μέσω συνεργασιών με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, χρηματοδοτήσεις, παροχές σε είδος και χρήμα, παροχές υπηρεσιών, δωρεές, κλπ. (Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014: 66-67). Η Καντζάρα (2014) αναφέρει ότι, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις κινητοποιούνται ενεργά στην παρούσα κρίση, στη συλλογή τροφίμων, ρούχων και παιχνιδιών για τα παιδιά, αλλά και στην παροχή δωρεάν εισιτηρίων και χρηματικών υποτροφιών σε φοιτητές και μαθητές (Καντζάρα, 2014: 289).

4.2.3. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Στο διάγραμμα 4.24 αποτυπώνεται η χρονική συμπεριφορά των δράσεων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, την περίοδο της μελέτης η Τοπική Αυτοδιοίκηση οργανώνει 134 δράσεις, σε ποσοστό 15,9%, στο σύνολο των 842

δράσεων. Από το παρακάτω διάγραμμα βλέπουμε ότι και οι φορείς της, όπως Δήμοι, δημοτικές επιχειρήσεις, Νομαρχία Ηρακλείου, Περιφέρεια Κρήτης, Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου, κ.α. διοργανώνουν δράσεις αλληλεγγύης και πριν το ξέσπασμα της κρίσης. Παρατηρείται, ωστόσο, αύξηση στη διοργάνωση των εν λόγω δράσεων όσο η κρίση εντείνεται, αλλά και σταθερή παρουσία των φορέων της σε όλο το υπό μελέτη διάστημα.

Διάγραμμα 4.24 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Καταγράφεται επίσης περιοδικότητα του φαινομένου των δράσεων των φορέων της στις εορταστικές περιόδους και συγκεκριμένα κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων, ενώ πραγματοποιεί σημαντικό αριθμό δράσεων τις Απόκριες του 2012 αλλά και το Πάσχα του 2013. Αποτυπώνεται, τέλος, σημαντικός αριθμός δράσεων και τον Σεπτέμβριο του 2012, κατά την έναρξη της σχολικής περιόδου, στις οποίες οι φορείς της συμμετέχουν ενεργά στην συλλογή τροφίμων και σχολικών ειδών για τους μαθητές άπορων οικογενειών.

Στον πίνακα 4.25 βλέπουμε τους ειδικούς σκοπούς που προσανατολίζει την δράση της. Και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν στις πρώτες προτεραιότητές τους τη συγκέντρωση και παροχή τροφίμων, με την διοργάνωση 70 δράσεων και ποσοστό 32,26%. Η τοπική Αυτοδιοίκηση διοργανώνει, επιπλέον, δωρεάν ιατρικές εξετάσεις (25 δράσεις και ποσοστό 11,52%), ενώ, κυρίως μέσω πολιτιστικών εκδηλώσεων (12,44%) και αθλητικών δράσεων (2,76%) συγκεντρώνει χρήματα (22

δράσεις), είδη πρώτης ανάγκης (6,91%), ρούχα (5,07%) και φάρμακα (1,38%). Υλοποιεί, ακόμη, προγράμματα δωρεάν μαθημάτων (2,30%), προσφέρει διάφορα βασικά αγαθά (5,53%), οργανώνει παζάρια (3,69%) και συμμετέχει ως φορέας υλοποίησης στο πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων της Ε.Ε.

Πίνακας 4.25 Ειδικός σκοπός δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Ειδικός σκοπός δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	25	11,52%
Προσφορά τροφίμων	34	15,67%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	3	1,38%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	12	5,53%
Συγκέντρωση τροφίμων	36	16,59%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	11	5,07%
Συγκέντρωση φαρμάκων	3	1,38%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	15	6,91%
Συσσίτιο	2	0,92%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	22	10,14%
Δωρεάν μαθήματα	5	2,30%
Πολιτιστική δράση	27	12,44%
Αθλητική δράση	6	2,76%
Παζάρι	8	3,69%
Χαριστικό παζάρι	1	0,46%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	4	1,84%
Άλλο	3	1,38%
Σύνολο	217	100,00%

Στον πίνακα 4.26 βλέπουμε τους βασικούς τομείς που απευθύνει τη δράση της. Το 41,62% των δράσεων των φορέων της, έτσι, αφορά την κάλυψη αναγκών σίτισης. Οργανώνει, επιπρόσθετα, δράσεις για την παροχή υπηρεσιών υγείας και περίθαλψης του πληθυσμού (16,18%), συγκεντρώνει χρήματα (12,72%) και είδη πρώτης ανάγκης (15,61%), συλλέγει ρούχα και παπούτσια (8,09%) και παρέχει υποστήριξη και βοήθεια σε εκπαιδευτικά θέματα (5,78%).

Πίνακας 4.26 Γενικός σκοπός δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Γενικός σκοπός δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	28	16,18%
Εκπαίδευση	10	5,78%
Σίτιση	72	41,62%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	14	8,09%
Χρηματικό ποσό	22	12,72%
Διάφορα αγαθά	27	15,61%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	173	100,00%

Στον πίνακα 4.27 μπορούμε να διακρίνουμε τις ομάδες των συμπολιτών μας που αποδέχονται την βοήθεια των δράσεων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε η συντριπτική πλειονότητα των δράσεων απευθύνεται στα άτομα που πλήττονται από ένδεια, όπως άποροι, άνεργοι, άστεγοι, γυναίκες, φτωχοί, νεόπτωχοι, κλπ, σε ποσοστό 70,59%. Σημαντική είναι και η υποστήριξη των παιδιών (14,84%), των ΑΜΕΑ (7,84%), των ασθενών (3,92%) αλλά και της «Ειδικής ομάδα πολιτών» (2,94%).

Πίνακας 4.27 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	8	7,84%
Παιδιά/νέοι	15	14,71%
Ασθενείς	4	3,92%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	72	70,59%
Ειδική ομάδα πολιτών	3	2,94%
Σύνολο	102	100,00%

Τα στοιχεία του πίνακα 4.28 δείχνουν ότι οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κατά την πραγματοποίηση δράσεων ως κύριοι διοργανωτές, συνεργάζονται με Συλλόγους (25,37%), τον ιδιωτικό τομέα (20,90%), τα σχολεία (11,94%) και τους λοιπούς φορείς του δημοσίου τομέα (11,94%). Πραγματοποιούν ακόμη έναν μικρό αριθμό δράσεων με την Εκκλησία (7,46%), τις συνδικαλιστικές οργανώσεις (5,97%) και τους ανθρωπιστικούς/εθελοντικούς φορείς (4,48%). Οι δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τέλος, κατά την υπό έρευνα περίοδο στην τοπική κοινωνία, δεν πραγματοποίησαν καμία δράση σε συνεργασία με κάποιο πολιτικό κόμμα ή παράταξη.

Πίνακας 4.28 Συνδιοργανώσεις Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Συνδιοργανώσεις Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός Δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	5	7,46%
Σύλλογοι	17	25,37 %
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	3	4,48 %
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	2	2,99%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	4	5,97 %
Δημόσια Σχολεία	8	11,94 %
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	8	11,94%
Ιδιωτικός τομέας	14	20,90%
Ε.Ε.	1	1,49%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	2	2,99%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	3	4,48%
Σύνολο	67	100, 00%

Ο πίνακας 4.29 δείχνει ότι ο Ιδιωτικός τομέας (28,21%), οι οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (23,08%), η Εκκλησία (15,38%), οι Σύλλογοι (12,82%), αλλά και τα σχολεία (7,69%) στηρίζουν τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Πίνακας 4.29 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία	6	15,38%
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	9	23,08%
Φορέας Υποστήριξης Σύλλογοι	5	12,82%
Φορέας Υποστήριξης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	2,56%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις	1	2,56%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	3	7,69%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας	1	2,56%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός Φορέας	11	28,21%
Φορέας Υποστήριξης Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	1	2,56%
Φορέας Υποστήριξης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	2,56%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	39	100,00%

Σημείωση: «Φορέας υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση» σημαίνει ότι ένας οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης υποστηρίζει τη διεξαγωγή δράσης άλλου φορέα Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Από τον πίνακα 4.30 γίνεται αντιληπτό ότι η πλειοψηφία των δράσεων που οργανώνουν οι δομές των οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν ως φορέα αποδέκτη την Εκκλησία (48,72%), τους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια (33,33%), αλλά και λοιπές δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (7,69%).

Πίνακας 4.30 Φορείς αποδέκτες των δράσεων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Φορείς αποδέκτες δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	19	48,72%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	3	7,69%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	1	2,56%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	2,56%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	2,56%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	1	2,56%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	13	33,33%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	39	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση» σημαίνει ότι μία δράση ενός οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης την αποδέχεται επίσης φορέας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Από τα αποτελέσματά της ανάλυσής προκύπτει, συνεπώς, αύξηση των πραγματοποιηθέντων δράσεων των δομών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης την υπό μελέτη περίοδο αλλά και περιοδικότητα στη διοργάνωση, κοντά σε εορταστικές περιόδους. Η

Τοπική Αυτοδιοίκηση, σημαντικός εκφραστής της κοινωνίας των πολιτών, διοργανώνει δράσεις αλληλεγγύης που απευθύνονται, κυρίως, στη συγκέντρωση και παροχή τροφίμων, αλλά και βασικών για την επιβίωση αγαθών, ρούχων και χρημάτων, αλλά και δράσεις που σχετίζονται με την υγεία και την περίθαλψη του πληθυσμού (δωρεάν ιατρικές εξετάσεις και συγκέντρωση φαρμάκων). Τέλος, η βασική ομάδα που απευθύνει τις εν λόγω δράσεις («Άτομα σε ένδεια»), και μάλιστα σε ποσοστό 70,59%, υποδηλώνει τις προτεραιότητες των φορέων της στην ενίσχυση και στήριξη του πληθυσμού που αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης.

Όσον αφορά στις συνεργασίες της Τοπικής αυτοδιοίκησης παρατηρήσαμε ότι, οι δομές της συνεργάζονται με Συλλόγους, τον ιδιωτικό τομέα, τα σχολεία και το δημόσιο τομέα. Επιπλέον, οι δράσεις της υποστηρίζονται από τον ιδιωτικό τομέα, από δικές της δομές (π.χ. από διαφορετικό Δήμο, την Περιφέρεια Κρήτης, την Περιφερειακή Ενότητα Ηρακλείου, κλπ), την Εκκλησία και τους συλλόγους. Οι δράσεις αλληλεγγύης, δε, προς κάποιο άλλο φορέα έχουν ως αποδέκτη, σε ποσοστό 48,72%, τις δομές της Εκκλησίας και τους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια (33,33%), δομές που αναλαμβάνουν να προωθήσουν την βοήθεια και την στήριξη στις ευάλωτες ομάδες των Ηρακλειωτών.

Σε εποχή κρίσης, η Τοπική Αυτοδιοίκηση διαδραματίζει κεντρικό και πρωταρχικό ρόλο. Οργανώνει, συντονίζει και διαχειρίζεται ποικίλες ενέργειες και πρωτοβουλίες, ιδρύει νέες δομές (κοινωνικό παντοπωλείο, κοινωνικό φροντιστήριο, κοινωνικό ιατρείο και φαρμακείο), σε συνεργασία με ΜΚΟ, εθελοντές, επαγγελματικούς συλλόγους και την Εκκλησία, παρέχει χώρους στέγασης και ποικίλες διευκολύνσεις. Οι Δήμοι⁷⁸, άλλωστε, σε αρκετές πόλεις της Ελλάδας, εντάσσουν στο πλαίσιο των κοινωνικών υπηρεσιών τους, τμήματα και υποδομές, στο όνομα της αλληλεγγύης⁷⁹, προσφέροντας δωρεάν γεύματα, τρόφιμα, είδη πρώτης ανάγκης και

⁷⁸ Ο Δήμος Ηρακλείου, για παράδειγμα, συγκεντρώνει τρόφιμα, ρούχα, παπούτσια κλπ, σε συνεργασία με εθελοντικές οργανώσεις και πολιτιστικούς συλλόγους, τα οποία στη συνέχεια διανέμει σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη, μέσω των δημοτικών ενοτήτων, επιπλέον, διανέμει καθημερινά γεύματα (κατ' οίκον) σε περισσότερα από 200 άτομα. Βλέπε «Χάρτης αλληλεγγύης - Πρωτοβουλίες συμπαράστασης σε όλη την Ελλάδα» εφημερίδα το Βήμα, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.tovima.gr/afieromata/solidarity/solidarity-organizations/place/?placeid=171>, (τελευταία πρόσβαση 15/01/2014).

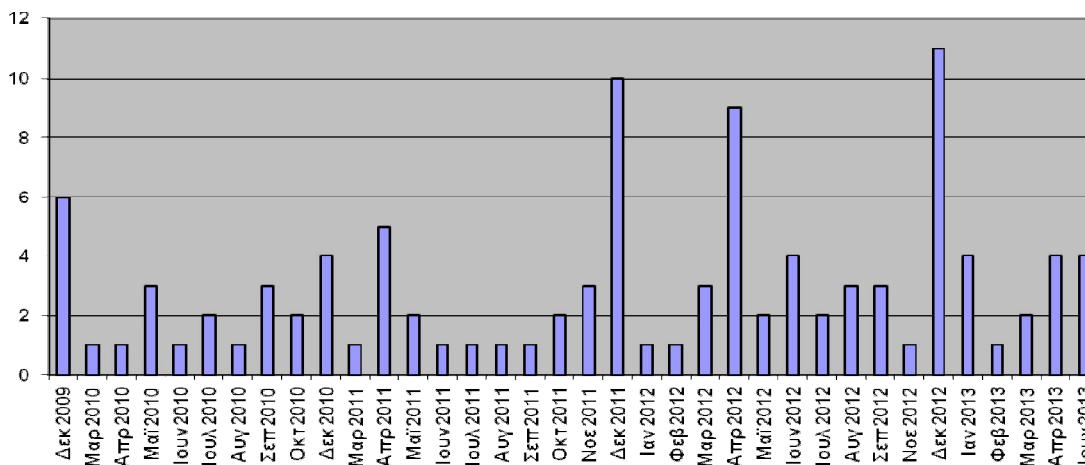
⁷⁹ Στο πλαίσιο του όρου της «αλληλεγγύης» έχουν στηθεί δομές σε δήμους όλης της χώρας, ενδεικτικά αναφέρουμε τις κάτωθι: Κέντρο Υποδοχής και Αλληλεγγύης του Δήμου Αθηναίων, Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης «ΕΛΠΙΖΩ» Αγίου Νικολάου, Τράπεζα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Δήμου Ναυπακτίας, Οργανισμός «Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης» Δήμου Λέσβου, κλπ. Βλέπε «Χάρτης αλληλεγγύης - Πρωτοβουλίες συμπαράστασης σε όλη την Ελλάδα» εφημερίδα το Βήμα, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.tovima.gr/afieromata/solidarity/>, (τελευταία πρόσβαση 10/10/2014).

ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε πολίτες με σοβαρές οικονομικές δυσκολίες (Kantzara, 2014: 270).

4.2.4. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Φορέων παροχής υγείας και πρόνοιας

Οι Φορείς παροχής Υγείας/πρόνοιας⁸⁰ την περίοδο της μελέτης διεξάγουν 106 από τις 842 δράσεις (12,60%). Από το διάγραμμα 4.31 γίνεται αντιληπτό ότι οι συγκεκριμένοι φορείς έχουν σημαντική παρουσία και πριν την κρίση. Παρατηρούμε, ακόμη, αυξητική τάση στο φαινόμενο των διεξαχθέντων δράσεων τα έτη 2011 και 2012, και όσο η κρίση χειροτερεύει, αλλά και σταθερότητα στη διοργάνωση δράσεων το πρώτο εξάμηνο του 2013. Και οι φορείς παροχής υγείας εκδηλώνουν έντονη κινητοποίηση την περίοδο κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα.

Διάγραμμα 4.31 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας

Από τον πίνακα 4.32 διαπιστώνουμε ότι οι φορείς παροχής υγείας, μέσω πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων (21,6%) και διαφόρων παζαριών (16,43)

⁸⁰ Στην εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνονται ιδρύματα για ενήλικες και παιδιά με αναπηρία (ΚΕΠΕΠ Πόμπιας, Κέντρο ειδικών Παιδιών «Ζωοδόχος Πηγή», Σύλλογος «Δικαίωμα στη Ζωή», Σύλλογος «Στηρίζω», κλπ), ιδρύματα και φορείς για ασθενείς με νεοπλασία (Παγκρήτιος Σύλλογος Παιδιών και Γονέων με νεοπλασία «Ηλιαχτίδα», «Ευ Ζω με τον Καρκίνο», «Ροδανθός», κ.α.). Φορείς όπως το Χαμόγελο του Παιδιού, ο Ξενώνας για την κακοποιημένη γυναίκα και παιδί το «Ψπίτι των Αγγέλων», η Στέγη Ανηλίκων Ηρακλείου, το Κέντρο Προστασίας του παιδιού Ηρακλείου, κλπ. Επίσης περιλαμβάνει ιδρύματα και ξενώνες για άτομα με ψυχικά νοσήματα, ξενώνες φροντίδας ασθενών και εξαρτώμενων από ουσίες και αλκοόλ, (Ξενώνας «Αλκωνίδα», «ΚΕΘΕΑ –Αριάδνη», «ΚΕΣΑΝ – Κέντρο πρόληψης Ηρακλείου», Ξενώνας Βενιζέλειου Νοσοκομείου, Σύλλογος Ασθενών με Ψυχικά Νοσήματα «Η υπέρβαση», Σύλλογος Φίλων και Συγγενών Ψυχικά Ασθενών «Ο Κρίκος», κ.α.), καθώς και ιδρύματα για άτομα τρίτης ηλικίας (Εταιρία νόσου Alzheimer και συναφών διαταραχών Ηρακλείου «Αλληλεγγύη», ΚΑΠΗ, κτλ).

συγκεντρώνουν χρήματα (34,74%) για την οικονομική ενίσχυση των στόχων τους. Διοργανώνουν, ακόμη, δωρεάν ιατρικές εξετάσεις (10,33%) και παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη σε ποσοστό 7,98%. Ένας μικρός, επιπρόσθετα, αριθμός δράσεων αφορά στην συγκέντρωση και προσφορά τροφίμων (5,17%).

Πίνακας 4.32 Ειδικός σκοπός δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας

Ειδικός σκοπός δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	22	10,33%
Δωρεάν ψυχολογική υποστήριξη	17	7,98%
Προσφορά τροφίμων	5	2,35%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	1	0,47%
Συγκέντρωση τροφίμων	6	2,82%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	2	0,94%
Συγκέντρωση φαρμάκων	2	0,94%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	2	0,94%
Συσσίτιο	1	0,47%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	74	34,74%
Πολιτιστική δράση	39	18,31%
Αθλητική δράση	7	3,29%
Παζάρι	35	16,43%
Σύνολο	213	100,00%

Οι δομές παροχής υγείας/πρόνοιας, σύμφωνα με τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, στο 64,35% των δράσεων τους συγκεντρώνουν χρηματικά ποσά, ένα ποσοστό 20,87% αφορά δράσεις για την υγεία και την περίθαλψη, ενώ μικρότερο είναι το ποσοστό των δράσεων για τη σίτιση (8,70%) και την παροχή διάφορων αγαθών και ειδών πρώτης ανάγκης (2,61%).

Πίνακας 4.33 Γενικός σκοπός δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας

Γενικός σκοπός δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	24	20,87%
Εκπαίδευση	1	0,87%
Σίτιση	10	8,70%
Στέγαση	1	0,87%
Ένδυση/υπόδηση	2	1,74%
Χρηματικό ποσό	74	64,35%
Διάφορα αγαθά	3	2,61%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	115	100,00%

Από τον πίνακα 4.34 διακρίνουμε ότι το 40,57% των δράσεων αφορά σε άτομα με προβλήματα υγείας, το 35,85% σε άτομα με ειδικές ανάγκες, το 10,38%

απευθύνεται σε παιδιά, το 10,38% και τους οικονομικά ασθενείς και 2,83% για την ειδική ομάδα πολιτών (ηλικιωμένοι, πολύτεκνοι, κ.α.).

Πίνακας 4.34 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας

Ωφελούμενες ομάδες Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	38	35,85%
Παιδιά/νέοι	11	10,38%
Ασθενείς	43	40,57%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	11	10,38%
Ειδική ομάδα πολιτών	3	2,83%
Σύνολο	106	100,00%

Παραπάνω είδαμε ότι οι δομές για την υγεία και την πρόνοια πραγματοποίησαν την υπό μελέτη περίοδο 106 δράσεις, σε 23 δράσεις, δε, συνεργάστηκαν με άλλους φορείς ή δομές. Από τον πίνακα που ακολουθεί διαπιστώνουμε ότι σε 7 δράσεις (30,43%) συνεργάστηκαν με τους Συλλόγους, σε 3 δράσεις (13,04%) με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και σε 3 δράσεις (13,04%) με τον Ιδιωτικό τομέα.

Πίνακας 4.35 Συνδιοργανώσεις Φορέων για την υγεία/πρόνοια

Συνδιοργανώσεις Φορέων για την Υγεία/πρόνοια	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	2	8,70 %
Τοπική Αυτοδιοίκηση	3	13,04%
Σύλλογοι	7	30,43%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	2	8,70%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	4,35%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	2	8,70%
Δημόσια Σχολεία	1	4,35%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	2	8,70%
Ιδιωτικός τομέας	3	13,04%
Σύνολο	23	100,00%

Από τον πίνακα 4.36 διαπιστώνουμε ότι τις δράσεις των Φορέων για την υγεία υποστήριξε η Τοπική Αυτοδιοίκηση, σε ποσοστό 53,85%, τα δημόσια σχολεία (23,08%), ο δημόσιος τομέας (15,38%) και οι ανθρωπιστικές οργανώσεις (7,69).

Πίνακας 4.36 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Φορέων για την υγεία/πρόνοια

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Φορέων για την Υγεία/πρόνοια	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	7	53,85%
Φορέας Υποστήριξης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	7,69%

Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	3	23,08%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας	2	15,38%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	13	100,00%

Οι φορείς παροχής υγείας, στις περιπτώσεις εκείνες δράσεων με διαφορετικό φορέα αποδέκτη, κατευθύνουν το 50% εξ αυτών, στις δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σε άλλους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια (25%), σε ανθρωπιστικές/φιλανθρωπικές οργανώσεις (12,50%) και τις τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης (12,50%).

Πίνακας 4.37 Φορείς αποδεκτές των δράσεων των Φορέων για την υγεία/πρόνοια

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Φορέων για την Υγεία/πρόνοια	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	4	50,00%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	12,50%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	12,50%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	25,00%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	8	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια» σημαίνει πως η δράση απευθύνεται επίσης σε δομή για την υγεία/πρόνοια.

Συμπερασματικά σημειώνουμε ότι οι Φορείς παροχής υγείας/πρόνοιας δραστηριοποιούνται στην τοπική κοινωνία και πριν την κρίση, ενώ, όσο εντείνεται το υφεσιακό φαινόμενο, αυξάνουν την πραγματοποίηση των δράσεών τους. Οι εν λόγω φορείς συγκεντρώνουν χρήματα και οργανώνουν δράσεις για την υγεία και την περίθαλψη σε μια προσπάθεια υποστήριξης των ατόμων με προβλήματα υγείας, των ατόμων με ειδικές ανάγκες, των παιδιών και των φτωχών πολιτών της τοπικής κοινωνίας.

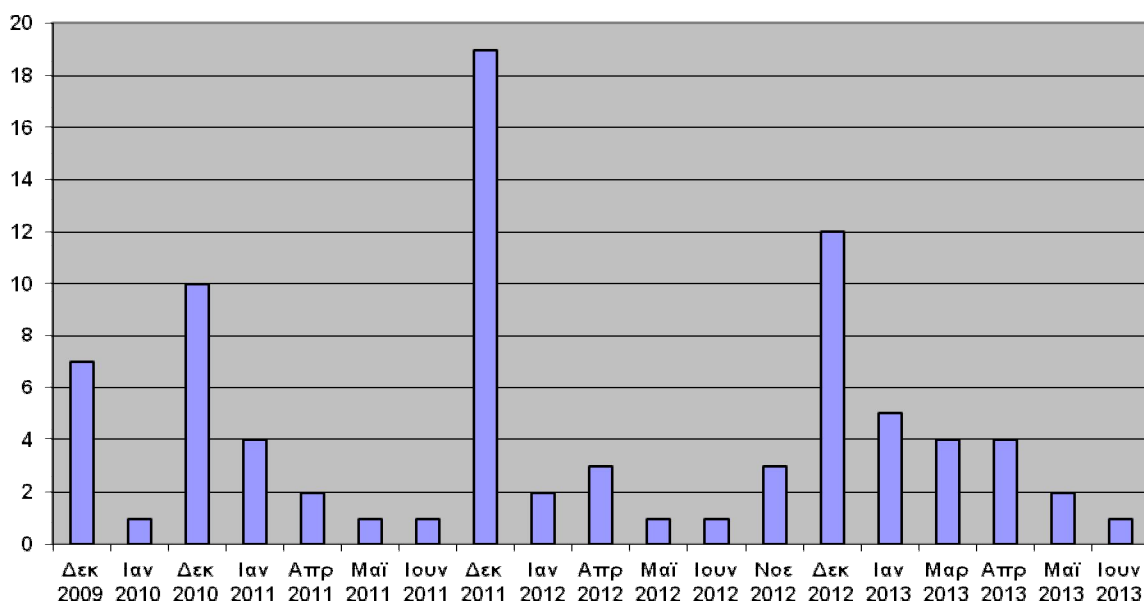
Διαπιστώσαμε, τέλος, ότι οι εν λόγω φορείς πραγματοποιούν συνεργασίες, κυρίως, με τους Συλλόγους, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον ιδιωτικό τομέα. Τις αλληλέγγυες δράσεις τους, τέλος, υποστηρίζει η Τοπική Αυτοδιοίκηση και οι δομές της, η οποία αποτελεί και το βασικό φορέα αποδέκτη των αλληλέγγυων και υποστηρικτικών πρακτικών τους.

4.2.5. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Δημόσιων σχολείων

Τα δημόσια σχολεία την περίοδο που μελετήσαμε πραγματοποίησαν 83 δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης (9,9% σε σύνολο 842 δράσεων). Στις δράσεις των δημοσίων σχολείων συμπεριλαμβάνονται οι δράσεις από δομές τις πρωτοβάθμιας (νηπιαγωγεία, δημοτικά) και σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνάσια, λύκεια). Στην εν λόγω κατηγορία εμπεριέχονται όλες οι δράσεις που εντοπίστηκαν ως ανακοίνωση ή πρόσκληση του εκπαιδευτικού φορέα ή δημοσιεύτηκαν ως ευχαριστήριο άλλου φορέα, προς κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Στην παρούσα μελέτη, λόγω τη φύσης των ανακοινώσεων που εντοπίστηκαν⁸¹, δεν πραγματοποιήθηκε διάκριση για το αν η δράση διοργανώθηκε με πρωτοβουλία του Συλλόγου Καθηγητών ή του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων ή των μαθητών.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί μπορούμε να παρατηρήσουμε την χρονική συμπεριφορά των δράσεων αλληλεγγύης που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013 σε φορείς δημόσιας εκπαίδευσης του Ηρακλείου.

Διάγραμμα 4.38 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Δημόσιων σχολείων

Από το διάγραμμα 4.38 παρατηρούμε ότι τα δημόσια σχολεία οργανώνουν επίσης δράσεις και πριν την εκδήλωση του φαινομένου της κρίσης και συνεχίζουν τη δραστηριοποίηση και κατά τη διάρκεια της ύφεσης. Καταγράφεται και εδώ έντονη

⁸¹ Οι περισσότερες ανακοινώσεις δράσεων που εντοπίστηκαν, εξάλλου, είχαν ως εξής: «Το 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ηρακλείου πραγματοποιεί παζάρι...» ή «Χριστουγεννιάτικο παζάρι διοργανώνει το 2ο Νηπιαγωγείο Αρκαλοχωρίου...» ή «Εκδηλώσεις στο 11^ο Γυμνάσιο...», κτλ.

περιοδικότητα του φαινομένου των δράσεων τη Χριστουγεννιάτικη περίοδο και, όσο η εντείνεται η κρίση και τις περιόδους κοντά στο Πάσχα. Στο πίνακα 4.39 παρατηρούμε ότι τα σχολεία διοργανώνουν παζάρια (22,29) και πολιτιστικές εκδηλώσεις (14,01%), ενώ βασικός τους στόχος συνιστά η συλλογή χρημάτων, σε ποσοστό 32,48%, η συγκέντρωση και προσφορά τροφίμων (19,11%), καθώς και η συγκέντρωση διαφόρων υλικών αγαθών (7,64%), μικρότερος αριθμός δράσεων, δε, αφορά την συγκέντρωση και διανομή ρουχισμού και υποδημάτων (2,54%).

Πίνακας 4.39 Ειδικός σκοπός δράσεων Δημόσιων σχολείων

Ειδικός σκοπός δράσεων Σχολείων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Προσφορά τροφίμων	16	10,19%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	2	1,27%
Προσφορά φαρμάκων	1	0,64%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	7	4,46%
Συγκέντρωση τροφίμων	14	8,92%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	2	1,27%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	5	3,18%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	51	32,48%
Λωρεάν μαθήματα	1	0,64%
Πολιτιστική δράση	22	14,01%
Παζάρι	35	22,29%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	1	0,64%
Σύνολο	157	100,00%

Από το γενικό σκοπό των υποστηρικτικών και αλληλέγγυων δράσεων των σχολείων (πίνακας 4.40) προκύπτει ότι το 50% εξ αυτών αφορούσε στη συλλογή χρημάτων κυρίως μέσω διαφόρων εκδηλώσεων. Ένα σημαντικό ποσοστό (29,41%), επιπρόσθετα, των διεξαχθέντων δράσεων αφιερώθηκε στον τομέα της σίτισης, ενώ, σημαντική ήταν και η συνεισφορά των δημόσιων σχολείων στη συλλογή και διανομή βασικών αγαθών.

Πίνακας 4.40 Γενικός σκοπός δράσεων Δημόσιων σχολείων

Γενικός σκοπός δράσεων Σχολείων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	2	1,96%
Εκπαίδευση	2	1,96%
Σίτιση	30	29,41%
Στέγαση	1	0,98%
Ένδυση/υπόδηση	4	3,92%
Χρηματικό ποσό	51	50,00%
Διάφορα αγαθά	12	11,76%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	102	100,00%

Στον πίνακα 4.41 βλέπουμε ότι οι δράσεις των σχολείων έχουν ως αποδέκτες κυρίως παιδιά (40,58%) αλλά και την ευρύτερη κατηγορία των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και στέρησης (28,99%). Ωφελούμενοι εμφανίζονται ακόμη τα άτομα με ειδικές ανάγκες (17,39%) αλλά και άτομα με ζητήματα υγείας (10,14%).

Πίνακας 4.41 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Δημόσιων σχολείων

Ωφελούμενες Ομάδες Σχολείων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	12	17,39%
Παιδιά/νέοι	28	40,58%
Ασθενείς	7	10,14%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	20	28,99%
Ειδική ομάδα πολιτών	2	2,90%
Σύνολο	69	100,00%

Από τον πίνακα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι τα δημόσια σχολεία συνεργάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό με τις δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (36,36%) και τους συλλόγους (22,73%). Επιπλέον, πραγματοποιούν κάποιες συνεργασίες με την Εκκλησία (9,09%) και τον Ιδιωτικό τομέα (9,09%), καθώς και με ανθρωπιστικούς/φιланθρωπικούς φορείς (4,55%), τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης (4,55%), συνδικαλιστικές οργανώσεις (4,55%), τα κόμματα και τους φορείς παροχής υγείας (4,55%). Δεν πραγματοποιούν καμία δράση αλληλεγγύης, τέλος, σε συνεργασία με το Δημόσιο τομέα, την Ε.Ε. και τις ειδικές πληθυσμιακές ομάδες.

Πίνακας 4.42 Συνδιοργανώσεις των Δημόσιων σχολείων

Συνδιοργανώσεις Δημόσιων σχολείων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	2	9,09%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	8	36,36%
Σύλλογοι	5	22,73%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	4,55%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	4,55%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	4,55%
Ιδιωτικός τομέας	2	9,09%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	1	4,55%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	4,55%
Σύνολο	22	100,00%

Ο πίνακας 4.43 δείχνει ότι οι φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις που πραγματοποιούν τα σχολεία είναι ο Ιδιωτικός τομέας, σε ποσοστό 30%, οι

συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις (20%), άλλα δημόσια σχολεία (20%), καθώς και οι φορείς της τοπικής Αυτοδιοίκησης (10%), οι διάφοροι Σύλλογοι (10%) και οι ανθρωπιστικές/φιλανθρωπικές/εθελοντικές οργανώσεις (10%).

Πίνακας 4.43 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Δημόσιων σχολείων

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Δημόσιων σχολείων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	10,00%
Φορέας Υποστήριξης Σύλλογοι	1	10,00%
Φορέας Υποστήριξης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	10,00%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/Επαγγελματικές οργανώσεις	2	20,00%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	2	20,00%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	3	30,00%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	10	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία» σημαίνει ότι η δράση ενός σχολείου υποστηρίζεται από ένα άλλο σχολείο.

Τέλος από τον πίνακα 4.44 διαπιστώνουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των δράσεων των σχολείων έχει ως αποδέκτες τα ιδρύματα για την υγεία και την πρόνοια, σε ποσοστό 68,52%. Φορείς αποδέκτες των δράσεων είναι επίσης η Τοπική Αυτοδιοίκηση (12,96%) και οι δομές της Εκκλησίας (9,26%).

Πίνακας 4.44 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Δημόσιων σχολείων

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Δημόσιων σχολείων	Αριθμός Δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	5	9,26%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	7	12,96%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	1	1,85%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	1,85%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	1,85%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	1,85%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	1	1,85%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	37	68,52%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	54	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία» σημαίνει ότι μία δράση διεξάγεται από ένα σχολείο για ένα άλλο σχολείο.

Συμπερασματικά σημειώνουμε ότι τα σχολεία δραστηριοποιούνται κυρίως την περίοδο των Χριστουγέννων, αλλά και τις περιόδους κοντά στο Πάσχα, όσο εξελίσσεται η οικονομική κρίση. Η κύρια δράση τους εντοπίζεται στην πραγματοποίηση πολιτιστικών δράσεων και παζαριών, μέσω των οποίων συγκεντρώνουν χρήματα και διάφορα αγαθά, κυρίως σχολικά είδη για άπορους

μαθητές, ενώ πραγματοποιούν και δράσεις σχετικές με τη σίτιση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Οι ωφελούμενοι, έτσι, από τις δράσεις τους είναι κυρίως παιδιά και νέοι αλλά και οι φτωχοί συμπολίτες μας.

Τα δημόσια σχολεία, στις περιπτώσεις συνδιοργανώσεων κατά την διενέργεια δράσεων, συνεργάζονται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και την Εκκλησία, υποστηρίζουν τις δράσεις τους, ακόμη, ο ιδιωτικός τομέας, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις και άλλα σχολεία, ενώ, απευθύνουν την παρεχόμενη βοήθεια, ως επί το πλείστον, στους Φορείς για την Υγεία/πρόνοια. Από την ανάλυση συνάγεται ότι τα σχολεία, σε σημαντικό αριθμό δράσεων, υποστηρίζουν τις δομές άλλων φορέων. Τα ίδια, εξάλλου, λόγω της φύσης και του ρόλου τους, δεν διαθέτουν δομές συστηματικής βοήθειας και υποστήριξης. Αν και πραγματοποιούν ορισμένες δράσεις και πριν την κρίση, το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων που διεξάγουν στην τοπική κοινωνία γίνεται με αφορμή τις έκτακτες ανάγκες των πολιτών.

Οι κινητοποιήσεις των σχολείων συνιστούν, ενδεχομένως, αυτήν την κατηγορία αλληλέγγυων δράσεων και πρακτικών, στις οποίες συμμετέχουν, όχι μόνο ενήλικες, αλλά και μικρά παιδιά, προσφέροντας οικειοθελώς παιχνίδια και σχολικά είδη, αλλά και τρόφιμα και ρούχα για την ενίσχυση, επίσης των παιδιών που στερούνται περισσότερο, καθώς και των ατόμων που ζουν σε συνθήκες ανέχειας και υλικής στέρησης (Καντζάρα, 2014: 295).

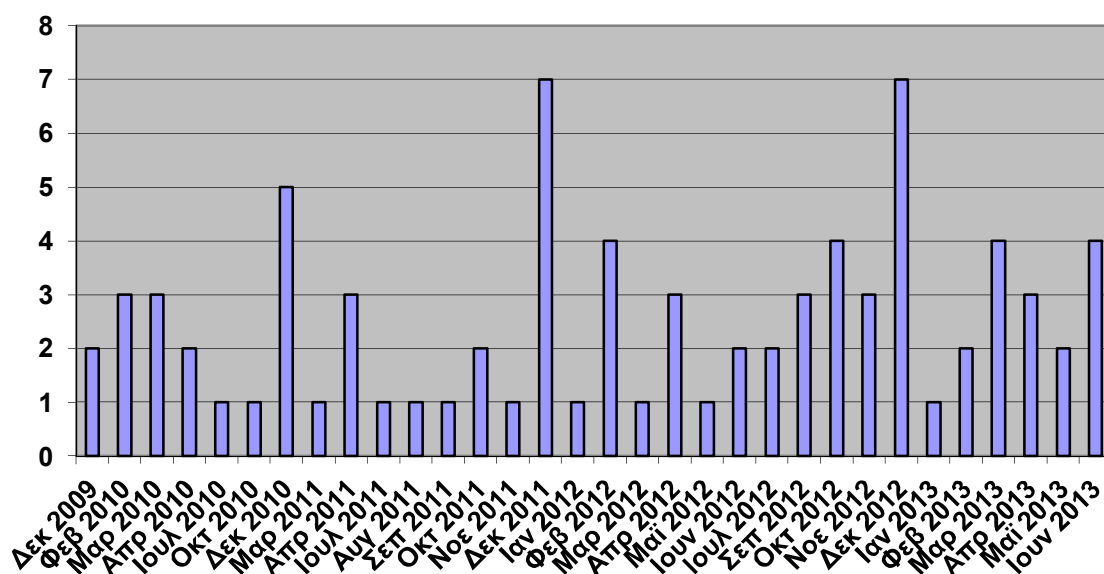
4.2.6. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών/εθελοντικών φορέων

Η κατηγορία των οργανώσεων με την ονομασία ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς περιλαμβάνει εθελοντικές και ανθρωπιστικές οργανώσεις (οι Γιατροί του Κόσμου, Ερυθρός Σταυρός, Γιατροί Χωρίς Σύνορα, UNICEF, Ελληνική Ομάδα Διάσωσης, Ροταριανός όμιλος Ηρακλείου, κλπ.) και φιλανθρωπικά/εθελοντικά ιδρύματα και σωματεία (Ίδρυμα Καλοκαιρινού, Φιλανθρωπικό Σωματείο Άγιος Λάζαρος, Εθελοντικό Σωματείο ΧΕΝ, κλπ). Την υπό εξέταση περίοδο οι φορείς της ανωτέρω κατηγορίας πραγματοποιούν το 9,6% των δράσεων (81 από 842).

Από το διάγραμμα 4.45 παρατηρούμε αυξητική τάση του φαινομένου των δράσεων των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών/εθελοντικών φορέων, αλλά και περιοδικότητα στη χρονική του συμπεριφορά, με αύξηση του αριθμού τους τις

περιόδους των εορτών. Η αύξηση στον αριθμό των δράσεων, και στην περίπτωση των ανθρωπιστικών οργανώσεων, γίνεται καλύτερα κατανοητή αν συγκρίνουμε τον αριθμό των δράσεων του ίδιου μήνα, διαφορετικών ετών της έρευνας. Για παράδειγμα οι εν λόγω φορείς πραγματοποιούν 2 δράσεις το Δεκέμβριο του 2009, το Δεκέμβριο του 2010, 5 δράσεις και το Δεκέμβριο του 2011 και του 2012, 7 δράσεις.

Διάγραμμα 4.45 Χρονική συμπεριφορά δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Αποτυπώνεται, επίσης, αύξηση των δράσεων την περίοδο των εορτών του Πάσχα για τα έτη 2011, 2012 και 2013, την περίοδο των Αποκριών (Φεβρουάριος 2012 και Μάρτιος 2013) αλλά και τον γιορτών των Χριστουγέννων. Η σχετική αύξηση των δράσεων των εθελοντικών φορέων για το μήνα Οκτώβριου του 2012, έγκειται στο γεγονός ότι, λόγω της έναρξης της σχολικής περιόδου, οι φορείς δραστηριοποιούνται στη συλλογή σχολικών ειδών και τροφίμων για μαθητές απόρων οικογενειών και μαθητές ειδικών σχολείων. Οι αυξημένες δράσεις, τέλος, του Ιουνίου του 2013, εξηγούνται από το γεγονός της πραγματοποιήσεως πολιτιστικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, (κυρίως από το Ίδρυμα Καλοκαιρινού), ενόψει του καλοκαιριού, στις οποίες συγκεντρώνονται τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης για τους Ηρακλειώτες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες.

Από τον πίνακα 4.46 προκύπτει ότι οι ανθρωπιστικοί φορείς, στην πλειονότητα των δράσεών τους, έχουν ως στόχο την συγκέντρωση χρημάτων (28,83%),

κυρίως, μέσω πολιτιστικών δράσεων (14,11%) και παζαριών (14,72%). Συγκεντρώνουν και προσφέρουν, επίσης, τρόφιμα (11,66%), ρούχα (5,52%) και διάφορα βασικά αγαθά (11,04%), ενώ, σε ένα ποσοστό 5,52% διοργανώνουν δράσεις για την δημιουργία δομής φιλοξενίας.

Πίνακας 4.46 Ειδικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Ειδικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός Δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	1	0,61%
Προσφορά τροφίμων	5	3,07%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	6	3,68%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	10	6,13%
Συγκέντρωση τροφίμων	14	8,59%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	3	1,84%
Συγκέντρωση φαρμάκων	2	1,23%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	8	4,91%
Συσσίτιο	2	1,23%
Σύλλογή/προσφορά χρημάτων	47	28,83%
Σύλλογή χρημάτων για συσσίτιο	1	0,61%
Πολιτιστική δράση	23	14,11%
Αθλητική δράση	2	1,23%
Παζάρι	24	14,72%
Χαριστικό παζάρι	1	0,61%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	1	0,61%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	9	5,52%
Άλλο	4	2,45%
Σύνολο	163	100,00%

Από τον παρακάτω πίνακα (4.47), παρατηρούμε, συνεπώς, ότι το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων των εθελοντικών φορέων αφορά στη συγκέντρωση χρημάτων, σε ποσοστό 41,96%. Και οι ανθρωπιστικοί φορείς όμως δραστηριοποιούνται στον τομέα της παροχής τροφίμων σε ένα ποσοστό 18,07%. Εστιάζουν, επίσης, στη συγκέντρωση και παροχή βασικών αγαθών (16,07%) αλλά και σε δράσεις για την ένδυση/υπόδηση (8,04%) και τη στέγαση (8,04%).

Πίνακας 4.47 Γενικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Γενικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	4	3,57%
Εκπαίδευση	4	3,57%
Σίτιση	21	18,75%
Στέγαση	9	8,04%
Ένδυση/υπόδηση	9	8,04%
Χρηματικό ποσό	47	41,96%
Διάφορα αγαθά	18	16,07%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	112	100,00%

Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε ότι οι ανθρωπιστικοί και φιλανθρωπικοί φορείς προσανατολίζουν την δράση τους στους νέους και τα παιδιά, σε ποσοστό 40%. Ακολουθεί η ομάδα του πληθυσμού που βιώνει οικονομικές δυσκολίες (34%), τα άτομα με ειδικές ανάγκες (12%), οι ασθενείς (10%) και τέλος η ειδική ομάδα πολιτών με ποσοστό 4%.

Πίνακας 4.48 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Ωφελούμενες Ομάδες ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	6	12,00%
Παιδιά/νέοι	20	40,00%
Ασθενείς	5	10,00%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	17	34,00%
Ειδική ομάδα πολιτών	2	4,00%
Σύνολο	50	100,00%

Από τον πίνακα 4.49 προκύπτει ότι οι ανθρωπιστικές και εθελοντικές οργανώσεις κατά την διεξαγωγή δράσεων συνεργάζονται με τους Συλλόγους (26,67%), την Τοπική Αυτοδιοίκηση (20%), τον ιδιωτικό τομέα (20%) και τους Φορείς για την υγεία.

Πίνακας 4.49 Συνδιοργανώσεις ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Συνδιοργανώσεις ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό
Τοπική Αυτοδιοίκηση	3	20,00%
Σύλλογοι	4	26,67%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	6,67%
Δημόσια Σχολεία	1	6,67%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	1	6,67%
Ιδιωτικός τομέας	3	20,00%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	13,33%
Σύνολο	15	100,00%

Από τον πίνακα 4.50 προκύπτει ότι οι δράσεις που πραγματοποιούν οι εν λόγω φορείς υποστηρίζονται από τους συλλόγους και την Τοπική αυτοδιοίκηση, σε ποσοστό 50%.

Πίνακας 4.50 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	50%

Φορέας Υποστήριξης Σύλλογοι	1	50%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	2	100%

Από τον πίνακα 4.51, τέλος, ανακύπτει ότι το 45,28% των δράσεων των ανθρωπιστικών φορέων έχει ως φορέα αποδέκτη τα ιδρύματα και τις δομές για την υγεία και την πρόνοια. Ένας αριθμός δράσεων αφορά στη στήριξη των δομών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (16,98%) και ένα ποσοστό 15,09% τους φορείς του δημοσίου τομέα. Λίγες δράσεις απευθύνονται στα σχολεία (9,43%), σε άλλα φιλανθρωπικά/εθελοντικά ιδρύματα (5,66) και τις δομές της Εκκλησίας (5,66%).

Πίνακας 4.51 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	3	5,66%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	9	16,98%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	3	5,66%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	1,89%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	5	9,43%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	8	15,09%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	24	45,28%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	53	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς» σημαίνει ότι μία δράση ενός ανθρωπιστικού φορέα απευθύνεται επίσης σε ανθρωπιστικό φορέα

Συμπερασματικά, συνεπώς, μπορούμε να σημειώσουμε ότι οι ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς αυξάνουν την διοργάνωση των δράσεών τους όσο εντείνεται η οικονομική ύφεση. Από τους παραπάνω πίνακες παρατηρήσαμε έντονη δραστηριοποίηση, μέσω διαφόρων εκδηλώσεων (πολιτιστικών και αθλητικών) και παζαριών στην συγκέντρωση χρημάτων για την επίτευξη των σκοπών τους. Επιπλέον, η παρεχόμενη βοήθεια και υποστήριξη κατευθύνθηκε, κυρίως, στον πεδίο της σίτισης, μέσω της συλλογής και παροχής τροφίμων, αλλά και στη συγκέντρωση ρούχων και ποικίλων υλικών αγαθών. Οι ομάδες, τέλος, που ωφελήθηκαν από τις αλληλέγγυες δράσεις ήταν τα παιδιά/νέοι, σε ποσοστό 40%, αλλά και οι συμπολίτες μας που επιβαρύνονται περισσότερο από τις δυσμενείς επιπτώσεις της δύσκολης οικονομικής συγκυρίας.

Οι ανθρωπιστικές/φιλανθρωπικές/εθελοντικές οργανώσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία των παραπάνω πινάκων, κατά τη διεξαγωγή δράσεων ως κύριοι οργανωτές συνεργάζονται με συλλόγους, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον ιδιωτικό τομέα. Τις

δράσεις τους υποστηρίζουν, εξίσου, οι σύλλογοι και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, ενώ, οι ίδιοι οργανώνουν δράσεις με αποδέκτες, ως επί το πλείστον, τους φορείς και τα ιδρύματα παροχής υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας.

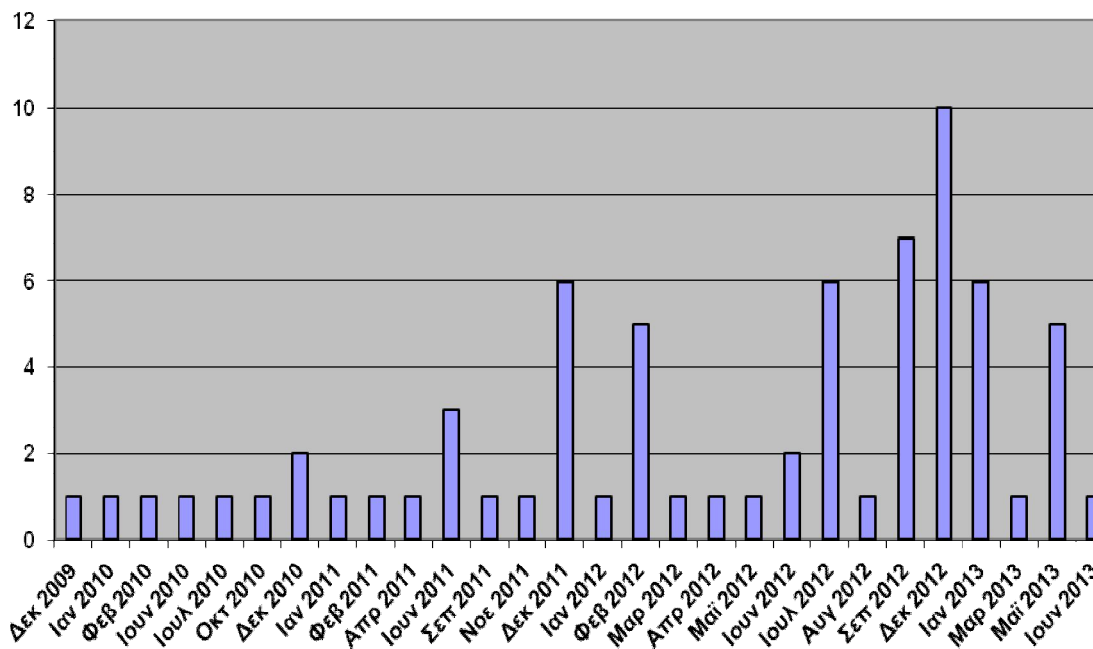
Οι οργανώσεις και οι φορείς της συγκεκριμένης κατηγορίας προϋπήρχαν της κρίσης (Γιατροί του κόσμου, Ερυθρός Σταυρός, Unisef, Ίδρυμα Καλοκαιρινού, κλπ). Την τρέχουσα περίοδο, όμως, οι σκοποί τους περιλαμβάνουν επιπρόσθετες δραστηριότητες, εκτός από τον τομέα της παροχής υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας. Προσανατολίζονται, έτσι, πέρα από δραστηριότητες για την ιατρική περίθαλψη, την προστασία του παιδιού και την παροχή βοήθειας σε άστεγους, ουσιοεξαρτούμενους και πρόσφυγες και σε δράσεις παροχής τροφίμων και βασικών για τη διαβίωση υλικών αγαθών (Kantzara, 2014: 271).

Από τη βιβλιογραφία προκύπτει, τέλος, ότι την τρέχουσα περίοδο, οι οργανώσεις διευρύνουν τις δράσεις τους στη στοχευόμενη παροχή αγαθών και υπηρεσιών σε άτομα που ζουν σε καθεστώς φτώχειας. Πέρα όμως από την άμεση παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, διαμεσολαβούν για την παροχή αγαθών και σε άλλους φορείς παροχής κοινωνικής φροντίδας. Επιπρόσθετα, διευρύνουν, τόσο τις μεταξύ τους συνεργασίες, όσο και τις επαφές τους με άλλους φορείς, αναπτύσσοντας πιο στενή σχέση με τις δομές των Δήμων. Η συνεργασία τους, τέλος, με την Εκκλησία, τα διάφορα συνδικάτα και τα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης θεωρείται αποσπασματική (Σημίτη, 2014β: 5-7).

4.2.7. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των Συνδικαλιστικών /επαγγελματικών οργανώσεων

Οι συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013 πραγματοποίησαν 70 δράσεις (8,3%) στην τοπική κοινωνία. Από το διάγραμμα 4.52 που ακολουθεί παρατηρούμε ότι οι εν λόγω φορείς συμμετέχουν στην διοργάνωση δράσεων και πριν την εκδήλωση της ύφεσης. Ωστόσο, μπορούμε να διακρίνουμε αύξηση στη διοργάνωση τις περιόδους κοντά στις γιορτές, αλλά και μία γενικότερη αυξητική τάση του φαινομένου των δράσεων από τον Νοέμβριο του 2011, και όσο η ύφεση εντείνεται στην ελληνική κοινωνία.

Διάγραμμα 4.52 Χρονική συμπεριφορά δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων

Από τον πίνακα 4.53 παρατηρούμε ότι το 29,4% των δράσεων αφορά στην συγκέντρωση και παροχή τροφίμων, το 16,21% στη συλλογή χρημάτων (και συλλογή χρημάτων για παροχή συσσιτίου), το 10,82% των δράσεων στην συλλογή και παροχή διαφόρων υλικών αγαθών και το 9,0% στη συλλογή ενδυμάτων και υποδημάτων. Οι συνδικαλιστικοί φορείς οργανώνουν επίσης πολιτιστικές και αθλητικές δράσεις (15,31%), ενώ κρίνεται σημαντική και η δράση τους στην διοργάνωση δωρεάν μαθημάτων σε ποσοστό 7,21%.

Πίνακας 4.53 Ειδικός σκοπός δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων

Ειδικός σκοπός δράσεων Συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	2	1,80%
Προσφορά τροφίμων	21	18,92%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	4	3,60%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	6	5,41%
Συγκέντρωση τροφίμων	12	10,81%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	6	5,41%
Συγκέντρωση φαρμάκων	3	2,70%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	6	5,41%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	16	14,41%
Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο	2	1,80%
Μειώσεις τιμών/εκπτώσεις	4	3,60%

Λορεάν μαθήματα	8	7,21%
Πολιτιστική δράση	14	12,61%
Αθλητική δράση	3	2,70%
Παζάρι	2	1,80%
Άλλο	2	1,80%
Σύνολο	111	100,00%

Από τον κάτωθι πίνακα (4.54) προκύπτει ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δραστηριοποιούνται σε όλες τις μορφές παροχής αλληλεγγύης και υποστήριξης που καταγράψαμε στην εν λόγω μελέτη. Βλέπουμε, έτσι, το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων να εντοπίζεται, και στην περίπτωση των επαγγελματικών φορέων, στο πεδίο της σίτισης (37,36%) και το 18,68% των δράσεων να έχει ως στόχο την συγκέντρωση χρημάτων. Επίσης, σημαντικός αριθμός δράσεων απευθύνεται στον τομέα της εκπαίδευσης (14,29%), στην παροχή βασικών για την επιβίωση αγαθών (13,19%), την ένδυση/υπόδηση (10,99%), αλλά και στον τομέα της υγείας και της περίθαλψης (5,49%).

Πίνακας 4.54 Γενικός σκοπός δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων

Γενικός σκοπός δράσεων Συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	5	5,49%
Εκπαίδευση	13	14,29%
Σίτιση	34	37,36%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	10	10,99%
Χρηματικό ποσό	17	18,68%
Διάφορα αγαθά	12	13,19%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	91	100,00%

Στον πίνακα που ακολουθεί μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις παρέχουν στήριξη σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Τα άτομα, ωστόσο, που πλήττονται από την κρίση βρίσκονται στις πρώτες προτεραιότητές τους, σε ένα ποσοστό 37,93%. Οι επαγγελματικές οργανώσεις στηρίζουν επίσης παιδιά και νέους (25,68%), την ειδική ομάδα πολιτών (ηλικιωμένους, πολύτεκνους, τρίτεκνους), σε ποσοστό 15,52%, τους ασθενείς (8,62%), τις παραδοσιακά ευπαθείς ομάδες (μετανάστες, κρατούμενοι, κλπ) σε ποσοστό 5,17 και τα άτομα με ειδικές ανάγκες (6,90%).

Πίνακας 4.55 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων

Ωφελούμενες Ομάδες Συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	4	6,90%
Παιδιά/νέοι	15	25,86%
Ασθενείς	5	8,62%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	3	5,17%
Άτομα σε ένδεια	22	37,93%
Ειδική ομάδα πολιτών	9	15,52%
Σύνολο	58	100,00%

Οι συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις, βάσει του κάτωθι πίνακα, συνεργάζονται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (20%), την εκκλησία (15%) και τους συλλόγους (15%). Σε περιορισμένο αριθμό δράσεων, δε, συνεργάζονται, με ανθρωπιστικούς φορείς (5%), τοπικές ομάδες αλληλεγγύης (5%), τα δημόσια σχολεία (5%), το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (5%), τα κόμματα (5%) και τις ειδικές πληθυσμιακές ομάδες.

Πίνακας 4.56 Συνδιοργανώσεις συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων

Συνδιοργανώσεις συνδικαλιστικών/ επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	3	15,00%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	4	20,00%
Σύλλογοι	3	15,00%
Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	5,00%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	5,00%
Δημόσια Σχολεία	1	5,00%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	1	5,00%
Ιδιωτικός τομέας	1	5,00%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	2	10,00%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	1	5,00%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	10,00%
Σύνολο	20	100,00%

Όσον αφορά τους φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των επαγγελματικών οργανώσεων, από τον πίνακα 4.57 προκύπτει ότι, οργανώσεις, επίσης, συνδικαλιστικών και επαγγελματικών συλλόγων, υποστηρίζουν τις δράσεις των εν λόγω δομών, σε ποσοστό 37,50%. Τα δημόσια σχολεία, σε ποσοστό 25%, αλλά και, η τοπική Αυτοδιοίκηση, ο ιδιωτικός τομέας και οι Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (12,50%), πλαισιώνουν, επίσης, τις δράσεις των εν λόγω οργανώσεων.

**Πίνακας 4.57 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των
συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων**

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	12,50%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/Επαγγελματικές οργανώσεις	3	37,50%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσια σχολεία	2	25,00%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	1	12,50%
Φορέας Υποστήριξης Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες	1	12,50%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	8	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις» σημαίνει ότι οι επαγγελματικοί φορείς αλληλοϋποστηρίζονται κατά τη διεξαγωγή μίας δράσης.

Από τον πίνακα 4.58, τέλος, διαπιστώνουμε ότι οι φορείς για την Υγεία/πρόνοια (41,67%), η εκκλησία (19,44%), η Τοπική Αυτοδιοίκηση (16,67%), και συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις αποτελούν τους βασικούς φορείς που αποδέχονται τις δράσεις αλληλεγγύης των επαγγελματικών συλλόγων. Σε ένα μικρό ποσοστό, ωστόσο φορείς-αποδέκτες των εν λόγω δράσεων αποτελούν και οι Σύλλογοι (5,56%) και οι φορείς του δημοσίου τομέα (2,78%).

**Πίνακας 4.58 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των συνδικαλιστικών/επαγγελματικών
οργανώσεων**

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	7	19,44%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	6	16,67%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	2	5,56%
Φορέας Αποδέκτης Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	5	13,89%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσιος τομέας	1	2,78%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	15	41,67%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	36	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Αποδέκτης Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις» σημαίνει ότι ένας επαγγελματικός σύλλογος οργανώνει μία δράση για την παροχή της βοήθειας σε δομή επίσης επαγγελματικού συλλόγου.

Συνοπτικά, λοιπόν, μπορούμε να επισημάνουμε ότι οι Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις, αν και πραγματοποιούν δράσεις και πριν την κρίση, οι πρακτικές τους αυξάνονται την περίοδο επιδείνωσής της, με την κινητοποίησή τους να προσανατολίζεται, κυρίως, στο τομέα της σίτισης. Επιπλέον, πραγματοποιούν δράσεις για τη συλλογή χρημάτων, τον τομέα της εκπαίδευσης και της ένδυσης, συγκεντρώνουν είδη πρώτης ανάγκης, ενώ, συμμετέχουν στην παροχή στήριξης και στον τομέα της υγείας και της περίθαλψης. Οι αποδέκτες των αλληλέγγυων πρακτικών τους εντοπίζονται, τέλος, σε όλες τις κοινωνικές ομάδες της

έρευνας, με το μεγαλύτερα ποσοστά να καταγράφονται για τα άτομα σε ένδεια καθώς και τα παιδιά και τους νέους.

Συνοψίζοντας και τα στοιχεία για τις συνεργασίες τους, διαπιστώνουμε ότι στις δράσεις που οργανώνουν ως κύριοι φορείς, συνεργάζονται, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τους συλλόγους και την Εκκλησία. Τις δράσεις τους, βέβαια, υποστηρίζουν πάλι επαγγελματικές οργανώσεις, αλλά και δημόσια σχολεία, ενώ, τέλος, οι φορείς αποδέκτες των ενεργειών τους είναι οι δομές παροχής υγείας/πρόνοιας, σε ποσοστό 41,67%.

Οι επαγγελματικές ομάδες κινητοποιούνται, σε σημαντικό βαθμό, στον τομέα της διανομής τροφίμων. Ορισμένες από αυτές τις ομάδες, δε, μέσα από τις αλληλέγγυες προς το συνάνθρωπο πρακτικές, δημοσιοποιούν και τα προβλήματα του συλλόγου τους (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 25). Επιπρόσθετα, επαγγελματικοί σύλλογοι γιατρών και φαρμακοποιών, σε συνεργασία με εθελοντές, διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο και στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, μέσω των κοινωνικών ιατρείων και φαρμακείων (Kantzara, 2014: 270). Στον τομέα, τέλος της εκπαίδευσης, οι σύλλογοι εκπαιδευτικών, οργανώνουν συντονίζουν και πραγματοποιούν δράσεις δωρεάν μαθημάτων, κυρίως μέσα από τη λειτουργία του κοινωνικού φροντιστηρίου αλλά και μέσω του διαδικτύου (Καντζάρα, 2014: 290).

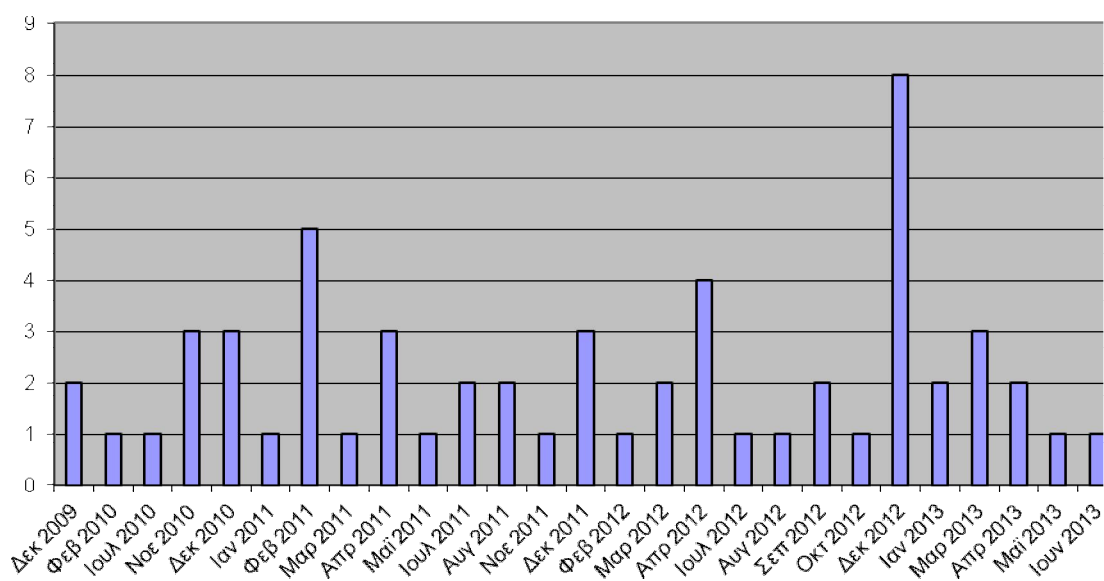
Οι επαγγελματικοί σύλλογοι και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, συνεπώς, αναλαμβάνουν ενεργή δράση, την εν λόγω περίοδο, ενισχύοντας τις επαφές τους με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, την Εκκλησία, εθελοντές και ΜΚΟ (Kantzara, 2014: 270-271, Μπουρίκος, 2013: 21-24, Σημίτη, 2014β). Ωστόσο, έχει υποστηριχτεί ότι την περίοδο της κρίσης οι εν λόγω φορείς επιδιώκουν να αναπτύξουν τις δικές τους δομές κοινωνικής στήριξης και βοήθειας (Σημίτη, 2014β: 7).

4.2.8. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Εκκλησίας

Στους πίνακες και τα διαγράμματα που ακλουθούν αποτυπώνεται η δραστηριοποίηση της εκκλησίας, ως κύριου φορέα οργάνωσης, την περίοδο που εξετάσαμε. Όπως είδαμε και παραπάνω η εκκλησία οργανώνει 58 από τις 842 δράσεις και σε ποσοστό 6,9% επί του συνόλου των δράσεων, με σταθερή παρουσία σε όλη την διάρκεια της υπό έρευνα περιόδου. Οι δράσεις της, ωστόσο, αποτυπώνονται αυξημένες (διάγραμμα 4.59) τις περιόδους των εορτών των Χριστουγέννων και του Πάσχα αλλά και την περίοδο των Αποκριών του έτους 2011 και του έτους 2013, ενώ κορυφώνονται

τον Δεκέμβριο του 2012, συγκριτικά με τους υπόλοιπους μήνες της έρευνας. Η Εκκλησία ενεργοποιείται στην πραγματοποίηση φιλανθρωπικών δράσεων τις περιόδους των γιορτών της ελληνικής Ορθοδοξίας, την περίοδο της κρίσης, ωστόσο, διευρύνει το φιλανθρωπικό και κοινωνικό της έργο, μέσα από πληθώρα δομών και προγραμμάτων⁸².

Διάγραμμα 4.59 Χρονική συμπεριφορά των δράσεων της Εκκλησίας

Από τον πίνακα 4.60 διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων της αφορά την συγκέντρωση και παροχή τροφίμων, σε ποσοστό 40,63%, καθώς και την συγκέντρωση χρημάτων με 11 δράσεις (11,46%). Υλοποιεί, ακόμη, ως κύριος φορέας οργάνωσης, το πρόγραμμα δωρεάν παροχής τροφίμων της Ε.Ε., και εμφανίζεται, ως ο κύριος οργανωτής πολιτιστικών εκδηλώσεων, σε ποσοστό 12,50%. Η διοργάνωση των εν λόγω εκδηλώσεων πραγματοποιείται, κυρίως, για την συγκέντρωση χρημάτων για την οικονομική ενίσχυση και την υποστήριξη των δράσεων της, αλλά και για την συλλογή τροφίμων, ρούχων και ειδών πρώτης ανάγκης. Πραγματοποιεί, ακόμη, συσσίτια (5 δράσεις και ποσοστό 5,21%), δραστηριοποιείται στην συγκέντρωση και παροχή διαφόρων υλικών αγαθών (5,21%), αλλά και, την συγκέντρωση ρούχων και υποδημάτων (3,13%).

⁸² Βλέπε κοινωνικό έργο της Εκκλησίας της Ελλάδας, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.ecclesia.gr/greek/koinonia/koinonia.asp>, (τελευταία πρόσβαση στις 12/08/2015)

Πίνακας 4.60 Ειδικός σκοπός δράσεων Εκκλησίας

Ειδικός σκοπός δράσεων Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	1	1,04%
Προσφορά τροφίμων	28	29,17%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	3	3,13%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	4	4,17%
Συγκέντρωση τροφίμων	11	11,46%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	3	3,13%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	1	1,04%
Συσσίτιο	5	5,21%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	11	11,46%
Δωρεάν μαθήματα	1	1,04%
Πολιτιστική δράση	12	12,50%
Παζάρι	2	2,08%
Συμμετογή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	13	13,54%
Δημιουργία δομής Φιλοξενίας	1	1,04%
Σύνολο	96	100,00%

Από τον πίνακα 4.61 προκύπτει ότι περισσότερες από τις μισές δράσεις της εκκλησίας προσανατολίζονται στον τομέα της σίτισης, σε ποσοστό 64,29%. Δραστηριοποιείται επίσης στη συλλογή χρημάτων, την ένδυση, την εκπαίδευση⁸³, την υγεία⁸⁴ και την στέγαση⁸⁵.

Πίνακας 4.61 Γενικός σκοπός δράσεων Εκκλησίας

Γενικός σκοπός δράσεων Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	1	1,43%
Εκπαίδευση	2	2,86%
Σίτιση	45	64,29%
Στέγαση	1	1,43%
Ένδυση/υπόδηση	6	8,57%
Χρηματικό ποσό	11	15,71%
Διάφορα αγαθά	4	5,71%

⁸³ Η μία από τις δύο δράσεις που καταγράφηκε για τον τομέα της εκπαίδευσης, την υπό εξέταση περίοδο, αφορά την δημιουργία «Κοινωνικού Φροντιστηρίου» από τον Ιερό Ενοριακό Ναό Αγίας Τριάδος Ηρακλείου, για την παροχή δωρεάν μαθημάτων σε μαθητές δημοτικού και γυμνασίου. Η δράση ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2012 και διήρκησε όλη την σχολική περίοδο. Η δομή του «κοινωνικού φροντιστηρίου» της ενορίας λειτουργεί μέχρι σήμερα. Βλέπε σχετικά ιστοσελίδα Ενορίας Αγίας Τριάδος Ηρακλείου, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο.

<http://enoria-agias-triados.blogspot.gr/search/label/%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A6%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF>, (τελευταία πρόσβαση 20/12/2014).

⁸⁴ Η δράση που πραγματοποιήθηκε στον τομέα της υγείας, αφορά στην διοργάνωση ημερίδας για την οστεοπόρωση από φιλανθρωπικό ίδρυμα της Εκκλησίας, με την υποστήριξη πολιτιστικού συλλόγου της περιοχής και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στην ημερίδα πραγματοποιήθηκαν δωρεάν ιατρικές εξετάσεις μέτρησης οστικής πυκνότητας.

⁸⁵ Η δράση στον τομέα της στέγασης αφορά στην πραγματοποίηση πολιτιστικής εκδήλωσης ενορίας την περίοδο του Πάσχα του 2011 προκειμένου να συγκεντρωθούν χρήματα για την δημιουργία δομής φιλοξενίας για τα παιδιά της περιοχής.

Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	70	100,00%

Από τον παρακάτω πίνακα παρατηρούμε ότι οι δράσεις της, την υπό μελέτη περίοδο, απευθύνονται σε τρεις κατηγορίες κοινωνικών ομάδων. Η συντριπτική πλειοψηφία των δράσεων απευθύνεται στην ομάδα του πληθυσμού που πλήττεται από την φτώχεια, σε ποσοστό 79,41%, βιώνει, δηλαδή, άμεσα τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Σε ποσοστό 17,65% στηρίζει παιδιά και νέους, και μία δράση απευθύνεται στην κατηγορία με τους ασθενείς.

Πίνακας 4.62 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων της Εκκλησίας

Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	0	0,00%
Παιδιά/νέοι	6	17,65%
Ασθενείς	1	2,94%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	27	79,41%
Ειδική ομάδα πολιτών	0	0,00%
Σύνολο	34	100,00%

Από τον πίνακα 4.63 παρατηρούμε ότι η Εκκλησία συνδιοργανώνει δράσεις, κυρίως, με την Ε.Ε. (36,36%)⁸⁶, την Τοπική Αυτοδιοίκηση (15,15%), τους συλλόγους (12,12%) και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις (9,09%). Επίσης πραγματοποιεί ένα μικρό αριθμό δράσεων σε συνεργασία, τον ιδιωτικό τομέα (6,06%), το δημόσιο τομέα (6,06%) τα σχολεία (6,06%) και τους φορείς παροχής υγείας (6,06%). Η Εκκλησία, τέλος, δεν πραγματοποιεί συνεργασίες κατά την διεξαγωγή των δράσεων της, με ανθρωπιστικές οργανώσεις, τοπικές ομάδες αλληλεγγύης, κόμματα και τις ειδικές πληθυσμιακές ομάδες πολιτών.

Πίνακας 4.63 Συνδιοργανώσεις της Εκκλησίας

Συνδιοργανώσεις της Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Τοπική Αυτοδιοίκηση	5	15,15 %
Σύλλογοι	4	12,12 %
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	3	9,09 %
Δημόσια Σχολεία	2	6,06%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	2	6,06%
Ιδιωτικός τομέας	3	9,09%
Ε.Ε.	12	36,36 %
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	6,06 %
Σύνολο	33	100,00%

⁸⁶ Η συνεργασία με την Ε.Ε. αφορά, κυρίως, τις δράσεις δωρεάν διανομής τροφίμων τις οποίες αναλαμβάνει να υλοποιήσει η Εκκλησία.

Από τον πίνακα 4.64 διαπιστώνουμε ότι ο ιδιωτικός τομέας, σε ποσοστό 33,33%, λειτουργεί υποστηρικτικά στις δράσεις που πραγματοποιεί η Εκκλησία. Επίσης, σύλλογοι και σωματεία θρησκευτικής πίστης αλληλοϋποστηρίζονται σε ποσοστό 20%. Ακολουθούν οι οργανώσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις και ο δημόσιος τομέας, σε ποσοστό 13,33%, καθώς και οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες, σε ποσοστό 6,67%.

Πίνακας 4.64 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Εκκλησίας

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία	3	20,00%
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	2	13,33%
Φορέας Υποστήριξης Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές Οργανώσεις	2	13,33%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας	2	13,33%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	5	33,33%
Φορέας Υποστήριξης Ειδικές πληθυσμιακές Ομάδες	1	6,67%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	15	100,00%

«Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία» σημαίνει ότι οι δράσεις της Εκκλησίας στηρίζονται επίσης από την Εκκλησία

Από τον πίνακα 4.65 βλέπουμε ότι οι δράσεις της που υλοποιεί η Εκκλησία με άλλο φορέα αποδέκτη είναι σχετικά λίγες, συγκεκριμένα 5 δράσεις σε σύνολο 58 (8,6%). Οι κύριοι αποδέκτες των εν λόγω δράσεων είναι οι φορείς για την υγεία/πρόνοια (40%), οι Σύλλογοι (20%), η Τοπική Αυτοδιοίκηση (20%) αλλά και ιδρύματα και δομές της ίδιας της Εκκλησίας (20%).

Πίνακας 4.65 Φορείς αποδέκτες των δράσεων της Εκκλησίας

Φορείς αποδέκτες των δράσεων της Εκκλησίας	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	40,00%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	5	100,00%

Συνοπτικά, λοιπόν, μπορούμε να επισημάνουμε ότι η μορφή των δράσεων της Εκκλησίας προσανατολίζεται κυρίως στην αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης, σε μία προσπάθεια να ανταποκριθεί στην αύξηση των αναγκών των συμπολιτών μας για τρόφιμα και δωρεάν γεύματα. Επίσης αναδεικνύεται σε σημαντικό φορέα υλοποίησης του προγράμματος παροχής τροφίμων της Ε.Ε., ενώ, μέσα από πολιτιστικές εκδηλώσεις συγκεντρώνει χρήματα, τρόφιμα, ρούχα, διάφορα υλικά αγαθά και παιχνίδια. Η δράση

της, τέλος, απευθύνεται στις ομάδες αυτές του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες λόγω της αυξανόμενης φτώχειας και της ανέχειας.

Στο πεδίο των συνεργασιών η εκκλησία συνδιοργανώνει δράσεις με την Ε.Ε., την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους Συλλόγους. Ο ιδιωτικός τομέας είναι ο κύριος φορέας που υποστηρίζει τη δράση της, ενώ η ίδια απευθύνει την βοήθειά της σε δομές και φορείς παροχής υγείας και πρόνοιας.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία, εξάλλου, αναπτύσσει σημαντική δράση στην δύσκολη οικονομική και κοινωνική συγκυρία που διάγει η χώρα, κυρίως στον τομέα της σίτισης, (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 25-26), αλλά και στον τομέα της εκπαίδευσης (παροχή δωρεάν μαθημάτων και χώρων στέγασης), της υγείας (υποστήριξη πρωτοβουλιών για συγκέντρωση φαρμάκων) και της ένδυσης (συγκέντρωση ρουχισμού/υποδημάτων) (Kantzara, 2014: 270).

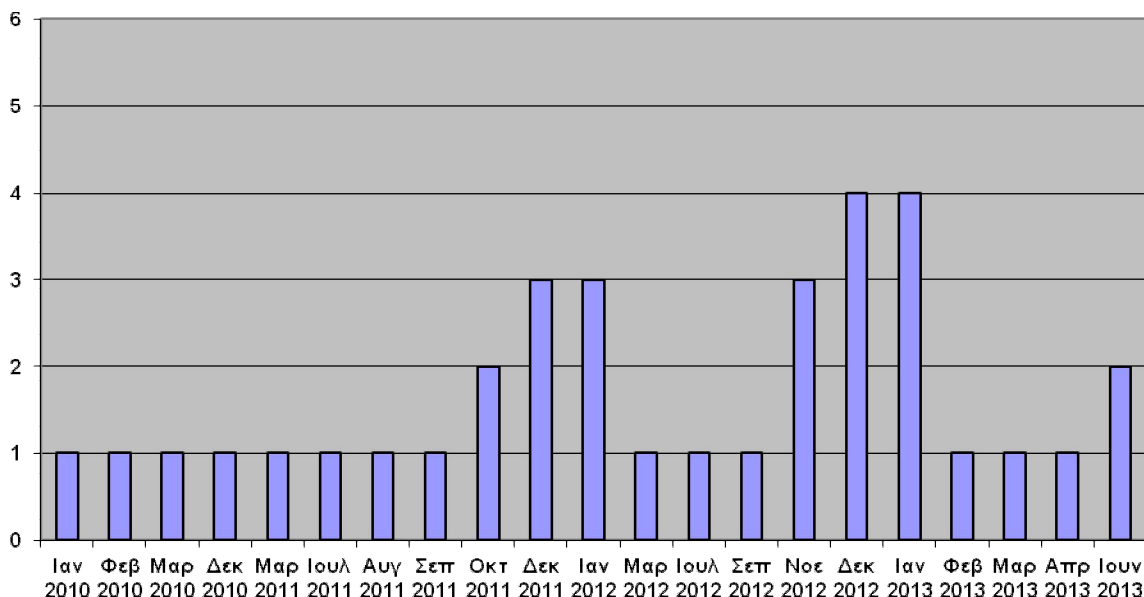
4.2.9. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης του Δημόσιου Τομέα

Η κατηγορία «Δημόσιος τομέας/λοιποί φορείς» περιλαμβάνει όλους εκείνους τους φορείς του δημοσίου, όπως δημόσια νοσοκομεία, κέντρα υγείας, αστυνομία και λιμενικό σώμα, κέντρα ψυχικής υγείας, μουσεία και δημοτικές βιβλιοθήκες, το ΕΚΑΒ Κρήτης, τα ΕΛΤΑ, κλπ., με εξαίρεση, όπως αναφέρθηκε, τα δημόσια σχολεία και τους οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης⁸⁷. Την περίοδο της έρευνας οι εν λόγω φορείς πραγματοποίησαν 35 δράσεις (4,2% σε σύνολο 842 δράσεων).

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η χρονική συμπεριφορά των δράσεων του δημοσίου τομέα. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του διαγράμματος, αποτυπώνεται σταθερότητα στην πραγματοποίηση δράσεων την υπό μελέτη περίοδο, με μικρή άνοδο τις περιόδους των Χριστουγέννων.

⁸⁷ Στις δράσεις του Δημόσιου τομέα δεν συμπεριλήφθηκαν οι δράσεις συνδικαλιστικών οργανώσεων των φορέων του δημοσίου, όπως για παράδειγμα του Σωματείου Εργαζομένων Πανεπιστημιακού Γενικού Νοσοκομείου Ηρακλείου (ΠΑ.Γ.Ν.Η.) ή της Ένωσης Αστυνομικών Υπαλλήλων Νομού Ηρακλείου, κλπ. Οι εν λόγω δράσεις, όπως είναι ευνόητο, εντάχθηκαν στην κατηγορία των Συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων.

Διάγραμμα 4.66 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Δημόσιου τομέα

Οι φορείς του δημοσίου (πίνακας 4.67) δραστηριοποιούνται στην παροχή δωρεάν εξετάσεων (29,17%), στην προφορά και διανομή τροφίμων (14,58%), στη συγκέντρωση χρημάτων, αλλά και στη συγκέντρωση και προσφορά διαφόρων αγαθών (8,34%). Επίσης οργανώνουν ένα μικρό αριθμό πολιτιστικών εκδηλώσεων (8,33%) και παζαριών (6,25%), ενώ, σε ένα ποσοστό 10,42% συμμετέχουν σε πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων.

Πίνακας 4.67 Ειδικός σκοπός δράσεων Δημόσιου τομέα

Ειδικός σκοπός δράσεων Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	14	29,17%
Δωρεάν ψυχολογική υποστήριξη	1	2,08%
Προσφορά τροφίμων	4	8,33%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	2	4,17%
Συγκέντρωση τροφίμων	3	6,25%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	1	2,08%
Συγκέντρωση φαρμάκων	1	2,08%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	2	4,17%
Συσσίτιο	1	2,08%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	6	12,50%
Πολιτιστική δράση	4	8,33%
Παζάρι	3	6,25%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	5	10,42%
Άλλο	1	2,08%
Σύνολο	48	100,00%

Από τον πίνακα 4.68 παρατηρούμε ότι η πλειονότητα των δράσεων των φορέων του δημοσίου προσανατολίζεται στον τομέα της υγείας (45,71%). Οι αυξημένες δράσεις για την υγεία και την περίθαλψη μπορεί να αποδοθεί, συνδυαστικά, τόσο στην αύξηση των ανασφάλιστων συμπολιτών μας, όσο και στο γεγονός ότι στην εν λόγω ομάδα εντάσσονται τα Κέντρα Υγείας, τα οποία, την περίοδο της έρευνας, αποτέλεσαν τους βασικούς φορείς πραγματοποίησης δωρεάν εξετάσεων για τους ανασφάλιστους συμπολίτες μας (δωρεάν εξετάσεις, κυρίως γυναικολογικές, για ανασφάλιστες γυναίκες, δωρεάν εμβολιασμοί σε ανασφάλιστα παιδιά, κ.α.).

Και για τους φορείς του δημοσίου πρωταρχικό μέλημα συνιστά η παροχή τροφίμων και δωρεάν γευμάτων, σε ποσοστό 22,86%, επίσης, η συλλογή χρημάτων (17,14%), καθώς και η παροχή διαφόρων υλικών ειδών (11,43%).

Πίνακας 4.68 Γενικός σκοπός δράσεων Δημόσιου τομέα

Γενικός σκοπός δράσεων Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	16	45,71%
Εκπαίδευση	0	0,00%
Σίτιση	8	22,86%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	1	2,86%
Χρηματικό ποσό	6	17,14%
Διάφορα αγαθά	4	11,43%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	35	100,00%

Από τον πίνακα 4.69 βλέπουμε ότι η πλειοψηφία των δράσεων του δημοσίου τομέα έχει ως στόχο την υποστήριξη των ατόμων που βιώνουν συνθήκες στέρησης και ανέχειας, σε ποσοστό 46,43%, τα παιδιά και τους νέους (17,68%) και τους συμπολίτες μας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας (14,29%). Επιπλέον, πραγματοποιεί δράσεις που απευθύνονται στην «ειδική ομάδα πολιτών», όπως άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνους, κ.α. (10,71%), τα ΑΜΕΑ (7,14%) και τις παραδοσιακά ευπαθείς ομάδες (3,57%).

Πίνακας 4.69 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Δημόσιου τομέα

Ωφελούμενες Ομάδες Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	2	7,14%
Παιδιά/νέοι	5	17,86%
Ασθενείς	4	14,29%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	1	3,57%
Άτομα σε ένδεια	13	46,43%
Ειδική ομάδα πολιτών	3	10,71%
Σύνολο	28	100,00%

Οι φορείς του Δημοσίου, βάσει του κάτωθι πίνακα, συνεργάζονται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (33,33%) και τους Συλλόγους (12,50%). Πραγματοποιούν, ωστόσο, συνεργασίες και με την Εκκλησία (8,33%), τον ιδιωτικό τομέα (8,33%), την Ε.Ε. (8,33%), τα κόμματα (8,33%) και τις ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (8,33%).

Πίνακας 4.70 Συνδιοργανώσεις Δημόσιου Τομέα

Συνδιοργανώσεις Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	2	8,33%
Τοπική Αυτοδιοίκηση	8	33,33%
Σύλλογοι	3	12,50%
Ανθρωπιστικοί/φιλ.ανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	4,17%
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	4,17%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	4,17%
Ιδιωτικός τομέας	2	8,33%
Ε.Ε.	2	8,33%
Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες	2	8,33%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	2	8,33%
Σύνολο	24	100,00%

Τις δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης που διεξάγει το Δημόσιο τις υποστηρίζουν επίσης άλλοι φορείς του δημοσίου τομέα, σε ποσοστό 50%, καθώς και, η Εκκλησία (16,67%), η τοπική Αυτοδιοίκηση (16,67%) και ο ιδιωτικός τομέας (16,67%).

Πίνακας 4.71 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Δημόσιου τομέα

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία	1	16,67%
Φορέας Υποστήριξης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	16,67%
Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας	3	50,00%
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	1	16,67%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	6	100,00%

Σημείωση: «Φορέας Υποστήριξης Δημόσιος τομέας» σημαίνει ότι ένας φορέας του δημοσίου υποστηρίζει τη δράση ενός άλλου φορέα του δημοσίου.

Ο πίνακας 4.72 δείχνει ότι οι αποδέκτες των δράσεων του δημοσίου είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία οι Φορείς για την Υγεία/πρόνοια (83,33%) με ένα μικρό ποσοστό δράσεων (16,67%) να απευθύνεται στις Ανθρωπιστικές/ φιλανθρωπικές/ εθελοντικές οργανώσεις και φορείς.

Πίνακας 4.72 Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Δημόσιου τομέα

Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Δημόσιου τομέα	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	16,67%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	5	83,33%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	6	100,00%

Οι δομές του δημοσίου τομέα, κατά συνέπεια, εμφανίζουν, την υπό μελέτη περίοδο, σταθερή παρουσία στην υλοποίηση δράσεων. Αν και το μεγαλύτερο μέρος των δράσεων τους αφορά τον τομέα της υγείας, δραστηριοποιούνται και στον τομέα της σίτισης, στη συλλογή χρημάτων αλλά και στη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών. Η παρεχόμενη βοήθεια των δομών του δημοσίου εστιάζει στους φτωχότερους συμπολίτες, τα παιδιά και τους ασθενείς.

Είδαμε ακόμη ότι οι φορείς του δημοσίου, στις 24 δράσεις που πραγματοποιούν συνδιοργανώσεις, συνεργάζονται κυρίως με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους συλλόγους, στις περιπτώσεις, δε, υποστήριξης των δράσεών τους, αλληλοϋποστηρίζονται με άλλους φορείς του δημοσίου. Οι φορείς αποδέκτες, τέλος, των αλληλέγγυων πρακτικών τους είναι οι Φορείς παροχής υγείας και πρόνοιας.

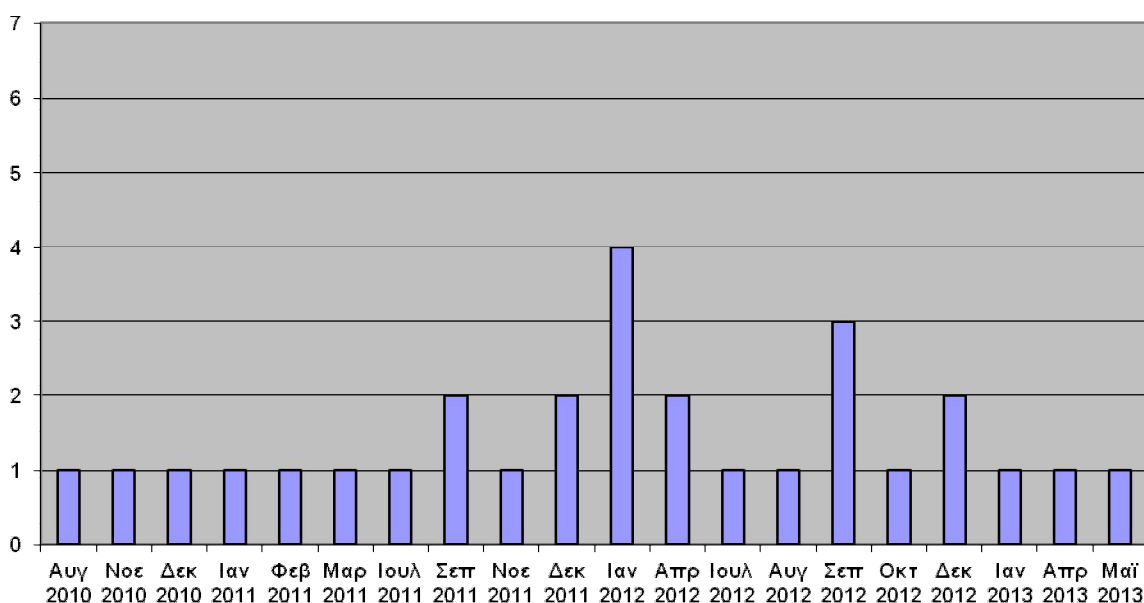
Οι οργανισμοί και οι δομές του Δημοσίου, παρόλο που συνδέονται άρρηκτα με τον κρατικό μηχανισμό και την κυβέρνηση, υπεύθυνη για τις περικοπές και τα μέτρα λιτότητας και τις συναφείς καταστροφικές συνέπειες σε μεγάλη μερίδα του ελληνικού πληθυσμού, οργανώνουν και υλοποιούν, ως ένα βαθμό, δράσεις για την βοήθεια και προστασία των θυμάτων της ύφεσης (Kantzara, 2014: 269-270). Το Υπουργείο Υγείας, μέσω Κέντρων Υγείας και Δημόσιων Νοσοκομείων, υλοποιεί προγράμματα για την παροχή υπηρεσιών υγείας σε ανασφάλιστους συμπολίτες, ενώ, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης πραγματοποιεί δράσεις παροχής τροφίμων σε άπορες οικογένειες. Το Υπουργείο Παιδείας, επιπλέον, συντονίζει δράσεις επισιτισμού σε σχολεία, μαζί με την Εκκλησία και τον ιδιωτικό τομέα και το Υπουργείο Εργασίας, τέλος, πραγματοποιεί προγράμματα πρακτικής άσκησης για να αντιμετωπίσει τη μαζική ανεργία, κλπ (Kantzara, 2014: 270).

4.2.10. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Η κατηγορία με τις Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 – Ιουνίου 2013 πραγματοποίησε 29 δράσεις, σε ποσοστό 3,4% του συνόλου των 842. Η εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνει όλες εκείνες τις ομάδες, φορείς, οργανώσεις και πρωτοβουλίες που δεν υπήρχε δυνατότητα να ενταχθούν σε καμία άλλη από τις κατηγορίες φορέων που ανέκυψαν στη μελέτη μας⁸⁸.

Στο διάγραμμα 4.73 διακρίνουμε σταθερή παρουσία στην οργάνωση δράσεων το έτος 2010 και λίγο μετά το ξέσπασμα της κρίσης, βαθμιαία αύξηση το έτος 2011 και μεγαλύτερη αύξηση των αλληλέγγυων πρακτικών το έτος 2012. Παρατηρούμε, επίσης, μεγαλύτερο αριθμό δράσεων την περίοδο κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων.

Διάγραμμα 4.73 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Από τον πίνακα με την ειδική μορφή της πραγματοποιηθείσας δράσης παρατηρούμε ότι οι ειδικές ομάδες του πληθυσμού δραστηριοποιούνται, πρωταρχικά, στη συλλογή χρημάτων (38,89%), μέσα από τη διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών δράσεων (29,63%). Ένας αριθμός δράσεων αφορά, ακόμη, δωρεάν ιατρικές εξετάσεις (9,26%) αλλά και τη συγκέντρωση και παροχή τροφίμων (5,55%).

⁸⁸ Η κατηγορία με τις «ειδικές πληθυσμιακές ομάδες» περιλαμβάνει φορείς όπως το «Πανεπιστήμιο των Ορέων», το Βρετανικό Προξενείο Ηρακλείου, τις δράσεις των κρατούμενων σε φυλακές, αλλά και όλες τις αλληλέγγυες πρωτοβουλίες ιδιωτών.

Πίνακας 4.74 Ειδικός σκοπός δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Ειδικός σκοπός δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις	5	9,26%
Προσφορά τροφίμων	2	3,70%
Συγκέντρωση τροφίμων	1	1,85%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	2	3,70%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	1	1,85%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	21	38,89%
Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο	1	1,85%
Δωρεάν μαθήματα	1	1,85%
Πολιτιστική δράση	13	24,07%
Αθλητική δράση	3	5,56%
Παζάρι	1	1,85%
Άλλο	3	5,56%
Σύνολο	54	100,00%

Στον πίνακα 4.75 με τον γενικό σκοπό των δράσεων διακρίνουμε ότι το 64,71% των δράσεων αφορά την συλλογή χρημάτων, ένα ποσοστό 14,71% εστιάζει στον τομέα της υγείας, ενώ μικρότερα είναι τα ποσοστά των δράσεων που αφορούν την σίτιση (8,82%), την ένδυση/υπόδηση (5,88%) και την παροχή αγαθών πρώτης ανάγκης (2,94%).

Πίνακας 4.75 Γενικός σκοπός δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Γενικός σκοπός δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	5	14,71%
Εκπαίδευση	1	2,94%
Σίτιση	3	8,82%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	2	5,88%
Χρηματικό ποσό	22	64,71%
Διάφορα αγαθά	1	2,94%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	34	100,00%

Από τον πίνακα 4.76 διαπιστώνουμε ότι το 29,17% των δράσεων απευθύνεται στους οικονομικά αδύναμους συμπολίτες μας, 25% απευθύνεται στα παιδιά και τους νέους, 25% στα ΑΜΕΑ, 12,50% στους πολίτες με προβλήματα υγείας και 8,33% στις ειδικές ευπαθείς ομάδες (μετανάστες, κρατούμενοι, κλπ).

Πίνακας 4.76 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Ωφελούμενες Ομάδες Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	6	25,00%
Παιδιά/νέοι	6	25,00%
Ασθενείς	3	12,50%

Ειδικές ευπαθείς ομάδες	2	8,33%
Άτομα σε ένδεια	7	29,17%
Ειδική ομάδα πολιτών	0	0,00%
Σύνολο	24	100,00%

Από τον πίνακα που ακολουθεί συνάγεται ότι οι Ειδικές πληθυσμιακές Ομάδες υλοποίησαν 6 δράσεις σε συνεργασία με άλλους φορείς. Οι δομές που συνεργάστηκαν ήταν η Τοπική Αυτοδιοίκηση (33,33%), ο δημόσιος τομέας (33,33%), οι επαγγελματικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις (16,67%) και ο Ιδιωτικός τομέας.

Πίνακας 4.77 Συνδιοργανώσεις Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Συνδιοργανώσεις Ειδικών Πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Τοπική Αυτοδιοίκηση	2	33,33 %
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	16,67%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	2	33,33%
Ιδιωτικός τομέας	1	16,67%
Σύνολο	6	100,00%

Τις δράσεις των εν λόγω ομάδων υποστήριξαν, εξίσου, οι Σύλλογοι και οι φορείς για την Υγεία και την πρόνοια.

Πίνακας 4.78 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Σύλλογοι	1	50%
Φορέας Υποστήριξης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	50%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	2	100%

Οι φορείς αποδέκτες, τέλος, των δράσεων των ειδικών πληθυσμιακών ομάδων ήταν, κυρίως, οι δομές για την Υγεία/πρόνοια (64,71%) και η Εκκλησία (11,76).

Πίνακας 4.79 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	2	11,76%
Φορέας Αποδέκτης Ανθρωπιστικοί/φύλ.ανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς	1	5,88%
Φορέας Αποδέκτης Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις	1	5,88%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	5,88%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	5,88%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	11	64,71%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	17	100,00%

Η κατηγορία της ειδικής πληθυσμιακής ομάδας, κατά συνέπεια, εμφανίζεται δραστήρια το 2010, λίγο μετά την εκδήλωση του φαινομένου της ύφεσης, και κλιμακώνει σταδιακά τις δράσεις της τα έτη 2011 και 2012. Επικεντρώνεται κυρίως στη συγκέντρωση χρηματικών ποσών, μέσω διαφόρων εκδηλώσεων, σε δράσεις σχετικά με την υγεία του πληθυσμού, ενώ μικρότερη είναι η κινητοποίηση στον τομέα της σίτισης. Οι ομάδες, τέλος, που αποδέχονται την στήριξη είναι οι πολίτες με περιορισμένους οικονομικούς πόρους, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα παιδιά.

Στη συγκεκριμένη κατηγορία εμπεριέχονται, όπως είδαμε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, και οι πρωτοβουλίες ιδιωτών και μεμονωμένων ατόμων. Οι πολίτες, εξάλλου, εκτός από την αυξημένη συμμετοχή τους σε δίκτυα και ενώσεις της κοινωνίας των πολιτών τη συγκεκριμένη περίοδο, βοηθούν, τόσο σε είδος όσο και σε χρήμα και με κάθε δυνατό τρόπο όσους έχουν ανάγκη (Kantzara, 2014: 271).

Την υπό έρευνα περίοδο, τέλος, στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου οι Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες συνεργάστηκαν με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το Δημόσιο, τις επαγγελματικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις και τον Ιδιωτικό τομέα. Οι σύλλογοι και οι Φορείς για την υγεία λειτούργησαν υποστηρικτικά στις δράσεις των εν λόγω ομάδων, ενώ, οι κύριοι αποδέκτες των δράσεών τους, σε ποσοστό 64,71%, ήταν οι Φορείς για την Υγεία/πρόνοια.

4.2.11. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

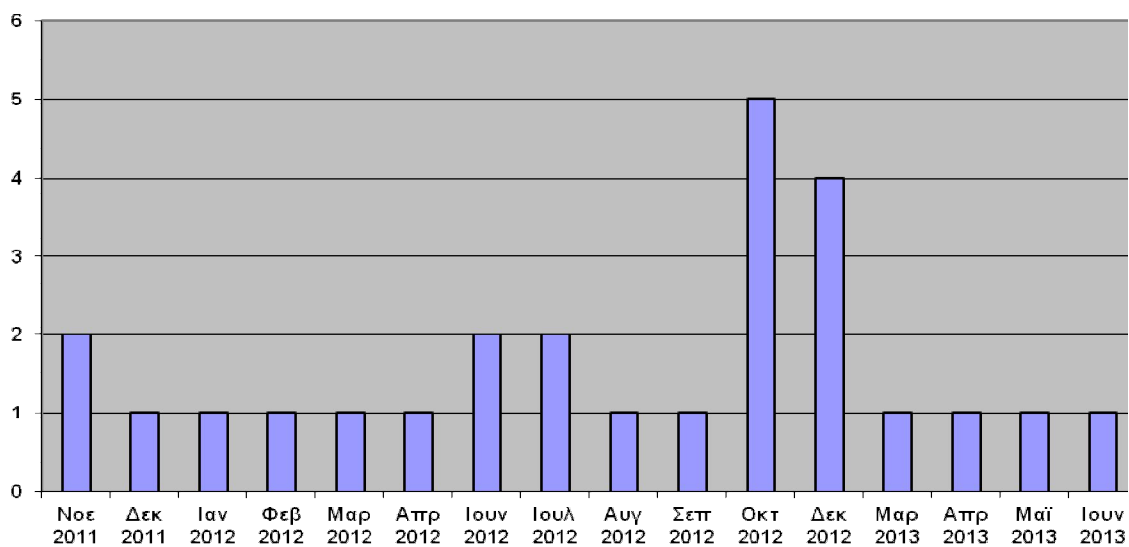
Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε την κατανομή των δράσεων των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης κατά την υπό εξέταση περίοδο. Η συγκεκριμένη κατηγορία περιλαμβάνει τις τοπικές εθελοντικές ομάδες αλληλεγγύης αλλά και τα άτυπα δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς που δραστηριοποιήθηκαν στην ηρακλειώτικη κοινωνία⁸⁹. Οι τοπικές ομάδες αλληλεγγύης πραγματοποιούν την εν λόγω περίοδο 26 δράσεις σε ποσοστό 3,1% του συνόλου των 842 δράσεων.

⁸⁹ Για τα τοπικά δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, ενδεικτικά αναφέρουμε τις κάτωθι ομάδες: Εθελοντική ομάδα Give, οι minoistas, Εθελοντική ομάδα αλληλεγγύης «Σκουτελικό», Σύλλογος Αλληλεγγύης Ηράκλειου, «Ομάδα “Swap not Shop, Φιλανθρωπικός Σύλλογος κοινωνική Αλληλεγγύη, Οι «Ατακτοι» ή αλλιώς «Ανθρωποι της Αλληλεγγύης χωρίς τοίχος και οικονομική ιδιοτέλεια», Εθελοντική Ομάδα αλληλεγγύης Ελπίδα, κ.α. Επίσης, ορισμένα από τα άτυπα δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς είναι τα παρακάτω: Οι κάτοικοι των γειτονιών του Ατσαλένιου και του Μασταμπά, Επιτροπή – Σύλλογος

Από το διάγραμμα 4.80 φαίνεται ότι η δράση τους εμφανίζεται για πρώτη φορά από τον Νοέμβριο του 2011, γεγονός που μας παρέχει μία σημαντική ένδειξη ότι η κατηγορία αυτή εμφανίστηκε μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και εξ αιτίας αυτής. Από το Νοέμβριο του 2011 και έπειτα, διακρίνουμε σταθερή παρουσία των εν λόγω ομάδων στην πραγματοποίηση δράσεων μέχρι το τέλος της υπό έρευνα περιόδου. Επίσης καταγράφεται μικρή αύξηση των δράσεων τους, όσο η κρίση προχωρά, με τον Οκτώβριο του 2012 και την περίοδο κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων του ίδιου έτους, να εμφανίζουν τις περισσότερες δράσεις.

Από ευρήματα ερευνών προκύπτει, εξάλλου, αύξηση της συμμετοχής των πολιτών σε άτυπα δίκτυα γειτονιάς (Μπουρίκος, 2013: 12-13). Επιπλέον, έρευνα σχετικά με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών διαπιστώνει ότι, κατά την διάρκεια της κρίσης, εμφανίστηκαν ποικίλες τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, οι οποίες συνιστούν το 10% των συλλογικοτήτων της κοινωνίας των πολιτών, μέχρι και σήμερα (Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2015). Από το 2011 και μετά, κυρίως όμως το 2012, πολίτες σε όλη τη χώρα οργανώνουν πρωτοβουλίες, επιτροπές, λέσχες και άλλες ομάδες για να συνδράμουν και να διαχειριστούν την πιο άμεση από τις επιπτώσεις της δύσκολης οικονομικής κατάστασης, την επισιτιστική κρίση (Καντζάρα, 2014: 284-285).

Διάγραμμα 4.80 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

αλληλεγγύης Δειλινών, Ομάδα Αλληλεγγύης της Αγίας Αικατερίνης, Ομάδα Αγάπης Αγ. Ιωάννη Κνωσού, Λαϊκή Επιτροπή Κατσαμπά, Εθελοντική Ομάδα Μαλεβιζίου, κλπ.

Στον πίνακα 4.81 που ακολουθεί παρατηρούμε ότι οι τοπικές ομάδες αλληλεγγύης συλλέγουν και διανέμουν τρόφιμα, σε ποσοστό 25,86%, ενώ πραγματοποιούν και ένα μικρό αριθμό συσσιτίων (3,45%). Επίσης, δραστηριοποιούνται στη συλλογή διαφόρων αγαθών (15,52%), αλλά και ρούχων και υποδημάτων (15,52%). Σε ορισμένο αριθμό δράσεων συγκεντρώνουν χρήματα και φάρμακα, σε ποσοστό 6,90% και 5,17%, αντίστοιχα. Τέλος, πραγματοποιούν πολιτιστικές εκδηλώσεις (12,07%) καθώς και διαφόρων ειδών παζάρια σε ποσοστό 12,07%.

Πίνακας 4.81 Ειδικός σκοπός δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Ειδικός σκοπός δράσεων Τοπικών ομάδων Αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Προσφορά τροφίμων	5	8,62%
Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών	4	6,90%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	5	8,62%
Συγκέντρωση τροφίμων	10	17,24%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	5	8,62%
Συγκέντρωση φαρμάκων	3	5,17%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	4	6,90%
Συσσίτιο	2	3,45%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	4	6,90%
Πολιτιστική δράση	7	12,07%
Αθλητική δράση	1	1,72%
Παζάρι	4	6,90%
Χαριστικό παζάρι	1	1,72%
Ανταλλακτικό παζάρι	2	3,45%
Άλλο	1	1,72%
Σύνολο	58	100,00%

Στον πίνακα 4.82 με τον γενικό σκοπό δράσεων των ομάδων αλληλεγγύης αποτυπώνεται ένας σημαντικός αριθμός δράσεων να αφορά τη σίτιση των συμπολιτών μας, σε ποσοστό 38,64%. Επίσης οι τοπικές ομάδες δραστηριοποιούνται στην παροχή διαφόρων υλικών αγαθών (25%), την ένδυση (20,45%), τη συγκέντρωση χρημάτων (9,09%), αλλά και τον τομέα της υγείας (6,82%).

Πίνακας 4.82 Γενικός σκοπός δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Γενικός σκοπός δράσεων τοπικών ομάδων αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	3	6,82%
Εκπαίδευση	0	0,00%
Σίτιση	17	38,64%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	9	20,45%
Χρηματικό ποσό	4	9,09%
Διάφορα αγαθά	11	25,00 %
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	44	100,00%

Οι αποδέκτες των δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης των τοπικών ομάδων είναι, σε ποσοστό 50%, τα άτομα που αντιμετωπίζουν οικονομική δυσπραγία λόγω της οικονομικής κρίσης. Η βοήθεια και η υποστήριξη τους απευθύνεται, επίσης, στα παιδιά και τους νέους (28,57%) αλλά και σε άτομα με ειδικές ανάγκες (21,43%).

Πίνακας 4.83 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Ωφελούμενες Ομάδες τοπικών ομάδων αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	3	21,43%
Παιδιά/νέοι	4	28,57%
Ασθενείς	0	0,00%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	7	50,00%
Ειδική ομάδα πολιτών	0	0,00%
Σύνολο	14	100,00%

Από τον παρακάτω πίνακα διαπιστώνουμε ότι οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης συνεργάζονται με τους Συλλόγους (25%), την Τοπική Αυτοδιοίκηση (16,67%) και των ιδιωτικό τομέα (16,67%). Επίσης συνδιοργανώνουν δράσεις με τις επαγγελματικές οργανώσεις (8,33%), τα σχολεία (8,33%) και τα κόμματα (8,33%). Δεν πραγματοποιούν, ωστόσο καμία συνεργασία με τις ανθρωπιστικές/εθελοντικές οργανώσεις, την Ε.Ε. και τις ειδικές ομάδες του πληθυσμού.

Πίνακας 4.84 Συνδιοργανώσεις Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Συνδιοργανώσεις Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Τοπική Αυτοδιοίκηση	2	16,67%
Σύλλογοι	3	25,00%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	1	8,33%
Δημόσια Σχολεία	1	8,33%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	1	8,33%
Ιδιωτικός τομέας	2	16,67%
Πολιτικές Οργανώσεις/κόμματα	1	8,33%
Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	8,33%
Σύνολο	12	100,00%

Οι φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των τοπικών ομάδων αλληλεγγύης, σύμφωνα με τον πίνακα 4.85 είναι ο ιδιωτικός τομέας, σε ποσοστό 50% αλλά και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (25%) και οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες πολιτών (25%).

Πίνακας 4.85 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Τοπικών Ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	25,00%
Φορέας ιδιωτικός τομέας	2	50,00%
Φορέας Υποστήριξης Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες	1	25,00%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	4	100,00%

Από τον πίνακα 4.86, τέλος, παρατηρούμε ότι οι τοπικές ομάδες αλληλεγγύης πραγματοποιούν δράσεις για τους φορείς και τα ιδρύματα υγείας/πρόνοιας (66,67%), την Εκκλησία (16,67%) και τα δημόσια σχολεία (16,67%).

Πίνακας 4.86 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Τοπικών Ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	1	16,67%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	16,67%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	4	66,67%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	6	100,00%

Στο Ηράκλειο της Κρήτης οι Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης αποτελούν, στην ουσία, δημιούργημα της κρίσης, ενώ χαρακτηρίζονται από σταθερή παρουσία στη διοργάνωση δράσεων, όσο η κρίση εντείνεται στην τοπική κοινωνία. Οι δράσεις τους έχουν ως στόχο την παροχή τροφίμων και δωρεάν γευμάτων και τη συγκέντρωση διαφόρων υλικών αγαθών, ρουχισμού, χρημάτων και φαρμάκων. Οι ομάδες, τέλος, του πληθυσμού που αποτελούν τους αποδέκτες των δράσεών τους είναι πρωταρχικά οι συμπολίτες μας που βιώνουν πιο έντονα τις δυσμενείς επιπτώσεις της κρίσης και ζουν σε συνθήκες φτώχειας, ανέχειας και σημαντικής υλικής στέρησης.

Τα τελευταία χρόνια, έχουν στηθεί στη χώρα μας ομάδες και τοπικά δίκτυα, καθώς και εναλλακτικές ομάδες και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται καθημερινά στην παροχή τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, την οργάνωση συσσιτίων, την διοργάνωση μαθημάτων, κλπ (Kantzara, 2014: 271). Οι φορείς αυτής της κατηγορίας, αφορούν κυρίως άτυπες συσσωματώσεις, δραστηριοποιούνται στην τοπική κοινότητα και τη γειτονιά, υποστηρίζουν οικογένειες και μεμονωμένα άτομα που έχουν ανάγκη και βοηθούν ανασφάλιστους, άνεργους και άπορους συμπολίτες (Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014: 56). Η βοήθεια που παρέχουν, επιπλέον, πραγματοποιείται χωρίς την μεσολάβηση υπηρεσιών του κράτους, ενώ, δεν γίνεται

διάκριση των δικαιούχων στη βάση εισοδηματικών κριτηρίων, όπως, στην περίπτωση, π.χ., των κοινωνικών παντοπωλείων⁹⁰ (Καντζάρα, 2014: 291). Δε θα ήταν σφάλμα, επίσης, να επισημάνουμε ότι οι συγκεκριμένες ομάδες συνιστούν την καρδιά της κοινωνίας των πολιτών.

Σε σχέση με τις συνεργασίες που υλοποιούν, οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης συνδιοργανώνουν δράσεις με τους Συλλόγους, τον ιδιωτικό τομέα και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ο ιδιωτικός τομέας, οι δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς και οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες είναι οι φορείς που υποστηρίζουν τα εν λόγω δίκτυα, ενώ, τέλος, σε ποσοστό 66,67% οι φορείς αποδέκτες των ενεργειών τους είναι οι Φορείς για την υγεία και την πρόνοια.

Εκτιμάται ότι στη χώρα μας το τέλος του κινήματος των πλατειών το 2011 ακολούθησε η εμφάνιση και ο πολλαπλασιασμός των τοπικών δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης. Οι συνεργασίες, ωστόσο, που αναπτύσσονται με άλλους φορείς και δομές της κοινωνίας των πολιτών δεν έχουν σταθερό χαρακτήρα. Υπάρχουν δίκτυα που επιχειρούν συνεργασίες με Δήμους και άλλα που αντιτίθενται σε αυτές ιδεολογικά. Εμφανίζονται, ακόμη, ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης που στηρίζουν την εθελοντική προσφορά και τον εθελοντισμό και άλλες ομάδες που τον απορρίπτουν, στη βάση του επιχειρήματος της ισότιμης συμμετοχής σε μία διαδικασία που όλοι προσφέρουν και όλοι λαμβάνουν, ενώ, η μεταξύ τους σχέσεις δεν έχουν τη μορφή της σχέσης ανάμεσα στον ευεργετούμενο και τον ευεργέτη (Σημίτη, 2014β: 8-9).

4.2.12. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)

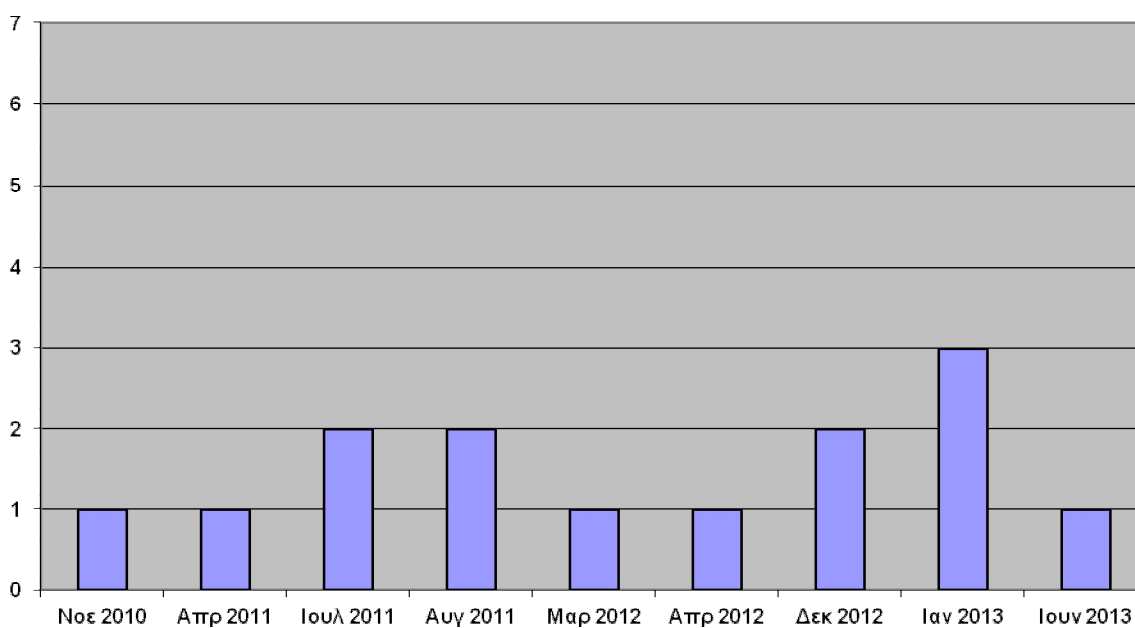
Η κατηγορία με τις δράσεις της Ε.Ε. περιλαμβάνει, κυρίως, το πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων για τους άπορους συμπολίτες μας. Αρμόδιες υπηρεσίες για την εφαρμογή του προγράμματος στη χώρα μας είναι το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και οι διάφορες δομές του (Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. και Δ/νσεις Αγροτικής Ανάπτυξης και Κτηνιατρικής). Οι φορείς που υλοποιούν το πρόγραμμα είναι

⁹⁰ Οι δικαιούχοι του Κοινωνικού Παντοπωλείου της Περιφέρειας Κρήτης πρέπει να πληρούν τα εξής κριτήρια, ως προς το ύψος του οικογενειακού εισοδήματος: 1 άτομο 6.000 ευρώ, 2 άτομα 7.000 ευρώ, 3 άτομα 9.000 ευρώ, 4 άτομα 10.500 ευρώ, 5 άτομα 13.000 ευρώ, προσαυξημένο κατά 20%, για κάθε επιπλέον μέλος. Βλέπε [enallaktikos.gr](http://www.enallaktikos.gr/kg15el_koinwniko-pantopwleio-perifereias-kritis_a821.html), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.enallaktikos.gr/kg15el_koinwniko-pantopwleio-perifereias-kritis_a821.html, (τελευταία πρόσβαση 01/08/2015).

οι Δήμοι, τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (σύλλογοι, σωματεία, εκκλησιαστικά ιδρύματα, κ.α.) και η Εκκλησία, ενώ, δικαιούχοι από την εν λόγω δράση είναι άπορες οικογένειες και τα άπορα άτομα⁹¹.

Την υπό μελέτη περίοδο πραγματοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία 14 δράσεις (1,7%) συμμετοχής σε πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι στο Ηράκλειο, για την περίοδο που εξετάσαμε, η δράση πραγματοποιείται για πρώτη φορά λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 2010 και στη συνέχεια σε συγκεκριμένες περιόδους κατά τη διάρκεια των υπό έρευνα ετών (καλοκαιρινή περίοδος, Απόκριες, Πάσχα, Χριστούγεννα). Οι δράσεις αυτές εμφανίζονται επίσης αυξημένες την περίοδο έντασης της οικονομικής ύφεσης.

Διάγραμμα 4.87 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ε.Ε.

Από τον πίνακα 4.88 που ακολουθεί προκύπτει ότι οι 13 από τις 14 πραγματοποιηθέντες δράσεις αφορούν στη διανομή (και συγκέντρωση) τροφίμων (46,43%) ενώ, μία δράση αφορά στην διεξαγωγή δωρεάν μαθημάτων (3,57%)⁹².

⁹¹ «Πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων στους άπορους της Ε.Ε.», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.opekepe.gr/episitistikh.asp>, (τελευταία πρόσβαση 10/10/2013).

⁹² Η δράση αφορά την συμμετοχή σε ευρωπαϊκό πρόγραμμα κατάρτισης της Ε.Ε. κατά το οποίο πραγματοποιήθηκαν δωρεάν μαθήματα γερμανικών σε άνεργους. Το εν λόγω πρόγραμμα υλοποιήθηκε από ιδιωτικό φροντιστήριο ξένων γλωσσών.

Πίνακας 4.88 Ειδικός σκοπός δράσεων Ε.Ε.

Ειδικός σκοπός δράσεων Ε.Ε.	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Προσφορά τροφίμων	12	42,86%
Συγκέντρωση τροφίμων	1	3,57%
Δωρεάν μαθήματα	1	3,57%
Συμμετοχή σε πρόγραμμα Ε.Ε./ΥΠ.	14	50,00%
Σύνολο	28	100,00%

Από τον πίνακα 4.89 που ακολουθεί βλέπουμε, λοιπόν, ότι η παρεχόμενη από την Ε.Ε. βοήθεια, σε ποσοστό 92,86%, αφορά τον τομέα της σίτισης του άπορου πληθυσμού.

Πίνακας 4.89 Γενικός σκοπός δράσεων Ε.Ε.

Γενικός σκοπός δράσεων Ε.Ε.	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	0	0,00%
Εκπαίδευση	1	7,14%
Σίτιση	13	92,86%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	0	0,00%
Χρηματικό ποσό	0	0,00%
Διάφορα αγαθά	0	0,00%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	14	100,00%

Από τον πίνακα 4.90 επιβεβαιώνεται, έτσι, ότι σε ποσοστό 83,33%, οι οικονομικά ασθενέστεροι συμπολίτες μας, όπως άποροι και άνεργοι είναι οι αποδέκτες της βοήθειας και της υποστήριξης των εν λόγω δράσεων, ενώ, σε ποσοστό 16,67% ωφελούνται και τα άτομα της ειδικής ομάδας πολιτών (πολύτεκνοι, τρίτεκνοι, κλπ).

Πίνακας 4.90 Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ε.Ε.

Ωφελούμενες Ομάδες Ε.Ε.	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	0	0,00%
Παιδιά/νέοι	0	0,00%
Ασθενείς	0	0,00%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%
Άτομα σε ένδεια	5	83,33%
Ειδική ομάδα πολιτών	1	16,67%
Σύνολο	6	100,00%

Η κατηγορία με τις δράσεις της Ε.Ε. την υπό μελέτη περίοδο αφορά, όπως είδαμε ήδη, κυρίως τις δράσεις της δωρεάν παροχής τροφίμων σε άπορα άτομα και οικογένειες. Οι δράσεις αυτές υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με την Εκκλησία (70,59%),

το Δημόσιο τομέα (11,76%), την Τοπική Αυτοδιοίκηση (5,88%), τους συλλόγους (5,88%) και τον ιδιωτικό τομέα (5,88%).

Πίνακας 4.91 Συνδιοργανώσεις Ε.Ε.

Συνδιοργανώσεις Ε.Ε.	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Εκκλησία	12	70,59 %
Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	5,88%
Σύλλογοι	1	5,88%
Δημόσιος τομέας/ λοιποί φορείς	2	11,76%
Ιδιωτικός τομέας	1	5,88%
Σύνολο	17	100,00%

Από τον πίνακα 4.92 βλέπουμε ότι μία από τις δράσεις της Ε.Ε. είχε την υποστήριξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και μία με την υποστήριξη της Εκκλησίας.

Πίνακας 4.92 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Ε.Ε.

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Ε.Ε.	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Εκκλησία	1	50,00%
Φορέας Υποστήριξης Τοπική Αυτοδιοίκηση	1	50,00%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	2	100,00%

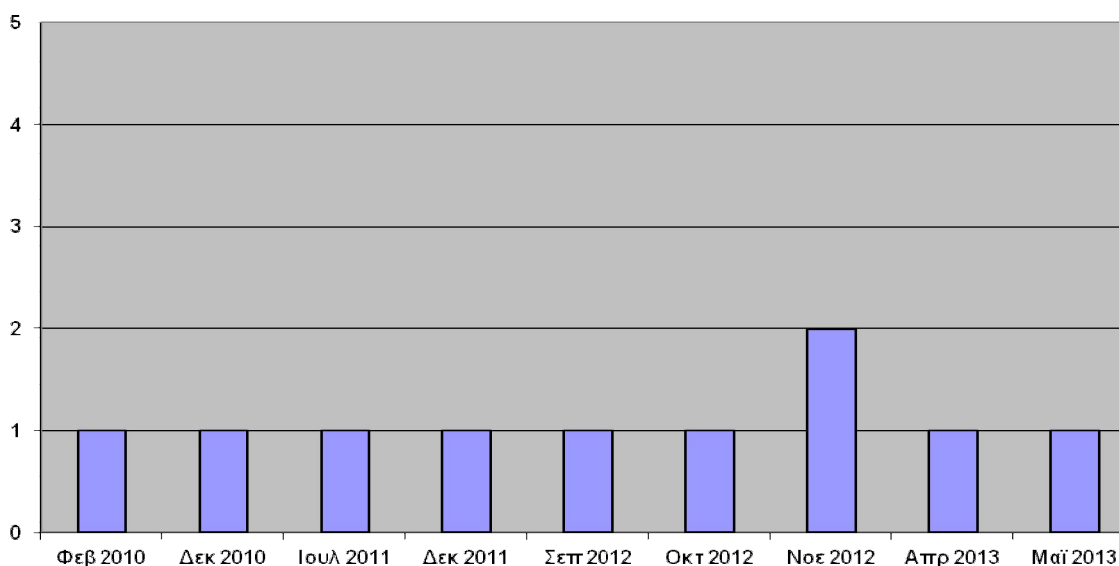
Συνοψίζοντας, οι δράσεις, συνεπώς, της Ε.Ε. από τον Νοέμβριο του 2010 και έπειτα, πραγματοποιούνται συγκεκριμένες περιόδους στη διάρκεια του έτους (περίοδος Αποκριών και Πάσχα, καλοκαίρι και Χριστούγεννα) και αφορούν, στην πλειονότητά τους, την δωρεάν παροχή τροφίμων σε άπορα άτομα και άπορες οικογένειες.

Τα προγράμματα της Ε.Ε. υλοποιούνται στην τοπική κοινωνία σε συνεργασία με την Εκκλησία, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, συλλόγους και τον Ιδιωτικό τομέα, ενώ, οι φορείς που την υποστηρίζουν είναι επίσης η Εκκλησία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Από την ανάλυση, τέλος, δεν προκύπτει καμία δράση της Ε.Ε. για το υπό εξέταση διάστημα, η οποία να έχει ως φορέα αποδέκτη άλλη δομή. Το εν λόγω εύρημα συνδέεται με τη μορφή των συγκεκριμένων πρακτικών που διεξάγει. Συγκεκριμένα, οι δράσεις που αποτυπώθηκαν στην περούσα έρευνα αφορούν σε ευρωπαϊκά προγράμματα τα οποία υλοποιούνται σε συνεργασία με άλλη δομή ή φορέα (Δήμο, εκκλησία, Σύλλογο, κ.α.) και έχουν ως στόχο την άμεση στήριξη των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και όχι την υποστήριξη δομών άλλου φορέα.

4.2.13. Οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης των πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Τα κόμματα και οι πολιτικές παρατάξεις την περίοδο της έρευνας πραγματοποίησαν 10 δράσεις (1,2% σε σύνολο 842). Από το διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι διεξάγουν 2 δράσεις το 2010, 2 δράσεις το 2011, 2 δράσεις το 2013, ενώ, πραγματοποιούν διπλάσιο αριθμό δράσεων (4 δράσεις) το 2012, περίοδος που η κρίση εξελίσσεται ραγδαία στην τοπική κοινωνία.

Διάγραμμα 4.93 Χρονική συμπεριφορά δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Στην παρούσα μελέτη τα πολιτικά κόμματα πραγματοποίησαν τον μικρότερο αριθμό δράσεων, συγκριτικά με τους λοιπούς φορείς και οργανώσεις της έρευνας. Από ευρήματα μελέτης, άλλωστε, προκύπτει ότι τα κόμματα στηρίζουν κάποιες δομές, τα ίδια ωστόσο, δεν είναι «ορατά» την περίοδο της κρίσης. Εξάιρεση αποτελεί το κόμμα της Χρυσής Αυγής⁹³ (Καντζάρα, 2014: 290).

Από τον πίνακα 4.94 που ακολουθεί διακρίνουμε ότι η δράση των κομμάτων εστιάζει στην προσφορά τροφίμων (22,73%), τη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών (13,64%), τη συγκέντρωση ειδών ένδυσης/υπόδησης (13,64), τη συλλογή χρημάτων

⁹³ Στην εφημερίδα «Πατρίς», κατά την περίοδο της έρευνας, δεν εντοπίστηκε καμία δημοσιευμένη δράση από το κόμμα της Χρυσής Αυγής.

(13,64%) αλλά και τη συγκέντρωση φαρμάκων (9,09%). Διοργανώνουν, επιπλέον, πολιτιστικές εκδηλώσεις (18,18%) και ένα μικρό αριθμό παζαριών (9,09%).

Πίνακας 4.94 Ειδικός σκοπός δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Ειδικός σκοπός δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Προσφορά τροφίμων	1	4,55%
Προσφορά διαφόρων αγαθών	1	4,55%
Συγκέντρωση τροφίμων	4	18,18%
Συγκέντρωση ρουχισμού/παπουτσιών	3	13,64%
Συγκέντρωση φαρμάκων	2	9,09%
Συγκέντρωση διαφόρων αγαθών	2	9,09%
Συλλογή/προσφορά χρημάτων	3	13,64%
Πολιτιστική δράση	4	18,18%
Παζάρι	2	9,09%
Σύνολο	22	100,00%

Και τα κόμματα εστιάζουν στον κρίσιμο τομέα της σίτισης του πληθυσμού, σε ποσοστό 31,25%. Συγκεντρώνουν, ακόμη, χρήματα (18,75%) και διάφορα υλικά αγαθά (18,75%) και απευθύνουν τις πρωτοβουλίες τους τόσο στον τομέα της ένδυσης/υπόδησης (18,75%), όσο και στον τομέα της υγείας (12,50%).

Πίνακας 4.95 Γενικός σκοπός δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/Κομμάτων

Γενικός σκοπός δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Υγεία	2	12,50%
Εκπαίδευση	0	0,00%
Σίτιση	5	31,25%
Στέγαση	0	0,00%
Ένδυση/υπόδηση	3	18,75%
Χρηματικό ποσό	3	18,75%
Διάφορα αγαθά	3	18,75%
Σκοπός/άλλο	0	0,00%
Σύνολο	16	100,00%

Οι ωφελοόμενοι, τέλος, των δράσεων των κομμάτων, είναι οι συμπολίτες μας που πλήττονται από την ένδεια και την στέρηση, σε ποσοστό 66,67%, καθώς και τα παιδιά, σε ποσοστό 33,33%.

Πίνακας 4.96 Ωφελοόμενες ομάδες δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Ωφελοόμενες Ομάδες Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
ΑΜΕΑ	0	0,00%
Παιδιά/νέοι	2	33,33%
Ασθενείς	0	0,00%
Ειδικές ευπαθείς ομάδες	0	0,00%

Άτομα σε ένδεια	4	66,67%
Ειδική ομάδα πολιτών	0	0,00%
Σύνολο	6	100,00%

Από τον πίνακα 4.97 διακρίνουμε ότι το 50% των συνεργασιών που πραγματοποιήσαν τα κόμματα ήταν με τις συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις. Συνεργάστηκαν, επιπλέον σε ποσοστό 25% με τις τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης αλλά και τα δημόσια σχολεία.

Πίνακας 4.97 Συνδιοργανώσεις Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Συνδιοργανώσεις Κομμάτων/πολιτικών παρατάξεων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	25,00%
Συνδικαλιστικές/ Επαγγελματικές οργανώσεις	2	50,00%
Δημόσια Σχολεία	1	25,00%
Σύνολο	4	100,00%

Ο πίνακας 4.98 μας δείχνει ότι τις δράσεις (2 δράσεις) των κομμάτων υποστήριξαν μόνο οι δομές του Ιδιωτικού τομέα.

Πίνακας 4.98 Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των κομμάτων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Υποστήριξης Ιδιωτικός τομέας	2	100%
Σύνολο δράσεων για υποστήριξη	2	100%

Τέλος, σε 5 δράσεις των πολιτικών κομμάτων οι φορείς αποδέκτες ήταν, εξίσου, η Εκκλησία, οι Σύλλογοι, οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, τα σχολεία και οι φορείς για την υγεία, σε ποσοστό 20%.

Πίνακας 4.99 Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων

Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων	Αριθμός δράσεων	Ποσοστό (%)
Φορέας Αποδέκτης Εκκλησία	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Σύλλογοι	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Δημόσια σχολεία	1	20,00%
Φορέας Αποδέκτης Φορείς για την Υγεία/πρόνοια	1	20,00%
Σύνολο δράσεων με άλλο αποδέκτη-φορέα	5	100,00%

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να σημειώσουμε ότι η δραστηριοποίηση των κομμάτων τους 43 μήνες που συμπεριλάβαμε στην μελέτη μας, ήταν σχετικά μικρή, μόλις το 1,2% του συνόλου των δράσεων. Η αύξηση, ωστόσο, στη διοργάνωση δράσεων και των κομμάτων για το έτος 2012, μπορεί να αποδοθεί στις αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης σε πληθώρα συμπολιτών μας. Και τα πολιτικά κόμματα, βέβαια, εστιάζουν στη παροχή βοήθειας και υποστήριξης, πρωτίστως, σε θέματα σίτισης, ενώ αποδέκτες των αλληλέγγυων πρακτικών τους αποτελούν οι φτωχότεροι συμπολίτες μας αλλά και τα παιδιά.

Επίσης, την υπό μελέτη περίοδο οι 4 από τις 10 δράσεις των κομμάτων έγιναν σε συνεργασία με άλλους φορείς, συγκεκριμένα, με τις Συνδικαλιστικές οργανώσεις, τις τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης και τα δημόσια σχολεία. Τις δράσεις των πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων υποστήριξε ο ιδιωτικός τομέας, ενώ 5 από τις 10 δράσεις τους είχαν ως αποδέκτη άλλους φορείς (Εκκλησία, Σύλλογοι, Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, σχολεία και φορείς για την Υγεία/πρόνοια).

Έρευνα καταδεικνύει ότι, την περίοδο της κρίσης, η δραστηριοποίηση και η παρουσία των κομμάτων δεν είναι ιδιαίτερα εμφανής (Καντζάρα, 2014: 290). Σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργούν και συντονίζουν ομάδες, κυρίως σε τοπικό επίπεδο, παρόλο που η συνεργασία τοπικών ομάδων και πολιτικών παρατάξεων δεν είναι ιδιαίτερα πρόδηλη. Επιπλέον, αρκετές πρωτοβουλίες, επίσης σε τοπικό επίπεδο, οργανώνονται από πολιτικές παρατάξεις. Οι πρωτοβουλίες αυτές είναι ανοικτές σε όλη την κοινωνία και όχι μόνο στα μέλη τους (Kantzara, 2014: 270).

5. Συμπεράσματα

5.1. Η διερεύνηση των δράσεων αλληλεγγύης κατά την ελληνική οικονομική κρίση

Το Μάιο του 2010 η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα της Ευρωζώνης που ζητά την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να ανταποκριθεί στις δανειακές της ανάγκες. Η συνέχεια έπεται ζοφερή. Το 2012, το ελληνικό κοινοβούλιο εγκρίνει το αναθεωρημένο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, ενώ, το 2013, η κατάσταση της χώρας, αντί να

βελτιώνεται, χειροτερεύει, με την ελληνική οικονομία να υποβαθμίζεται, από ανεπτυγμένη, σε αναπτυσσόμενη αγορά (MSCI, 2013).

Οι έρευνες καταγράφουν αύξηση του αριθμού των αστέγων, επιπτώσεις στην υγεία και την ψυχική υγεία του πληθυσμού, αύξηση των αυτοκτονικών και αυξημένες επιθέσεις εναντίον μεταναστών. Εξαιρετικά ανησυχητικά είναι και τα στοιχεία για τη φτώχεια. Το 2013 η Eurostat καταγράφει στη χώρα περίπου 2,3 εκατομμύρια ανθρώπους να ζουν σε συνθήκες φτώχειας και σοβαρής υλικής στέρησης⁹⁴, με τα παιδιά να πλήττονται περισσότερο (UNISEF, 2014). Επιπρόσθετα, η ανεργία ακολουθεί δραματική άνοδο, φτάνοντας το 27,8%⁹⁵, ενώ, μειωμένες εμφανίζονται οι αποδοχές αυτών που εξακολουθούν να εργάζονται (Matsaganis, 2013). Το ίδιο έτος, ακόμη, περισσότεροι από 2,6 εκατομμύρια άνθρωποι στην Ελλάδα δεν έχουν ιατροφαρμακευτική κάλυψη (UNISEF, 2014).

Και ενώ η οικονομική κρίση συνεχίζει να πλήττει μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, οι ελληνικές κυβερνήσεις εμφανίζονται εντελώς ανέτοιμες και απροετοίμαστες να αντιμετωπίσουν τις ζοφερές επιπτώσεις της. Οι δαπάνες στο τομέα της υγείας συρρικνώνονται, η εισοδηματική ενίσχυση ανέργων και φτωχών οικογενειών είναι ανεπαρκής, ενώ, τα όποια διαθέσιμα επιδόματα και παροχές, δίνονται στη βάση αυστηρών και συγκεκριμένων κριτηρίων, αποκλείοντας μεγάλο αριθμό ανθρώπων.

Το 2013 ο ανεξάρτητος εμπειρογνώμονας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, C. Lumina, «προειδοποιούσε» ότι οι αυστηρές πολιτικές λιτότητας της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά και οι όροι διάσωσης που επιβάλλει η Τρόικα, απειλούν και υπονομεύουν ακόμη και τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών της χώρας (Lumina, 2013).

Σε αυτό το κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε στη σύγχρονη Ελλάδα, διάφοροι φορείς και οργανώσεις, στο όνομα της αλληλεγγύης, της αλληλοϋποστήριξης και της αλληλοβοήθειας, αναλαμβάνουν ποικίλες πρωτοβουλίες και δράσεις. Πέρα, λοιπόν, από τη δραματική αύξηση των αναγκών, πολλαπλασιάζονται και οι δομές και οι πρωτοβουλίες για να καλύψουν, ως ένα βαθμό, το κενό που αφήνει η πολιτεία. Σύλλογοι και επαγγελματικές οργανώσεις, διάφορες ΜΚΟ, οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ιδιωτικές επιχειρήσεις, η Εκκλησία,

⁹⁴ Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο,

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?sessionId=BMYYT78wpvD1gbJ0lrAi-5eu3Oe1MJF9S1zmLK6nrqTc7yau6_61Xl-1241285580 (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

⁹⁵ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο,

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-consumerworks?inputA=2> (τελευταία πρόσβαση 17/10/2014).

καθώς και άτυπα δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς, εναλλακτικές ομάδες και ποικίλες δράσεις και πρωτοβουλίες πολιτών, ενεργοποιούνται στην παροχή βοήθειας σε καίριους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Στόχος της παρούσας μελέτης, συνεπώς, ήταν να αποτυπώσει και να καταγράψει τις όψεις αυτής της δραστηριότητας αλληλεγγύης, έτσι όπως εκδηλώνεται μέσα από τους φορείς και τις συσσωματώσεις, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων μπορεί να συμπεριληφθεί στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών, στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου της Κρήτης σε εποχή κρίσης. Η βασική ερευνητική υπόθεση μας ήταν ότι, κατά τη διάρκεια της κρίσης και όσο εντείνεται το οικονομικό φαινόμενο, οι δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης στην τοπική κοινωνία, θα ενισχυθούν και θα αυξηθούν. Συνδυαστικά με τη βασική ερευνητική υπόθεση της μελέτης, πραγματοποιήθηκε προσπάθεια αποτύπωσης της χρονικής συμπεριφοράς του φαινομένου των δράσεων αλληλεγγύης, για το υπό διερεύνηση χρονικό διάστημα (Δεκέμβριος 2009- Ιούνιος 2013), των συσσωματώσεων που συμμετείχαν στις δράσεις, των μεταξύ τους συνεργασιών, των τομέων που απευθύνθηκε η παρεχόμενη βοήθεια και των ωφελομένων από τις εν λόγω πρακτικές.

Για την πραγμάτευση του βασικού σκοπού της εργασίας αλλά και των επιμέρους ερευνητικών της στόχων χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική προσέγγιση της ανάλυσης γεγονότων διαμαρτυρίας, προσαρμοσμένη κατάλληλα για τις ανάγκες της μελέτης, ενώ το θεωρητικό μας υπόβαθρο αντλήθηκε από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των εννοιών της κοινωνίας των πολιτών, του κοινωνικού κεφαλαίου και της αλληλεγγύης, έννοιες που ορίστηκαν και οριοθετήθηκαν για τους στόχους της παρούσας έρευνας.

5.2. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις της παρούσας μελέτης

Η κοινωνία των πολιτών, έννοια της οποίας η σημασία ποικίλλει ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, έχει αποτελέσει αντικείμενο της κοινωνικής και της πολιτικής θεωρίας. Ωστόσο, ο ορισμός αλλά και το περιεχόμενό της αποτελούν σημείο διαφωνίας μέχρι και τις μέρες μας (Σωτηρόπουλος, 2004α: 20). Όπως αναπτύχθηκε αναλυτικά στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, στην ελληνική βιβλιογραφία η έννοια διακατέχεται από ασάφειες και αντιπαραθέσεις. Έτσι, θεωρείται, συχνά, ως το αντίθετο του κράτους ή ως ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ κυβέρνησης και κυβερνώμενων, αλλά και ως ο ενδιάμεσος τρίτος χώρος μεταξύ του κράτους και της αγοράς. Επιπρόσθετα, έχει

υποστηριχτεί ότι η κοινωνία των πολιτών, χώρος μεταξύ κράτους και πολιτών, αποτελεί σφαίρα της ελευθερίας και της εμπιστοσύνης και συνιστά δείκτη ανάπτυξης της δημοκρατικής κοινωνίας.

Ο όρος, επιπλέον, θεωρείται ως εγγενώς αντιφατικός και διττός και ορίζεται στο πλαίσιο του θεωρητικού λόγου μέσα στον οποίο χρησιμοποιείται. Η κοινωνία των πολιτών αποτελεί, έτσι, ένα σύμπλεγμα σχέσεων, έξω από το κράτος. Μέσω αυτών των σχέσεων, δε, οι ισχυρότεροι επιβάλλουν την ηγεμονία τους στους λιγότερο ισχυρούς. Στη βάση ορισμένων προσεγγίσεων, τέλος, οι σχέσεις της κοινωνίας των πολιτών και του κράτους, είναι ιστορικά διαμορφωμένες και καθορίζουν, κάθε φορά, το είδος του κράτους και το είδος της κοινωνίας των πολιτών που θα έχουμε.

Επιπρόσθετα, έλλειψη σαφήνειας επικρατεί και αναφορικά με το περιεχόμενο της έννοιας. Η κοινωνία των πολιτών, συνήθως, περιέχει κάποιες ΜΚΟ και ορισμένα κοινωνικά κινήματα. Στη βάση, ωστόσο, μιας ευρύτερης προσέγγισης, ο τομέας της συνιστά την αλληλεπίδραση προσώπων και ομάδων, τυπικών και μη, στο δημόσιο χώρο μεταξύ κράτους και οικογένειας. Περιέχει, συνεπώς, εκτός από τους κλασικούς τυπικούς φορείς (συνδικάτα, κινήματα, ΜΚΟ, συλλόγους, σωματεία) άτυπα δίκτυα, κοινωνικές πρωτοβουλίες, ανεπίσημες αλληλεπιδράσεις πολιτών, δημιουργία δικτύων μέσω διαδικτύου, κλπ.

Συμπερασματικά, συνεπώς, επισημαίνουμε ότι η έννοια της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και το περιεχόμενό της, δεν έχουν οριοθετηθεί πλήρως, γεγονός που περιορίζει τη θεωρητική χρήση της. Όπως αναφέρει ο Δημητράκος (2003) η σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών περιλαμβάνει αυτό που εμείς, κάθε φορά, θα αποφασίσουμε να συμπεριλάβουμε, στη βάση των αξιών που θεωρούμε σημαντικές σε μια κοινωνία.

Στην παρούσα εργασία και για την πραγμάτευση των στόχων της θεωρήσαμε ότι η κοινωνία των πολιτών περικλείει τον ευρύ δημόσιο χώρο ανάμεσα στο νοικοκυριό και το κράτος και στους κόλπους της συμπληρωματικά εντάξαμε, εκτός από κλασικούς τυπικούς φορείς, άτυπα δίκτυα και ανεπίσημες δράσεις και πρωτοβουλίες πολιτών, πρακτικές του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, καθώς και δράσεις και ενέργειες της Εκκλησίας και των πολιτικών κομμάτων. Ωστόσο, στη συλλογή του υλικού συμπεριλήφθηκαν και οι δράσεις τις Ε.Ε. για την αρωγή των συνανθρώπων μας που πλήττονται εντονότερα από την οικονομική ένδεια, παρόλο που η Ε.Ε. δεν εντάσσεται στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών.

Στη βάση της προσέγγισής μας, η κοινωνία των πολιτών δεν συνιστά ιδεατό και αμετάβλητο χώρο. Εκτιμούμε ότι στην κοινωνική πραγματικότητα ο πυρήνας και το

περιεχόμενό της συνεχώς διευρύνονται και εμπλουτίζονται από φορείς, συσσωματώσεις, άτομα και ομάδες που στην πράξη λειτουργούν ως εκφραστές της.

Στο θεωρητικό μέρος της παρούσας είδαμε λεπτομερώς ότι στη θεωρητική συζήτηση η ελληνική κοινωνία των πολιτών, από τη μεταπολίτευση και μετά, εκλαμβάνεται ως ασθενής ή ατροφική. Στερεότυπο, ωστόσο, που, χρήζει αναθεώρησης, κυρίως για τα τελευταία χρόνια του 20^{ου} αιώνα, καθώς, για την κοινωνία των πολιτών παρατηρούνται, ανά ιστορική περίοδο, αρκετές διαφοροποιήσεις. Με την εκδήλωση της ύφεσης, συγκεκριμένα, η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παρενέβη για να συνδράμει στην παροχή κοινωνικής προστασίας στα θύματα της κρίσης (Σωτηρόπουλος, 2013: 28-29, Sotiropoulos, 2014), άποψη που συνάδει και με τις διαπιστώσεις της παρούσας έρευνας.

Την περίοδο της οικονομικής κρίσης διαφαίνεται, έτσι, αλλαγή στο μοτίβο των φορέων και των οργανώσεών της. Από τη μία οι διάφορες οργανώσεις ανταγωνίζονται για την εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων και από την άλλη συνεργάζονται μεταξύ τους για την πιο αποτελεσματική διαχείριση οικονομικών και ανθρώπινων πόρων (Σημίτη, 2014α-β). Επιπρόσθετα, εξ αιτίας της κρίσης, αρκετές οργανώσεις περιορίζουν τις δράσεις τους και άλλες μεταβάλλουν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους προς την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Σε περίοδο κρίσης, επίσης, εμφανίζονται αρκετές ομάδες και φορείς σε επίπεδο γειτονιάς, αυξάνονται οι άτυπες συσσωματώσεις, αλλά και ο αριθμός των ατόμων που προσφέρουν εθελοντική εργασία.

Στην τρέχουσα συγκυρία εκτιμάται ότι η ελληνική κοινωνία των πολιτών αντιδρά στις δυσμενείς επιπτώσεις του οικονομικού φαινομένου, κυρίως στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης και της παροχής βοήθειας και στήριξης στους ευάλωτους συμπολίτες μας. Οι ανάγκες ορισμένων στρωμάτων του πληθυσμού, έτσι, πολλαπλασίασαν και τις τυπικές και άτυπες πρωτοβουλίες και δημιούργησαν νέες δομές για την αντιμετώπιση της ένδειας και της υλικής στέρησης. Μία από τις βασικές διαπιστώσεις και της μελέτη μας, άλλωστε, είναι ότι η οικονομική κρίση συνοδεύτηκε από σημαντική κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών στους συνανθρώπους μας που βιώνουν εντονότερα στέρηση και φτώχεια.

Η έρευνά μας στην τοπική κοινωνία χαρακτηρίζεται από αρκετούς περιορισμούς και μειονεκτήματα και τα αποτελέσματά της δεν δύναται να γενικευτούν. Τα ευρήματά της, όμως, κατά την άποψή μας, παρέχουν ορισμένα ενδεικτικά στοιχεία για το χώρο της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα και θέτουν, τουλάχιστον υπό αμφισβήτηση, την

αντίληψη περί ατροφίας και αδυναμίας της. Εκτιμούμε, ότι η ποσοτική αύξηση των αλληλέγγυων πρακτικών και πρωτοβουλιών στην κοινωνία του Ηρακλείου και η καταγραφή και αποτύπωση σημαντικής δραστηριότητας φορέων, συλλογικοτήτων και οργανώσεων συνιστούν και τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας ισχυρής κοινωνίας των πολιτών.

Είδαμε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας ότι η εν λόγω έννοια είναι συναφής και με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, όρος που χαρακτηρίζεται επίσης από ποικιλία προσεγγίσεων. Το κοινωνικό κεφάλαιο, βασικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων, αποτελεί την ικανότητα των ανθρώπων να συνεργάζονται σε ομάδες και κοινωνικές οργανώσεις για την επίτευξη κοινών στόχων. Σε ένα διευρυμένο πλαίσιο μπορεί να γίνει αντιληπτό και ως η ωφέλεια που αποκομίζει κάποιος από τη συμμετοχή του σε δίκτυα και οργανώσεις.

Στη βάση ποικίλων κοινωνιολογικών προσεγγίσεων, το κοινωνικό κεφάλαιο συνδέεται με τις έννοιες της δύναμης και των πόρων και δημιουργείται με τη συμμετοχή των ατόμων σε ενώσεις και δίκτυα. Η συμμετοχή του ατόμου, βέβαια, σε συλλόγους και εθελοντικές οργανώσεις περιορίζει τον ατομικισμό και συντελεί στη σύσφιξη των δεσμών σε μία ομάδα. Θεωρείται, επιπρόσθετα, ότι το κοινωνικό κεφάλαιο δεν έχει υλική υπόσταση, ενώ επισημαίνεται και η διάστασή του ως δημόσιο αγαθό, καθώς, το άτομο απολαμβάνει ένα περιορισμένο μέρος από τη δημιουργία του.

Είδαμε, ακόμη, ότι η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου δεν έχει μόνο ατομική διάσταση. Επεκτείνεται, δηλαδή, από το επίπεδο του ατομικού δρώντα στο επίπεδο των οργανώσεων και των κοινοτήτων και ορίζεται ως τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής (νόρμες, δίκτυα, εμπιστοσύνη) τα οποία συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα της κοινωνίας. Στη βιβλιογραφία, τέλος, υπογραμμίζεται και η σύνδεση του κοινωνικού κεφαλαίου με την έννοια της εμπιστοσύνης. Ωστόσο, αν και η έννοια της εμπιστοσύνης συνιστά υπόβαθρο του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς διευκολύνει την εμφάνισή του σε μία κοινωνία, οι δύο όροι δεν είναι ταυτόσημοι ούτε μπορεί να υποκαταστήσει ο ένας τον άλλο.

Για την πραγμάτωση των στόχων της μελέτης ορίσαμε το κοινωνικό κεφάλαιο ως την ικανότητα των ατόμων να ενώνουν τις δυνάμεις τους και να συνεργάζονται για την πραγματοποίηση κοινών στόχων. Θεωρήσαμε επίσης ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί δείκτη ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών ενός τόπου, καθώς, αυξημένη συμμετοχή σε ενώσεις και δίκτυα σημαίνει και αυξημένο κοινωνικό κεφάλαιο.

Στην παρούσα εργασία επεξεργαστήκαμε συνοπτικά και τον όρο της αλληλεγγύης, έννοια που συνιστά δομικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών σχέσεων (Καντζάρα, 2014: 281). Η εν λόγω έννοια γίνεται αντιληπτή ως συμμαχία μεταξύ ατόμων και ομάδων για την επίτευξη ενός κοινού στόχου στη βάση της εσώτερης τάσης του ατόμου για παροχή βοήθειας στο συνάνθρωπο σε δύσκολες καταστάσεις. Ο όρος συνδέεται στενά με τις έννοιες της συντροφικότητας, της ομαδικότητας, της ενσυναίσθησης και του αλτρουισμού και στην πράξη βιώνεται όταν μια κοινωνική ομάδα αντιμετωπίζει απειλή (πραγματική ή θεωρούμενη).

Είδαμε, ακόμη, ότι η αλληλεγγύη σημαίνει κοινές πρακτικές και αντικατοπτρίζει τη δέσμευση κάποιου να αναλάβει το κόστος, οικονομικό, κοινωνικό, συναισθηματικό ή άλλο, προκειμένου να βοηθήσει τους άλλους. Στη βάση της συγκεκριμένης προσέγγισης ορίσαμε, έτσι, την αλληλεγγύη ως κοινωνική πρακτική που εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες δράσεις και προωθεί την αλληλοβοήθεια και την αλληλοϋποστήριξη σε δύσκολες καταστάσεις.

Η δημοσιονομική κρίση που διάγει η σύγχρονη Ελλάδα δεν αποτελεί, δυστυχώς, ένα παροδικό φαινόμενο στην πορεία και την εξέλιξη της χώρας. Αναφέρεται συχνά ότι εκτός από τις δυσμενείς επιπτώσεις της, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, αναδεικνύονται και νέες μορφές αλληλεγγύης και κοινωνικής δράσης, με την αλληλεγγύη να συμβάλει στην κοινωνική μεταβολή και την αλλαγή και μάλιστα από τη βάση της κοινωνίας.

Η αλληλεγγύη, συνεπώς, εκδηλώνεται σε κρίσιμες συνθήκες μέσα από συγκεκριμένες δράσεις. Τις εν λόγω δράσεις είχαμε ως στόχο να διερευνήσουμε έτσι όπως εκφράστηκαν μέσα από τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, βασικό στοιχείο της οποίας συνιστά το κοινωνικό κεφάλαιο. Υπό το πνεύμα, άλλωστε, της οπτικής μας, κοινωνία των πολιτών και κοινωνικό κεφάλαιο συνιστούν έννοιες αλληλένδετες. Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί την ικανότητα ατόμων και ομάδων να συνενώνονται για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, στη βάση της εμπιστοσύνης και της αλληλεγγύης, και αποτελεί δείκτη ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών ενός τόπου.

5.3. Συμπεράσματα μελέτης

Η ανάλυση που προηγήθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο και τα ευρήματα τα οποία ανέδειξε, παρέχουν, κατά την άποψή μας, τα απαραίτητα εκείνα στοιχεία για να απαντήσουμε, καταρχάς, στη βασική ερευνητική υπόθεση της μελέτης μας, αλλά και να

αξιολογήσουμε τις επιμέρους ερευνητικές παραμέτρους που τέθηκαν για την πραγμάτευση των στόχων της παρούσας εργασίας. Εν πρώτοις, θα δούμε, δηλαδή, αν επιβεβαιώνεται η ερευνητική υπόθεση σύμφωνα με την οποία, όσο η κρίση δυναμώνει, ενισχύεται και το φαινόμενο των αλληλέγγυων πρακτικών στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου προκειμένου να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες ανάγκες των οικονομικά αδύναμων συμπολιτών μας.

Περαιτέρω, εκτιμήσαμε ότι η σκιαγράφηση της χρονικής διάστασης των υπό μελέτη δράσεων προσφέρει τις απαιτούμενες συσχετίσεις για την αποτύπωση της διακύμανσης και της εξέλιξης του κοινωνικού φαινομένου στην τοπική κοινωνία. Το εν λόγω φαινόμενο, σύμφωνα με την προσέγγισή μας, εκδηλώνεται και εκφράζεται μέσα από συλλογικότητες, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων, βάσει διαφορετικών προσεγγίσεων μπορεί να συμπεριληφθεί στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών, η καταγραφή, έτσι, και των εμπλεκόμενων φορέων, η ανάδειξη των πιο δραστήριων, με βάση τον αριθμό των δράσεων που υλοποίησαν, αλλά και τις μεταξύ τους συνεργασίες, παρέχουν, όχι μόνο στοιχεία και πληροφορίες για τη σκιαγράφηση του εν λόγω χώρου, αλλά και ορισμένες ενδείξεις για τα επίπεδα του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο αναπτύχθηκε στην τοπική κοινωνία στη κρίσιμη κοινωνικο-οικονομική συγκυρία.

Η αποτύπωση, επιπλέον, των βασικών τομέων που προσανατολίστηκε η έμπρακτη βοήθεια, αλλά και οι ομάδες των πολιτών στις οποίες απευθύνθηκε, προσφέρει, τις απαραίτητες εκείνες πληροφορίες για την διατύπωση μιας πληρέστερης εικόνας του υπό έρευνα κοινωνικού φαινομένου αλλά και των διαστάσεων και των χαρακτηριστικών του.

Κρίνεται απαραίτητο να αναφέρουμε, τέλος, ότι η παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων της ανάλυσής μας παρουσιάζεται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά την παρουσίαση των βασικών διαπιστώσεων της μελέτης για το φαινόμενο κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, σε σύνολο δράσεων και το δεύτερο, την παρουσίαση τους ανά κύριο φορέα οργάνωσης.

5.3.1. Το φαινόμενο των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης σε σύνολο δράσεων

Όπως είδαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας, κύριο μέλημά μας ήταν να σκιαγραφήσουμε το φαινόμενο των δράσεων υποστήριξης και κοινωνικής αλληλεγγύης και να διερευνήσουμε, αν, και σε ποιο βαθμό, όσο η κρίση εξελίσσεται στην τοπική

κοινωνία, το εν λόγω φαινόμενο ενδυναμώνεται και ενισχύεται. Από την αποτύπωση της χρονικής διάστασής του, η ανάλυση ανέδειξε αυξητική τάση του φαινομένου για την υπό μελέτη κοινωνία την περίοδο Δεκεμβρίου 2009 - Ιουνίου 2013, γεγονός που επιβεβαιώνει τη βασική ερευνητική υπόθεση της εργασίας μας, σύμφωνα με την οποία όσο η κρίση βαθαίνει αναμένουμε και αύξηση στην υλοποίηση των δράσεων στη τοπική κοινωνία.

Πιο συγκεκριμένα, από τη σύγκριση του συνόλου των δράσεων, ανά έτος πραγματοποίησης, είδαμε ότι το 2010 διοργανώθηκαν στο Ηράκλειο της Κρήτης 127 αλληλέγγυες δράσεις, 199 δράσεις το 2011, οι οποίες τριπλασιάστηκαν σε 341 το 2012 και ανήλθαν σε 147 το πρώτο εξάμηνο του 2013⁹⁶. Η αυξητική τάση στην υλοποίηση δράσεων την περίοδο της κρίσης, επιβεβαιώνεται και από τη σύγκριση των διεξαχθέντων δράσεων για τον ίδιο μήνα διαφορετικών ετών της έρευνας.

Επίσης, καταγράψαμε περιοδικότητα του φαινομένου στις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Οι 37 δράσεις, έτσι, το Δεκέμβριο του 2010, τριπλασιάζονται σε 93 το Δεκέμβριο του 2012, μήνας κατά τον οποίο πραγματοποιήθηκε και ο μεγαλύτερος αριθμός δράσεων για το υπό εξέταση διάστημα (11% σε σύνολο 842 δράσεων). Επιπλέον, και για την περίοδο του Πάσχα, όλων των υπό έρευνα ετών, αποτυπώσαμε αύξηση στη διενέργεια αλληλέγγυων πρακτικών. Είδαμε, δηλαδή, ότι οι 10 διεξαχθείσες δράσεις τον Απρίλιο του 2010, τριπλασιάστηκαν τον Απρίλιο του 2012 και του 2013 (30 και 33 δράσεις αντίστοιχα).

Η αυξητική τάση που αποτυπώσαμε στην υλοποίηση δράσεων κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης, όπως είδαμε, δεν ερμηνεύεται απλά και μόνο στη βάση της φιλανθρωπικής προσφοράς. Σύμφωνα με την οπτική μας, αποδίδεται στη μεγάλη αύξηση των αναγκών μεγάλης μερίδας συμπολιτών μας εξ αιτίας των αποστερητικών συνεπειών της κρίσης, ανάγκες που πολλαπλασίασαν και τις πρωτοβουλίες και τις δομές αλληλεγγύης. Στο πλαίσιο της προσέγγισής μας η αύξηση στη διεξαγωγή αλληλέγγυων πρακτικών αναδεικνύει μια δραστήρια και ενεργή κοινωνία πολιτών, ενώ, αποτελεί και σημαντική ένδειξη, όχι μόνο της ύπαρξης, αλλά και της ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινωνία του Ηρακλείου.

Καθημερινά, εξάλλου, πληθαίνουν οι μαρτυρίες πολιτών και εθελοντών που υποστηρίζουν ότι στέκονται ο ένας δίπλα στον άλλο, όχι στο πνεύμα της φιλανθρωπίας, η οποία γίνεται από τους πάνω προς τους κάτω, αλλά στο πνεύμα της αμοιβαιότητας

⁹⁶ Πρβλ. διάγραμμα 4.1 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων στο σύνολο» και πίνακας 4.2 «Κατανομή των δράσεων ανά μήνα/έτος πραγματοποίησης».

και της αλληλοϋποστήριξης (Δασκαλοπούλου, 2014)⁹⁷. Κοινωνική αλληλεγγύη, άλλωστε, δε σημαίνει ελεημοσύνη και φιλανθρωπία. Η φιλανθρωπία προσφέρει ανακούφιση, ενώ, η κοινωνική αλληλεγγύη προϋποθέτει ενεργοποίηση και παρέμβαση των πολιτών της κοινωνίας. Η αξιοπρεπής διαβίωση, η κοινωνική συμμετοχή, η αλληλεγγύη και η συλλογικότητα, αλλά και η διατήρηση και η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου σε ένα τόπο απαιτεί ενεργή κοινωνική αντίδραση (Κατσαδώρας, 2011).

Αναφέραμε ήδη ότι στην παρούσα συγκυρία καταγράφεται και αποτυπώνεται σαφής ποσοτική αύξηση των αλληλέγγυων πρωτοβουλιών, με τις εκδηλώσεις αλληλεγγύης να αγγίζουν ένα διευρυμένο δίκτυο το οποίο συνεχώς ενισχύεται για να συμβάλει στην αντιμετώπιση αναγκών για βασικά αγαθά. Σε αυτή τη δύσκολη οικονομική, κοινωνική και πολιτική συνθήκη και δίπλα στα ερείπια της κρίσης δημιουργείται ένας γαλαξίας συλλογικοτήτων, δομών και πρωτοβουλιών. Στο νέο τοπίο που συντίθεται στη χώρα μας έρχεται να απαντήσει ένα πολύμορφο κίνημα αλληλεγγύης (κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά φαρμακεία και ιατρεία, συλλογικές κουζίνες, αγορές χωρίς μεσάζοντες, κλπ), με την κοινωνία των πολιτών να αντιδρά ενεργητικά στις ανάγκες των φτωχών και των ανέργων που πυκνώνουν καθημερινά (Δασκαλοπούλου, 2014).

Δεν θα ήταν σφάλμα να πούμε ότι η κοινωνική αλληλεγγύη που εκδηλώνεται μέσα από τις ενώσεις και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών λειτουργεί ως ανάχωμα στις αυστηρές κρατικές πολιτικές και τα δριμύτατα μέτρα λιτότητας που εφαρμόζονται τα τελευταία χρόνια. Η κοινωνική αλληλεγγύη, όχι ως γνώρισμα ενός κράτους πρόνοιας, αλλά ως χαρακτηριστικό μιας ολόκληρης κοινωνίας, συνεισφέρει στην ικανοποίηση βασικών αναγκών των συνανθρώπων μας και προσφέρει μία «ευκαιρία διαμόρφωσης εναλλακτικών μορφών κοινωνικών ανταντακλαστικών» στην κοινωνία (Κατσαδώρας, 2011). Είδαμε, άλλωστε, ότι η δημοσιονομική κρίση, πέρα από τις καταστροφικές της συνέπειες, μέσω της ανάπτυξης νέων δημιουργικών μορφών αλληλεγγύης και κοινωνικής δράσης, προσφέρει ένα μήνυμα ελπίδας, καθώς και προοπτική και όραμα για το μέλλον.

⁹⁷ Από δήλωση εθελόντριας σε συνέντευξη Τύπου πριν τη διεξαγωγή πανελλαδικής συνάντησης συλλογικοτήτων και δομών αλληλεγγύης το Μάρτιο του 2014 στην Αθήνα: «Δεν κάνουμε φιλανθρωπία, δεν είμαστε εκκλησία ούτε λέσχη κυριών (...). Φιλανθρωπία κάνουν οι Βαρδινογιάννηδες, οι από πάνω προς τους κάτω. Εμείς στεκόμαστε ο ένας δίπλα στον άλλο, γιατί ξέρουμε ότι εκεί που είσαι σήμερα εσύ, αύριο μπορεί να βρεθώ εγώ» (Δασκαλοπούλου, 2014).

Την περίοδο της έρευνας (Δεκέμβριος 2009- Ιούνιος 2013) αναδεικνύεται στην κοινωνία του Ηρακλείου πληθώρα φορέων, ενώσεων, συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων στη διεξαγωγή δράσεων υποστήριξης και κοινωνικής αλληλεγγύης. Η ανάλυσή μας ανέδειξε ότι οι κύριοι εκφραστές της κοινωνίας των πολιτών στην υπό μελέτη κοινωνία, με βάση τον αριθμό των διεξαχθέντων δράσεων, ήταν οι Σύλλογοι με 193 δράσεις σε σύνολο 842, κατηγορία και με το μεγαλύτερο αριθμό επιμέρους φορέων. Μαζί με τους συλλόγους, ενεργή δράση αναλαμβάνει και ο ιδιωτικός τομέας με 149 δράσεις, αλλά και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με 134 δράσεις.

Επιπρόσθετα, αποτυπώσαμε την κινητοποίηση των φορέων για την υγεία/πρόνοια, σε ποσοστό 10,73% (106 δράσεις), των δημόσιων σχολείων με 83 δράσεις, των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών οργανώσεων με 81 δράσεις και των επαγγελματικών συλλόγων με 70 δράσεις. Εξίσου σημαντική δράση ανέλαβε και η εκκλησία (58 δράσεις), οι φορείς του δημοσίου τομέα (35 δράσεις), οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες πολιτών (29 δράσεις), οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης (26 δράσεις), η Ε.Ε. (14 δράσεις) και οι πολιτικές παρατάξεις (10 δράσεις)⁹⁸.

Η καταγραφή πληθώρας φορέων και οργανώσεων, σε συνδυασμό με την αυξητική τάση του φαινομένου των δράσεων για την υπό εξέταση περίοδο, αναδεικνύει και μία τάση ενδυνάμωσης και ενίσχυσης της κοινωνίας των πολιτών και του αποθέματος του κοινωνικού κεφαλαίου, μέσα από την αυξημένη συμμετοχή σε ενώσεις και δίκτυα στη συγκεκριμένη τοπική κοινωνία.

Την περίοδο της κρίσης αλλά και γενικά σε περιόδους εκτάκτων φαινομένων οι έρευνες αποτυπώνουν έντονη κινητοποίηση των συσσωματώσεων της κοινωνίας των πολιτών (Κάλλας, 2004, Καντζάρα, 2014, Σημίτη, 2014α-β, Σωτηρόπουλος, 2013, Kantzara, 2014). Πληθώρα εθελοντικών οργανώσεων, οι δήμοι, η εκκλησία, οι επαγγελματικοί σύλλογοι, αλλά και ο ιδιωτικός και δημόσιος τομέας, οργανώνονται στην παροχή στήριξης και βοήθειας σε ποικίλους τομείς της κοινωνικής ζωής (σίτιση, υγεία, περίθαλψη, εκπαίδευση, κ.α.).

Η κοινωνία των πολιτών, σε αρκετές περιπτώσεις, λειτουργεί συμπληρωματικά με το κράτος, ενώ σε άλλες, αναλαμβάνει ενεργή δράση για να καλύψει το κενό της ανυπαρξίας και της αναποτελεσματικότητας του κρατικού μηχανισμού. Έχει λεχθεί βέβαια, ότι η έκφραση αλληλεγγύης υποκαθιστά το κράτος και διαιώνίζει τη δυσάρεστη

⁹⁸ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

κατάσταση που έχει διαμορφωθεί εν καιρώ κρίσης. Οι φορείς, ωστόσο, της κοινωνίας των πολιτών δε φαίνεται να δίνουν συγχωροχάρτι στην όποια κυβέρνηση. Εν αντιθέσει, αναδεικνύουν, με την παρέμβασή τους, το εύρος των δυσμενών επιπτώσεων του οικονομικού φαινομένου και την αδυναμία των κρατικών μηχανισμών να τις διαχειριστούν (Καντζάρα, 2014: 295-296).

Χωρίς την αλληλεγγύη και την παρέμβαση της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και όλης της κοινωνίας, η επιβίωση μεγάλης μερίδας συνανθρώπων μας και οι επιπτώσεις στη κοινωνική συνοχή θα ήταν ακόμη πιο δραματικές (Καντζάρα, 2014: 295-296). Η κοινωνική αλληλεγγύη, θεμελιώδες γνώρισμα της δημοκρατικής κοινωνίας, ευνοεί την ασφάλεια του πληθυσμού, ενισχύει την ικανότητα των πολιτών να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή και συμβάλει στη κοινωνική συνοχή αλλά και στην ποιότητα της δημοκρατίας (Μπουρίκος, 2013: 25-26).

Αναφορικά, τώρα, με τον τομέα των συνεργασιών μεταξύ των φορέων που καταγράψαμε στη μελέτη μας, το βασικό εύρημά μας δείχνει ότι ένα μικρό ποσοστό δράσεων, συγκεκριμένα το 14% του συνόλου, αποτελεί αποτέλεσμα συνδιοργάνωσης μεταξύ δύο φορέων (π.χ. δωρεάν εξετάσεις σε ανασφάλιστες γυναίκες από Κέντρο Υγείας και τον Ιατρικό σύλλογο), ενώ, 20 δράσεις, σε σύνολο 842, ήταν αποτέλεσμα συνδιοργάνωσης μεταξύ τριών φορέων (π.χ. συλλογή ρούχων και ειδών πρώτης ανάγκης από το Εργατικό κέντρο Ηρακλείου, την εκκλησία και την Περιφέρεια Κρήτης).

Όσον αφορά τώρα στους φορείς που λειτούργησαν υποστηρικτικά σε δράσεις που υλοποίησαν άλλοι φορείς (π.χ. διανομή τροφίμων από το Φιλόπτωχο ταμείο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης με την υποστήριξη του Δήμου Ηρακλείου)⁹⁹, είδαμε ότι, κυρίως, οι δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σε ποσοστό 25,6%, ο ιδιωτικός τομέας (21,4%) και οι Σύλλογοι (11%) υποστηρίζουν τις δράσεις άλλων φορέων. Ακολουθούν οι Συνδικαλιστικές/επαγγελματικές οργανώσεις (9,4%), η Εκκλησία (8,5%), τα Δημόσια σχολεία (8,5%), ο Δημόσιος τομέας (6,8%), οι Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (3,4%), οι Φορείς για την υγεία/πρόνοια (2,6%) και οι Ανθρωπιστικοί/εθελοντικοί φορείς (2,6%). Τέλος, η ανάλυσή μας κατέδειξε ότι, στην τοπική κοινωνία που μελετήσαμε, οι Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, η Ε.Ε. και τα κόμματα δεν συμμετέχουν ούτε υποστηρίζουν δράσεις που υλοποιούν, ως κύριοι διοργανωτές, άλλοι φορείς.

⁹⁹ Πρβλ. πίνακας 4.4 «Φορέας υποστήριξης σε δράσεις άλλου φορέα στο σύνολο των δράσεων».

Είδαμε, τέλος, ότι οι φορείς που αποδέχονται δράσεις που διεξάγουν άλλοι φορείς (πχ. Πολιτιστικός σύλλογος συγκεντρώνει τρόφιμα και ρούχα για την ενίσχυση ιδρύματος για το παιδί και την οικογένεια), σε ποσοστό 55%, είναι οι Φορείς για την Υγεία/πρόνοια, και σε μικρότερο βαθμό, η Εκκλησία (13,8%) και η Τοπική Αυτοδιοίκηση (10,2%)¹⁰⁰.

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι οι συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί λόγω της δημοσιονομικής κρίσης έχουν επηρεάσει σημαντικά τις οργανώσεις και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών. Στην Ελλάδα, αλλά και σε ολόκληρη την Ευρώπη, ο περιορισμός της δημόσιας χρηματοδότησης ενισχύει δύο αντιφατικές τάσεις, σε σχέση με τις οργανώσεις. Από την μία εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των οργανώσεων για την εξασφάλιση πόρων και από την άλλη ενισχύει την μεταξύ τους συνεργασία, κυρίως στον τομέα της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών (Σημίτη, 2014β: 2, 4).

Στην τρέχουσα συγκυρία οι Δήμοι στηρίζουν δομές της εκκλησίας και των επαγγελματικών συλλόγων (γιατρών, εκπαιδευτικών, κ.α.) ιδρύοντας νέες δομές και παρέχοντας χώρους στέγασης για τη στήριξη αυτών των δομών. Η εκκλησία συνεργάζεται, επίσης, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και ποικίλους συλλόγους για την παροχή βοήθειας στον τομέα της παροχής τροφίμων και συσσιτίων, την οργάνωση δωρεάν μαθημάτων και τη συλλογή ρούχων, παιχνιδιών και φαρμάκων (Καντζάρα, 2014: 289-290). Αρκετές οργανώσεις, επιπρόσθετα, συνεργάζονται με κρατικούς φορείς, κυρίως με τα Υπουργεία Υγείας και Εργασίας, τους δήμους και τα νοσοκομεία, διευρύνουν τις συνεργασίες τους με άλλους φορείς και οργανώσεις, ενώ, λόγω κρίσης αντιμετωπίζουν θετικά και τη συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014: 82-84).

Η παρούσα έρευνα ανέδειξε και ορισμένες δράσεις που πραγματοποιήθηκαν από έναν φορέα για τη συνδρομή δομής άλλου φορέα. Οι δράσεις αυτές είχαν ως κύριους οργανωτές φορείς που δεν έχουν δικές τους σταθερές δομές παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, όπως δημόσια σχολεία, ιδιωτικές επιχειρήσεις και συλλόγους. Επιπλέον, στην παρούσα μελέτη οι φορείς για την υγεία/πρόνοια αποτέλεσαν τον βασικό φορέα αποδέκτη της παρεχόμενης υποστήριξης και βοήθειας από τις δράσεις των λοιπών φορέων της μελέτης. Η πλειοψηφία, ωστόσο, των δράσεων που αποτυπώσαμε αφορά σε δράσεις άμεσης παροχής αγαθών και υπηρεσιών στις κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

¹⁰⁰ Πρβλ. πίνακας 4.5 «Φορέας αποδέκτης της δράσης άλλου φορέα στο σύνολο των δράσεων».

Είδαμε, έτσι, ότι το μεγαλύτερο μέρος των διεξαχθέντων δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης στο Ηράκλειο της Κρήτης, και μάλιστα σε ποσοστό 86% επί του συνόλου, αφορά δράσεις που υλοποιήθηκαν από έναν φορέα, χωρίς τη συμμετοχή ή την υποστήριξη άλλου φορέα ή δομής. Το συγκεκριμένο εύρημα συνάδει και με εύρημα άλλης μελέτης σύμφωνα με το οποίο, στην περίπτωση έκτακτου φαινομένου (του σεισμού στην Αττική το 1999) η έκφραση αλληλεγγύης ήταν αυθόρμητη και ανοργάνωτη, ενώ η πλειονότητα των φορέων που δραστηριοποιήθηκαν έδρασαν ανεξάρτητα και όχι σε συνεργασία με άλλους φορείς (Κάλλας, 2004: 218).

Αν και καταγράφεται διεύρυνση των συνεργασιών μεταξύ των φορέων της κοινωνίας των πολιτών, εξ αιτίας της κρίσης, αρκετές συσσωματώσεις αντιμετωπίζουν με δυσπιστία τις συνεργασίες με κρατικούς φορείς (δέχονται, βέβαια, κάποιες μορφές συνεργασίας π.χ. παραχώρηση χώρων στέγασης) και έχουν αρνητική στάση (κυρίως τα άτυπα δίκτυα) και ως προς την δημιουργία συνεργασιών με τον ιδιωτικό τομέα (Μπουρικός & Σωτηρόπουλος, 2014: 82-84).

Στην παρούσα μελέτη παρατηρήσαμε, ακόμη, ότι το μεγαλύτερο μέρος των διεξαχθέντων δράσεων είχε ως ειδικό σκοπό (ειδικές μορφές εκδήλωσης της υποστήριξης) τη συγκέντρωση χρημάτων, σε ποσοστό 24,8% («συλλογή/ προσφορά χρημάτων» και «συλλογή χρημάτων για συσσίτιο») Αποτυπώσαμε ακόμη σημαντικό αριθμό δράσεων αναφορικά με τη συλλογή και διανομή τροφίμων, σε ποσοστό 19,5%, δράσεις για τη συγκέντρωση και διανομή ρουχισμού και υποδημάτων (4,9%), διενέργεια δωρεάν εξετάσεων (3,9%) και δράσεις ψυχολογικής υποστήριξης (1,2%). Ένα σημαντικό μέρος δράσεων, τέλος, αφορά στη συλλογή και παροχή ειδών πρώτης ανάγκης, σε ποσοστό 8,2%.

Πέραν των ανωτέρω, η έρευνα ανέδειξε σημαντικό αριθμό δράσεων, σε ποσοστό κοντά στο 14,5% και 223 δράσεις, να αφορά στη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων (συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις βιβλίου, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις πολιτιστικών συλλόγων, κλπ) προκειμένου να συγκεντρωθούν, όχι μόνο χρήματα για την ενίσχυση των σκοπών διαφόρων ιδρυμάτων, αλλά και τρόφιμα και βασικά είδη πρώτης ανάγκης. Την περίοδο της κρίσης στην τοπική κοινωνία οι ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις αναδείχθηκαν σε ένα αρκετά δημοφιλή τρόπο συγκέντρωσης βασικών ειδών διατροφής και βασικών ειδών πρώτης ανάγκης.

Επιπρόσθετα, σημαντική καταγράφεται και η διοργάνωση παζαριών (10,7%), κυρίως τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, από σχολεία, συλλόγους, τον

ιδιωτικό τομέα και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις¹⁰¹. Τέλος, ένας μικρός αριθμός δράσεων, σε ποσοστό 3%, αφορά στη διενέργεια αθλητικών εκδηλώσεων (αγώνες ποδοσφαίρου για την ενίσχυση ιδρυμάτων, ποδηλατοδρομίες αγάπης και προσφοράς, καλάθια συλλογής τροφίμων μακράς διάρκειας σε αγώνες μπάσκετ, κλπ) για τη συγκέντρωση επίσης χρηματικών ποσών, τροφίμων και διαφόρων βασικών αγαθών¹⁰².

Συμπληρωματικά με τα ανωτέρω, είδαμε ότι ο γενικός σκοπός δράσης (βασικός τομέας που απευθύνθηκε η βοήθεια) αφορά, σε ποσοστό 35,7% (378 δράσεις), τη συλλογή και προσφορά χρημάτων, το 31% των δράσεων απευθύνεται στο τομέα της σίτισης (327 δράσεις), το 12,3% στη συγκέντρωση και διάθεση διαφόρων αγαθών, το 8% σχετίζεται με δράσεις για την υγεία και την περίθαλψη και το 7% σε δράσεις στον τομέα της ένδυσης/υπόδησης. Τέλος, ένας μικρός αριθμός δράσεων προσανατολίστηκε στο τομέα της εκπαίδευσης, με 38 δράσεις, ενώ 27 δράσεις αφορούσαν στον τομέα της στέγασης (δημιουργία δομών φιλοξενίας, παροχή καταλυμάτων σε άστεγους, κλπ)¹⁰³.

Από στοιχεία έρευνας για την αρωγή των σεισμοπαθών της Αθήνας διαπιστώθηκε, επίσης, ότι η παρεχόμενη βοήθεια αφορούσε σε παροχή χρημάτων, συγκέντρωση διάφορων ειδών και τροφίμων, υλοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και παροχή περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής στήριξης (Κάλλας, 2004). Και την περίοδο της κρίσης η βιβλιογραφία, σε συνδυασμό με στοιχεία ορισμένων εμπειρικών ερευνών, καταδεικνύει παροχή βοήθειας σε είδος και σε χρήμα, δράσεις στον καίριο τομέα της σίτισης (κατά περίπτωση και συστηματική διανομή τροφίμων), την υγειονομική περίθαλψη (δωρεάν φάρμακα, υγειονομικό υλικό και εξετάσεις) αλλά και την εκπαίδευση (διενέργεια δωρεάν μαθημάτων και εκπαιδευτική βοήθεια) ατόμων και οικογενειών που ζουν συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (Μπουρίκος, 2013, Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014, Καντζάρα, 2014, Kantzara, 2014, Sotiropoulos & Bourikos, 2014, Sotiropoulos, 2014).

Στην εν λόγω έρευνα κρίθηκε σημαντικό να αποτυπώσουμε και τις ομάδες του πληθυσμού που ωφελήθηκαν από τις δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης στο Ηράκλειο της Κρήτης. Είδαμε, έτσι, ότι σε 672 από τις 842 καταγεγραμμένες δράσεις πραγματοποιήθηκε ξεκάθαρη αναφορά στην ανακοίνωση/πρόσκληση του φορέα οργάνωσης στην κοινωνική ομάδα που ωφελείται. Το 37% από αυτές τις δράσεις

¹⁰¹ Πρβλ. πίνακες: 4.11 «Ειδικός σκοπός δράσεων Συλλόγων», 4.18 «Ειδικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα», 4.39 «Ειδικός σκοπός δράσεων Δημόσιων σχολείων» και 4.46 «Ειδικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

¹⁰² Πρβλ. πίνακας 4.6 «Ειδικός σκοπός δράσης σε σύνολο δράσεων».

¹⁰³ Πρβλ. πίνακας 4.7 «Γενικός σκοπός δράσης σε σύνολο δράσεων»

απευθύνθηκε στην ομάδα του πληθυσμού που πλήττεται από φτώχεια, το 26,4% σε παιδιά/νέους, το 16,7% σε ΑΜΕΑ, το 13,4% σε ασθενείς, το 5,6% στην ειδική ομάδα πολιτών (άτομα τρίτης ηλικίας, πολύτεκνοι, τρίτεκνοι) και περίπου 1% σε άτομα ειδικών ευπαθών ομάδων (κρατούμενοι σε φυλακές, μετανάστες)¹⁰⁴.

Συμπερασματικά, λοιπόν, επισημαίνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των δράσεων που αποτυπώσαμε για την τοπική κοινωνία απευθύνθηκαν στην κοινωνική ομάδα του πληθυσμού που αντιμετωπίζει άμεσα συνθήκες ένδειας και στέρησης. Επιπλέον, ένας σημαντικός αριθμός απευθύνθηκε στα παιδιά/νέους, στα άτομα με ειδικές ανάγκες, αλλά και στα άτομα με προβλήματα υγείας.

Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή, μία από τις πιο άμεσες επιπτώσεις της κρίσης είναι ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός ατόμων που δοκιμάζονται από τη φτώχεια, με σημαντικά ποσοστά για τους ανέργους, τα παιδιά και τους νέους. Στη χώρα μας το 2013 καταγράφηκαν περισσότεροι από 2,3 εκατομμύρια άνθρωποι να ζουν σε συνθήκες σοβαρής υλικής στέρησης και φτώχειας¹⁰⁵ και κοντά 1,5 εκατομμύριο άνεργοι¹⁰⁶. Το 2012 ο αριθμός των φτωχών παιδιών ξεπέρασε το μισό εκατομμύριο (UNICEF, 2014), ενώ, ένας στους τέσσερις κατοίκους της Ελλάδας, το 2013, δεν είχε ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη (UNICEF, 2014).

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω δε συνιστά έκπληξη η βασική διαπίστωση της παρούσας μελέτης αναφορικά με τις ωφελούμενες από τις δράσεις κοινωνικές ομάδες, σύμφωνα με την οποία το μεγαλύτερο μέρος της παρεχόμενης βοήθειας και υποστήριξης απευθύνεται στις κοινωνικές ομάδες που πλήττονται έντονα από την κρίση (φτωχοί, νεόπτωχοι, άποροι, άνεργοι, άστεγοι, ανασφάλιστοι, κ.α.) καθώς και τα παιδιά, εύρημα που συνάδει και με διαπιστώσεις άλλων ερευνών για την έκφραση της αλληλεγγύης την περίοδο της κρίσης¹⁰⁷.

5.3.2. Η εκδήλωση της κοινωνικής αλληλεγγύης των κύριων φορέων οργάνωσης

Εκτός από την ερμηνεία των αποτελεσμάτων σε σύνολο δράσεων, και σε μια προσπάθεια λεπτομερέστερης και πιο εμπειριστατωμένης παρουσίασης των δράσεων

¹⁰⁴ Πρβλ. Πίνακας 4.9 «Ωφελούμενες ομάδες σε σύνολο δράσεων»

¹⁰⁵ Eurostat, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο,

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?sessionId=BMYYT78wpvD1gbJ0lrAi-5eu3Oe1MJF9S1zmLK6nrqTc7yau6_61Xl-1241285580 (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014).

¹⁰⁶ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο,

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-consumerworks?inputA=2> (τελευταία πρόσβαση στις 17/10/2014).

¹⁰⁷ Βλέπε Καντζάρα, 2014 και Παπαδάκη, 2015.

αλληλεγγύης και υποστήριξης που υλοποιήθηκαν στη τοπική κοινωνία, επιχειρήσαμε και την προσέγγιση του κοινωνικού φαινομένου ανά κύριο φορέα οργάνωσης.

Όπως αναφέρθηκε, στη κοινωνία του Ηρακλείου την περίοδο της μελέτης δραστηριοποιήθηκε πληθώρα φορέων και οργανώσεων για την παροχή έμπρακτης βοήθειας σε αγαθά και υπηρεσίες στα άτομα που αντιμετωπίζουν φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Η κατηγορία των Συλλόγων αναδείχθηκε στην πιο δραστήρια κατηγορία φορέων, με βάση τον αριθμό των δράσεων που υλοποίησε στην τοπική κοινωνία¹⁰⁸. Είδαμε, έτσι, ότι οι σύλλογοι υλοποίησαν το 23% των δράσεων (193 σε σύνολο 842), με τις δράσεις τους να εμφανίζονται αυξημένες όσο η κρίση προχωρούσε στην τοπική κοινωνία¹⁰⁹.

Το μεγαλύτερο μέρος των ενεργειών τους προσανατολίστηκε στη συγκέντρωση χρημάτων, σε ποσοστό 44,3%, αλλά και στον τομέα της σίτισης σε ποσοστό 27,8%. Επιπρόσθετα, ένας μικρός αριθμός δράσεων απευθύνθηκε στη συγκέντρωση βασικών αγαθών (11,7%), ρούχων και υποδημάτων (8,5%)¹¹⁰. Αναφορικά με τις ωφελούμενες ομάδες, είδαμε ότι οι βασικοί αποδέκτες της βοήθειας των Συλλόγων ήταν τα άτομα σε ένδεια (33,3%) και τα παιδιά (29,2%), αλλά και η ειδική ομάδα των πολιτών (13,6%) και τα ΑΜΕΑ (12,9%)¹¹¹.

Όσον αφορά στις συνεργασίες τους με τους άλλους φορείς της έρευνας, οι σύλλογοι συνδιοργάνωσαν δράσεις, κυρίως με τους οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η οποία λειτούργησε και υποστηρικτικά στις δράσεις που διοργάνωσαν, σε ποσοστό 30,8%¹¹². Είδαμε, ωστόσο, ότι οι σύλλογοι αλληλοϋποστηρίζονται μεταξύ τους κατά τη διενέργεια αλληλέγγυων πρακτικών (σε ποσοστό 34,6%), ενώ, περισσότερες από τις μισές δράσεις τους, με αποδέκτη άλλη δομή, απευθύνθηκαν στους Φορείς για την υγεία/πρόνοια και μάλιστα σε ποσοστό κοντά στο 60%¹¹³.

Την περίοδο της κρίσης οι σύλλογοι δεν μένουν αμέτοχοι στην αλματώδη αύξηση των αναγκών για κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά. Είδαμε, έτσι, ότι, στην περιοχή της Αττικής, πραγματοποιούν συνεργασίες με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, την εκκλησία, εθελοντές και συνδικαλιστικούς φορείς στον τομέα της παροχής τροφίμων.

¹⁰⁸ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁰⁹ Πρβλ. διάγραμμα 4.10 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων αλληλεγγύης Συλλόγων».

¹¹⁰ Πρβλ. πίνακας 4.12 «Γενικός σκοπός δράσεων Συλλόγων».

¹¹¹ Πρβλ. πίνακας 4.13 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Συλλόγων».

¹¹² Πρβλ. πίνακες: 4.14 «Συνδιοργανώσεις Συλλόγων» και 4.15 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Συλλόγων».

¹¹³ Πρβλ. πίνακες: 4.15 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Συλλόγων» και 4.16 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Συλλόγων».

Κινητοποιούνται ακόμη στη συλλογή και διάθεση τροφίμων και φαρμάκων, ενώ, έρευνα ανέδειξε τους συλλόγους ως την κατηγορία με τη μεγαλύτερη κινητοποίηση (μαζί με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης) σε τοπικό επίπεδο¹¹⁴.

Σημαντικός εκφραστής της κοινωνίας των πολιτών, με βάση την προσέγγισή μας, αναδείχθηκε και ο ιδιωτικός τομέας, με 149 δράσεις και ποσοστό 17,7% επί του συνόλου των δράσεων¹¹⁵. Σημαντική είναι η παρουσία των ιδιωτικών φορέων και πριν το ξέσπασμα της κρίσης, οι δράσεις τους όμως διπλασιάζονται τα έτη 2011-2013, σε σύγκριση με το 2010¹¹⁶. Ο ιδιωτικός τομέας δραστηριοποιείται, κατεξοχήν, στο πεδίο της σίτισης (40%), τη συγκέντρωση χρημάτων (27,6%) και τη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών και ειδών πρώτης ανάγκης (16,6%)¹¹⁷. Οι κοινωνικές ομάδες, επίσης, που ωφελούνται από τις δράσεις των ιδιωτικών φορέων είναι τα παιδιά (35,2%), τα άτομα σε ένδεια (32,8%) και τα ΑΜΕΑ (22,7%)¹¹⁸.

Είδαμε, επιπλέον, ότι ο ιδιωτικός τομέας συνδιοργάνωσε 37 δράσεις στη τοπική κοινωνία την περίοδο της έρευνας, 14 με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (37,8%), 5 με τους συλλόγους (13,5%) και 3 με την εκκλησία, τους ανθρωπιστικούς φορείς και τους φορείς για την υγεία/πρόνοια, αντίστοιχα (8,1%)¹¹⁹. Οι φορείς, δε, που τον υποστήριξαν και συμμετείχαν στη διεξαγωγή των δράσεών του ήταν οι δομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (42,9%)¹²⁰. Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι από τις 149 δράσεις του ιδιωτικού τομέα, οι 119 είχαν ως αποδέκτη άλλη δομή ή φορέα, με τη συντριπτική πλειοψηφία να απευθύνεται στους Φορείς παροχής υγείας (53,8%) και ένα ποσοστό 21% να απευθύνεται στην εκκλησία¹²¹. Το εν λόγω εύρημα ερμηνεύεται στη βάση του επιχειρήματος ότι οι συγκεκριμένοι φορείς δεν έχουν μόνιμες δομές παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.

Στην περίπτωση του σεισμού της Αθήνας το 1999, για παράδειγμα, η καταγραφή των φορέων που κινητοποιήθηκαν έδειξε ότι το 35% εξ αυτών ήταν ιδιωτικές επιχειρήσεις (Κάλλας, 2004: 216). Και την περίοδο της κρίσης, όμως, αποτυπώνεται έντονη κινητοποίηση του ιδιωτικού τομέα, μέσω χρηματοδοτήσεων, παροχών σε χρήμα και σε είδος, δωρεών, συγκέντρωση και διάθεση τροφίμων, ρούχων και παιχνιδιών, μειώσεις τιμών και εκπτώσεις, παροχή υποτροφιών, κλπ.

¹¹⁴ Βλέπε Παπαδάκη, 2015.

¹¹⁵ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹¹⁶ Πρβλ. διάγραμμα 4.17 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ιδιωτικού τομέα».

¹¹⁷ Πρβλ. πίνακας 4.19 «Γενικός σκοπός δράσεων Ιδιωτικού τομέα».

¹¹⁸ Πρβλ. πίνακας 4.20 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ιδιωτικού τομέα».

¹¹⁹ Πρβλ. πίνακας 4.21 «Συνδιοργανώσεις Ιδιωτικού τομέα».

¹²⁰ Πρβλ. πίνακας 4.22 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Ιδιωτικού τομέα».

¹²¹ Πρβλ. πίνακας 4.23 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Ιδιωτικού τομέα»

Η τρίτη πιο δραστήρια κατηγορία φορέων που αποτυπώθηκε στο Ηράκλειο αφορά τους οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με 134 δράσεις και ποσοστό κοντά στο 16% επί του συνόλου¹²². Οι εν λόγω δομές εμφανίζουν σταθερή παρουσία στη διοργάνωση δράσεων και προ κρίσης αλλά και για όλο το υπό μελέτη διάστημα. Καταγράψαμε, βέβαια, αύξηση στη διοργάνωση των δράσεων την περίοδο που εντείνεται η ύφεση αλλά και έντονη κινητοποίηση την περίοδο κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων, των Αποκριών και του Πάσχα¹²³. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση είδαμε ότι απευθύνει το μεγαλύτερο ποσοστό των δράσεών της σε ζητήματα σίτισης, την υγεία, τη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών και τη συγκέντρωση χρημάτων¹²⁴.

Επιπρόσθετα, οι ομάδες του πληθυσμού που στηρίζει είναι, κατά συντριπτική πλειοψηφία, τα άτομα σε ένδεια (70,6%) και σε μικρότερο ποσοστό τα παιδιά (14,7%)¹²⁵. Αναφορικά με τις συνεργασίες που συνάπτει, είδαμε ότι οι φορείς της συνεργάζονται με Συλλόγους, τον ιδιωτικό τομέα, τα δημόσια σχολεία και το δημόσιο τομέα¹²⁶. Ως κύριοι οργανωτές δράσεων υποστηρίζονται από τον ιδιωτικό τομέα αλλά και δομές επίσης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης¹²⁷, ενώ, οι δράσεις με άλλο φορέα αποδέκτη απευθύνονται στην Εκκλησία (48,7%) και τους Φορείς για την υγεία/πρόνοια (33,3%)¹²⁸.

Είδαμε ότι οι δομές και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο την περίοδο της κρίσης. Ενεργοποιήθηκαν σε όλους τους σημαντικούς τομείς της κοινωνικής ζωής (σίτιση, υγεία και περίθαλψη, εκπαίδευση, κ.α.), σε συνεργασία με άλλους φορείς και οργανώσεις, ενώ, οργάνωσαν και συντόνισαν ποικίλες δράσεις και πρωτοβουλίες για την αρωγή και τη στήριξη των ευάλωτων συμπολιτών μας.

Η τέταρτη πιο δραστήρια κατηγορία φορέων που αποτυπώσαμε την υπό εξέταση περίοδο ήταν οι φορείς για την υγεία/πρόνοια, με 106 δράσεις¹²⁹. Οι αλληλέγγυες πρακτικές των εν λόγω φορέων εμφανίζονται σταθερές κατά το έτος 2010 και αυξάνονται τα έτη 2011 και 2012, ενώ εκδηλώνουν έντονη κινητοποίηση κατά τις θρησκευτικές γιορτές¹³⁰. Οι φορείς παροχής υγείας, στις περισσότερες δράσεις τους,

¹²² Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹²³ Πρβλ. διάγραμμα 4.24 « Χρονική συμπεριφορά δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

¹²⁴ Πρβλ. πίνακας 4.26 «Γενικός σκοπός δράσεων Τοπικής αυτοδιοίκησης».

¹²⁵ Πρβλ. πίνακας 4.27 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

¹²⁶ Πρβλ. πίνακας 4.28 «Συνδιοργανώσεις Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

¹²⁷ Πρβλ. πίνακας 4.29 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

¹²⁸ Πρβλ. πίνακας 4.30 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

¹²⁹ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹³⁰ Πρβλ. διάγραμμα 4.31 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας».

συγκεντρώνουν χρήματα (64,3%), υλοποιούν δράσεις και στον τομέα της υγείας (20,9%)¹³¹, ενώ κατευθύνουν την παρεχόμενη στήριξη σε ασθενείς και άτομα με ειδικές ανάγκες¹³².

Στις συνεργασίες τους συνδιοργανώνουν δράσεις με Συλλόγους, τον ιδιωτικό τομέα και την Τοπική Αυτοδιοίκηση¹³³. Τις αλληλέγγυες πρακτικές τους, τέλος, υποστηρίζει, κυρίως, η Τοπική Αυτοδιοίκηση¹³⁴, η οποία γίνεται και ο αποδέκτης της πλειονότητας των δράσεών τους¹³⁵.

Στην παρούσα κοινωνικο-οικονομική συνθήκη δραστηριοποιούνται στο Ηράκλειο και τα δημόσια σχολεία. Την υπό εξέταση περίοδο υλοποίησαν 83 δράσεις αλληλεγγύης (κοντά στο 10% επί του συνόλου των δράσεων)¹³⁶, με παρουσία στη τοπική κοινωνία και πριν τη κρίση και έντονη κινητοποίηση κατά τη διάρκεια αυτής. Αποτυπώσαμε, επίσης, και για τα σχολεία, περιοδικότητα στην οργάνωση δράσεων τα Χριστούγεννα και το Πάσχα¹³⁷. Το 50% των δράσεων των σχολείων αφορούσε στη συγκέντρωση χρηματικών ποσών, το 29,4% τον τομέα της σίτισης και ένα ποσοστό 11,8% στη συγκέντρωση διαφόρων αγαθών¹³⁸.

Οι δράσεις των σχολείων απευθύνονται σε παιδιά (40,6%), σε άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας (29%), τα ΑΜΕΑ (17,4%) και τους ασθενείς (10%)¹³⁹. Τα σχολεία, επίσης, συνδιοργανώνουν δράσεις με την τοπική Αυτοδιοίκηση (36,4%) και τους συλλόγους (22,7%)¹⁴⁰. Τις δράσεις τους υποστηρίζει ο ιδιωτικός τομέας (30%), οι συνδικαλιστικές οργανώσεις (20%) και άλλα δημόσια σχολεία (20%)¹⁴¹. Τέλος, περισσότερες από τις μισές δράσεις των δημόσιων σχολείων, συγκεκριμένα, 54 από τις 83, είχαν ως αποδέκτη άλλη δομή, με το 68,5% εξ αυτών να απευθύνεται στους φορείς παροχής υγείας¹⁴².

Τα σχολεία αποτελούν μία από τις κατηγορίες, όπως και ο ιδιωτικός τομέας, που δεν απευθύνουν άμεσα την υποστήριξή τους στις πληττόμενες ομάδες αλλά την διαθέτουν για διαχείριση σε άλλες δομές ή φορείς. Τα δημόσια σχολεία, εξάλλου, λόγω

¹³¹ Πρβλ. πίνακας 4.33 «Γενικός σκοπός δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας».

¹³² Πρβλ. πίνακας 4.34 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Φορέων παροχής υγείας/πρόνοιας».

¹³³ Πρβλ. πίνακας 4.35 «Συνδιοργανώσεις Φορέων για την υγεία/πρόνοια».

¹³⁴ Πρβλ. πίνακας 4.36 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Φορέων για την υγεία/πρόνοια».

¹³⁵ Πρβλ. πίνακας 4.37 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Φορέων για την υγεία/πρόνοια».

¹³⁶ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή των δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹³⁷ Πρβλ. πίνακας 4.38 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Δημόσιων σχολείων».

¹³⁸ Πρβλ. πίνακας 4.40 «Γενικός σκοπός δράσεων Δημόσιων σχολείων».

¹³⁹ Πρβλ. πίνακας 4.41 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Δημόσιων σχολείων».

¹⁴⁰ Πρβλ. πίνακας 4.42 «Συνδιοργανώσεις των Δημόσιων σχολείων».

¹⁴¹ Πρβλ. πίνακας 4.43 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Δημόσιων σχολείων».

¹⁴² Πρβλ. πίνακας 4.44 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Δημόσιων σχολείων».

της φύσης και του ρόλου τους, δε διαθέτουν δικές τους μόνιμες δομές παροχής βοήθειας και στήριξης. Επιπλέον, τα σχολεία συνιστούν αυτή την κατηγορία φορέων που στις αλληλέγγυες πρακτικές που διοργανώνουν συμμετέχουν ακόμη και μικρά παιδιά, με τη μεγαλύτερη μερίδα αυτών των πρακτικών να υλοποιείται με αφορμή τις έκτακτες ανάγκες των πολιτών, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας.

Την περίοδο της οικονομικής ύφεσης δραστηριοποιούνται έντονα στην τοπική κοινωνία και οι ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς με 81 δράσεις σε σύνολο 842¹⁴³. Οι συγκεκριμένοι φορείς προϋπήρχαν της κρίσης, την εν λόγω συγκυρία, όμως, αυξάνουν τη διοργάνωση δράσεων, κυρίως τις εορταστικές περιόδους¹⁴⁴. Στις περισσότερες δράσεις τους έχουν ως στόχο τη συγκέντρωση χρημάτων (42%), τη σίτιση (18,7%) και τη συλλογή και διάθεση διαφόρων βασικών αγαθών (16%)¹⁴⁵. Επίσης, οι ομάδες που ωφελούνται από τις αλληλέγγυες πρακτικές τους είναι, κυρίως, τα παιδιά (40%) και οι φτωχότεροι συμπολίτες μας (34%)¹⁴⁶.

Ως κύριοι οργανωτές δράσεων συνεργάζονται με τους συλλόγους, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον ιδιωτικό τομέα¹⁴⁷, ενώ, τις αλληλέγγυες πρακτικές τους υποστηρίζουν, εξίσου, Σύλλογοι και Τοπική Αυτοδιοίκηση¹⁴⁸. Και οι ανθρωπιστικοί φορείς διοργανώνουν σημαντικό αριθμό δράσεων για τη στήριξη άλλων δομών, με το 45,3% εξ αυτών να απευθύνεται στην ενίσχυση των Φορέων για την υγεία/πρόνοια¹⁴⁹.

Η βασική διαπίστωσή μας, στην περίπτωση των ανθρωπιστικών φορέων, έγκειται στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της δύσκολης οικονομικής συγκυρίας διευρύνουν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους σε τομείς, πέρα από την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, όπως η συγκέντρωση χρηματικών ποσών, η συγκέντρωση και διάθεση τροφίμων, αλλά και η συλλογή βασικών για την επιβίωση ειδών και αγαθών.

Από τη βιβλιογραφία, προκύπτει, εξάλλου, ότι οι φορείς και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών την περίοδο της κρίσης επεκτείνουν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους στη στοχευόμενη βοήθεια των ατόμων που ζουν σε συνθήκες σοβαρής υλικής στέρησης. Επιπρόσθετα, διαμεσολαβούν για την παροχή αγαθών και

¹⁴³ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁴⁴ Πρβλ. πίνακας 4.45 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

¹⁴⁵ Πρβλ. πίνακας 4.47 «Γενικός σκοπός δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

¹⁴⁶ Πρβλ. πίνακας 4.48 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

¹⁴⁷ Πρβλ. πίνακας 4.49 «Συνδιοργανώσεις ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών/εθελοντικών φορέων».

¹⁴⁸ Πρβλ. πίνακας 4.50 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

¹⁴⁹ Πρβλ. πίνακας 4.51 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των ανθρωπιστικών/φιλανθρωπικών φορέων».

υπηρεσιών σε άλλους φορείς παροχής κοινωνικής φροντίδας, διαπίστωση που συνάδει και με το εύρημα της δικής μας μελέτης (Σημίτη, 2014β: 5-6).

Στο Ηράκλειο της Κρήτης το υπό μελέτη διάστημα δραστηριοποιούνται σημαντικά και οι επαγγελματικοί/συνδικαλιστικοί σύλλογοι (70 δράσεις σε σύνολο 842)¹⁵⁰, με τις πρακτικές τους να καταγράφονται αυξημένες όσο εξελίσσεται η ύφεση στη τοπική κοινωνία¹⁵¹. Η κινητοποίησή τους αφορά, κυρίως, το βασικό τομέα της σίτισης (37,4%), καθώς και τη συλλογή χρημάτων (18,7%), την εκπαίδευση (14,3%), τη συγκέντρωση αγαθών (13,2%) και την ένδυση/υπόδηση (11%)¹⁵². Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, επίσης, απευθύνουν την έμπρακτη υποστήριξή τους σε όλες τις κοινωνικές ομάδες που αποτυπώσαμε στη παρούσα έρευνα, με τα μεγαλύτερα ποσοστά να αφορούν τα άτομα σε ένδεια (38%) και τα παιδιά (25,9%)¹⁵³.

Διαπιστώσαμε ακόμη ότι στις συνεργασίες που συνάπτουν, συνδιοργανώνουν δράσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τους Συλλόγους και την Εκκλησία¹⁵⁴. Επιπλέον, τις δράσεις τους υποστηρίζουν επίσης συνδικαλιστικοί/επαγγελματικοί σύλλογοι, αλλά και τα δημόσια σχολεία¹⁵⁵, ενώ αποδέκτες των πρακτικών τους είναι, πρωταρχικά, οι φορείς για την υγεία/πρόνοια¹⁵⁶.

Οι συνδικαλιστικές ομάδες ενεργοποιούνται σημαντικά στην τρέχουσα κοινωνική και οικονομική συνθήκη, με τις έρευνες να καταγράφουν σημαντική δράση στον τομέα της σίτισης, της υγείας και της εκπαίδευσης. Επιπλέον, οι διάφορες επαγγελματικές οργανώσεις ενισχύουν τις επαφές τους με άλλους φορείς, τους δήμους και εθελοντές στη δημιουργία νέων δομών (κοινωνικά ιατρεία, κοινωνικά φαρμακεία και κοινωνικά φροντιστήρια), αν και έχει λεχθεί, όπως είδαμε ήδη, ότι επιδιώκουν και την ανάπτυξη δικών τους αυτόνομων δομών παροχής κοινωνικής στήριξης.

Παρούσα στην υπό μελέτη τοπική κοινωνία την τρέχουσα συγκυρία είναι και η Εκκλησία και οι οργανώσεις της, με τις δράσεις της να εμφανίζονται αυξημένες κατά τη διάρκεια της κρίσης και κυρίως τις περιόδους των θρησκευτικών γιορτών¹⁵⁷. Περισσότερες από τις μισές δράσεις που υλοποιεί στο Ηράκλειο αφορούν τον τομέα της

¹⁵⁰ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁵¹ Πρβλ. διάγραμμα 4.52 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵² Πρβλ. πίνακας 4.54 «Γενικός σκοπός δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵³ Πρβλ. πίνακας 4.55 «Οφελούμενες ομάδες δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵⁴ Πρβλ. πίνακας 4.56 «Συνδιοργανώσεις συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵⁵ Πρβλ. πίνακας 4.57 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵⁶ Πρβλ. πίνακας 4.58 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων συνδικαλιστικών/επαγγελματικών οργανώσεων».

¹⁵⁷ Πρβλ. διάγραμμα 4.59 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων της Εκκλησίας».

σίτισης (64,3%)¹⁵⁸, ενώ προσανατολίζει την παρεχόμενη στήριξη στα άτομα σε ένδεια (79,4%), τα παιδιά (17,6%) και τους ασθενείς (3%)¹⁵⁹.

Είδαμε ακόμη ότι η Εκκλησία συνδιοργανώνει δράσεις με την Ε.Ε., τους οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τους Συλλόγους¹⁶⁰, ενώ τις πρακτικές της υποστηρίζει ο ιδιωτικός τομέας (33,3%) και οργανώσεις επίσης της Εκκλησίας (20%)¹⁶¹. Τέλος, η Εκκλησία απευθύνει ένα πολύ μικρό αριθμό δράσεων (5 δράσεις) σε άλλες δομές, συγκεκριμένα στους φορείς για την υγεία (2 δράσεις), την Εκκλησία, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους Συλλόγους (από μία δράση αντίστοιχα)¹⁶².

Η ορθόδοξη Εκκλησία στην παρούσα κρίση δραστηριοποιείται έντονα σε όλη τη χώρα για την ανακούφιση των ευάλωτων συμπολιτών μας σε βασικούς τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως είναι ο τομέας της σίτισης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της ένδυσης (Μπουρίκος & Σωτηρόπουλος, 2014, Καντζάρα, 2014).

Την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας αποτυπώσαμε, πέρα από τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, και δράσεις των λοιπών φορέων του δημοσίου. Οι εν λόγω φορείς υλοποίησαν 35 δράσεις (4,2% του συνόλου) στην κοινωνία του Ηρακλείου¹⁶³, οι οποίες και καταγράφηκαν αυξημένες τις περιόδους κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων¹⁶⁴. Οι φορείς του Δημοσίου κινητοποιούνται στο τομέα της υγείας, της σίτισης, καθώς και, τη συγκέντρωση χρημάτων και διαφόρων βασικών υλικών αγαθών¹⁶⁵. Στηρίζουν, ακόμη, τα άτομα σε ένδεια και τα παιδιά/νέοι¹⁶⁶.

Οι εν λόγω φορείς κατά την πραγματοποίηση δράσεων συνεργάζονται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (33,3%) και τους Συλλόγους (12,5%)¹⁶⁷, τις αλληλέγγυες πρακτικές τους υποστηρίζουν επίσης φορείς του Δημοσίου¹⁶⁸, ενώ οι ίδιοι κατευθύνουν την υποστήριξή τους στους Φορείς παροχής υγείας¹⁶⁹.

Οι φορείς του δημοσίου, άρρηκτα συνδεδεμένοι με το κράτος και τις κυβερνητικές πολιτικές, οργανώνουν και δράσεις υποστήριξης για τα θύματα της κρίσης. Το Υπουργείο Υγείας, έτσι, συντονίζει προγράμματα παροχής δωρεάν

¹⁵⁸ Πρβλ. πίνακας 4.61 «Γενικός σκοπός δράσεων Εκκλησίας»

¹⁵⁹ Πρβλ. πίνακας 4.62. «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων της Εκκλησίας»

¹⁶⁰ Πρβλ. πίνακας 4.63 «Συνδιοργανώσεις της Εκκλησίας».

¹⁶¹ Πρβλ. πίνακας 4.64 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Εκκλησίας».

¹⁶² Πρβλ. πίνακας 4.65 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων της Εκκλησίας».

¹⁶³ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁶⁴ Πρβλ. διάγραμμα 4.66 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Δημόσιου τομέα».

¹⁶⁵ Πρβλ. πίνακας 4.68 «Γενικός σκοπός δράσεων Δημόσιου τομέα».

¹⁶⁶ Πρβλ. πίνακας 4.69 «Ωφελούμενες ομάδες Δράσεων Δημόσιου τομέα».

¹⁶⁷ Πρβλ. πίνακας 4.70 «Συνδιοργανώσεις Δημόσιου τομέα».

¹⁶⁸ Πρβλ. πίνακας 4.71 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις του Δημόσιου τομέα».

¹⁶⁹ Πρβλ. πίνακας 4.72 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων του Δημόσιου τομέα».

εξετάσεων σε συνεργασία με Κέντρα Υγείας και δημόσια Νοσοκομεία, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης οργανώνει δράσεις διανομής τροφίμων και το Υπουργείου Παιδείας κατευθύνει δράσεις επισιτισμού στα σχολεία, κλπ.

Στη κοινωνία του Ηρακλείου καταγράψαμε και ένα μικρό αριθμό δράσεων από την κατηγορία που ονομάσαμε «Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες» και στην οποία εντάξαμε το Πανεπιστήμιο των Ορέων, το Βρετανικό Προξενείο Ηρακλείου, τις δράσεις των κρατουμένων στις φυλακές αλλά και τις πρωτοβουλίες των μεμονωμένων ιδιωτών. Οι φορείς της εν λόγω κατηγορίας πραγματοποιούν δράσεις λίγο μετά την εκδήλωση της κρίσης, οι οποίες αυξάνονται σταδιακά τα έτη 2011 και 2012 και διατηρούνται σταθερές το πρώτο εξάμηνο του 2013¹⁷⁰.

Οι αλληλεγγύες πρακτικές των ειδικών ομάδων πολιτών, στην πλειονότητά τους, αφορούν την προσφορά σε χρήμα (64,7%)¹⁷¹ και απευθύνονται στα άτομα σε ένδεια, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα παιδιά¹⁷². Επιπλέον, η εν λόγω κατηγορία συνδιοργανώνει δράσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, το Δημόσιο τομέα, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τον ιδιωτικό τομέα¹⁷³, τις δράσεις της υποστηρίζουν οι σύλλογοι και οι Φορείς για την υγεία/πρόνοια¹⁷⁴, φορείς που αποδέχονται και τις αλληλέγγυες πρακτικές της (64,7%)¹⁷⁵.

Το 2011 στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου αρχίζουν να ενεργοποιούνται και να αναλαμβάνουν δράση ποικίλες τοπικές ομάδες αλληλεγγύης και άτυπα δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς. Η κατηγορία των τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης, πραγματοποιεί 26 δράσεις σε σύνολο 842¹⁷⁶, εμφανίζεται για πρώτη φορά το Νοέμβριο του 2011 και έχει σταθερή παρουσία για τα επόμενα έτη της έρευνας, με αυξημένη κινητοποίηση τον Οκτώβριο του 2012 και τις γιορτές των Χριστουγέννων του ίδιου έτους¹⁷⁷.

Οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης προσανατολίζονται στον τομέα της σίτισης (38,6%) και δραστηριοποιούνται στην παροχή διαφόρων υλικών αγαθών (25%), την ένδυση (20,45%), τη συγκέντρωση χρημάτων (9,09%), αλλά και τον τομέα της υγείας (6,82%)¹⁷⁸. Είδαμε ακόμη ότι οι αλληλέγγυες πρακτικές των ομάδων

¹⁷⁰ Πρβλ. διάγραμμα 4.73 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷¹ Πρβλ. πίνακας 4.75 «Γενικός σκοπός δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷² Πρβλ. πίνακας 4.76 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷³ Πρβλ. πίνακας 4.77 «Συνδιοργανώσεις Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷⁴ Πρβλ. πίνακας 4.78 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷⁵ Πρβλ. πίνακας 4.79 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Ειδικών πληθυσμιακών ομάδων».

¹⁷⁶ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁷⁷ Πρβλ. διάγραμμα 4.80 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁷⁸ Πρβλ. πίνακας 4.82 «Γενικός σκοπός δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

αλληλεγγύης απευθύνονται στους φτωχότερους συμπολίτες μας, τα παιδιά και τα ΑΜΕΑ¹⁷⁹. Οι εν λόγω ομάδες πραγματοποιούν ορισμένες συνεργασίες με άλλες ομάδες και φορείς της τοπικής κοινωνίας, συνδιοργανώνουν, έτσι, δράσεις με τους Συλλόγους, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον Ιδιωτικό τομέα¹⁸⁰. Οι φορείς, επίσης, που τις υποστηρίζουν κατά τη διεξαγωγή δράσεων είναι ο ιδιωτικός τομέας, η Τοπική αυτοδιοίκηση και οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες¹⁸¹, ενώ, τέλος απευθύνουν ένα μικρό αριθμό δράσεων στους Φορείς για την υγεία/πρόνοια¹⁸².

Η βασική διαπίστωση μας για την συγκεκριμένη ομάδα φορέων έγκειται στο γεγονός ότι η εν λόγω κατηγορία δημιουργείται και εμφανίζεται στην τοπική κοινωνία την περίοδο έντασης της ύφεσης και λόγω αυτής. Είδαμε, άλλωστε, ότι στη βιβλιογραφία υποστηρίζεται ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης εμφανίστηκαν σε όλη τη χώρα αρκετές τοπικές ομάδες αλληλεγγύης, οι οποίες αποτελούν και το 10% των συσσωματώσεων της κοινωνίας των πολιτών μέχρι και τις μέρες μας. Οι ομάδες αυτές είχαν, και έχουν, ως βασικό σκοπό την αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης η οποία επιβαρύνει μεγάλη μερίδα του πληθυσμού της χώρας.

Οι τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης συνιστούν άτυπες, κυρίως, συλλογικότητες και δρουν στη κοινότητα και τη γειτονιά για τη στήριξη τόσο μεμονωμένων ατόμων όσο και οικογενειών. Η έμπρακτη βοήθεια που προσφέρουν γίνεται χωρίς τη μεσολάβηση του κρατικού μηχανισμού και δεν πραγματοποιείται διάκριση των δικαιούχων με βάση εισοδηματικά ή άλλα κριτήρια.

Στην παρούσα έρευνα αποτυπώσαμε και τις δράσεις που αφορούσαν τη συμμετοχή σε πρόγραμμα της Ε.Ε., κυρίως το πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων σε άπορους συμπολίτες μας. Το υπό εξέταση χρονικό διάστημα υλοποιήθηκαν στην τοπική κοινωνία 14 δράσεις της συγκεκριμένης κατηγορίας¹⁸³, οι οποίες και πραγματοποιήθηκαν σε συγκεκριμένες περιόδους κατά τη διάρκεια του έτους (Χριστούγεννα, Απόκριες, Πάσχα, περίοδος καλοκαιριού)¹⁸⁴.

Οι 13 από τις 14 δράσεις αφορούσαν τον τομέα της σίτισης, ενώ αποτυπώθηκε και μία δράση για τον τομέα της εκπαίδευσης¹⁸⁵. Οι εν λόγω δράσεις πραγματοποιήθηκαν για την ανακούφιση των οικονομικά ασθενέστερων συμπολιτών

¹⁷⁹ Πρβλ. πίνακας 4.83 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁸⁰ Πρβλ. πίνακας 4.84 «Συνδιοργανώσεις Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁸¹ Πρβλ. πίνακας 4.85 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁸² Πρβλ. πίνακας 4.86 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων των Τοπικών ομάδων κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁸³ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁸⁴ Πρβλ. διάγραμμα 4.87 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Ε.Ε.».

¹⁸⁵ Πρβλ. πίνακας 4.89 «Γενικός σκοπός δράσεων Ε.Ε.».

μας¹⁸⁶. Είδαμε, επίσης, ότι υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με την Εκκλησία, αλλά και το δημόσιο τομέα, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τους συλλόγους και τον ιδιωτικό τομέα¹⁸⁷, ενώ είχαν την υποστήριξη επίσης της Εκκλησίας και των οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης¹⁸⁸. Οι δράσεις της εν λόγω κατηγορίας, τέλος, είχαν ως στόχο την άμεση στήριξη των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και σοβαρής υλικής στέρησης και δεν είχαν ως αποδέκτη άλλο φορέα ή δομή.

Την περίοδο της έρευνας καταγράψαμε στο Ηράκλειο και ένα μικρό αριθμό δράσεων (10 δράσεις)¹⁸⁹ οι οποίες διοργανώθηκαν από κόμματα και πολιτικές παρατάξεις. Αν και η παρουσία των κομμάτων στη κοινωνία του Ηρακλείου δεν θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, παρατηρήσαμε ότι το 2012, περίοδος έντασης της δημοσιονομικής κρίσης, διπλασιάζουν τις διεξαχθείσες δράσεις τους¹⁹⁰. Η μικρή παρουσία των κομμάτων στη διεξαγωγή δράσεων, εξάλλου, συνάδει και με διαπίστωση άλλης έρευνας σύμφωνα με την οποία τα περισσότερα κόμματα δεν είναι ιδιαίτερα εμφανή την περίοδο της κρίσης.

Και οι δράσεις βέβαια των κομμάτων προσανατολίζονται στο κομμάτι της σίτισης¹⁹¹ των ατόμων που ζουν σε συνθήκες ένδειας αλλά και των παιδιών¹⁹². Είδαμε ακόμη ότι την υπό μελέτη περίοδο, οι 4 από τις 10 δράσεις τους, υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με τις Συνδικαλιστικές οργανώσεις, τις Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης και τα Δημόσια σχολεία¹⁹³. Στις δράσεις τους λειτούργησε υποστηρικτικά μόνο ο ιδιωτικός τομέας¹⁹⁴, ενώ, οι μισές από αυτές είχαν ως αποδέκτη άλλους φορείς (Εκκλησία, Σύλλογοι, Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης, σχολεία και φορείς για την Υγεία/πρόνοια)¹⁹⁵.

5.4. Περιορισμοί, προκλήσεις και μελλοντικές ερευνητικές προοπτικές

Η παρούσα έρευνα, τα εμπειρικά της ευρήματα αλλά και τα αποτελέσματά της, είναι απαραίτητο να υπόκεινται και στους περιορισμούς και τα μειονεκτήματα του

¹⁸⁶ Πρβλ. πίνακας 4.90 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Ε.Ε.».

¹⁸⁷ Πρβλ. πίνακας 4.91 «Συνδιοργανώσεις Ε.Ε.».

¹⁸⁸ Πρβλ. πίνακας 4.92 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις της Ε.Ε.».

¹⁸⁹ Πρβλ. πίνακας 4.3 «Κατανομή δράσεων ανά κύριο φορέα οργάνωσης».

¹⁹⁰ Πρβλ. διάγραμμα 4.93 «Χρονική συμπεριφορά δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

¹⁹¹ Πρβλ. πίνακας 4.95 «Γενικός σκοπός δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

¹⁹² Πρβλ. πίνακας 4.96 «Ωφελούμενες ομάδες δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

¹⁹³ Πρβλ. πίνακας 4.97 «Συνδιοργανώσεις Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

¹⁹⁴ Πρβλ. πίνακας 4.98 «Φορείς που υποστηρίζουν τις δράσεις των Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

¹⁹⁵ Πρβλ. πίνακας 4.99 «Φορείς αποδέκτες των δράσεων Πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων».

συγκεκριμένου πλαισίου στο οποίο διεξήχθη. Η περίοδος που επιλέχτηκε για εξέταση, περίοδος κατά την οποία ξεκινά, εξελίσσεται και κορυφώνεται η κρίση στην ελληνική κοινωνία, αποτελεί μία περίοδο κατά την οποία αρχίζουν και βγαίνουν στο φως της δημοσιότητας ποικίλες δράσεις και πρακτικές, για την ανακούφιση των ευπαθών συμπολιτών μας. Από την οργάνωση συσσιτίων, τη συγκέντρωση και προσφορά τροφίμων, ρούχων και φαρμάκων, μέχρι τη διοργάνωση δωρεάν μαθημάτων και πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Ενώ, ωστόσο, προσδοκούμε ότι όσο η κρίση εξελίσσεται, οι φορείς και οι ομάδες οργάνωσης των αλληλέγγυων πρακτικών θα επιλέγουν και θα προκρίνουν τη δημοσιοποίησή τους, γνωρίζουμε, επίσης, ότι ένας αριθμός δράσεων δεν ανακοινώνεται στον έντυπο Τύπο. Οι διοργανωτές μπορεί να επιλέγουν εναλλακτικούς τρόπους προβολής, όπως για παράδειγμα αναρτήσεις σε ιστοσελίδες, αφίσες, ενημερωτικά φυλλάδια, κ.α. Ενδέχεται, ακόμη, να μην επιθυμούν την δημοσιοποίηση των πρακτικών τους.

Στο πλαίσιο της παρούσας, κατ' επέκταση, οι αλληλέγγυες πρακτικές, που υλοποιήθηκαν στο Ηράκλειο της Κρήτης το υπό εξέταση διάστημα αλλά δεν δημοσιεύτηκαν στην τοπική εφημερίδα, δεν δύναται και να αποτυπωθούν με την εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα απαιτούσε συμπληρωματική έρευνα αλλά και συνδυασμό ερευνητικών μεθόδων (π.χ. έρευνα στα αρχεία των φορέων, συνεντεύξεις με τους διοργανωτές και εθελοντές, διαδικτυακή έρευνα σε ιστοσελίδες οργανώσεων, κλπ), διαδικασία η οποία ξεπερνά τις δυνατότητες της εν λόγω εργασίας.

Η παρούσα μελέτη εξερεύνησε αποκλειστικά τις δράσεις που ανακοινώθηκαν στον τοπικό Τύπο, γεγονός που συνιστά και σημαντικό μειονέκτημα και μεθοδολογικό περιορισμό της, καθώς, καταγράφει μόνο ό,τι δημοσιεύεται, και μάλιστα σε μία μόνο τοπική εφημερίδα. Δεν δύναται, συνεπώς, η μελέτη, υπό το πρίσμα της μεθόδου που υιοθετεί, να αποτυπώσει, πλήρως, το σύνολο των πραγματοποιηθέντων δράσεων στην τοπική κοινωνία. Επιχειρεί, ωστόσο, την ανάδειξη της ενδεικτικής τάσης του φαινομένου των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστήριξης, παρουσιάζοντας, όσο το δυνατόν πληρέστερα, τα χαρακτηριστικά και τις παραμέτρους του, εντός των ορίων της συγκεκριμένης μεθοδολογικής επιλογής.

Πέραν των ανωτέρω, θα πρέπει να αναφερθούν και οι σχετικές επιφυλάξεις μας για τη διαδικασία συλλογής του ερευνητικού υλικού. Κατά το στάδιο εντοπισμού των άρθρων για τις δράσεις υποστήριξης και αλληλεγγύης πραγματοποιήθηκε ανάγνωση

όλων των τευχών μίας ημερήσιας καθημερινής εφημερίδας για τους 43 μήνες που συμπεριλήφθηκαν στην μελέτη. Λόγω του μεγάλου αριθμού, όμως, των εντύπων που αναγνώστηκαν (περίπου 2.600 φύλλα της εφημερίδας και των ένθετών της), δεν κατέστη δυνατή, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η επανεξέταση των δημοσιευμένων φύλλων αλλά και η αντιπαραβολή τους με το υλικό που συλλέχθηκε. Ενδέχεται, συνεπώς, η διαδικασία συλλογής να εμπεριέχει λάθη και παραλήψεις αλλά και να μην κατέγραψε, από παραδρομή, δράσεις που ενδεχομένως δημοσιεύτηκαν στο εν λόγω έντυπο υλικό, για την υπό εξέταση χρονική περίοδο.

Περαιτέρω, εκτός από τα μεθοδολογικά ζητήματα και τους μεθοδολογικούς περιορισμούς που περιγράφηκαν ανωτέρω, στην εν λόγω μελέτη ανέκυψαν και ορισμένες προκλήσεις αναφορικά με τις θεωρητικές έννοιες που υιοθετήθηκαν για την πραγμάτευση των εμπειρικών της στόχων. Η πολυσημία που συνοδεύει τις έννοιες της κοινωνίας των πολιτών, του κοινωνικού κεφαλαίου, αλλά και της αλληλεγγύης δυσκολεύει, όχι μόνο την θεωρητική αλλά και την εμπειρική χρήση τους. Στη βάση ποικίλων προσεγγίσεων, ασαφειών και αντιπαραθέσεων, συνιστά πρόκληση της παρούσας μελέτης η προσπάθεια γεφύρωσης και σύνδεσης του εμπειρικού υλικού και του θεωρητικού πλαισίου, καθώς και ο ορισμός και η οριοθέτηση των εν λόγω εννοιών, προκειμένου να διερευνηθούν εμπειρικά οι σκοποί της.

Πραγματοποιήθηκε, λοιπόν, προσπάθεια συγκερασμού και σύνθεσης του θεωρητικού και του εμπειρικού υλικού, με την εφαρμογή συγκεκριμένων και προκαθορισμένων κριτηρίων η οποία αποδεικνύεται ιδιαίτερα πολύτιμη κατά τη διαδικασία συλλογής, επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων. Θα μπορούσε, ωστόσο, να υποστηριχθεί ότι τα κριτήρια που επιλέχθηκαν, αν και ανταποκρίνονται στις ερευνητικές μας επιλογές, υπόκεινται σε δικούς τους περιορισμούς για τη διερεύνηση, περιγραφή και κατανόηση του κοινωνικού φαινομένου των δράσεων αλληλεγγύης και υποστήριξης.

Εκτιμούμε ότι η διερεύνηση του συγκεκριμένου φαινομένου, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, δεν είναι πλήρης και εξαντλητική. Παρέχει, ωστόσο, χρήσιμες ενδείξεις για τις δράσεις κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης στην τοπική κοινωνία, και, καταδεικνύει ορισμένες προοπτικές για μελλοντική διερεύνηση. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε, σε συνδυασμό με άλλες ερευνητικές επιλογές, όπως για παράδειγμα διενέργεια συνεντεύξεων με εκπροσώπους φορέων ή με ωφελούμενους από τις δράσεις, συμπληρωματική έρευνα σε αρχεία φορέων ή σε ιστοσελίδες οργανώσεων,

κλπ, θα οδηγούσε σε μια πιο εμπειριστατωμένη κατανόηση του εν λόγω κοινωνικού φαινομένου.

Ελπίζουμε ότι η παρούσα μελέτη και οι διαστάσεις που επιλέξαμε για διερεύνηση (χρονική συμπεριφορά φαινομένου, καταγραφή της δραστηριότητας των φορέων και των μεταξύ τους συνεργασιών, αποτύπωση του είδους της δράσης και των ωφελούμενων ομάδων) θα δώσουν το έναυσμα για περαιτέρω μελέτες σε άλλες περιοχές της χώρας. Η μεθοδολογική προσέγγιση που εφαρμόστηκε, εξάλλου, αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη για την παροχή στοιχείων και πληροφοριών για τη χρονική και τη χωρική συμπεριφορά γεγονότων συλλογικής δράσης.

5.5. Επίλογος

Η έκφραση της αλληλεγγύης στο Ηρακλείου της Κρήτης μπορεί να ερμηνευτεί και ως η «απάντηση» της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και ολόκληρης της τοπικής κοινωνίας στις δυσάρεστες επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης. Σε ένα ρευστό και αβέβαιο περιβάλλον, η έκφραση της αλληλεγγύης πραγματοποιείται στη βάση της αλληλοβοήθειας και της αλληλοϋποστήριξης και συμβάλλει στην αυξημένη συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική ζωή καθώς και στην κοινωνική μεταβολή από τη βάση της κοινωνίας.

Στη συγκεκριμένη κοινωνικο-οικονομική και πολιτική συγκυρία αναδύεται μία ευκαιρία. Η ευκαιρία διαμόρφωσης και ανάπτυξης της κοινωνίας μας στη βάση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Μιας αλληλεγγύης που ενσωματώνει στην κοινωνία τους ανθρώπους που το πληττόμενο σύστημα δε φαίνεται να έχει ανάγκη. Έχει υποστηριχτεί, άλλωστε, ότι όταν οι άνθρωποι δεν θεωρούνται απαραίτητοι για την ανάπτυξη, η κοινωνία βρίσκει εναλλακτικούς τρόπους και τον λόγο αναλαμβάνει η κοινωνική αλληλεγγύη (Κατσαδώρας, 2011).

Τα χρόνια της κρίσης στη χώρα μας η κοινωνική αλληλεγγύη αναδεικνύει ένα νέο ρόλο της κοινωνίας των πολιτών και ενισχύει σημαντικά το χώρο της (Σημίτη, 2014β). Στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών η αυτονομία και ο αυτοκαθορισμός του ατόμου έρχονται να συναντήσουν το σεβασμό του άλλου, μία πρόκληση που προϋποθέτει το σεβασμό στην πολυφωνία και τη διαφορά. Η πρόκληση αυτή ανήκει στη σφαίρα του δέοντος, όχι όμως στη σφαίρα ενός αφηρημένου δέοντος. Και αν η κοινωνία των πολιτών «αποτελεί σημείο αναφοράς μιας ουτοπίας» (Βουτσάκης, 2004: 99), μια

δυναμική και ισχυρή κοινωνία των πολιτών, μπορεί να αποτελέσει μια ρεαλιστική ουτοπία (Βουτσάκης, 2004: 98-99).

6. Βιβλιογραφία

6.1. Ελληνόγλωσση

Αλεξανδρόπουλος, Σ., (2010). «Περί εμπιστοσύνης: Από την Πολιτιστική Παράδοση στη Θεσμική Πολιτική» στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 45-98.

Αφουξενίδης, Α., Γαρδίκη, Μ., (2015). «Χαρτογραφώντας την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: προβλήματα και προοπτικές», στην *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ.143, Ιανουάριος, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.grsr.gr/index.php/ekke/article/view/1010> (τελευταία πρόσβαση 21/5/2015).

Βούλγαρης, Γ., (2006). «Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα. Μια σχέση προς επανεξέταση;», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 28, Νοέμβριος, σελ. 5-33.

Βουτσάκης, Β., (2004). «Εθελοντές και κράτος: οι σειρήνες της σύμφυσης», στο Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα, Ποταμός, σελ. 35-115.

Δασκαλοπούλου, Ν., (2014). «Η αλληλεγγύη στρώνει το τραπέζι του φτωχού», *Εφημερίδα των Συντακτών*, δημοσιεύτηκε στις 27/03/2014, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://archive.efsyn.gr/?p=185222>, (τελευταία πρόσβαση 15/2/2015).

Δαφέρμος, Β. Ι., (2005). *Κοινωνική Στατιστική με το SPSS*. Αθήνα, Ζήτη.

Δεμερτζής, Ν., (2006). «Η εμπιστοσύνη ως κοινωνικό συναίσθημα», στο *Επιστήμη και Κοινωνία, Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τχ. 16, Άνοιξη – Καλοκαίρι, σελ. 39-67.

Δημητράκος, Δ., (2003). «Η ιδέα της κοινωνίας των πολιτών», στο Μακρυδημήτρης, Α., *Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, σελ. 19-32.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, (2014). Έκθεση για τη Ρατσιστική Βία 2013, Αθήνα, Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Υπάτη Αρμοστέα του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.unhcr.gr/1againstracism/etisia-ekthesi-diktiou-katagrafis-peristatikon-ratsistikis-vias-gia-to-2013/> (τελευταία πρόσβαση 13/12/2014).

ΕΛ.ΣΤΑΤ., (2013). Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών έτους 2012 (περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2011): Δείκτες συνθηκών διαβίωσης, Δελτίο Τύπου (13 Δεκεμβρίου 2013), Πειραιάς, Ελληνική Στατιστική Αρχή, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0802/PressReleases/A0802_SFA10_DT_AN_00_2012_08_F_GR.pdf, (τελευταία πρόσβαση 3/12/2014).

Focus Bari, (2012). «Η αναγνωσιμότητα του Περιφερικού Τύπου».

Καζάκος, Π., (2006). «Κοινωνικό Κεφάλαιο και συλλογική δράση: επιπτώσεις σε οικονομικές δομές, επιδόσεις και μεταρρυθμίσεις. Η ελληνική εμπειρία», στο *Επιστήμη και Κοινωνία, Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τχ. 16, Άνοιξη – Καλοκαίρι, σελ. 107-138.

Κάλλας, Γ., (2004). «Μια εμπειρική διερεύνηση της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα», στο Σωτηρόπουλος, Δ. Α., (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα, Ποταμός, σελ. 203-240.

Καντζάρα, Β., (2014). «Η αλληλεγγύη στην εκπαίδευση σε εποχή κρίσης στην Ελλάδα: Μορφές, δράσεις και κοινωνική σημασία», σελ. 279-299, Πρακτικά του 4^ο Πανελληνίου Συνεδρίου «Κοινωνικές Ταυτότητες και Κοινωνική Συνοχή: Προκλήσεις και Προοπτικές», (επιμ. Κυρίδης Α.) Αθήνα, Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρία, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.hellenicsociology.gr/sites/default/files/praktika_4ou_panelleniou_sunedriou_eke_0.pdf, (τελευταία πρόσβαση 15/5/2015).

Καραμέτου, Π., Αποστολόπουλος, Κ., (2011). «Το κοινωνικό κεφάλαιο ως σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο», ανακοίνωση στο 9^ο εθνικό συνέδριο «Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομική κρίση: Διεθνής εμπειρία και Ελλάδα», Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 6-7 Μαΐου, Αθήνα, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KARAMETOU_P_APOSTOLOPOULOS_K_21.pdf (τελευταία πρόσβαση 20/01/2015).

- Κατσαδώρας, Κ., (2011). «Ο θάνατος συνυπάρχει με την ελπίδα. Όταν υπάρχουν άνθρωποι που δεν θεωρούνται απαραίτητοι για την ανάπτυξη, τον λόγο έχει η κοινωνική αλληλεγγύη», Εφημερίδα Έθνος, δημοσιεύτηκε στις 20/12/2011, διαθέσιμο στο <http://origin2.ethnos.gr/entheta.asp?catid=25862&subid=2&pubid=63592519>, (τελευταία πρόσβαση 21/10/2014).
- Κονιόρδος, Σ., (2006). «Κοινωνικό κεφάλαιο: μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης» στο *Επιστήμη και Κοινωνία, Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τχ. 16, Άνοιξη – Καλοκαίρι, σελ. 1-38.
- Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), (2010). *Κοινωνικό κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*. Αθήνα, Παπαζήσης.
- Κονιόρδος, Σ., (2010). «Κοινωνικό Κεφάλαιο και Εμπιστοσύνη (και Κοινωνία των Πολιτών)», στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 99-129.
- Κούση, Μ., (1998). «Ανάλυση περιπτώσεων διαμαρτυρίας, μεθοδολογική προσέγγιση για τη μελέτη των τοπικών περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων», στο Παπαγεωργίου Γ., (επιμ.), *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα, Τυπωθήτω, σελ. 193-208.
- Κούση, Μ., (2013). «Η πανελλαδική εκστρατεία διαμαρτυρίας κατά των μνημονίων και των πολιτικών λιτότητας», στο *Κοινωνιολογική Επιθεώρηση*, τχ. 1, Δεκέμβριος, σελ. 33-41.
- Κυριαζή, Ν., (1999). *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Κυριόπουλος, Γ., Τσιάντου, Β., (2010). «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, τομ. 27, τχ. 5, σελ. 834-840.
- Κωνσταντακόπουλος, Σ., (2010). «Το Κοινωνικό Κεφάλαιο στους Alexis de Tocqueville και Robert D Putnam: Συνέχειες και Ασυνέχειες» στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 29-43.
- Λεάνδρος, Ν., Παπαδοπούλου Δ., Ψύλλα, Μ., (2011). «Η “κρίση” στον Τύπο. Μια θεματική και Γλωσσολογική ανάλυση» στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α-Β, σελ. 237-255.
- Μακρυδημήτρης, Α., (2003). *Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών*. Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.

- Ματσαγγάνης, Μ., (2013α). Η πολιτική κατά της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης, Ενημερωτικό Δελτίο 6/2013, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Κριτική.
- Ματσαγγάνης, Μ., (2013β). «Το κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας αντιμετώπιζε με τη φτώχεια στην Ελλάδα της κρίσης», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 120, Ιανουάριος – Μάρτιος, σελ. 47-53.
- Ματσαγγάνης, Μ., Λεβέντη, Χ., (2013). Η ανατομία της φτώχειας στην Ελλάδα του 2013, Ενημερωτικό Δελτίο 5/2013, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Κριτική.
- ΜΚΟ ΑΠΟΣΤΟΛΗ, (2011). Έκθεση διανομής συσσιτίων – Απρίλιος 2011, Αθήνα, Μη κυβερνητική Οργάνωση Αποστολή, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.mkoapostoli.com/?page_id=2190 (τελευταία πρόσβαση 3/12/2014).
- Μουζέλης, Ν., (1997). «Τι είναι η κοινωνία των πολιτών. Πολυσημικότητα και πολλαπλότητα», Εφημερίδα Το Βήμα, δημοσιεύτηκε στις 14/12/1997, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=94080> (τελευταία πρόσβαση 6/04/2015).
- Μουζέλης, Ν., (2003). «Το νόημα της κοινωνίας των πολιτών», στο Μακροδημήτρης, Α., *Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, σελ. 11-17.
- Μουζέλης, Ν., (2004). «Η έννοια της Κοινωνίας των Πολιτών: Μερικές διευκρινήσεις», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://ppol.gr/cm/index.php?Datain=605&cata_id=8&catb_id=7&LID=1 (τελευταία πρόσβαση 3/12/2013).
- Μουζέλης, Ν. (2012), «Η νέα μεταπολίτευση και το μέτωπο στη διαφθορά», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.ethnos.gr/entheta.asp?catid=25862&subid=2&pubid=63618433> (τελευταία πρόσβαση 3/12/2013).
- Μουζέλης, Ν., Παγουλάτος, Γ., (2003). «Κοινωνία Πολιτών και Ιδιότητα του Πολίτη στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 22, Δεκέμβριος, σελ. 5-29.
- Μπαλούρδος, Δ., (2011). «Επιπτώσεις της Κρίσης στη Φτώχεια και στον Οικονομικό Αποκλεισμό: Αρχικές Μετρήσεις και Προσαρμοστικές Πολιτικές», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α΄- Β΄, σελ.: 165-192.
- Μπογδανίδης, Κ., (2012). «Πάνω από 5.000 άπορες οικογένειες στην Κρήτη...», Εφημερίδα Πατρίς, δημοσιεύτηκε στις 24/8/2012.

Μπουλουτζιά, Π., (2013). «Προς έναν ενιαίο φορέα Υγείας», Εφημερίδα Καθημερινή, δημοσιεύτηκε στις 20/9/2013, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.kathimerini.gr/499070/article/epikairothta/ellada/pros-enan-eniaio-forea-ygeias> (τελευταία πρόσβαση 20/11/2014).

Μπουρίκος, Δ., (2013). «Κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης: Νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας πολιτών ή εμπέδωση της κατακερματισμένης κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη;», Ερευνητικό κείμενο Νο3/Απρίλιος 2013, Αθήνα, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μπουρίκος, Δ., Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2014). «Οικονομική Κρίση, Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνία Πολιτών: Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στους τυπικούς και άτυπους φορείς της κοινωνίας πολιτών στο χώρο της κοινωνικής αλληλεγγύης και οι νέοι περιορισμοί της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη την περίοδο 2010-2013», Αθήνα, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μυλωνά, Κ., (2012α). «Ξεκινούν από τον Δεκέμβριο... Δίκτυο κατά της φτώχειας από το Δήμο και τους φορείς», Εφημερίδα Πατρίς, δημοσιεύτηκε στις 21/11/2012.

Μυλωνά, Κ., (2012β). «Καθημερινά τα συσσίτια από τα Ιδρύματα Καλοκαιρινού – όπως στην κατοχή», Ηλεκτρονική εφημερίδα «CRETALIVE.GR - Η ΚΡΗΤΗ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ», δημοσιεύτηκε στις 13/03/2012, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.cretalive.gr/new/79788/crete/Kathimerina_ta_sussitia_apo_ta_Idrumata_Ka_lokairinou (τελευταία πρόσβαση 30/5/2015).

ΟΑΕΔ, (2013). Εγγεγραμμένοι στο Μητρώο του ΟΑΕΔ, Δεκέμβριος 2013, Συνοπτική Έκθεση, Αθήνα, Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.oaed.gr/images/statistika/dec2013/ekthesi2013dek.pdf> (τελευταία πρόσβαση 19/11/2014).

OECD, (2013). *Ελλάδα: Μεταρρύθμιση των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας*, (ελληνική έκδοση), Παρίσι, OECD Publishing, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264203235-el> (τελευταία πρόσβαση 23/11/2014).

Παπαδάκη, Μ., (2015). «Δράσεις Κοινωνικής Υπ/οστήριξης και Αλληλεγγύης την Εποχή της Οικονομικής Κρίσης: Μια Μελέτη στα Χανιά της Κρήτης», στο ειδικό τεύχος της Κοινωνιολογικής Επιθεώρησης [ΚΕ], Καλογεράκη, Σ. & Κούση, Μ., (επιμ.), *Ερευνητικές Πρακτικές και Προκλήσεις στη Μελέτη των Κοινωνικών Επιπτώσεων της Οικονομικής Κρίσης*, υπό δημοσίευση, Αθήνα, Επίκεντρο.

Παπαντωνίου, Κ., (2014). «Ακόμα και ένα πιάτο μακαρόνια είναι πολύτιμο για τους νεόπτωχους», Εφημερίδα Η Αυγή, δημοσιεύτηκε στις 12/01/2014, διαθέσιμο στο

δικτυακό τόπο <http://www.avgi.gr/article/1646357/akoma-ki-ena-piatio-makaronia-einai-polutimo-gia-tous-neoptoxous>, (τελευταία πρόσβαση 12/02/2015).

Παρασκευόπουλος, Χ., (2006). «Κοινωνικό κεφάλαιο και δημόσια πολιτική στην Ελλάδα» στο *Επιστήμη και Κοινωνία, Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τχ. 16, Άνοιξη – Καλοκαίρι, σελ. 69-105.

Παρασκευόπουλος, Χ., (2010). «Τα θεμελιώδη Επανέρχονται στη θεωρία του Κοινωνικού Κεφαλαίου: Διαφθορά, Ανισότητα και Κοινωνικό Κεφάλαιο στην Ε.Ε.», στο Κονιόρδος, Σ., (επιμ.), *Κοινωνικό κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 163-208.

Ροζάκου, Κ., (2008). «Κοινωνικότητα και «κοινωνία αλληλεγγύης στην περίπτωσης ενός εθελοντικού σωματείου», στην *Ελληνική επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 32, σελ. 95-120.

Ρούσσο, Π.Α., Τσαούσης, Γ., (2006). Στατιστική Εφαρμοσμένη στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Σάββας, Δ., (2008). «Ο Τύπος στο προπολεμικό και μεταπολεμικό Ηράκλειο. Τι εφημερίδες διάβαζαν οι Ηρακλειώτες;», ηλεκτρονική έκδοση της Εφημερίδας Πατρίς, δημοσιεύτηκε στις 21/07/2008, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.πατρις.gr/articles/137544?PHPSSESSID=647mpg0t6g7rgerodq1kqkdch6#.V_Y_B40YQZ_Y (τελευταία πρόσβαση 25/06/2015).

Σερντεδάκις, Ν., (2011). «Η συμβολή της έρευνας των γεγονότων διαμαρτυρίας στην κατανόηση της συλλογικής δράσης», στο Τσιώλης Γ., Σερντεδάκις Ν. & Κάλλας Ι. (επιμ.), *Ερευνητικές υποδομές και δεδομένα στην εμπειρική κοινωνική έρευνα*, Αθήνα, Νήσος, σελ. 349-376.

Σημίτη, Μ., (2014α). «Κράτος και Εθελοντικές Οργανώσεις την περίοδο της Οικονομικής Κρίσης» στην *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 42, Ιούλιος, σελ. 36-61.

Σημίτη, Μ., (2014β). «Κοινωνική Αλληλεγγύη: Ένας νέος ρόλος για την Κοινωνία των Πολιτών», Ανακοίνωση στο 2^ο Ετήσιο Συνέδριο, Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις της Κρίσης στην Ευρώπη και την Ελλάδα: Πολιτική και Πολιτικές για την Αλληλεγγύη και την Ανάπτυξη, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 16 Δεκεμβρίου.

Στυλιανίδης, Ν., (2004). «Δράσεις της Κοινωνίας πολιτών σε περιόδους κρίσης (φυσικών καταστροφών): η επιστημολογική διαδρομή ενός ερευνητικού εγχειρήματος», στο Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα, Ποταμός, σελ. 163-202.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (επιμ.), (2004). *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*. Αθήνα, Ποταμός.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2004α), «Τρέχουσες αντιλήψεις και ερωτήματα για την κοινωνία πολιτών», στο Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα, Ποταμός, σελ. 17-34.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2004β). «Η κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα: Ατροφική ή αφανής;», στο Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*, Αθήνα, Ποταμός, σελ. 117-162.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2006). «Θετικό και αρνητικό κεφάλαιο και άνιση ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών στη νοτιοανατολική Ευρώπη», στο *Επιστήμη και Κοινωνία, Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τχ. 16, Άνοιξη – Καλοκαίρι, σελ. 139-161.

Σωτηρόπουλος, Δ. Α., (2007). «Πελατειακές σχέσεις και νέες μορφές πολιτικής συμμετοχής: μια δύσκολη συμβίωση», σελ. 1-25, Ανακοίνωση στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο «Αναθεωρήσεις του πολιτικού», Μυτιλήνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, 8-11 Νοέμβριου.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2008). «Υποθέσεις εργασίας και ανοικτά ερωτήματα στη βιβλιογραφία για την ελληνική κοινωνία πολιτών», στο Κοντιάδης, Ξ.Ι. & Ανθόπουλος Χ.Θ. (επιμ.), *Κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 317-330.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2013). «Οι Έλληνες είναι Εγωιστές», στο *Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα*, Αθήνα, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 27-30, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.foreignaffairs.gr/pdf-files/ELIAMEP_FINAL.pdf (τελευταία πρόσβαση 16/9/2014).

UNICEF, (2014). *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά*, Έκθεση της Unisef, Αθήνα, Ελληνική Επιτροπή της Unisef.

6.2. Ξενόγλωσση

Barranco, J., Wisler, D., (1999). “Validity and Systematicity of Newspaper Data in Event Analysis”, *European Sociological Review*, τόμ. 15, τχ. 3, σελ. 301-322.

Barrera, M., Ainlay, S., (1983). “The structure of Social Support: A Conceptual and Empirical Analysis”, *Journal of Community Psychology*, τόμ. 11, σελ. 133-143.

Doctors of the World, (2013). *Greece: The Human Face of the Economic Crisis*, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://doctorsoftheworld.org/where-we-work/europe/greece/> (τελευταία πρόσβαση 19/11/2014).

Earl, J., Martin, A., McCarthy, J. D., Soule, S. A., (2004). “The Use of Newspaper Data in the Study of Collective Action” στο *Annual Review of Sociology*, τομ. 30, σελ. 65-80, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.30.012703.110603>, (τελευταία πρόσβαση 21/06/2015)

Economou, M., Madianos, M., Theleritis, C., Peppou, L.E., Stefanis, C.N., (2011). “Increased suicidality amid economic crisis in Greece”, *Lancet*, τχ. 378, σελ. 1459.

Economou, M., Madianos, M., Peppou, L.E., Patelakis, A., Stefanis, C.N., (2013). “Major depression in the Era of economic crisis: A replication of a cross-sectional study across Greece”, *Journal of Affective Disorders*, τομ. 145, τχ. 3, σελ. 308-314, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2012.08.008> (τελευταία πρόσβαση 25/11/2014).

Fillieule, O., Jiménez, M., (2003). “The Methodology of Protest Event Analysis and the Media Politics of Reporting Environmental Protest Events¹”, στο Christopher Rootes (ed.), *Environmental Protest in Western Europe*, Oxford, Oxford university press, σελ. 258-278, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30240010/protest_events.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1434966861&Signature=hw0XMm2FOgjDGM2O5OSWrY1ShLU%3D&response-content-disposition=inline, (τελευταία πρόσβαση 20/6/2015).

Fukuyama, F., (1999). “Social Capital and Civil Society”, Ανακοίνωση στο IMF Conference on Second Generation Reforms, The Institute of Public Policy, George Mason University, ΗΠΑ, 1 Οκτώβριου, σελ. 1-11.

Kantzara, V., (2014). Solidarity in times of crisis: Emergent practices and potential for paradigmatic change. Notes from Greece, στο *Studi Di Sociologia*, τχ. 3, σελ. 261-281, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, https://www.academia.edu/10368024/Solidarity_in_Times_of_Crisis_Emergent_Practices_and_Potential_for_Paradigmatic_Change_Notes_from_Greece (τελευταία πρόσβαση 22/6/2015).

Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Papanicolas, I., Basu, S., McKee, M., Stuckler, D., (2011). “Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy”, *Lancet*, τχ. 378, σελ. 1457–1458.

Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., Stuckler, D., (2014). “Greece’s health crisis: from austerity to denialism”, *Lancet*, τχ. 383, σελ. 748-753.

Koopmans, R., (1999). “The Use of Protest Event Data in Comparative Research: Cross-National Comparability, Sampling Methods and Robustness”, *Acts of Dissent: New Developments in the Study of Protest*, Publisher, Βερολίνο, edition sigma rainer bohn verlag, σελ. 90-110, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.researchgate.net/publication/272676524_The_Use_of_Protest_Event_Data_in_Comparative_Research_Cross-National_Comparability_Sampling_Methods_and_Robustness, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2013).

Langford, C.P., H., Bowsher, J., Maloney, J. P., Lillis, P. P. (1997). “Social support: a conceptual analysis”, *Journal of Advanced Nursing*, τομ. 25, τχ.1, σελ. 95–100, doi: 10.1046/j.1365-2648.1997.1997025095.x.

Loukidou, K., (2013). “Formal and Informal Civil Society Associations in Greece: Two Sides of the same coin?”, Ερευνητικό κείμενο N.13 του Greek Politics Specialist Group (GPSG Working Paper N.13), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.gpsg.org.uk/wp-content/uploads/2013/07/Working_Paper_13.pdf, (τελευταία πρόσβαση 27/01/2014).

Lumina, C., (2013). United Nations Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephias Lumina, Mission to Greece, 22-26 April 2013, Athens, UN Human Rights, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13272&LangID=E> (τελευταία πρόσβαση 18/11/2014).

Matsaganis, M., (2013). “The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses”, Berlin, Friedrich-Ebert-Stiftung, Department of Western Europe/North America, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://library.fes.de/pdf-files/id/10314.pdf>, (τελευταία πρόσβαση 28/11/2014).

Matsaganis, M., (2014). “Greece under international supervision (2010-), economic, social and political effects”, παρουσίαση στο Minda de Gunzburg Center for European

Studies του Harvard University, Cambridge Massachusetts, 5 Νοεμβρίου, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.paru.gr/index.php?lang=gr&page=events&event=2014_11_05 (τελευταία πρόσβαση 28/11/2014).

Médecins du monde, (2013). Access to healthcare in Europe in times of crisis and rising xenophobia, Paris, Médecins du monde - Doctors of the World International Network, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.mdmgreece.gr/en/%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%82/> (τελευταία πρόσβαση 25/11/2014).

MSCI, (2013). *MSCI Announces the Results of the 2013 Annual Market Classification Review*. Geneva, NYSE:MSCI, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, http://www.msci.com/eqb/pressreleases/archive/2013_Mkt_Class_PR.pdf (τελευταία πρόσβαση 21/11/2014).

OECD, (2014). *Society at a Glance 2014, Highlights: GREECE, The crisis and its Aftermath*, Paris, OECD Publishing, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.oecd.org/greece/OECDsocietyataGlance2014-Highlights-Greece.pdf> (τελευταία πρόσβαση 21/11/2014).

Olzak, S., (1989), “Analysis of Event in the Study of Collective Action”, στο *Annual Review of Sociology*, τόμ. 15, σελ. 119-144.

Prainsack, B., Buyx, A., (2011). *Solidarity: Reflections on an emerging concept in bioethics*. London, Nuffield Council on Bioethics, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.twinsuk.ac.uk/wp-content/uploads/2012/04/Solidarity_report_30_Nov_2011.pdf, (τελευταία πρόσβαση 21/05/2014).

Racist Violence Recording Network (2012). *Racist Violence Recording Network, Findings 1.1.2012 – 30.9.2012*, Athens, Racist Violence Recording Network, The UN Refugee Agency (UNHCR), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/pr/ConclusionsOctober2012EN.pdf> (τελευταία πρόσβαση 10/12/2014).

Simou E., Koutsogeorgou E., (2014). Effects of the economic crisis on health and healthcare in Greece in the literature from 2009 to 2013: A systematic review, *Health Policy*, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο, <http://dx.doi.org/10.1016/j.healthpol.2014.02.002>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2014).

Sotiropoulos, D. A., (2014). “Civil Society in Greece in the Wake of the Economic Crisis”, Αθήνα, Ίδρυμα Konrad Adenauer (KAS)/ ΕΛΙΑΜΕΠ., διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/05/kas.pdf>, (τελευταία πρόσβαση 6/11/2015).

Sotiropoulos, D. A., Bourikos, D., (2014).“Economic Crisis, Social Solidarity and Voluntary Sector in Greece: Summary report of the crisis Observatory research project on the social consequences of the economic crisis in Greece and the response of civil society organizations to the crisis”, Αθήνα, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ.

Stjernø, S., (2004). *Solidarity in Europe. The History of an Idea*. Cambridge, Cambridge University Press.

Swank, E., (2000). “In newspapers we trust?”, στο Patrick G. Coy (ed.), *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, том. 22, Emerald Group Publishing Limited, σελ. 27 – 52, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1016/S0163-786X%2800%2980034-8>, (τελευταία πρόσβαση 20/06/2015).

Theodorikakou, O., Alamanou, A., Katsadoros, K., (2013). «“Neo-homelessness” and the Greek Crisis», *European Journal of Homelessness*, том.7, τχ.2, σελ. 203-210.

Wilde, L., (2004). “A ‘Radical Humanist’ Approach to the Concept of Solidarity” στο *Political Studies*, τχ. 52, N.1, σελ. 162-178.

Woolcock, M., (2011). “Civil Society and Social Capital” στο Edwards M., (ed.), *The Oxford Handbook of Civil Society*, New York, Oxford University Press, σελ. 197-214.

Zambeta, E., Kolofousi, A., (2014). “Education and Social Solidarity in Times of Crisis: the Case of Voluntary Shadow Education in Greece”, στο *Education Inquiry*, τχ. 5, N.1, σελ. 69-88.

7. Παραρτήματα

Παράρτημα 1

«ΔΕΛΤΙΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΔΡΑΣΗΣ»

A) ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΘΡΟ:

A.1. Τίτλος κυρίως άρθρου:

A.2. Ημερομηνία πρώτης καταχώρησης στην εφημερίδα:

B) ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΡΑΣΗ:

B.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ - ΕΙΔΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

1. Παρέμβαση σε τοπικούς φορείς
2. Δωρεάν ιατρικές εξετάσεις
3. Δωρεάν ψυχολογική υποστήριξη
4. Προσφορά τροφίμων
5. Προσφορά ρουχισμού/παπουτσιών
6. Προσφορά φαρμάκων
7. Προσφορά διαφόρων ειδών
8. Συγκέντρωση τροφίμων
9. Συγκέντρωση ρουχισμού / παπουτσιών
10. Συγκέντρωση φαρμάκων
11. Συγκέντρωση διάφορων αγαθών
12. Συσσίτιο
13. Συλλογή χρημάτων
14. Συλλογή χρημάτων για συσσίτιο
15. Μειώσεις τιμών, εκπτώσεις
16. Δωρεάν μαθήματα
17. Πολιτιστική δράση Συγκεκριμένα:
18. Αθλητική δράση Συγκεκριμένα:
19. Παζάρι

- 20. Χαριστικό παζάρι
- 21. Ανταλλακτικό παζάρι
- 22. Συμμετοχή σε πρόγραμμα Συγκεκριμένα:
- 23. Δημιουργία δομής φιλοξενίας
- 24. Άλλο Συγκεκριμένα:

B.2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ -ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

- 1. Υγεία
- 2. Εκπαίδευση
- 3. Τροφή
- 4. Στέγαση
- 5. Ένδυση/υπόδηση
- 6. Χρηματικό ποσό
- 7. Διάφορα αγαθά
- 8. Σκοπός/άλλο

B.3. ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ:

B.3.1. ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΣ ΜΗΝΑΣ ΚΑΙ ΕΤΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ:

B.3.2. Μήνας έναρξης/δημοσίευσης της δράσης:

B.3.3. Επαναλαμβανόμενη δράση:

Όχι

Ναι Κάθε πότε:

Γ) ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ:

Γ.1. Φορέας/-εις που οργάνωσε/-αν την δράση:

Γ.1.1.

Γ.1.2.

Γ.1.3.

Γ.1.4. Πάνω από τρεις φορείς

Γ.2. Φορέας/-εις που συμμετείχε/-αν ή υποστήριξε/-αν τη δράση:

Γ.2.1.

Γ.2.2.

Γ.2.3.

Γ.2.4. Πάνω από τρεις φορείς

Γ.3. Φορέας/-εις αποδέκτης/-ες της δράσης:

Γ.3.1.

Γ.3.2.

Γ.3.3.

Γ.3.4. Πάνω από τρεις φορείς

Γ.4. Ωφελούμενη/-ες ομάδα/-ες από την δράση:

Γ.4.1.

Γ.4.2.

Γ.4.3.

Γ.4.4. Πάνω από τρεις ωφελούμενοι

Δ) ΠΛΑΙΣΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ:

**Δ.1. Πραγματοποιείται αναφορά στο θέμα της
αλληλεγγύης/υποστήριξης/φιλανθρωπίας/αγάπης, κ.α.;**

Όχι

Ναι Με ποιο τρόπο (λέξεις κλειδιά):

Παράρτημα 2

1^η ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΦΟΡΕΩΝ¹⁹⁶

1. Εκκλησία
2. Τοπική Αυτοδιοίκηση
3. Σύλλογοι
4. Σύλλογος πολύτεκνων/τρίτεκνων
5. Πολιτισμικές/πολιτιστικές ομάδες
6. Εθελοντικές/Ανθρωπιστικές οργανώσεις
7. Φιλανθρωπικά - εθελοντικά
ιδρύματα/σωματεία/οργανώσεις
8. Τοπικές εθελοντικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης
9. Φορείς/οργανώσεις/ιδρύματα φροντίδας παιδιών ΑΜΕΑ
10. Φορείς/οργανώσεις/ιδρύματα φροντίδας παιδιών με
νεοπλασία
11. Φορείς/οργανώσεις/ιδρύματα φροντίδας για το παιδί /
οικογένεια / γυναίκα
12. Φορείς/οργανώσεις/ιδρύματα για υγεία/πρόνοια & ψυχική
υγεία
13. Φορείς /ιδρύματα φροντίδας ατόμων 3^{ης} ηλικίας
14. Συνδικαλιστικές / επαγγελματικές οργανώσεις
15. Δημόσια σχολεία
16. Δημόσιος τομέας – Λοιποί φορείς (εκτός τοπική
αυτοδιοίκηση και σχολεία)
17. Ιδιωτικός τομέας
18. Πρωτοβουλίες Ιδιωτών
19. Κοινωνικά Ιατρεία/Φαρμακεία
20. Ε.Ε.: Πρόγραμμα δωρεάν διανομής τροφίμων
21. Πολιτικές οργανώσεις/ κόμματα-παρατάξεις
22. Άτυπες ομάδες πολιτών
23. Ειδικές πληθυσμιακές ομάδες

¹⁹⁶ Αφορά τις κατηγορίες φορέων που δημιουργήθηκαν για την εισαγωγή των δεδομένων στο SPSS

Παράρτημα 3

2^Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ¹⁹⁷

Κύριος Φορέας Οργάνωσης ή Υποστήριξης ή φορέας Αποδέκτης της δράσης:

1. Εκκλησία
2. Τοπική Αυτοδιοίκηση
3. Σύλλογοι
4. Ανθρωπιστικοί/φιλανθρωπικοί/εθελοντικοί φορείς
5. Τοπικές ομάδες κοινωνικής αλληλεγγύης
6. Συνδικαλιστικές/Επαγγελματικές οργανώσεις
7. Δημόσια σχολεία
8. Δημόσιος τομέας/λοιποί φορείς
9. Ιδιωτικός τομέας
10. Ε.Ε.
11. Πολιτικές παρατάξεις /κόμματα
12. Ειδικές Πληθυσμιακές ομάδες
13. Φορείς για την Υγεία/πρόνοια

Παράρτημα 4

ΟΙ ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

1. ΑΜΕΑ
2. Παιδιά/νέοι
3. Ασθενείς
4. Ειδικές ευπαθείς ομάδες
5. Άτομα σε ένδεια
6. Ειδική ομάδα πολιτών

¹⁹⁷ Οι 23 κατηγορίες του παραρτήματος 2 ομαδοποιήθηκαν στη συνέχεια σε 13 κατηγορίες, οι οποίες και χρησιμοποιήθηκαν στο στάδιο της ανάλυσης.